

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2010. október 23.

X. évfolyam, 4. sz.

Támogatók:
a Szülőföld Alap,

a Tartományi Művelődési Titkárság

és az óbecsei önkormányzat.

CIP – Katalogizacija u publikaciji
 Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113=511.141)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
 felelős szerkesztő Vajda Gábor. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
 . – Szabadka : Aracs Társadalmi Szervezet, 2001–. –
 Ilustr. ; 29 cm

Tromesečno.
 ISSN 1451-1762

COBISS.SR-ID 94357250

Tartalom

Utassy József két verse	5
--------------------------------------	---

„anyám, visznek a seregék”

Tari István: Zárványban – Az ezeréves határnál	6
Döme Zsolt: Politikai orientációs mintázatok a nemzeti identitás tükrében	17
Lukács Bence Ákos: Változatok a délvidéki magyar identitásra – a bácskai Tóthfalu példáján	47
Sarusi Mihály: Paraszt észjárás – Részlet a Csanád megyei Kisiratos írói falurajzának népismereti fejezetéből	60
Pfeiffer – Neugebauer Márta: A Duna menti svábok kálváriája	77

Kikért élek s vagyok

Lengyel János: Istentől keletre, Sorompó, Ötödikén (versek)	91
Mirnics Károly: Családellenes állam – A magyar népesség öregedő és koros korcsoportjának közéleti szerepe a magyarság jövőképeinek kialakításában a Kárpát-medencében	92
Csorba Béla: A magyarellenesei incidensek okairól – még egyszer	97

Ami nagyon erősen él az emberben

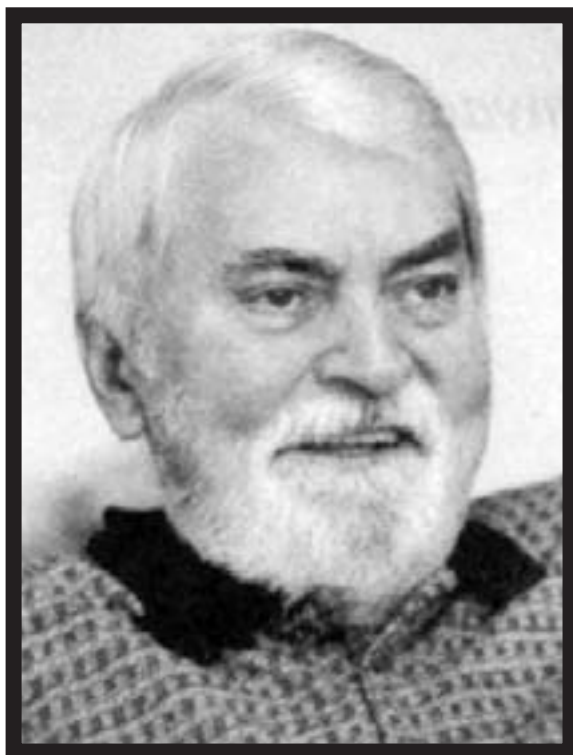
Matuska Márton: A legyőzött megaláztatása és a győztes gőgös fölénye – Személyes gondolatok A. Sajti Enikő legújabb könyvének olvasása közben	99
Szakács Ferenc: Kinek kell megbocsátani?	105
Domonkos László: Igézetben	108
Bata János: A csontvázlánya, avagy utazás befelé, egyre mélyebben, önmagunkhoz – Benedikty Tamás könyvéről	112

Az Aracs Társadalmi Szervezet 2010. évi díjkiosztó ünnepsége

Gubás Jenő: Értelmet adni az életnek (ünnepi köszöntő)	115
Hajnal Jenő: Kérd számon a történelemtől az embert (méltatások)	117
Mirnics Zsuzsa: Kevesen vagyunk – sokféle a tennivaló	122

A tisztánlátás megkésett pillanatai

Lengyel János: Immár az ország (vers)	123
Mák Ferenc: Babits Mihály: „A művelt literátus értelmiségből származom” – A magyar valóság a XIX. század utolsó évtizedeiben	124
Simor Márton: Gondolatok a horgosi Szent István-szobornál	137
Faragó Árpád: A színház és a nyelv – Kétszázhusz éves a magyar nyelvű színházi nyelvhasználat	139
Gyurkovics Hunor: Újjászületés Harasztiban – tájház és képtár a szlavóniai szigetmagyarságnak	142

Utassy József
(1941-2010)

Október

Rothadt rózsák a kertben,
deresen, megdermedten,
rothadt rózsák a kertben.

Ősz fű leng, minden kihalt, vén,
te pompázol csak, krizantém,
ősz fű leng, minden kihalt, vén.

Szél ama suhanc-sírokat
ölelgesd, becézd, simogasd,
s csókold, aki ott sírogat!

Mert fakítja forradalmad
Fényét, ki hallgatván hallgat,
fakítja forradalmad.

Ünnepek ünnepe: tüntess,
ha kell, hát bitangot büntess,
tüntess, Október, tüntess!

Megyek iskolába

Ropog a hó talpam alatt,
megyek iskolába reggel.
Fát viszek a hónom alatt,
két hasáb fát minden reggel,

mert a tanítónőnk megver.

Azt papolja nekünk folyvást:
gyerekek, szegény az ország,
segítenünk kell a bajban.
Mondom: biztos kirabolták!

Psz! Csak halkan. Nagyon halkan.

Molnár Imre: Régi temető

Tari István

Zárványban

Az ezeréves határnál

– Ezek az örültek tényleg lebombáztatják magukat? – kérdezi dörmögő hangján Lajos, aki Lendváról hív föl 98 őszén.

– Le – vágom rá, mondom a telefonba magabiztosan, életünkre, szüleink életére, arra az utóbbi nyolcvan évre gondolva, amikor is felénk egyesek egészen jól megélhettek a szabad rablásból, annak helyi színekkel gazdagodó, túlcserdülő változataiból. – Amit könnyen szereztél, arról elég könnyedén le is tudsz mondani – fontoskodom krákogva, szememmel az ökörnyál hosszan elnyúló, fényes szálába kapaszkodva. Akkoriban hagyom el hosszabb időre a cigarettát, melyért nem akarok sorba állni a háborús zűrzavar egyre feketébbé váló piacán. Akkor érzem először, és nagyon határozottan azt, hogy a filmet, mely egyre inkább foglalkoztat, meg kell csinálnom. Róluk, akik a legveszélyeztetettebb helyzetben élnek, róluk, akik nem biztos, hogy szülőföldjükön maradhatnak ebben a fölfokozott, menekülteket nagyüzemileg létrehozó tébolyban. Már az is a világ csodája, hogy idáig megőrizték nyelvüket, szokásaikat, ott lenn, délen, a Kárpát-medence legdélebbre eső magyar szigetén. Zárványban élve, saját világukba zártan létezve.

zárvány főnév -t, -ok, -a

1. (ásványtan) Vmely ásványban körülzárt idegen anyag (gáz, folyadék, kristályos szemcse, állati és növényi maradványok).

2. (növénytan) A sejt plazmájában jól megkülönböztethető, különálló élettelen részecske (keményítőszem, olajcsepp, kristály, gyanta, balzsam)

3. (kohászat) Öntési hibából az öntecsben bezártan visszamaradó apró gázbuborék v. egyéb idegen (nem fém) anyag. A zárvány rideggé teszi a nyersvasat.

(A Magyar Nyelv Értelmező Szótára)

Az ezeréves határnál

Már 1975-től, amikor csak tehetem, meglátogatom őket.

A Zárványban.

Ott mondja nekem egy nyolcadikos lány, miután a Kevepallósról Székelykevére átruccanó legényekről, kakaskodásokról, verekedésekről, no meg az évszázad legnagyobb tartott bokszmeccséről beszélgetünk: kiszámítottuk, hogy édesapámnak négy és fél millió évig kellene dolgoznia azért a pénzért, amit Ali kapott.

Erre a **négy és fél millió évre** még ma is emlékszem.

Jól belém akadt...

Ami lenyűgöz: kicsiben, egy picit másként, ám minden együtt van. Minden megvan ott.

És működik!

A Zárványban.

Csak az a bennszülött füledtség, az a mindenkimindenkinek-a-rokonából adódó bennfentesség szokatlan, kezdetben elég szokatlan. Számomra, a kívülálló számára.

Jól érzem magam közöttük.

Furcsa nyelvükben, gyönyörű tájnyelvükben – mely a 18. század közepének Csíkban beszélt nyelvi állapotát őrzi, menti át – örömmel mártózom meg.

Csináljunk egy filmet a falunkról! – nyaggatnak ketten később. Kamerásoknak nevezik magukat, a többiek is így nevezik őket. Keresztelők, első áldozások, lakodalmak, emberi sorsfordulók egyre fontosabbá váló külsőségeinek megörökítőiként sejthetik azt, hogy a saját közösségükről szóló – és jó! – filmben mennyi lehetőség szunnyad. – Filmezzétek minél többet saját szokásaitokat – biztatom őket –, melyek megkülönböztetnek titeket a többiektől. – Mindent lekameráztam már – mondja fiatal korára elhízott főnökük fellengzősen –, gyere, nézd át az anyagomat, mert arról a vágyamról, hogy egy igazi filmet csináljak, nem mondok le. Tetszik az eltökéltsége ennek az anyai ágon bolgár, apai ágon magyar származású kamerásnak, aki gyerekkorát a Kárpát-medence legdélebbre fekvő részén, a Duna-töltés közelében kialakult tanyacsoport egyik tanyáján – ahogyan ők nevezik: a Székeli Réten – töltötte, aki épp a film készítésének idején, saját kisiskolás fiától tanul magyarul írni. Egy ideig húzom-halogatom a dolgot, ám a Balkáni Hentes örültsége bármikor ellenük fordulhat ott délen, Belgrád közelében, Szendrőnél, ahol a Rigómezőn fölszított szerb sovinizmus, háborús uszítás már átkelt Ó-Szerbiából a Duna új hídján.

Igen, talán a film őrizheti meg a legjobban annak az emlékét, amit a Zárvány eddig megőrzött.

Nyilván a drágakövek szakértőinek van a legtöbb közülük a zárványhoz.

– Hát nagyon nehéz két egyforma követ találni – mondja egyikük. – Általában a szín az, ami megragadja az embert, és az egy lelőhelyről származó kövek általában egyforma színűek, de különböző minőségűek. Viszont a zárványok alapján mintha minden kőnek személyazonossága lenne. Mindent, ami a kőn belül van, összefoglalóan zárványnak hívunk. Ez lehet benne egy kis repedés, levegő, buborék, egy másik drágakőnek a kristálya vagy más idegen anyag. A zárvány bármi lehet, így tényleg nincs két egyforma kő.

Nagyon tiszta kövek sincsenek.

Például a gyémántnál akkor hívunk teljesen tisztának egy követ, ha a tízes nagyítóval semmilyen zárvány nem látszik benne. Ha húszas nagyítóval lehet benne látni, az már a tisztaság szempontjából nem számít. A színes köveknél pedig ha az ember szabad szemmel nem lát benne zárványt, akkor azt tisztának ítéljük, bár valójában nem az, mert van benne zárvány. Baj is lenne, hogyha nem volna

benne, mert rendszerint a zárványok alapján lehet megkülönböztetni őket a szintetikus kövektől.

Egy ködös novembervégi napon indulok meg feléjük. A film felé.

A Zárványba.

Koszorú autóbuszok savanyú, szúrós lábszagában, izzadságszagában zötykölődve, föltűnés nélkül, a háborús uszítástól eltetvesedő, lepusztuló fővároson keresztül érkezem meg a helyszínre. Föltűnés nélkül kell munkához látni ott, ahol nem kívánatosak a dokumentumfilmek készítői. A legnagyobb televíziós társaságok kameráit is gátlástalanul lefoglalják, elrabolják azokban az időkben a Balkáni Hentes pribékjei. A két SVHS kamerát, munkatársaim felszerelését is ez a veszély fenyegeti.

Ők, népi kamerásaim – így nevezem munkatársaimat – bíznak szülőfalujukban, abban, hogy

megússzuk árulók, besúgók nélkül. Mert az árulók, a besúgók is időnként fölvételeket készíttetnek magukról, családtagjaikról az én népi kamerásaimmal. Megbeszélem velük a forgatás helyszíneit, azt is, hogy együtt nem mutatkozunk a faluban.

A filmet négy részesre tervezem, a négy évszak órájához igazodva, ahogyan azt elődeink tették. Az első részben, a rövid történelmi áttekintés mellett, azoknak az emberi erőfeszítéseknek a nyomait szeretném megmutatni, melyek a bukovinai székelek idetelepítése után az Al-Duna mente jelenlegi képét kialakítják. A második rész az impériumváltásra, megkapaszkodásukra, fölemelkedésükre, az egypártrendszer idejének érzékletes ábrázolására összpontosítana. A harmadik rész a kilencvenes évek háborús iszonyatáról szólna, míg a negyedik rész a legdélebbi területen élő egyik magyar ember portréjának alaposabb megrajzolására vállalkozna.

Az döbbsent meg a leginkább, hogy népi kamerásaim nem tudnak állványról filmezni, eddigi munkájuk során nem volt szükségük állványra, eddig mindent vállról fölvételeztek.

Egyetlen kapaszkodóm van csak: így nem lehet, így nem szoktak filmet csinálni.

Ezért vágok bele.

**Ezer esztendeje annak,
Hogy a magyarok itt laknak
Most akarják, most akarják kiirtani**

De az Isten, a jó Isten nem engedi – énekelegidősebb beszélgetőtársam, Szócs Boldizsár, aki gyermekként közlőrl láthatja, megtapasztalhatja azt, hogyan is ködösül el, válik emlékké az ezeréves határ. Ennek a határnak a közelébe telepítették a Bukovinában élő székelyeket, Szócs Boldizsár őseit is, az 1880-as években. Szócs Boldizsár édesapja még kint született Bukovinában, Andrásfalván. Akkoriban – meséli Bódi bátyám – ahogy az faluhelyen lenni szokott, Bukovinában is két partiban voltak a legények.

Elég nagy volt ott a szegénység...

Ha mind szegény volt is, de csak voltak közöttük egy kicsit jobb módúak. Azok, akik pénzesebbek voltak, elmentek a kocsmába, ittak bort. Ezeknek a szegényeknek meg nem volt rávalójuk. Azt mondta erre az egyikük: gyerünk az erdőbe, igyunk **viricset!** Ott az erdőben beleütötték a fába a baltájukat vagy az erősebb késüket, melyeknek nyomán édesebb víz, valamilyen lé folyt ki, azt megszópták, beleengedték valamibe és aztán: no, **ha ittunk, akkor már énekeljünk!** Csúfolták is őket: **oda vannak a**

cibinyiek (Tibeni=Istensegíts) **viricset inni, de jó kedvük van!**

Máma nincsenek szívre ható énekek, mesék, csak lökdösőcskék vannak.

Amikor én gyermek voltam, elszöktem otthonról, elmentem az erdőbe madarászni. Mikor beértem az erdőbe megláttam egy nagy tölgyfát. Hát felnézek, látok ott egy likat. Felmásztam én a tölgyfára, megpróbáltam bédugni a kujakomat s nem fért bé a kujakom. Megfordultam s bédugtam a fejemet. Akkor meghallgattam, hogy csicseregnek a seregék. Kihúztam a fejemet, bédugtam a kujakomat, kiszedtem a seregéket, jól megszorítottam az ingemet, belégýúrtam a kendergatyámba, kendermadzagval jól megszorítottam és a kebelembe raktam a seregéket. Le akartam én szökni a fáról, ha tudtam volna. Ahogy akartam leszökni, a seregék elkezdtek repülni a kebelembe, felkaptak. Vittek, repültek. S éppen a Szucsáva vize ott folyt el a falunknál, s anyámék a Szucsávába' mosták a kendervásznat. Sulykolták. S én repülök ott keresztül. Anyám kiabál:

- Hova repülsz fiam?
- Nem tudom, anyám, visznek a seregék.
- Húzd ki az ingedet!

Kihúztam az ingemet, a seregék elrepültek s én beléleccsentem a Szucsáva vizibe.

Ha ki nem húzom az ingemet, még most es repülnék.

Nézem a repülőből készített felvételeket, al-du-nai képsorokat. Imi, a népi kamerások főnöke, jóban van a mezőgazdasági birtok repülőgépének pilótájával, ennek köszönhetően érdekes légi felvétele-

ket készíthet Székelykevéről, az al-dunai székelyek életteréről. Madártávlatból látszik csak igazán jól a Duna kiszögellése: a Szakadó. Az a hely, ahol valamikor a Duna, átszakítva a töltést, egy könnyecsepp alakú, majd ötven méter mély tavat vájt a tájba. És az is főnről vehető ki, hogy itt egy tájegység véget ér.

S az a magányos, sárga katonai őrház a Duna partján, a töltés tövében?

Talán már lakói sem tudják: az ezeréves határ emlékét őrzi...

Kánaánt ígértek nekik

Szabad a madárnak ágról ágra szállni

Csak nekem nem szabad a hazámba' élni –

hallgatom azt az eredeti, fonográffal készített hangfelvételt, melyen egy bukovinai asszony énekel. És a Kárpát-medence térképének ráncait, fönt, északkeleten, Bukovina gyűrdőseit nézegetem. Radóc környékét fürkészem. Innen közúton 260-270 kilométerrel délebbre, Csíkszereda közelében van Madéfalva: minden ott kezdődött.

Madéfalván, a székely vértanúk emlékműve előtt Ferenczes István, kiváló erdélyi, csíki költőtárs, a Székelyföld folyóirat alapító főszerkesztője, fehér ingben, fekete pulóverben, szürke zakóban, frissen borotváltan.

Ferenczes István: Ez az emlékmű az 1764-es vérfürdő emlékére épült, Köllő Miklós gyergyócsomafalvi szobrász tervei alapján. Az történt, hogy a Rákóczi-szabadságharc után az addigi székely katonáskodást a birodalom felszámolta, azért mert megbízhatatlannak minősítette az addig katonáskodó székelyeket. Viszont a birodalmi érdek később nagyon megkívánta a határok

védelmét, ezért próbálta létrehozni a Kárpátok mentén a különböző határőr ezredeket. – És ezt erőszakosan szervezték meg: reguláris katonaságra kényszerítették volna a székelységet, német vezényszó alatt, ami ellen nagyon tiltakoztak. Már az 1760-as évek eleitől tiltakoztak ellene. Mozgolódtak. Főleg papok voltak a szellemi vezetőik. Végül is Bukow generális irányításával nagyon keményen letörték ezt az ellenállást. A háromszéki és csíki székelyek itt a csíki havasokba, szépvízi Szalonkapatakába gyűltek össze, hogy kollektíve megtagadják a fegyverfelvételt. Jöttek a téli ünnepek, onnan – az élelem is fogytán volt – onnan jöttek le vízkereszt ünnepén ide Madéfalvára, itt éjszakázni és pihenni...

És akkor a császári hadsereg Carato ezredes vezényletével körbevette a falut, hetedikén, január hetedikén hajnalban és rájuk lövetett s lemészárolt itt, a táblán lévő szöveg szerint: kétszázat, az a kétszáz ember ide van eltemetve; más források szerint háromszáz, harmadik forrás szerint négyszáz embert, négyszáz halálos áldozata volt a madéfalvi

vérfürdőnek. És rengetegen menekültek el családotól be Moldvába. Később Hadik András császári generális, miután Bukovina kormányzója lett, ő gyűjtötte össze a Moldvába szanaszét szóródott, kimenekült csíki és háromszéki székelyeket, zömmel ők voltak. Így alapították ott meg Bukovinában: **Fogadjisten, Istensegíts, Hadikfalva, Andrásfalva és Józseffalva** nevű helységeket. Többszöri áttelepítési hullámban hozták ezekről a településekről a székelyeket Magyarországra. Ez a csoport székely ember megjárta az utóbbi kétszáz év minden kálváriáját.

**Szomorú az idő
El akar változni
Szomorú én szívem
Meg akar hasadni.**

**Fudd el jó szél, fudd el
Hosszú jutnak porát
Fúdd el jó szél, fudd el
Az én szívem baját** – éneklí a régi hangfelvételtől az a karcos férfihang, mely a hosszú utat **hosszú**

jutnak ejti. Borzong a víz, lúdbőrzik az Al-Dunán, a Szakadó borulásában, szemerkélő esőjében, a korhadtt fűzfák törzsénél úszkáló vízi madarak kutakodó éhségében. Ez a borzongó víz tükrözi vissza az egyik félig elsüllyedt ladik belsejéből a koratavas zöldjével lobogó fák képét.

Gyönyörű régi térképeket mutat nekem Erdei Ernő erdészmérnök, aki 30 éven át a pancsovai vízgazdaságnál dolgozott. Szerencséjére, a legtöbb régi dokumentum jobbára magyar, illetve német nyelven íródott, így Erdei Ernő nyugodtan belemerülhetett azok tanulmányozásába, aminek egy, helytörténeti szempontból is fontos, monográfia lett az eredménye.

Erdei Ernő: Ahogy gyarapodott a lakosság száma a törökök kiűzése után, a föld után szaladtak az emberek, mert az nyújtotta a megélhetési lehetőségeket itt ezen a tájon is. A Dunától, itt ezen a mi tájunkon, el kellett szakítani az árterületeket. 1867. május 5-én, császári rendelettel, át lettek engedve az öblözetek, tehát a dunai ártér, az örvidék

községeinek, azzal a föltétellel, hogy saját erejük-ből kiépítik a töltéseket, és tíz év leforgása alatt kifizetik a kincstárnak a nekik juttatott földek árát, húsz forint holdanként. Ha ezt nem teszik meg, ez is benne volt a császári rendeletbe', akkor telepe-sekkel intézik az öblözetek hasznosítását. A ha-tárőrvidék falvai, vagyis községei akkor – ugye, a katonák sose szerettek dolgozni – nemet mondtak ennek a császári rendeletnek és ebből kifolyólag a következő évben, tehát 1868-ban, megkezdődtek a telepítések. Akkor alakult a hatodik öblözetben **Mária föld**, a későbbi **Hertelendyfalva**, **Ivanovo** va-gyis akkor **Sándoregyháza**, és **Gyurgyevó**, a ké-sőbbi **Székelykeve**. Gyurgyevóra bolgárok és né-metek kerültek, Mária földre szlovákok és németek, Sándoregyházára ugyancsak bolgárok.

Németh Ferenc művelődéstörténész cikksoroza-tot írt a bukovinai székelyek áttelepítéséről.

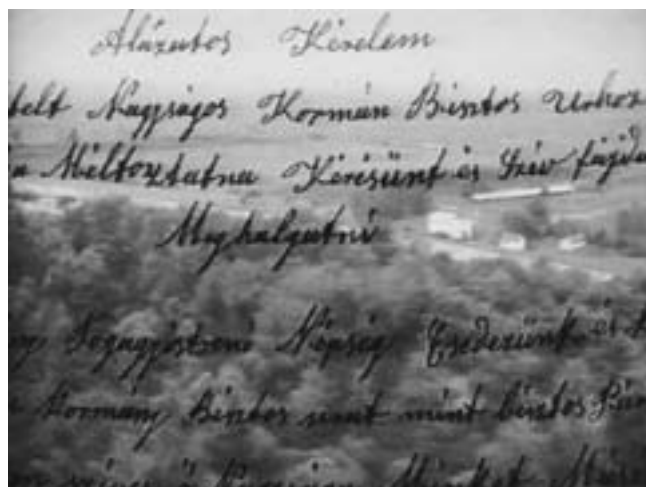
Németh Ferenc: A Vajdaság közismerten a múlt-ban népek országútja volt, egyeseknek ez tágas átjáróház volt, másoknak otthon, haza. Így volt ez az al-dunai székely telepítés esetében is.

Erdei Ernő: Az első kezdetleges töltések nem bírták ki azt a nagy árvizet, amely 1876-ban el-mosta őket. Azután, hogy az emberek mégis meg-élhessenek, megmarad hassanak ezen a tájon: Sándoregyházát körgáttal vették körül, Mária föld új helyre költözött, a mai Hertelendyfalva helyére, Gyurgyevót pedig, a lakosság többségét, szétele-pítették, de maradtak ott azért még lakosok... És, ami a legfontosabb: 1882. február 4-én megalakult a PANC SOVA-KUBINI ÁRMENTESÍTŐ ÉS BEL-VÍZSZABÁLYOZÓ TÁRSULAT, azzal a föladdal, hogy kiépíti a kellő méretű gátakat, és az így védett területen, tehát a hatodik és a hetedik öblözetben a 22 000 hektáron kiássa a csatornákat.

Németh Ferenc: Hiányzott tulajdonképpen a megfelelő munkaerő. Erre alkalmasnak bizonyultak a székelyek, akik már úgymond alig várták a mostoha életkörülmények miatt, hogy visszatelepüljenek az or-szágba. Ez egy székely láz volt tulajdonképpen, amely 1882-ben, 83-ban, ugye, a tetőpontjára hágott, és ezt a korabeli lapokból nagyon szépen láthatjuk, hogy ez hogy történt. A betelepítés nagy sajtóvisszhangja tulaj-donképpen előkészítette a közvéleményt is a széke-lyek fogadására, és utána ez be is bizonyosodott, hogy miközben ők vonaton, szekereken és egyéb módon megindultak Dél-Bánát felé, mindenhol nagyon szép fogadtatásban részesültek. Az első csoport indulására 1883. március 30-án került sor. Hatszáz ember indult Andrásfalváról. A székelykeveiek elődei egy különvo-nattal indultak 1883. május 11-én Szucsávából, 900 emberrel. Ezer személy érkezésére számítottak, és végül is három-, sőt, egyes adatok szerint négyezren is érkeztek, több hullámban.

Egy betűvetéshez nem szokott kéz által írt levél fölött merengek. 1883. július 3-án írta ezt a levelet Bukovinából ide, a Dél-Bánságba, Gyurgyevóra telepített székelyek nevében **Barabás Márk**. Tudom, hogy az íráshoz nem szokott, a pontot a vesszőtől megkülönböztetni alig tudó emberek mennyire nehezen ülnek le a fehér papír fé-nye elé, mekkora kínokkal küszködve fogalmazzák meg mondanivalójukat, mely csak a legfontosabb, legéletbe-vágóbb kérdéseikről, gondjaikról szólhat. Budapesten, az Országos Levéltárban bukkant erre a levélre **Galambos Tibor** pancsovai levéltáros.

Alázatos Kérelem
A tisztelt Nagyságos Kormán Bisztos Urhoz
Hogyha Méltóztatna Kérésünk és Szív fájdal-
munkat
Meghalgatni

Mi szegény Fogagyisteni Népség Esedezünk és kérjük Igen

Szépenn a kormány Bisztos urat mint bisztos Pártfogonkat

hogy legyen szíves ő Nagysága Minket Másik hejre

telepíteni inen eről a hejről – kezdi keserű levelét Barabás Márk.

Erdei Ernő: A gátak már 1883 novemberében készen álltak, 1887-ig ki lettek ásva az öblözetek főcsatornái, és 1897-ben át lett adva rendeltetésének a kubini szivattyútelep, amely akkor négy köbméter vizet tudott átemelni másodpercenként az öblözetből, a hetedik öblözetből a Dunába. Két és fél millió köbméter föld mozgatásával épültek ki a töltések, és ezt emberi erővel, talicskával, dragacsokkal, kordékkal fölépíteni, hát ez tényleg komoly, nagy teljesítmény volt. Az építkezés 1882-ben kezdődött, de teljes lendülettel csak a következő évben épültek. Akkor már a mi székelyeink itt voltak, és hát részük volt ebben a munkában...

Németh Ferenc: A székelyek életvitele, szokásai merőben különböztek az itteni, környező nép szokásaitól. Téves volt az a feltevés, hogy a székelyeket nehéz földmunkák végzésére akarták fölhasználni, de ők nem tudták ezeket a földmunkákat úgy végezni. Ez egy nagy melléfogás volt. Tulajdonképpen nem tudtak velük mit kezdeni, ugyanakkor a székelyek nem értettek annyira a földműveléshez se, tehát jó napszamosok se lehettek, mert nem ilyen volt az életvitelük ott, ahonnan ide települtek.

Erdei Ernő: Kánaánt ígértek nekik, és ide értek a mocsarak közé.

Németh Ferenc: A szegedi kikötőbe 300 taligakerék nagyságú kenyeret ajándékoztak a telepeseeknek, tíz tábla szalonnát, dohányt, élelmiszert és minden egyebet. A becskerek **Torontál** korabeli tudósítása szerint eltűnt egy székely gyerek, és egy húsz perc után megjelent teljesen új ruhában, tehát valamelyik tehetősebb szegedi polgár felöltöztette.

Erdei Ernő: Mikor idekerültek, töltésepítés volt a fő foglalkozásuk, azután a csatornaásás, a sás, a nád irtása, a meghódított földek föltörése, földművelés... Nagyon sokszor úgy emlegették őket, hogy a **hon dél-bástyái** – így becézgették őket, de öneik más gondjuk, meg más dolguk volt.

Döbbsenten betűzőm, silabizálom Barabás Márk levelét, mely vidékünk egyik legmegrendítőbb kordokumentuma a 19. század végéről. Betűhű átírással is közelebb kerülhet az ember mindahhoz, ami felénk meghatározta a létezését.

**„...mert ez nagyonn laposs hej,
Mihelyt egy keveset esík azonal tele van a kunyhonkis
vízzel elrohadot mondaní mindenünk, kiveszett a vete
ményünk a víz mījatt, aztmondhassuk hogyha a kormán
Bisztos Ur ő nagysága nemkönyörül mirajtunk akor
Még a Szívünkis el hervad mí bennünk mielőtt ítt meg
Megörökösödnénk ezenn a helyenn a hol most vagyunk
Megtelepedve, Még azis hogy nagyonn kised a házhelyünk
mert odahaza úgy ígérték a Tisztelt jó urak =
hogy a legszegényebb emberis kap, 1 hold házhelyet és 10 holdat
a mezőnn és .2. hold legelőt és akinek még valami bizo
dalma van többetis vehetel mezejí földet,
Kérjük Ígen Szépenn a Nagyságos Kormán Bisztos Urat
légyen nekünk ezel kegyelmes Pártfogonk hogy adassék nekünk
Nagyobb házhelyünk valahol más helyenn hogy
vígasztalodna meg a mi bánatos Szívünk,
Mert oda
haza Bukovínábanis a mí falunkbann voltunk a Leg elesettebb Szerentsétlen Szegények, de Bár=
Most Engedné ugy a jó Ísten hogy a fő Kormány Bisztosság által
Itt a zanya honbann lennénk vígasztalva és josságal
és boldogok ha odahaza Bukovínában Szegények és
Boldogtalanok voltunk bár itt ne lennénk azok mind ot,
És amínt a főntebb Említett kís házhejről mondjuk**

**Panaszunkot, Csak Gondolják el a kegyelmes
Urak**

**hogy aza 200 kvádrát öl házhejről ha ugy a
házat**

**Földből verjük s még valamí más épületetís
akkor**

**ha megnézzük hát a házhelyűnknek mondani
fele**

**gődör lesz még a háza hova letegyűk azís
hejetveszel**

**Még egy kutat kell ássunk, Kérem
alázatosann**

**a tekintetes urakat aztis számítsukel hogy
egygy**

**árnyék Székreís mindenek Szükségevan.
hát a**

**Mikor eszket mínd össze számítjuk ezenn a
Szoross helen levő lukakat hogy abból
egyíkből**

**a másba forrík aza bűdössvíz hát aztán még
a marhák ís ganyélnak aztis oda tegyűk vala-
hova**

A lukak közé,

**És Csak elgondolni összeszámítva eből a
lukakból**

**Milyen bűdösség és rosszvíz forík a kutba az-
tán abol**

következik a nagy betegség és dőghalál,

883 július ho 3kán írta

Barabás

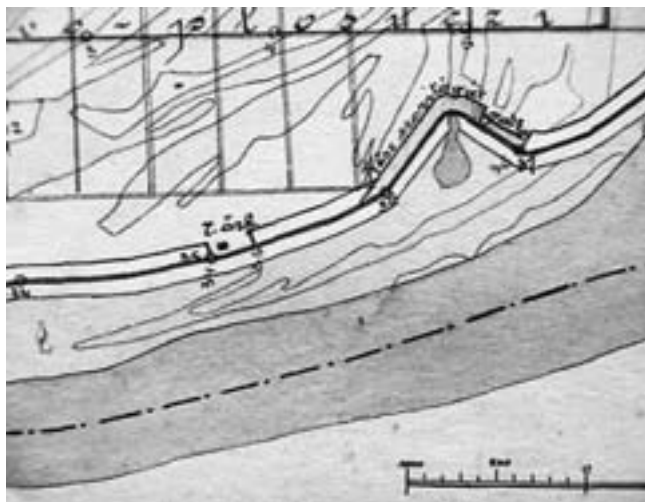
Márk. Eskütt

...a nagy betegség és dőghalál,
883 július 3kán írta
Barabás
Márk. Eskütt

– A kubikosnak annak idején mennyi volt a napi teljesítménye? – kértem Erdei Ernőtől.

– Tíz köbméter földet kellett beépíteni a töltésbe. S a mi székelyeink, hát persze, nem szoktak az ilyen munkához, és hát ezt nem is tudták teljesíteni. A hon azzal segített rajtuk, hogy köbméterenként két krajcárral többet kaptak, de így sem tudták utolérni a jó bácskai kubikosokat. Nem éppen szép szemmel néztek rájuk épp ez miatt.

Németh Ferenc: Ez egy egészségtelen vidék volt, ez a hatodik és a hetedik öblözet, és nagyon hamar megjelent a vízvérűség, a vízkór...

Erdei Ernő: 1888 márciusa, áprilisa már dunai árvizeket hozott magával, az árvíz szintje négy méterrel volt magasabb, mint a védett terület. Hullámverés is habzsolta már a töltéseket, és sok buzgár jelentkezett a mentett oldalon. Sok helyen a fél töltést mosta ki az árvíz, vagyis jobban mondva a hullámok, amelyek a Dunán hát majdnem egy és fél méter magasak is lehetnek. A védők, hát persze, igyekeztek ezt semlegesíteni, a hullámverést is és a buzgárok káros hatását, de a dunai töltés harminchatodik kilométerénél nem tudták kivédeni a zavaros

buzgárok gyors fejlődését. Az ilyen buzgárok kimosták az altalaj szemcséit, és az így kimosott altalajba egyszerűen beleroskadt a töltés. És az így leroskadt töltés fölött hatalmas víztömegek törtek be a hetedik öblözetbe. Az árvíz kétszáz méter széles és húsz méter mély utat vájt magának, elöntve az egész öblözetet, 13 638 hektár termőföld került akkor víz alá, és persze, maga Gyurgyevó is. A székelység rétje akkor tengerré vált.

Ez a szorgos nép, mert tényleg szorgos, dolgos nép ez a mi népünk, ez ki tudja magának harcolni a fönmaradást. Minden, ami a vízgazdaságban történt, a mai helyzet, hát ennek a legnagyobb és a legszebb értéke az emberek fönmaradása, a szellemi és a gazdasági föllendülése: ez a legnagyobb értéke ennek a tájnak. S ezt vétek volna elhanyagolni és tovább nem hasznosítani. A réteket, a felső földeket, a parti földeket vízgazdaságilag így megvédeni, ahogy ezt csinálták abban az időben, mondjuk így: a MAGYAR IDŐBEN, ugye, ezt máshol nem,... Szerbiában nem voltak ilyen munkálatok, ugye. Meghódítani, mondjuk, Pancsovától Dunadombóig 30 000 hektár földet gátépítéssel és csatornaépítéssel, hát ez, ugye, nagy dolog. A legnagyobb kincs, mondjuk, amit a magyar állam átadott a Szerb Királyságnak, akkori hatalomnak, hát ez valóságos gazdagság volt...

Szócs Boldizsár: Én ministráns voltam, és amikor, mert minden iskolás gyerek kellett menjen, hét órákor sorakozás, mind a templomba, fél óra mise, és vissza, és akkor már kezdődött a tanyítás. De én ministrás voltam és sokszor visszamaradtam: vagy mentünk gyóntatni, akkor a pap vitte a szentséget. És egy ministrás ment elől csengővel. És

akkor, ha jött valaki szembe, akkor csengettünk és az letérgepült – és ez áll. Aki nem akart leté..., az elkerülte. Láta, hogy jön a pap s a ministrás, az elkerülte, elment. És aki nem térgyepült le, még egyszer csergettem, s akkor szégyenletiben is, ugye, le, letérgepült.

No, azért én ott történtem a mise után, nem mentem a sorba', hanem azt mondta a plébános: te és Ambrus Gáspár, süket, megsüketűt, aztán bognár lett, az, az is ott vót, azt mondja: te is Gázsikám itt maradsz. Más gyerek nem vót a ministrásokból. Azt mondja: menjünk, **jönnék be a szerbek és menjünk eleikbe**, hogy békességes úton történjen meg a dolog. Vót kiválasztva négy ember, aki az égboltot vitte, és akkor vitték, és a plébános vitte a szentséget és mink előtte, és nálam a hármás csengettyű és annál az egyes. S akkor csiling-csiling, felváltva, állandóan csergettünk. De mi nem látunk senkit. Már elértünk Székelytől arra a nagy laposra, Kovin felé, ami van. Hát akkor látunk: jön három lovas. Azt mondja a plébános: no, ezek szerb katonák, Kovin felől jöttek, beveszik Székelykevét, három katona, három, két – azután megtanultam én a rangokat –, két törzsőrmester volt, és egy káplár, egy tizedes. No akkor, amikor meglátták, hogy fogják a szentséget és úgy megyünk, akkor lenyergeltek, és levették, úgy hívták opaszács, ugye, levették, és akkor levették a sapkát. Mikor nincsen derékszíj, akkor le lehet venni a sapkát és tisztelegni. Meghajoltak szépen, mind a hárman, mind a ketten, a harmadik, az fogta a lovakat, a káplár, a tizedes fogta a lovakat. Magamba' akkor elgondoltam, gyerek, elég világos gyerek voltam: hát ezek nem gyilkolnak meg senkit se! Otthon sírtak, dugtak el mindent, hogy mindent elrabolnak a szerbek. Mindent. Senkit nem bántottak. No, egy bolgár se volt velünk! Csak mink, akik a templomba' voltunk.

A bolgárok akkor nem jöttek be a templomba, akkor ők össze voltak gyűlve a községháza előtt. És akkor ők csokrot, virágcsokrot csináltak, mindent, nem is tudtak szerbül, meg bolgárul is rosszul beszéltek, nemhogy szerbül, de, de, de, picSKU mater, megjöttek oda.

Mink odáig mentünk a szentséggel, akkor megfordultak, meghajoltak, s akkor mink visszamentünk.

Bolgárok tartottak beszédet, aztán ők lettek az atyaistenek a faluba'. Sose felejttem el, őszintén, nem vagyok nemzetgyűlölő, és bolgár barátjaim

es voltak, minden, de visszatetszett nekem, hogy együtt nőttünk fel, együtt gyerekeskedtünk, minden, és úgy visszaéltek velünk szemben. Mink kisebbség, ők is kisebbségbe' vótak. Há... A legnagyobb ellenségek voltak a bolgárok a szerbekvel, világ, amióta én ismerem a világot. Mert tizenháromba' megint, akkor is a Balkán háb'..., tizenkettőbe' kitört, ugye, a bolgárok és a szerbekvel lett volna a baj, az albánokval... Akkor, attól a perctől a bolgárok azon törekedtek, hogy nagymisét bolgárul csinálja a pap. Hát alig voltak a templomba', mink tele voltunk, hát hol van, hetven százalék, több mint hetven százaléka, nyolcvan százaléka színmagyar volt, és ők követelték. A németek nem követelték. Azután, amikor ők is bejöttek, nem, nem. Csak annyit követeltek a németek, hogy a magyar Szűz Máriát, aki elől volt, az oltárhoz közel, azt hátra tették és ők vettek, a Rózsafüzér Társulat vett egy német Szűz Máriát, német mintával, azt tették előre.

„Fúdd el jó szél, fúdd el, az én szüvem búját...”

Gáspár Rózsa: Ott születtem Bukovinába', Andrásfalván.

- Ott is élt, Bukovinában?
- Igen, tizenegy éves koromig.
- Iskolába is ott járt?
- Ott jártam, én nagyon jól visszaemlékszek mindenre, ami ott volt, nagyon. Még tán a falut most is látom magam előtt.
- Ott volt első áldozó?
- Ott voltam első áldozó, igen, és akkor azutánvaló évben jöttünk ide, harminchétbe'. Az én apám tizennyolcbe' volt itten mind legínember, és akkor ő rájött arra, hogy ő még egyszer elmegy Bukoviná-

ba, körülnéz, és aztán nősül meg. S közbe' ott ráakadt az én anyámra s ott ragadt ő is megint csak. És itt volt nekik egy kis házuk a faluba, mert tizen-nyolcbe', ahogy kijöttek, akkor itt vettek az apjával meg testvérjével. És akkor ott megösmarkedett az én anyámmal s úgy került vissza oda. És tizennyolc-től, tizenkilenc-től, így, harminchétig ott volt. Akkor ott megnősült, és akkor családot alapított, s nagyon rájött az, hogy ide vissza, itten jobb, itten jobb és jöj-jünk vissza, mert ottan, az igazat megvallva, nagyon sokat kellett menjenek a, ott úgy mondták, bojérok, a bojérokhoz dolgozni. S akkor eldöntötte, hogy ide jöj-jünk, itt volt neki testvére és jöj-jünk vissza ide.

Nagyon nehezen vette rá magát az én anyám, hogy ide jöj-jön, mert hát ő itten nem ismert senkit. Ugye? Rokonjai voltak, mert voltak mán, ide kijöve, de ő itten nem ismert senkit. És nem nagyon akart, de hát a végén csak rávette magát, hogy eljöj-jünk. Hadikfalváról jöttünk vonatval, jöttünk Bukarestig, s akkor Bukarestbe' ki kellett szálljunk a vonatból, és akkor hajnalba' kaptunk másik vonatot, át Jugoszlá-viába, s akkor jöttünk Bavanistáig. Sose felejttem el. Itt jöttünk a kert végén, és itt olyan nádfödeles házak volt ez a sor. És az én anyám akkor ám elkezdett sír-ni, hogy azt hitte valaki: halottat hoznak, hogy ilyen helyre hoztál, aszongya, a szép házból kihoztál ide, a nádfödeles házakba. – Nem ez a mienk! Mintha ma vóna, hát erre mind, no hál' Istenek még az em-lékezőtehetségem megvan. Jól. És úgy aztán csak, itt se volt könnyű, mert akkor az lett a problémánk, hogy nem volt honpolgárság itten. Akkor meg men-ni köllött, jelentkezni a rendőrségen. Elejibe csak a szülők, aztán én is hogy felcseperedtem, nekem is egész sokáig, sok évig nem volt honpolgárságom. De szép volt nekem ottan. Nagyon sok karácsonfa meg bükkfa, meg ilyen erdők voltak.

– És a gyerekkori játszótársai?

– Kovács Rózsika, akkor Almási, akkor volt Radóc Anna... Voltam Magyarországon náluk. – Igen? – Mindegyiket én meglátogattam. Mind ott vannak. Bonyhád környékin, van Bonyhádon is, Aparhanton is, van Kakasdon is rokonyom. Igen ők úgy lettek ki-telepítve. A második világháború idején, akkor lettek ők idetelepítve Bácskába, és akkor, mikor kiütött itt a háború egészen, akkor a partizánok, ahogy jöttek, akkor ők el kellett meneküljenek. Akkor átmentek Magyarba.

– Szívesen visszamenne oda? (Bukovinába?)
Megnézni, szétnézni...

Politikai orientációs mintázatok a nemzeti identitás tükrében

Mit gondolnak a délvidéki magyarok alapvető történelmi, nemzeti és politikai kérdésekről?

Bevezetés

A nemzeti közösségek létét tagjai közös kulturális alapja biztosítja, mely nemcsak a tudást, de ítéletalkotást és érzéseket is jelent. Nincs olyan nemzetállam, amely lemondana arról, hogy a különböző intézményei és közpolitikai révén az újabb generációk számára is átadja ezt a „közös nevezőt”. Mindez elsősorban az oktatáspolitikai révén valósul meg, és jó esetben nem utópiára épített ideológiák vagy kirekesztő gondolatok képezik az alapot, hanem olyan értékek (illetve ezeket tükröző hagyományok, szabályok, intézmények ismerete), melyek alkalmasak a pozitív közösségi érzésnek és a ráalapuló jövőképek az építésére. A nemzeti kisebbségek viszont sokkal nehezebb helyzetben vannak e téren is: a nem megfelelő tantervek és oktatási anyagok hiányát csak egyes személyek oktatásban és nevelésben nyújtott teljesítménye, köztes csoportok tevékenysége és a család enyhítheti.

Sajnos ma a délvidéki magyar közoktatásból nagyon sok dolog hiányzik: a természeti és társadalmi *rendszerek logikájának* átadása, az átfogó látásmódra való irányítás, az elméleti tudás gyakorlati *alkalmazásának és hasznának* bemutatása, alapvető pénzügyi ismeretek tanítása, illetve a hagyomány és a történelem feldolgozása - az a munka, amit Hannah Arendt a gyöngyhalászhóhoz hasonlít: *„a tengerfenékre megy [...], nem azért, hogy az egészet kitermelje és a felszínre hozza, hanem hogy a mélyben a gazdagságot és ritkaságot, gyöngyöket és korallakat kitorje és töredékként a napfény felszínére mentse”* (Arendt, 1989:229).

Ernest Renan tömör meghatározása szerint „a nemzet közös emlék a múltból és közös terv a jövőre”.

Miután csúfosan megbukott a balliberálisnak nevezett kurzus (melynek képviselői e definíció alapján kizárták a nemzetből a határon túli magyarokat¹), a délvidéki magyarság pedig korábban nem tapasztalt kulturális autonómiát vívott ki, lehetőség nyílik rá, hogy a *nemzeti együttműködés* a határon átnyúló kapcsolatok szintjén és a Vajdaságon belül is tartalommal töltődjön fel, ennek pedig kiemelt területe kell legyen a délvidéki magyar nyelvű oktatás.

A tanulmány a kutatás eredményével kapcsolatban nem tartalmaz normatív elemeket. Egyszerűen az a célja, hogy bemutassa, összefoglalja a délvidéki magyarság (különösen a fiatalok) politikai kultúráját és identitását a meghatározott szempontok szerint. Az olvasó maga vonhatja le a következtetéseket, a különböző jelenségek „pozitív” vagy „negatív” voltát illetően. Bizom benne, hogy az, aki döntéshozói, oktatói, szervezői, közírói vagy bármilyen más szempontból érdeklődik a délvidéki magyar identitás és politikai kultúra pillanatnyi állapotával kapcsolatban, az hasznos információkhoz jut az elemzésből.

1. Elméleti alapok

A politikai kultúra fogalma alatt a politikával kapcsolatos viszonyulások, predispozíciók együttesét értjük (Körösi et al., 2003:25). Elsősorban a politikatudomány tárgyát képezi, ugyanakkor a számításba vehető tényezők nagy változatossága miatt hangsúlyozni kell interdiszciplináris jellegét. Az elemzések történelmi, szociológiai és szociálpszichológiai aspektusai is számottevőek. Már a politikai kultúra kutatásának első fontos mérföldköve,² Gabriel Almond és Sidney Verba *A polgári kultúra*

¹ Ld. Bauer Tamás: *Nemzettel nem megy. Népszabadság, 2010. február 18.*

² Természetesen a politikai kultúra kutatásának is van számos tudománytörténeti előzménye (pl. Hérodotosz, Platón, majd Tocqueville, később pedig Schumpeter, Lazarsfeld, Parsons és mások munkái), így több mű is tekinthető kiindulópontnak (Almond, 1990/2000:5), de az vitathatatlan, hogy a politikai kultúrával kapcsolatos tanulmányok szinte megkerülhetetlen hivatkozása Almond és Verba műve.

(1963/1989) című tanulmánya is pszichológiai fogalmakra³ épült.

A kultúra alakítja ki azokat a viselkedési normákat, amelyeket a társadalom tagjai elismernek és rendszerint követnek, még ha személy szerint nem is osztják az adott értékrendszert (Dalton, 1996/2003:328). A kutatási terület fókuszában ezért gyakran az országok demokratizációjának feltételrendszere áll. A politikai kultúra tanulmányozása során így (az esetek túlnyomó többségében) az állam jelenti a vizsgálati egységet. A kisebbségben élő nemzeti közösségek politikai kultúráját viszont nem elegendő a hagyományos fogalmi keretek között vizsgálni. Jelen dolgozatban a Szerbiában élő magyarok példáján keresztül mutatom be az identitás fogalmának jelentőségét a kisebbségi politikai kultúra megértése szempontjából.

A társadalmi identitás az egyén énképének része, ami a társadalmi csoportokhoz való tartozás tudásából, a csoporthoz tartozás értékeléséből és érzelmi jelentőségéből ered (Tajfel, 1981:255). A minimális csoportparadigma⁴ rámutat, hogy még a nemzeti identitásnál sokkal felszínesebb tartalmú azonosulásoknak is jelentős mértékű befolyásuk lehet a gondolkodásra és cselekvésre. Az, hogy a nemzeti önzonosság-tudatnak hatása van a politikai orientációs mintázatokra a Szerbiában élő magyarok esetében, már első pillantásra is nyilvánvaló, hisz az önkormányzati és parlamenti választásokon résztvevők nagy része rendszeresen „magyar előjelű” pártra szavaz. A kép viszont sokkal árnyaltabb, hisz „*akik ugyanazon társadalmi kategóriába tartoznak, eltérő válaszokat adhatnak annak mértékétől függően, hogy mennyire érzik magukat érzelmileg elkötelezettnek csoportjuk iránt*” (Ellemers et al., 1999:373). Tovább bonyolítja a kérdést, hogy az identitás és a politika közötti összefüggés nem egyirányú. Az identitáskutatás élettörténeti megközelítése szerint az identitás az életesemények révén tagolt, az emlékezetben őrzött élettörténet, illetve a hozzá kapcsolódó értelmező-értékelő minősíté-

sek és érzések reprezentációja. „*Az egyén identitás-történetében mint szubjektív tükörben a megélt történelem valósága jelenik meg, jóllehet »tükör által homályosan«.* (...) Az ismételt közlések során ezek kristályosodnak ki a kisebb vagy nagyobb közösségek mikronarratívájává. Ezekben tárulkozik fel a történelmi események (például 1956) kezdetben változatos, csoportokhoz kötött *arculata*” (Pataki, 2004:68). A személyes értelmezések kollektivizálódásának is fontos csoport- és közösségformáló ereje van: a politikai és történelmi események, helyzetek így hatással lehetnek az egyén önzonosságára. Az élettörténetek (és az azokat befolyásoló politikai és nem politikai események) értelmezésének dinamikus nyilvánossága aktiválja és befolyásolja az identitásképzést.

A nemzeti identitás a nemzetekként definiált közösségekkel való azonosulás irányát és mértékét jelenti. E definíció rávilágít arra, hogy az önzonosság vizsgálatakor a választási lehetőségekkel, tehát a nemzeti közösség meghatározásának lehetséges módozataival érdemes kezdeni az elemzést. A nemzet két ideáltípusa: az államnemzet és a kultúrnemzet. Ezek más-más politikai és társadalmi körülmények között születtek meg, és más-más politikai és társadalmi szükségletek kielégítésére szolgáltak. Az államnemzet (vagy politikai nemzet) fogalma jelenorientált, amelyben a földrajzi tér szervezésének van jelentősége. Alapja a közös jogi és politikai kerethez való tartozás és az államhatárok által jelölt közös terület. A politikai nemzet tagjainak identitása alapvetően az állam és az egyén viszonya mentén szerveződik (Szabó, 2006:202). A kultúrnemzeti koncepció viszont már nem a szuverénhez, az állam saját független területén működő adminisztratív intézményeihez való viszonyt emeli a közösségi azonosulás meghatározójává, hanem a különböző *kulturális intézményeket*. E nemzetfelfogások nem jelennek meg vegytiszta formájukban és számos közös pontot is felfedezhetünk (Dieckhoff, 2004), de az esetek többségében egyértelműen eldönthető, hogy mely koncepció a domináns.

³ Például az attitűd fogalmára, mely a személyek által elsajátított, tartós, erősen érzelmi vonatkozású orientációkat jelent. A politikai orientációknak pedig (szintén pszichológiai alapon) három típusát különböztetik el: kognitív (ismereten alapuló), affektív (érzelmi) és evaluatív (értékelő).

⁴ Tajfel azt vizsgálta, hogy mik azok a minimális feltételek, amik csoportfolyamatokat indítanak be. A kísérletek eredménye pedig az volt, hogy pusztán a csoportba sorolás elegendő, hogy az emberek a javak elosztásánál a saját csoportnak kedvezzenek, szemben a más csoportba tartozókkal. A jelenség magyarázata, hogy emberek csoporttagságukkal pozitív önértékelésre szeretnének tenni: a saját csoport preferálása a külső csoporttal szemben kifejezi a saját csoporttal szembeni megbecsülést, és ezzel hozzájárul a pozitív önértékeléshez (Tajfel, 1982:23).

Az elemzésben három fő területet különítettem el. Az elméleti alapok és történeti örökség felvázolását követően a délvidéki magyar fiatalok nemzeti identitását vizsgálom (1). Az elemzés következő része a politikai kultúrára és annak jellemzőire terjed ki (2), míg végül az önazonosság és a politikai orientációs mintázatok, tehát az előző két terület összefüggésével kapcsolatban kialakított hipotézisek helytállóságát vizsgálom (3). A kutatás alapjául egy saját tervezésű online kérdőíves felmérés szolgált.

A politikai kultúra fogalma több nézőpontból is elemezhető. Körösi András két fő megközelítést határoz el: „*az egyik szerint a politikai kultúra a politikai közösség kollektív kulturális, magatartásbeli és viselkedési mintáit, problémamegoldással és konfliktuskezeléssel kapcsolatos kollektív megoldási módjait jelenti. A politikai kultúra a másik megközelítés szerint az egyének politikával, politikai rendszerrel, politikai közösséggel kapcsolatos attitűd-együttesét, beállítottságát, érték- és normarendjét, preferenciáit, információit és készségeit jelenti*” (Körösi et al., 2003:26). Ez utóbbi szerint tehát a politikai közösséget az jellemzi, hogy a különböző politikai értékek, normák, attitűdök miként oszlanak el a tagjai között. Először Lucien Pye hívta fel a figyelmet arra, hogy a politikai kultúra olyan komplex jelenség, melyet nem fed le megfelelően Almond és Verba első definíciója, tehát a politikai kultúra több mint az „*orientációs mintázatok eloszlása*” a közösség tagjai között. Pye egy sokkal dinamikusabb kapcsolatot és kölcsönhatást feltételezett, amikor a politikai kultúrát nemcsak mint a társadalmi tanulás, a szocializáció során elsajátított jelenséget kezelte, hanem mint a múltból örökölt történelmi-kulturális örökséget is (Simon, 1999:352). A kollektív szint jelentőségét hangsúlyozza Archie Brown is. Definíciója szerint a politikai kultúrát „*a történelem és a politika szubjektív érzékelése, az alapvető hitek és értékek, az önazonosság és a hatalmi viszonyok jellemzői, valamint a politikai tudás és várakozások alkotják, melyek egy adott nemzet vagy társadalmi csoport sajátos történelmi tapasztalatainak termékei*” (Brown, 1977:1).

Az összefüggések megértését segíti a két megközelítés együttes alkalmazása, tehát az átfogóbb meghatározás elfogadása. A kollektív szint alapját a történelmi örökség jelenti. A politikai kultúra ezen aspektusát a domináns nemzetfelfogás változásával együtt mutatom be.

2. A történelmi örökség

Nem célom a történelmi előzmények részletes bemutatása, az viszont nélkülözhetetlen, hogy bizonyos eseményeket és folyamatokat kiemeljek, hisz ezek fontosak lehetnek a *róluk alkotott kép* miatt, vagy azért mert *hosszú távú hatásuk* volt a délvidéki magyarok gondolkodására, tehát szerves részét képezik a továbbélő kulturális mintázatoknak.

2.1. Politikai kultúra és nemzetfogalom Trianon előtt

A politikai kultúra formálódásában kollektív szinten a tradíciók, jelentős történelmi események játszhatnak hosszú távon is maradandó szerepet. Az empirikus kutatások előtt is voltak olyan gondolkodók, akik e tradíciókat, a magyarok politikához való viszonyát vizsgálták. Az elsősorban szellemtörténeti indíttatású nemzetkarakterológia a két világháború között a nemzeti sajátosságok feltárását tűzte ki célul. A XIX. századi gondolkodók közül Széchenyi Istvánt kell mindenképp megemlíteni, aki például a szalmalángtermészetet, közrestandságot és hiúságot a magyarok „*ősi rossz tulajdonságaként*” említette. A XX. századi szerzők közül Prohászka Lajos, Szekfű Gyula, Babits Mihály és Karácsony Sándor emelhető ki.

Prohászka *A vándor és a bujdosó* című művében a magyar nemzeti sajátosságokat a némethez hasonlítva jut arra a következtetésre, hogy a magyarokat a „*finitizmus*” jellemzi. Ez rejtőzködésre és elzárkózásra, a szűkös, de biztos és kiegyensúlyozott élet pusztá megőrzésére és fenntartására való hajlamot, a védekezésre, határoltágra, lezárultságra való törekvést jelent. Prohászka szerint, ahol az érzelem uralkodik, ott nincsenek praktikus célok, ott a rezignáció, az elrendeltségben való hit uralkodik. A magyarokat Prohászka szerint a kettős arculat jellemzi: van egy keleti, melyet az „*Attila-álmok*” és egy nyugati, melyet a „*Nyugat-akarás*” jellemez (Kurtán, 2003:153). A korabeli közéletben nagy vitát váltottak ki e megállapítások, így számos reakció született. A nemzetkarakterológiai művek összefoglalásaként elmondható, hogy azokban elsősorban az *apátiát, borúlátást és passzív rezisztenciát mint életformát (szemlélődő realizmust)* emelték ki.

A dualizmus korszakának állameszménye a magyar politikai nemzet fogalmán alapult. Például az 1868-as nemzetiségi törvény „*politikai nemzet*”

a magyar nemzetet értette, melybe beletartoznak a más nemzetiségűek is. A modern nemzettudatok kialakulása idején Magyarországon már készen voltak mind az állampolgárságon alapuló jogi-politikai, mind pedig a nyelvi, vallási, származási, kulturális azonosságtudat elemeiből építkező nemzet modelljének fogalmi keretei. Ezek nyitottak voltak egymás irányában, ami sokak számára tette lehetővé az asszimilációt is, de a nemzeti kisebbségek külön nemzettudatának megerősödését is (Szabó, 2006:211). Döntő történelmi eseménynek az első világháború lezárása tekinthető, mely után a kultúrnemzet koncepciójának nem lehetett valós alternatívája Magyarországon, és az elcsatolt területeken is ez vált domináns nemzetfelfogássá.

2.2. Magyarok a délszláv államban 1920 és 1990 között

A két háború közötti időszak az élet számos területén radikális változást hozott a délvidéki magyarság számára. Bizonytalanságérzetüket fokozta a vajdasági magyar regionális kulturális hagyományok, intézmények szinte teljes hiánya is. Szenteleky Kornél⁵ szavaival: *„Nekünk nem voltak tradícióink, ezen a tájon sohasem volt kulturális vagy érzébeli regionalizmus, ezért a regionális öntudat, illetve annak szükségessége sokkal később fejlődött ki, mint Erdélyben (...)”* (Juhász, 1995:65).

Az új hatalom elsősorban a közigazgatás, a kultúra és az oktatás területén, valamint a földreform és a betelepítések révén érezte hatását. Mindezek ellenére a korszak a II. világháború utáni időkhöz viszonyítva sokkal kevésbé él a kollektív emlékezetben. Ez elsősorban „átmeneti időszak” jellegével, időbeni távolságával magyarázható, valamint azzal, hogy a kommunista rezsim első korszakától eltérően nem volt totalitárius rendszer. A regionális szintű önszerveződés gyökerei is ezen időszakig nyúlnak vissza: 1922-ben alakult meg az első délszláv államban működő magyar párt Zentán, mely 1929-ig, a királyi diktatúra bevezetéséig működhetett (A. Sajtó, 2008:110).

1941 áprilisában a közös német, olasz és bolgár támadás hatására a királyi Jugoszlávia szétesett

és kapitulált. A független horvát állam megalakulását követően megindultak a magyar csapatok is, és visszafoglalták Bácskát. A három és fél éves magyar uralom elsősorban oktatási-művelődési téren hozott pozitív változást az ottani magyarok számára. Csalódást is okozott azonban, hogy elmaradt a várt földreform, amely végre földhöz juttatta volna a kisemmizett magyarokat.

A II. világháborút követő, három és fél évtizedet átfogó korszak rendkívül fontos a délvidéki magyarok identitásának megértése szempontjából. A vizsgált korosztály tagjainak szülei e rendszerben szocializálódtak, de jelentős részük maga is élt a titói Jugoszláviában és tanúja lehetett a rendszer végóráinak. Az elemzés szempontjából különösen fontos a nyilvánosság felett gyakorolt teljes kontroll, a rendszer kommunista ideológiája, a kulturális és politikai önszerveződés akadályai illetve a lakosság (környező országokhoz viszonyított) magas élet-színvonala.

Josip Broz Tito, a partizánhadserg főparancsnoka 1944 októberében katonai közigazgatás bevezetését rendelte el, mely 103 napig tartott. Hamarosan megkezdődött a magyarok internálása és táborokba zárása. A Vajdaság területén 40 internálótábort állítottak fel. Egyes falvak magyar lakosságát teljesen kitelepítették vagy kiirtották. A kivégzett ártatlan magyarok számáról mindmáig viták folynak, de a források többsége szerint 15-20 ezer közötti az áldozatok száma. Az 1944 ősze után kiutasított és elmenekült magyarok száma ráadásul csaknem kétszer akkora volt, mint 1918 után (kb. 85 000 fő). A délvidéki magyarság elitje teljes egészében lecserélődött. A hatalomváltást követően például csak három diplomás magyar középiskolai tanár maradt a tartományban. Az értelmiségi utánpótlás pedig rendkívül korlátozott volt.⁶ Alapvető eltérés a két világháború közötti időszakhoz képest az is, hogy nem beszélhetünk intézményesített magyar kisebbségpolitikáról, csak a kommunista párton belüli érdekérvényesítésről. Fontos különbség továbbá a nyilvánosság feletti teljes kontroll. Ennek egyik leghatékonyabb eszköze az egyetlen vajdasági magyar napilap, a Magyar Szó⁷ volt, melyet a Jugoszláv Kommunista Párt alapított még 1944-ben. A háború utáni években

⁵ Szenteleky Kornél (1893-1933) szerb származású magyar író, költő, a vajdasági magyar irodalom egyik jelentős képviselője volt.

⁶ Adminisztratív eszközökkel korlátozták a Magyarországon tanuló magyar hallgatók számát, az újvidéki magyar tanszéket pedig csak 1959-ben szervezték meg, de ezzel ki is merült a magyar nyelvű felsőoktatási intézmények sora.

⁷ A lap 1945-ig Szabad Vajdaság néven jelent meg.

pedig számos magyarellenes, a magyarok kollektív bűnösségét hangsúlyozó cikk is megjelent (*Kalapis, 1994*). A lap elsődleges szerepe a kommunista ideológia és a párt álláspontjának terjesztése volt.

Az indulatok elültétét követően a Tito vezette Jugoszlávia új nemzetiségi politikát hirdetett. A Jugoszláv Kommunista Pártban a párt nemzetiségpolitikájának köszönhetően számarányuknál nagyobb mértékű volt a nemzetiségek aránya. A magyarság nemzeti alapú politikai önszerveződésének lehetősége azonban szinte a nullával volt egyenlő. (*Hornýák, 2008:251*). A titói kisebbségpolitika elismerte az egyén kisebbségi jogait, de megakadályozta a nemzetiségek közösséggé szerveződését. Egy, a nemzeti kisebbségekről szóló 1959-es határozat szerint a kisebbségek nemcsak annak a nemzetnek a részei, melyből származnak, hanem összekapcsolódnak azzal az országgal, ahol élnek. A jugoszláv vezetés stratégiai célja volt a kulturális nemzetfelfogás háttérbe szorítása és a *jugoszláv nemzet*, illetve az önálló *jugoszláviai magyar nemzet* létrehozása.

A vajdasági magyar elit nagy része azon a véleményen volt, hogy érdemes feladni a hagyományos magyar nemzetfogalmat a *jugoszlavizmus* javára (*Hornýák, 2008:254*). Hangsúlyozni kell, hogy a délvidéki magyarság megtizedelését és teljes „lefejezését” követően az új elit a jugoszláv kommunizmus – az élet szinte minden szegletét átható – rendszerében szocializálódott. Nemhogy a világháborút követő vérbosszúról, de például a „padlássöprések” és „bajusztépések” alkalmával meghurcolt emberek helyzetéről sem lehetett nyilvánosan beszélni. Nemcsak a sajtó, de a teljes oktatás is a jugoszláv kommunisták politikai céljainak rendelődött alá – a történelemoktatás a rendszer legitimitásának alátámasztásul szolgált, és ennek megfelelően hangsúlyozták például az újvidéki „hideg napokat” is. A délvidéki magyarok mindeközben Magyarország felől nem számíthattak sem eszmei, sem anyagi támogatásra. A jugoszláviai életszínvonal pedig fokozatosan emelkedett és meghaladta a környező országokét (*Vékás, 2008:355*).

A Jugoszlávián belüli önmeghatározás során felértékelődött a regionális kötődés is. Általánosságban elmondható, hogy a vajdasági jelzöt büszkén használták az egyéb szerbiai vagy jugoszláviai ré-

gióktól és köztársaságoktól való megkülönböztetés céljából. A Vajdaság a két világháború között nem volt önálló közigazgatási egység. 1945-ben a Szerb Köztársaság autonóm tartományává szervezték. Ennek a jelentősége az 1974-es alkotmánnyal nőtt meg, amikor a terület szinte a köztársaságokkal azonos státust kapott.

2.3. A délvidéki magyarok helyzete az elmúlt két évtizedben

Az emberek életét e viszonylag rövid történelmi időszak alatt is éles határvonalként tagolták a háborúk és politikai fordulatok. Az első nagy földrengésszerű változást a szocialista Jugoszlávia felbomlása hozta. A kilencvenes évek legnagyobb kihívásait a szerb nacionalizmus fellángolása, a délszláv háborúhoz való viszonyulás, az új rendszerben történő önszerveződés, az életszínvonal gyors zuhanása,⁸ az elhúzódó háború okozta depresszió, az elvándorlás miatti veszteségek és a Vajdaságba érkező menekültekkel kapcsolatos problémák jelentették.

A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (JSZK) 10,4 millió lakosából 344 ezer vallotta magát magyarnak 1991-ben.⁹ 1990. március 31-én a bácskai Doroszlón, négy évtized után megalakulhatott az első független délvidéki magyar érdekvédelmi szervezet, a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége (VMDK). Hosszas halogatás után, augusztusban az illetékes állami szervek bejegyezték a VMDK-t. Ezt követően kezdődhetett meg helyi alapszervezeteinek létrehozása. Tagságának létszáma hamarosan elérte a 25 ezer főt. A szervezet megalakulását követően levélben kérték a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémiát arra, hogy vizsgálják ki az 1944-45-ben elkövetett vérbosszú körülményeit, hogy a vajdasági magyarság mint közösség megtudja a teljes igazságot. A párt tiltakozott a Szerbia *gerrymandering* jellegű körzetesítése és az élükre kinevezett kormánybiztosok központosító politikája ellen. 1992-ben a közgyűlés elfogadta azt az autonómiatervet, amely a személyi és a területi elv, valamint a helyi önkormányzatok elemeit egyesítette. 1994-ig a magyar érdekvédelem elsősorban az erőszakos mozgósítás elleni politikai küzdelemre és következményeinek ellensúlyozására

⁸ A nemzetközi embargó, az annak következtében bekövetkezett hiperinfláció, majd a gazdasági összeomlás a lakosság súlyos elszegényedését eredményezték.

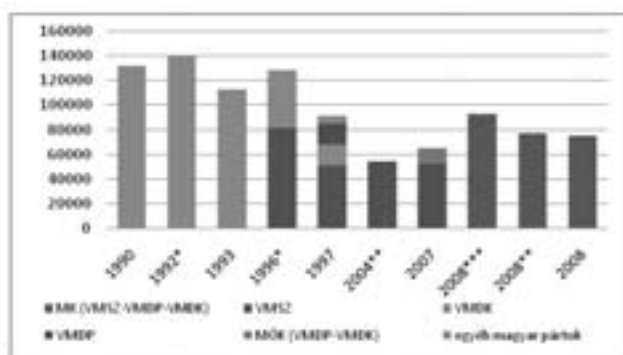
⁹ 1991-ben a Vajdaságban a magukat magyarnak vallók száma az 1981. évi alig több mint 88,48 százalékát tette ki, a tartomány lakosságához viszonyított arányuk pedig 18,94-ről 16,94 százalékra csökkent.

ra összpontosult. Az első horvátországi és boszniai szerb menekültcsoportok betelepítési kísérletétől kezdődően tevékenységének súlypontja a nemzetiségi arányok erőszakos megváltoztatása elleni harcra helyeződött (*Jelentés a vajdasági magyarok helyzetéről*, 2006).

Az 1920-as évek óta rendszeresen alkalmazott asszimilációs gyakorlatnak megfelelően a délszláv háború során is tízezres nagyságrendben telepítették le a menekülteket a tömbben élő magyarság lakóterületén és Nyugat-Bácskában. 1995-ben a horvát katonai akció után a knini Krajínából Jugoszlávia közel 150 ezer menekültet fogadott be, közülük mintegy 110 ezret a Vajdaságba irányítottak. A felfegyverzett szerb menekültek több helyi atrocitást provokáltak elsősorban horvát- és magyarok településeken. A NATO jugoszláviai akcióját követően is számos menekült érkezett a Vajdaságba. Koszovóból ekkor 10-15 ezer személy költözött át a tartomány területére.

A magyar érdekérvényesítést 1994 és 2007 között a fragmentálódás jellemezte, mely 1997-ben érte el csúcspontját. Miután a VMDK 1994-es tisztújító közgyűlése elvetette a párton belüli platformok létrehozásának lehetőségét, az ezzel szembeszegülők fokozatosan kiszorultak a pártból, majd 1994-ben Zentán Vajdasági Magyar Szövetség (VMSZ) néven, Kasza József vezetésével új magyar pártot hoztak létre.¹⁰ 1997-ben a VMDK vezetőinek és aktivistáinak egy csoportja megalakította a Vajdasági Magyar Demokrata Pártot (VMDP), melynek elnöke a VMDK korábbi vezetője, Ágoston András lett.

A szövetségi parlamenti (1992, 1996), szerb-ai parlamenti (1990, 1993, 1997, 2007, 2008)¹¹, tartományi gyűlési választásokon (2004, 2008) és köztársasági elnökválasztáson (2008) magyar listákra, illetve személyre leadott szavazatok számának alakulása az 1. ábrán látható. A magyar pártokra leadott szavazatok száma jelentősen csökkent, ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy a délvidéki magyarok száma 2002-ben közel 50 ezer fővel volt kevesebb, mint tíz évvel korábban.¹²

1. ábra A választásokon magyar listára, illetve jelöltre leadott szavazatok száma

Forrás: Saját szerkesztés a Köztársasági Statisztikai Hivatal adatai alapján
Szerbiai parlamenti választás; * Szövetségi parlamenti választás; ** Tartományi gyűlési választás
*** Köztársasági elnökválasztás

A NATO 1999 márciusában indított légitámadás-sorozata – melyben számos vajdasági célpontot is megsemmisítettek, és a délvidéki magyar városokban napi rendszerességgel szólt meg a légiriadó – fokozta a századvég kilátástalanság-érzetét (Hódi, 1999). Jelentős változást hozott azonban a 2000-es év, és az ekkor bekövetkezett demokratikus fordulat. Az egyetemi mozgalomként indult Ellenállás (Otpor) gyorsan jelentős tömegbázisra tett szert a délvidéki magyar fiatalok körében is. Nem csak egyetemisták, de számos középiskolás tanuló is csatlakozott (Szabó Palócz, 2000). Ugyanakkor nem a mozgalomban való részvétel a legfontosabb szempont, hisz ez nem válhatott tömegessé, de a lakosság mozgósítása a politikai részvétel nem konvencionális formáira már annál jelentősebb. A magyar városokban is tüntetés-sorozatot szerveztek az előrehozott választásokért.

2000. október 5-én mondott le (az elnökválasztási csalások miatt kitört tömegdemonstrációk hatására) államfői posztjáról Slobodan Milošević. A parlamenti választásokra decemberben került sor, ahol 64.7 százalékos szavazataránnyal győzött Szerbia Demokratikus Ellenzéke, a tizennyolc pártból álló DOS (melyben a Vajdasági Magyar Szövetség is

¹⁰ A VMSZ megalakulása után tagja, illetve támogatója lett az 5 köztársasági parlamenti képviselőből 3, a 18 tartományi képviselőből 13, valamint az összes (7) magyar többségű önkormányzat polgármestere.

¹¹ 2000-ben a Milošević-rezsim elleni demokratikus összefogás keretében, 2003-ban pedig az 5 százalékos parlamenti küszöb miatt a magyar pártok választási koalícióban indultak szerb pártokkal.

¹² A 2002. évi népszámlálás adatai szerint Szerbia területén 295.379, a Vajdaság területén 290.207 magyar élt – 76,86 százalékuk Bácskában, 21,67 százalékuk Bánát és 1,45 százaléka a Szerémség területén.

részt vett). A demokratikus Szerbia első kormányfője Zoran Đinđić, a Demokrata Párt vezetője lett. „Két, viszonylag jó és dinamikus esztendő után, 2002 végétől megtört a lendület, és reális veszélyt jelentett a visszarendeződés lehetősége. A többszöri eredménytelen elnökválasztási fordulók, az átalakulás motorjának számító Zoran Đinđić kormányfő meggyilkolása (2003. március 12.), a radikálisok 30 százalék körüli támogatottsága több egymást követő választáson is, Vojislav Koštunica 2004 és 2008 között regnáló kormányainak »egy lépés előre, kettő hátra« politikája – bizony, meglehetősen ijesztő perspektívákkal fenyegettek” (Juhász, 2010:4). A 2008-as elnökválasztás és parlamenti választás eredménye, majd a radikálisok „keményvonalának” marginalizálódása Szerbia európai irányultságának megerősödésére engednek következtetni.

Ez elmúlt évtizedben a délvidéki magyarok helyzete fokozatosan javult, de végig kettősség jellemezte: Vajdaság autonómiája¹³ és a szerbiai kisebbségek jogai¹⁴ terén pozitív változások történtek, de egyes időszakokban igen gyakoriak voltak a magyarellenes atrocitások, melyek nem csak a helyi közvéleményt tematizálták, de nemzetközi visszhangot is kaptak. A magyarellenes támadások száma 2004-ben és 2005-ben érte el csúcspontját, de a későbbiekben is rendszeresek voltak a személy elleni támadások, a helységnévtáblák magyar részének lefestése és az épületek falain megjelenő uszító feliratok. A felháborodást fokozta a szerb rendőrség és igazságszolgáltatás tevékenysége és elfogult döntései.¹⁵

A magyar érdekérvényesítés szempontjából fontos megemlíteni, hogy a felvidéki MKP-hez hasonlóan egységes és stabil együttműködés nem alakult ki. A Magyar Koalíció, mely Pásztor István vezetésével jött létre, választási koalícióként működött a VMSZ, VM DP és VMDK között. Jelen-

leg öt magyar politikai párt működik Szerbiában. Az említettekén kívül a Magyar Polgári Szövetség és a Magyar Remény Mozgalom.

A nemzeti kisebbség nem csupán egy etnodemográfiailag meghatározott csoport, hanem egy dinamikus politikai beállítottságként fogható fel (Brubaker, 1996). Anyaországnak azokat az államokat tekinthetjük, melyek a kultúrnemzeti koncepció nyomán nemcsak állampolgáraikért, de az etnokulturális dimenzióban hozzá kötődő, más országban élő személyekért is felelősséget éreznek. Roger Brubaker szerint a nemzeti kisebbség a hárompólusú nemzeti viszonyrendszerben értelmezhető, melynek fő elemei: a nemzeti kisebbség, az állampolgárság szerinti ország és az anyaország. E hárompólusú viszonyrendszer központi eleme a kölcsönös megfigyelés és alkalmazkodás: a szereplők figyelmesen és folyamatosan követik a másik két mezőn belüli és közötti viszonyokat és eseményeket. A megfigyelések alapján a másik területén történt eseményeknek, relációknak különböző értelmezéseket adnak. Természetesen a délvidéki magyarok gondolkodását és kötődéseit sem csak a szerbiai események, de az anyaországgal kapcsolatos várakozások is befolyásolták.

A magyarországi rendszerváltást követően lehetőség nyílt a magyar kormány határon túli magyarokkal kapcsolatos politikájának megújítására, és ezzel párhuzamosan megélnékültek a határokon átnyúló kapcsolatok. 1989 utáni időszak első korszaka 1994-ig tartott: ekkor épültek ki a határon túli támogatáspolitikai első intézményei, a Határon Túli Magyarok Hivatala (HTMH), az Oktatási Minisztérium határon túli ügyekkel foglalkozó főosztálya, illetve az e célra létrehozott alapítványok hálózata. Fontosak voltak a kommunikációban és a média területén történt változások is, például a Duna Televízió elindulása. 1994 után a támogatások szinten

¹³ 2002-ben elfogadták az úgynevezett omnibusztörvényt, amely bizonyos (oktatásügyi, szociálpolitikai, környezetvédelmi) jogszabályokat tartományi szintre helyezett vissza, de nem változott a Vajdaságnak a miloševići alkotmányban rögzített státusa. A 2006-ban elfogadott új szerb alkotmány valamelyest ismét bővítette a vajdasági hatásköröket. 2009-ben pedig a belgrádi parlament jóváhagyta a tartomány új státútumát és hatásköri törvényét. Ezek értelmében a Vajdaság saját törvényeket hozhat, önálló vagyonnal és bevételekkel rendelkezhet, nemzetközi megállapodásokat köthet és bizonyos feltételek megléte esetén a szerb mellett a magyar, horvát, szlovák, román és ruszin nyelvek is hivatalos státust kaptak.

¹⁴ 2009-ben a parlament elfogadta a nemzeti tanácsokról szóló törvényt is, mely szerint a kisebbségek demokratikusan választott nemzeti tanácsai a kulturális autonómia testületei. Feladatuk, hogy képviseljék az adott nemzeti közösséget, költségvetési támogatásból és adományokból gazdálkodhatnak, továbbá nyelvhasználati, oktatási, tájékoztatási és közművelődési kérdésekben döntéshozatali jogkörrel rendelkeznek, és intézményeket is alapíthatnak.

¹⁵ A magyarellenes cselekmények után az elkövetőket vagy nem sikerült elfogni, vagy azok nem részesültek a jogszabályok alapján várható büntetésben. Az eredmények különösen ellentmondásosnak tűnnek, ha figyelembe vesszük, hogy öt magyar személyt a temerini eset kapcsán összesen 61 év börtönbüntetésre ítélték. Az ítéletet mindegyik vajdasági magyar párt elítélte, kiemelve, hogy a szerbiai bíróságok kettős mércét alkalmaznak.

tartása, és az elosztás szakmai megszervezése volt jellemző. Az Orbán-kormány időszakában jelentősen megnövelt támogatási rendszerben erőteljesen megjelentek a stratégiai programok (Bárdi, 2003:5). A ciklus fontos szimbolikus döntése volt a kedvezménytörvény elfogadása.

Az elmúlt húsz év legnagyobb vitáját és leghevesebb indulatokat kiváltó magyarországi eseménye a kettős állampolgárságról szóló 2004. december 5-én megrendezett népszavazás volt (Papp, 2005), mely rendkívüli módon megosztotta a magyarországi közvéleményt.

3. Mintavételi eljárás és az adatbázis jellemzői

Az elemzés a korábbi kutatások eredményeinek értelmezése mellett egy online kérdőíves felmérésen alapul, mely 2010. január 20. és március 20. között készült. Az alapsokaságot a 15 és 30 év közötti, az iwiw.hu és a poznanici.com közösségi oldalakon regisztrált délvidéki magyar fiatalok jelentik. Az adatbázis 405 elemű. A kitöltési arány 12 százalékos volt.¹⁶

Lakhely szerinti kvótás mintavétel történt, mely azt jelenti, hogy a közösségi oldalakon az adatközlésre való felkérés során figyelembe vettem a települések magyar lakosságának a teljes vajdasági magyar populációhoz viszonyított arányát. A kérdőív kitöltésére való felkérés kritériuma volt továbbá, hogy az adott személy adatlapján anyanyelvként a magyar legyen megjelölve.

Az általam használt internetes survey módszer több fontos szocio-demográfiai tényező szempontjából nem eredményez reprezentatív mintát, de alkalmas az orientációs mintázatok affektív és evaluatív vetületeinek feltérképezésére, az összefüggések feltárására. A felmérésben elsősorban a mélyszegénységben élők alulreprezentáltak. A válaszadók 52 százaléka férfi, 48 százaléka nő volt. Legtöbben a 20-25 éves korosztály tagjai (47%). 26 százalékuk 15-20 éves, 23 százalék pedig a 25-30 éves korcsoport tagja. Nagy többségük középfokú végzettséggel rendelkezik (60%). Ugyanakkor magasabb a felsőfokú (27%), mint az alapfokú végzettséggel rendelkezők aránya (13%).

Mivel a kérdőív elsősorban értékelő és érzelmi vonatkozású kérdéseket tartalmazott, ezért nem va-

lószerűsíthető, hogy a kitöltéséhez szükséges kognitív képességek miatt torzulna az eredmény. Ezt alátámasztja az, hogy az egyéb módszerrel készült felmérésekben (melyeknek alapsokasága megközelítőleg azonos vagy részben átfedésben van a kutatásával) is szereplő attitűd-kérdésekre adott válaszok megoszlása hasonló vagy közel azonos képet mutat.

A felmérésben a MOZAIK 2001, a Kárpát Panel 2007, a Média 2007 és A vajdasági magyarok politikai felmérése 2008 kutatások egyes változói is szerepelnek. Az elemzés során így a 15-30 évesek és a teljes lakosság válaszainak megoszlását, valamint az adott korosztály körében készült 2001-es felmérést a jelen állapottal is összevethetem.

4. A délvidéki magyar identitástudat

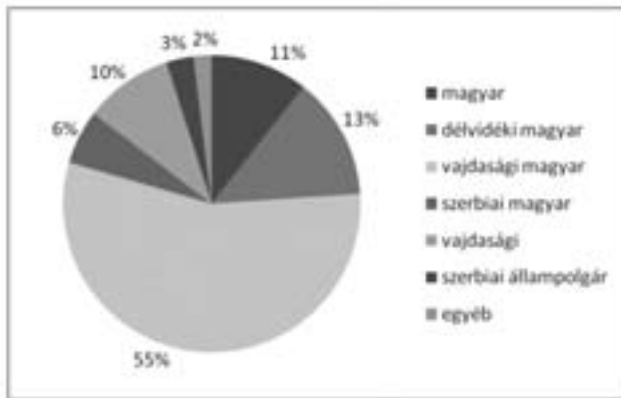
A korábbi kutatások két legfontosabb megállapítása – az erős regionális, vajdasági kötődés, és a kultúrnemzeti koncepció dominanciája – érvényesek az online felmérésre is.

Az összes eddigi kutatás eredményéhez hasonlóan azok aránya a legnagyobb, akik „*vajdasági magyarként*” határozzák meg magukat (55,5%). Az általam használt kategóriák csak az IKM¹⁷ felmérésében használtakal egyeznek meg, melynek alapsokaságát a teljes lakosság képezte, és 2007 decemberében készült. Saját felmérésemben a második helyen a „*délvidéki magyar*” (13,3%), harmadik helyen pedig a „*magyar*” (10,6%) önmeghatározás áll. Itt látható némi különbség az IKM felméréséhez viszonyítva, melyben a „*délvidéki magyar*” önmeghatározást (9,4%) egyértelműen megelőzi a „*magyar*” (18,0%) válaszok aránya. Az önminősítő kategóriális besorolás során a *magyar* meghatározást teljesen nélkülöző kategóriák (*vajdasági; szerbiai állampolgár; egyéb*) összesített aránya 14,6 százalékos. Ez magasabb a teljes lakosság körében mért korábbi értékeknél (6-8%), de a MOZAIK 2001, 15-30 évesek körében készült felmérésnek a vonatkozó (*jugoszláv állampolgár; európai*) eredményéhez képest (13,2%) nem jelent nagy eltérést.

Abból kiindulva, hogy a délvidéki és vajdasági jelzőket illetően 2008 óta nem zajlott le számottevő közéleti vita ezek használatáról, arra következtetünk, hogy a fiatalok nagyobb arányban használják

¹⁶ A kérdőív kitöltésére 3375 személyt kértünk fel.

¹⁷ Identitás Kisebbségkutató Műhely: A vajdasági magyarok politikai felmérése. 2008

2. ábra Az önminősítő kategoriális besorolás megoszlása (N=405)

a délvideki kifejezést, mely (eltekintve földrajzi tartalmától) az 1920-45 közötti magyarországi retorikában gyökerezik és nem volt használatos sem a magyar, sem a jugoszláv kommunista rendszerekben. Ugyanakkor a fiatalok körében nagyobb azok aránya is, akik „kihagyják” önmeghatározásukból a magyar jelzőt.

A „vajdasági magyar” elsődleges önmeghatározással rendelkezők nagy száma miatt érdemes megvizsgálni második választásukat is. A felmérés során arra a kérdésre, hogy „Mit választana, ha előző válasza nem szerepelne a választási lehetőségek között? Leginkább úgy határoznám meg magam, mint...” egynegyed részük a délvideki magyar választ jelölte meg, mellyel megegyezik a „vajdasági” önmeghatározást választók aránya (25,6%). Ezeket a „szerbiai magyar” (21,8%) és a „magyar” (19,2%) identifikáció követi. Kevesebben sorolták be magukat „szerbiai állampolgárként” (3,2%) és „európaiként” (3,8%). Az elsődleges és másodlagos identitás között szignifikáns ($p < 0,001$) kapcsolat figyelhető meg ($C = 0,334$), mert a másodlagos identitás kiválasztásakor a csoportközi távolságok fontos tényezőnek számítanak. Ezek egy dimenziója például az affektív elköteleződés mértéke a magyarság iránt (ld. 1. táblázat).

Látható, hogy az önmeghatározás során a magyarságnak számos árnyalata különböztethető meg. Itt felmerül a kérdés, hogy a magyarságnak mint értéknek a megítélése mennyire erős az egyes csoportokon belül. Az önminősítő kategoriális besorolás (ön-sztereotipizálás) és az affektív elköteleződés az

identitás két különböző – bár egymással szorosan összefüggő – aspektusa (Pataki, 2004:23). Az alábbi táblázatban a magyarság mint érték fontosságának megítélése látható egyéni szinten (1 – egyáltalán nem fontos, 10 – nagyon fontos), mely rávilágít az említett összefüggés jelentőségére. A két véglet, a „délvidéki magyar” és a „szerbiai állampolgár” csoportokon belüli átlaga között nagy különbség figyelhető meg, ami nagy affektív elköteleződésbeli különbségre utal a magyarsághoz tartozás tekintetében. A két változó között közepesen erős statisztikai kapcsolat látható ($p < 0,001$; $Eta = 0,395$).¹⁸

1. táblázat: A magyarság mint érték megítélése az egyes csoportokon belül

Önminősítő kategoriális besorolás	Átlag (1-10)	N	Szórás
délvidéki magyar	9.43	54	1.13
magyar	8.63	43	2.16
vajdasági magyar	7.97	225	2.36
szerbiai magyar	6.08	24	3.24
vajdasági	5.82	39	2.54
szerbiai állampolgár	3.83	12	2.72

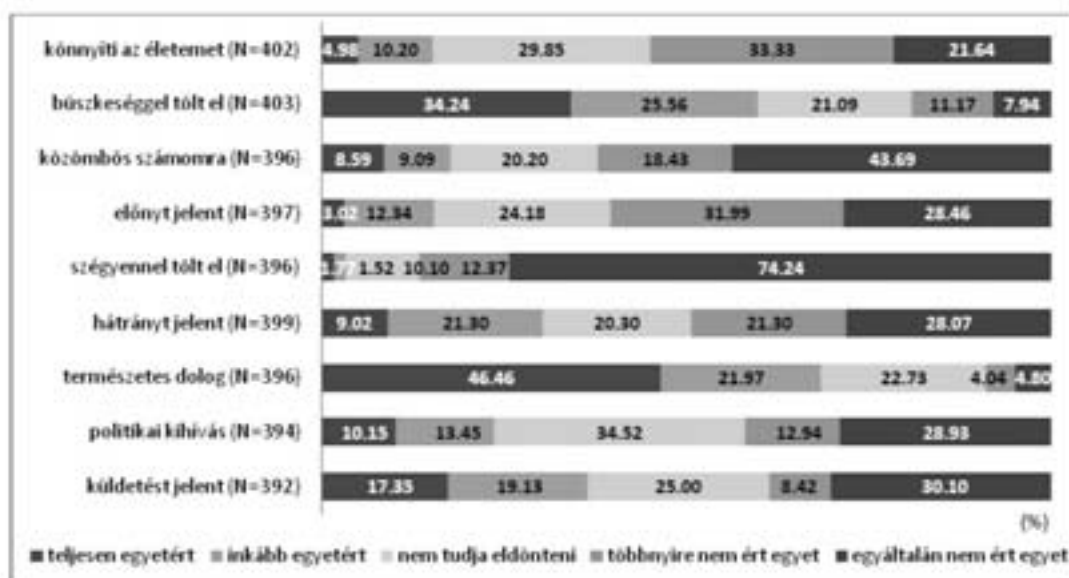
Azt, hogy a magyarság mit jelent egyes személyeknek, nemcsak az affektív elköteleződés mértéke alapján ítéltethetjük meg. Részletesebb képet kaphatunk, ha egyéb értékelő kérdések szempontjából is elemezzük. Arra, hogy „Vajon milyen érzésekkel tölt el valakit, ha azt állítja, hogy magyar?” a válaszok megoszlását a 3. ábra mutatja. Legnagyobb egyetértés azzal kapcsolatban látszik, hogy ez „természetes dolog”, és azzal, hogy „büszkeséggel tölt el”. Legnagyobb elutasítottsága a szégyenre és a közömbösségre vonatkozó kijelentéseknek van.

A délvideki fiatalok szerint a magyarság inkább hátrányt jelent, mint előnyt, de a különbség nem jelentős. 54,9 százalék nem ért egyet azzal, hogy a nemzeti hovatartozása könnyíti életét (ezzel 5 százalékuk ért teljesen egyet, és 10,2 százalék jelölte meg, hogy „inkább egyetért”).¹⁹

E változók a Kárpát Panel 2007 kutatásban is szerepeltek (a „küldetést jelent” kivételével). Jelentős különbség a teljes lakosságra vonatkozó adatok és az online felmérésben részt vevők között csak a politikai kihívás esetében figyelhető meg, mellyel a

¹⁸ Az IKM felmérése is szignifikáns ($p < 0,001$) kapcsolatot mutat: $C = 0,314$.

¹⁹ A magyarországi munkavállalás/tanulás, nincs szignifikáns hatással arra, hogy előnynek tekinti-e.

3. ábra Válaszok megoszlása: „Az, hogy magyarnak születtem:”

fiatalok 6 százalékponttal nagyobb arányban értettek egyet, és 7,5 százalékponttal kevesebben utasították el.

E változóknak az ön-sztereotipizálásra vonatkozó változóval négy esetben szignifikáns a kapcsolata. Mind a négy megállapításra jellemző, hogy nem tisztán értékelő kijelentés, de erős affektív oldala is van. Legerősebb statisztikai kapcsolat a büszkeségre vonatkozó állítással van ($p < 0,001$; $C = 0,263$), ezt követi a közömbösségre, a küldetésre, majd a szégyenre vonatkozó.²⁰ Azaz, hogy „küldetést jelent” a „délvidéki magyar” elsődleges önmeghatározással rendelkezők 68,5 százaléka, míg a „vajdasági magyar” önmeghatározással rendelkezőknek csak 33,6 százaléka ért többnyire egyet. Azzal, hogy büszkeséget jelent, az említett két csoport 84,9 százaléka illetve 63,6 százaléka ért egyet. A „vajdasági” identitással rendelkezők között kevesebben büszkék magyarságukra (28,2%), a „szerbiai állampolgárok” esetében pedig még kisebb ez az arány (8,2%).

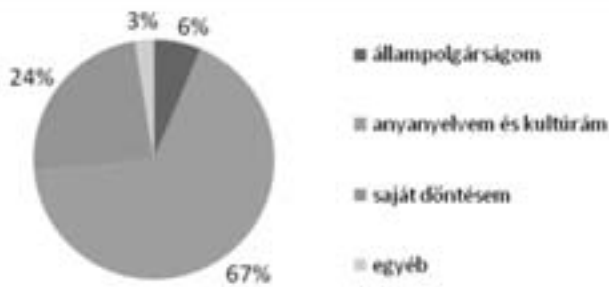
A Kárpát Panel 2007 felmérés szerint a magyarsághoz tartozás a Vajdaságban kultúrnemzeti azonosulást mutat, elsősorban saját döntéstől függően. A Szerbiában élő magyarok szerint ahhoz, hogy

valaki magyarnak számítson, a legfontosabb, hogy magyarnak tartsa magát, magyar legyen az anyanyelve, legalább az egyik szülő magyar legyen, és ismerje, szeresse a magyar kultúrát (Gabriety Molnár, 2008a:311-312).²¹ Saját felmérésem is alátámasztja a kultúrnemzeti koncepció dominanciáját. Az adatközlők 67,3 százaléka ért egyet azzal, hogy nemzeti hovatartozását elsősorban anyanyelve és kultúrája határozza meg, 23,8 százalék szerint saját döntésén múlik, míg 6,4 százalék szerint az állampolgárság a legfontosabb tényező (4. ábra). Ebben az esetben is szignifikáns asszociációs kapcsolat figyelhető meg az önbesorolt identitással ($p < 0,001$; $C = 0,246$).²² Az állampolgárság nem meglepő módon a „szerb állampolgárok” körében számít legfontosabb szempontnak (25 százalékuk gondolja így), az anyanyelv és a kultúra a „délvidéki magyar” (79,6%), „magyar” (74,4%) és „vajdasági magyar” (68,4%) csoportokban a legfontosabb, míg a saját döntés fontossága a „vajdasági” elsődleges önmeghatározással rendelkezők körében (46,1%) kiemelkedő, de az e szemponttal való egyetértés a legkevésbé csoportfüggő, így a többi önmeghatározás esetében is legalább 15 százalék ezt tartja legfontosabbnak.

²⁰ A Kárpát Panel 2007 adatai alapján is szignifikáns (az abban is szereplő) három változó kapcsolata az önbesorolással: „közömbös számomra” ($p < 0,001$; $Eta = 0,261$), „szégyennel tölt el” ($p < 0,050$; $Eta = 0,196$), „büszkeséggel tölt el” ($p < 0,050$; $Eta = 0,187$).

²¹ Az adatokból kiderül az is, hogy akik számára fontosabb a magyarság mint érték, jellemzően szigorúbb kritériumot határoznak meg a magyarsághoz tartozás tekintetében is. Így az önkategorizációnak szignifikáns ($p < 0,050$) kapcsolata van azokkal a vélekedésekkel, hogy valaki akkor magyar, ha: magyarnak tartja magát ($Eta = 0,231$), élete legnagyobb részében magyarok között él ($Eta = 0,192$), magyar iskolát végez ($Eta = 0,185$).

²² A Kárpát Panel 2007 adatbázisa alapján: $C = 0,217$ ($p < 0,001$).

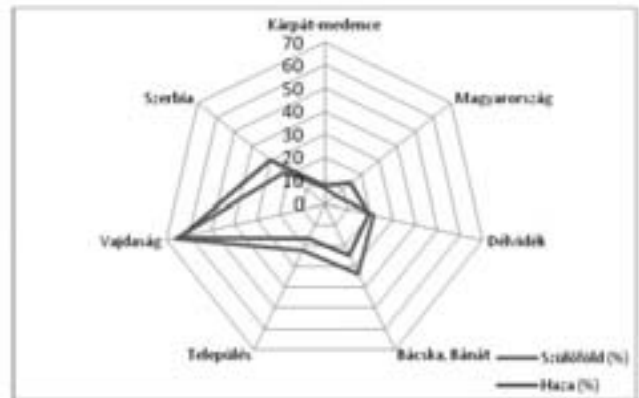
4. ábra „Mi határozza meg leginkább az ön nemzeti hovatartozását?” (N=405)

A Kárpát Panel felmérés adatai alapján arra a kérdésre, hogy „A vajdasági magyarok részét képezik-e a magyar nemzetnek?” a válaszadók 72,5 százaléka válaszolt, igennel. Arra, hogy része-e a szerb nemzetnek, 39 százalék válaszolt igennel. Az adatközlők 32 százaléka vélte úgy, hogy a vajdasági magyarok mindkét nemzetnek részét képezik, ezzel szemben csak 4,2 százaléuk látja úgy, hogy csak a szerb nemzethez tartoznak. A válaszadók egyharmada szerint csak a magyar nemzethez, 12,4 százalék szerint egyikhez sem tartoznak.

A nemzeti identitás és a kötődések vizsgálata során elkerülhetetlen a *haza* és a *szülőföld* fogalmak értelmezésének, azonosításának feltárása. Szűcs Jenő e fogalmak és a patrióta érzések viszonyát elemelve kiemeli, hogy „a szülőföld, a falu, a város, a tartomány szeretete igen ősi pszichikai kötöttség (...) Ez azonban nem »patriotizmus«. Az egyik nagy különbség eme ősi érzés és a patriotizmus közt, hogy a kettő többnyire nem esik egybe. (...) Százerekhez, milliókhoz nem lehet fizikailag és pszichikailag közöm. A közvetlen kontaktus hiányát a politikai »haza« esetében szükségképpen valamilyen ideológikus kontaktus hidalja át, melynek inkább szimbóluma, mintsem közvetlen tárgya a haza” (Szűcs, 1974).

Annak ellenére, hogy a témakörben született eddigi tanulmányok sok esetben hangsúlyozták a kötődések komplexitását, az ún. poliidentitást, a szülőföld és a haza megjelölésének lehetősége mindig kizárólagos volt a válaszadó számára. Az általam készített felmérésben viszont már lehetőség volt tetszőleges számú fogalom hazaként és szülőföldként való megjelölésére. Ez sokkal pontosabb képet ad arról, hogy az adott országot vagy régiót például milyen arány-

ban tartják a válaszadók hazájuknak – mert így az is számít, ha valaki közel azonos mértékben tart hazájának két térséget, államot. E változtatások alapján feltételeztem, hogy sokkal többen jelölik meg hazájuként Magyarországot (mint a lakhelytől független, érzelmi kötődést). A Kárpát Panel 2007 felmérésben és a Média 2007 felmérésben a Magyarországot hazájuknak nevezők aránya 2, illetve 5 százalék volt. A MOZAIK 2001 felmérésben e kérdésre a „történelmi Magyarország” választ 9 százalék jelölte meg (Magyarország nem szerepelt a választási lehetőségek között). Ezekhez képest jelentős különbség, hogy a felmérésben a válaszadók 14,1 százaléka nevezte hazájának Magyarországot (5. ábra). Ez az arány viszont a többi területhez/államhoz képest nagyon alacsony, így a Vajdaság (64,2%), Szerbia (30,1%), Bácska és Bánát együtt (24,5%), a Délvidék (19,3%) és a települések is megelőzik (16,5%).

5. ábra A szülőföldként és hazaként azonosított területek/országok (N=405)

Az eredmények első ránézésre ellentmondanak Szűcs Jenő megállapításának arról, hogy a tartományok általában nem képezik a haza és a patriotizmus tárgyát, hisz a válaszadók nagy többsége Vajdaságot tartja hazájának, és szinte megegyező arányban szülőföldjének is. Ebben az esetben viszont feltételezhetjük, hogy az áthidaló „ideológikus kontaktus” a vajdasági autonomizmusban rejlik.²³ Az eredmény összhangban van a korábbi felmérések regionális tudatszintre vonatkozó részével, melyben megállapították, hogy a térségekhez tartozás erőssége alapján a Vajdaságot a kisrégió, a település, Európa, Szerbia, Kelet-Közép-Európa végül Magyarország követi (Gábrity Molnár, 2008a:318).

²³ A magyarok 81 százaléka növelné Vajdaság önállóságát (Gábrity Molnár – Rác, 2007).

A kategorizációval kapcsolatos kutatások fontos eredménye volt annak igazolása, hogy az egyén pozitív önazonosság elérésére irányuló motivációja tükröződik a különböző csoportok megítélésében és az azokkal kapcsolatos magatartásában. Ezt támasztja alá a délvidéki magyarok önképe és kulturális sztereotípiái is. Az intelligencia, szorgalom, becsületesség és tolerancia tekintetében is jobbnak értékelték a vajdasági magyar fiatalok önmagukat, mint a magyarországiakat vagy a szerbeket (Gabrity Molnár – T. Mirnics, 2001:284). A Balázs Ferenc Intézet kutatása rámutat, hogy a Vajdaságban a szerbektől való különbözőség észlelése sokrétű, és elsősorban a civilizáltság, a tolerancia valamint a morál dimenziókban jelentkezik. Ugyanakkor viszonylag sok a pozitívan értékelő jellemzés is, melyek a vajdasági magyar önkép egyes negatív tartalmú elemeinek ellentéteit képezik, elsősorban a közösségiség²⁴ dimenziójában (Kiss, 2001). E felmérés szerint a magyarországiakkal szembeni különbségtétel (az elcsatolt területek közül) e régióban a legjelentősebb. Az ún. „sajátcsoport-orientáció” (mely azt jelenti, hogy az adatközlő a saját régiójában élő magyarokat a többségi nemzettől és a magyarországi lakosságtól is különbözőnek ítéli) a Vajdaságban gyakoribb, mint a Felvidéken, Kárpátalján vagy Erdélyben (ld. 1. melléklet).

A szociológiai tényezők (kor, iskolázottság, vallás és vallásosság, család mérete, családi állapot, jövedelem stb.) közül a vallásosság tekinthető relevánsnak ($p < 0,005$; $C = 0,172$).²⁵ Az önmagukat ateistaként meghatározók között a „vajdasági” vagy „szerb állampolgár” identifikáció gyakorisága átlagon felüli, a reformátusok körében pedig felülreprezentáltak a „délvidéki magyar” és „magyar” önmeghatározásúak. A miséken, istentiszteleteken való részvétel gyakorisága is szignifikáns kapcsolatban van az önbesorolt nemzeti identitással ($p < 0,050$; $C = 0,163$). A válaszadó korának nincs szignifikáns hatása, az viszont szembeötlő, hogy a 60 év felettiek és a 20 év alattiak körében népszerűbb a „délvidéki magyar” kategória, mint egyéb korosztályokban, és csak a legfiatalabbak körében számosabb a „délvidéki magyar” csoport a „magyar” kategóriánál (ld. 2. melléklet).

5. Politikai kultúra

A politikai kultúra magában foglalja mindazt, amit az emberek tudnak vagy tudni vélnek a politikáról, a politikai rendszerről és annak egyes összetevőiről, ahogy viszonyulnak hozzá, és ahogy megítélik azt (Körösenyi et al., 2003:25). Más meghatározás szerint a politikai kultúra a nyilvánosság szerkezetét és a véleményformálást alakító események jelentésének, szimbólumainak és jellemzőinek halmaza (Lichterman-Cefai, 2006:394). Az eddigiekben bemutattam a politikai kultúra tágabb fogalmához tartozó szempontokat, a történelmi örökséget és az önazonosság jellemzőit.

E fejezetben Almond és Verba klasszikus felosztását követve a *rendszerről mint általános objektumról*, az *input* és *output objektumokról* alkotott képet, valamint az *én mint objektum* megítélését is elemzem evaluatív és affektív dimenzióban. Az elemzés során kitérek a délvidéki magyar fiatalok affinitására a politikai részvétel konvencionális és nem konvencionális formáit illetően (Barnes-Kaase, 1979), és a meghatározó értékekre is.

Először azt vizsgálom, hogy mi az általános vélekedés a hárompólusú kisebbségi tér (vajdasági magyarok, Szerbia, Magyarország) egyes eseményeiről, a történelemről és hatalmi viszonyokról. Melyek az uralkodó nézetek ezeket illetően, milyen ítéletek jelennek meg a politikai rendszerekről és a történelmi eseményekről, személyekről (1). Az input-objektumok a politika felfelé irányuló folyamatait jelentik. Output-objektumok alatt pedig a politikai rendszerekből kifelé irányuló folyamatokat, döntéseket és struktúrákat értjük. Az elemzés második része ezek résztvevőivel, intézményeivel kapcsolatos érzésekre és értékelésekre terjed ki (2). Végül a részvétellel kapcsolatos normákat elemzem (3).

5.1. A rendszerről, történelemről alkotott kép és a meghatározó értékek

Azokban a társadalmakban, ahol egy rendszer totalitárius diktatúraként jön létre, szétfűzza a társadalmi autonómia szinte összes intézményét,

²⁴ A MOZAIK 2001 felmérés szerint is az összetartás megítélésében nagy különbséget figyelhetünk meg a szerbek javára, a törekvő jelzőt pedig leginkább a magyarországiakra nézve tartják helytállónak.

²⁵ A délvidéki magyarság történelmi gyökerei miatt katolikus tömböt alkot a nemzeten belül. Ez látszik a nem reprezentatív online felmérésből is, melyben a vallást megjelölők 85 százaléka katolikusnak vallotta magát, 5,7 százalék pedig reformátusnak. Az összes válaszadó 6,4 százaléka határozta meg önmagát ateistaként.

majd tartós elnyomás is következik, minden esetben hosszú távú változások következnek be a társadalom normarendszerében. Az elemzést ezért a jugoszláv kommunizmus évtizedeinek örökségével, hatásával, megítélésével érdemes kezdeni. Ezzel szorosan összefügg a demokrácia értelmezése és a politikai cinizmus mértéke, melyekre a háborús évtized is komoly hatást gyakorolt. A rendszerről és a történelemről alkotott képet az ideológiák, és politikai várakozások is befolyásolják, melyeket a nemzetről, a vajdasági magyarok helyzetéről alkotott képpel és az alapvető (politikai) értékekkel együtt vizsgálók.

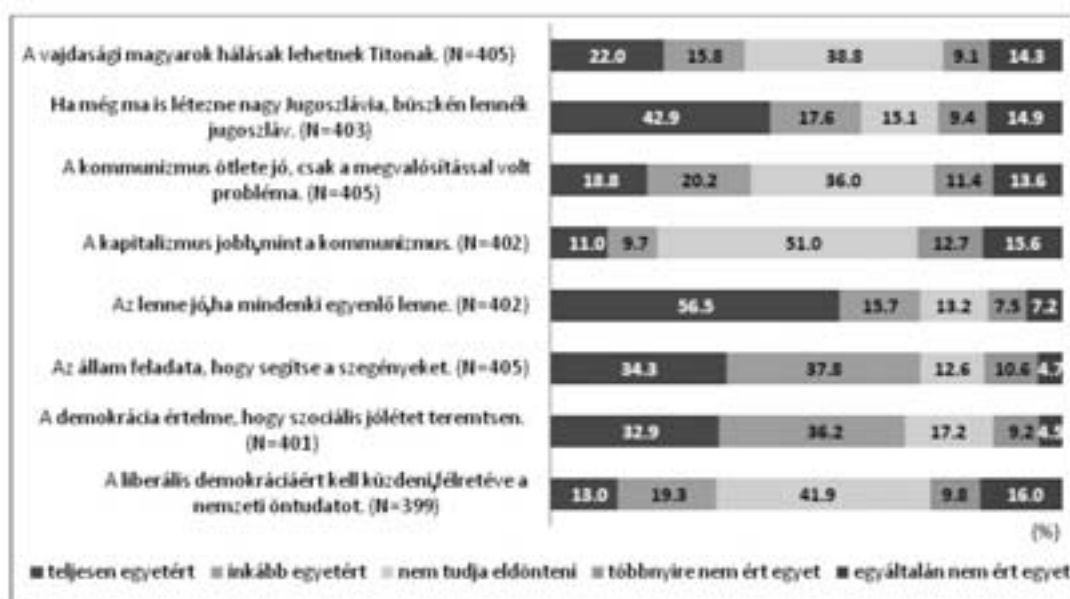
Magyarországon a rendszerváltás első évtizedében számos kutatás hívta fel a figyelmet a Kádár-rendszer iránti nosztalgia jelenségére (Tóka, 1994; Vásárhelyi, 1995; Ferge 1994, 1996). A rendszer utólagos felértékelése a kilencvenes évek első felében a magyar közvélemény legdominánsabb véleményáramlata volt, ami összekapcsolódott a demokráciával való elégedetlenséggel, a piaci átmenet elutasításával és a minél szélesebb állami gondoskodás igényével (Karácsony, 2005:168).

A jugoszláv kommunizmus bukását ehhez képest sokkal nagyobb horderejű változások követték. A rendszer összeomlása nemzeti ellentétek kialakulásával és kiújulásával esett egybe. A délszláv háború miatt pedig a legszigorúbb gazdasági büntetőintézkedéseket érvényesítették Szerbiával szemben. Az ország

ipari termelése alig egy évtized alatt az 1990-es szint 40 százalékára esett vissza, a hiperinfláció miatt a pénzügyi rendszer szétesett. A gazdasági összeomlás következtében a munkanélküliség is rohamosan növekedett. A feketegazdaság részesedése a gazdasági folyamatokban megközelítette a 40–45 százalékot (Gábrity Molnár, 2008b). A vajdasági magyarok tehát a kelet-közép-európai viszonylatban magasnak tekinthető életszínvonalról rendkívül mélyre zuhantak vissza, így a csalódottság is sokszorosa volt a magyarországinak.

Ennek fényében nem meglepő a kifejezetten erős nosztalgia a titói Jugoszlávia és a kommunizmus iránt. Az ezekkel kapcsolatban megfogalmazott állításokkal való egyetértés mértékét, a Likert-skálán adott válaszok megoszlását a 6. ábra mutatja. A válaszadók 37,8 százaléka inkább egyetért azzal, hogy a vajdasági magyarok hálásak lehetnek Titónak és csupán 23,4 százalék jelezte azt, hogy ezzel ellentétes a véleménye.

Kiemelkedően magas azok aránya (60,5%), akik egyetértenek azzal, hogy „Ha még ma is létezne nagy Jugoszlávia, büszkén lennék jugoszláv.”, és ezt mindössze 24,3 százalék utasítja el. Titóval, „nagy Jugoszláviával” és a kommunizmussal mint szimbólumokkal való azonosulást vizsgálva a Jugoszláviához kötődés látszik a legjelentősebbnek. Az első három kijelentésre adott válaszok között páronként szignifikáns ($p < 0,001$) kapcsolat figyelhető

6. ábra A kommunizmussal, Jugoszláviával és a demokráciával kapcsolatos kijelentésekkel való egyetértés mértéke

meg (melyek közül a Jugoszláviára és Titóra vonatkozó közötti a legerősebb, $\text{Gamma}=0,558$).

Gereben Ferenc 2000-ben készült felmérése (Gereben, 2002) szerint a vajdasági magyarok Titót említették legtöbbször (20%), mikor pozitív történelmi szereplőket kellett megnevezni, akit Szent István követett (16%). Így nem meglepő, hogy Tito megítélése 2010-ben is egyértelműen pozitív. Azokat a nemzeti szimbólummá vált személyeket, akik több száz éve éltek és tevékenységüket mitológiai homály fedi, nehéz összevetni ilyen módon 20. századi történelmi személyekkel, hisz utóbbiakat nem feltétlenül csak tankönyvi információk alapján, hanem közvetlen vagy közvetett tapasztalatból is meg tudják ítélni. E felmérésben ezért az elmúlt évszázad fontos és többé-kevésbé a vajdasági magyarok számára is releváns történelmi szereplők megítélését vizsgáltam. Az öt történelmi személy (7. ábra) közül az egyetlen demokrata Zoran Đinđić a legnépszerűbb, akit a megkérdezettek 73,7 százaléka pozitívan ítélt meg, amiben nagy szerepet játszik, hogy a Milošević-rezsim ellenes szövetség vezetőjeként és mártírként Slobodan Milošević antitézise, akinek az elutasíthatósága 93,1 százalékos. Tito megítélése egyértelmű: 60,1 százalék szerint inkább pozitív, 15,1 százalék szerint negatív szerepet játszott a történelemben. Horthy Miklóst illetően megosztottak a délvidéki fiatalok, Kádár János szerepét pedig egyértelműen negatívan értékelik.

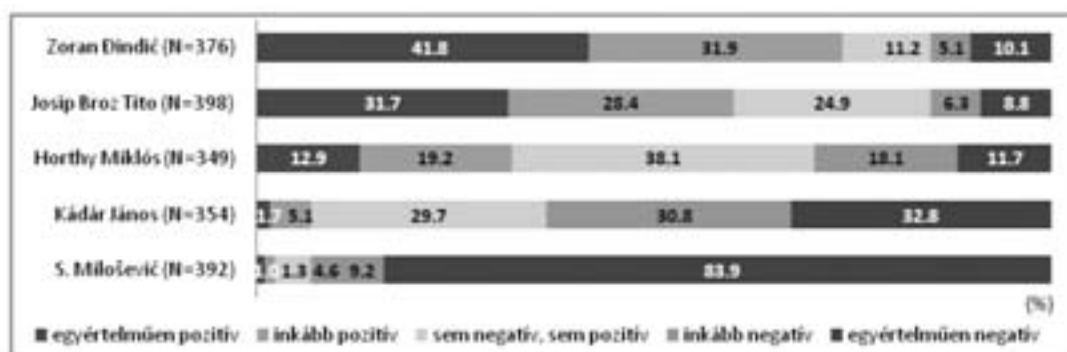
A politikai kultúra fontos része a demokrácia értelmezése, és hogy milyen követelményeket támasztanak az emberek a demokratikus rendszerrel szemben. Másként ítélik meg, akik elsősorban szociális biztonságot várnak tőle, és azok, akik a jog és a szabadság biztosítékának tartják (Körösi, 2003:34). Mind Magyarországon, mind a vajdasági magyar fiatalok körében az előbbi jellemző: 69,1 százalék egyetért azzal, hogy „a demokrácia értel-

me, hogy szociális jólétet teremtsen.”, ami kelet-közép-európai összehasonlításban is rendkívül magas érték. 72,1 százalék úgy látja, hogy „Az állam feladata, hogy segítse a szegényeket.”, ami szintén a szociális gondolkodás jellegére utal (ld. 6. ábra). Az eredmények szerint a délvidéki magyar fiatalokra jellemzőek az egalitáriánus nézetek, a piaci működéssel, kapitalizmussal szembeni szkepszis és a demokrácia materiális értelmezése is.

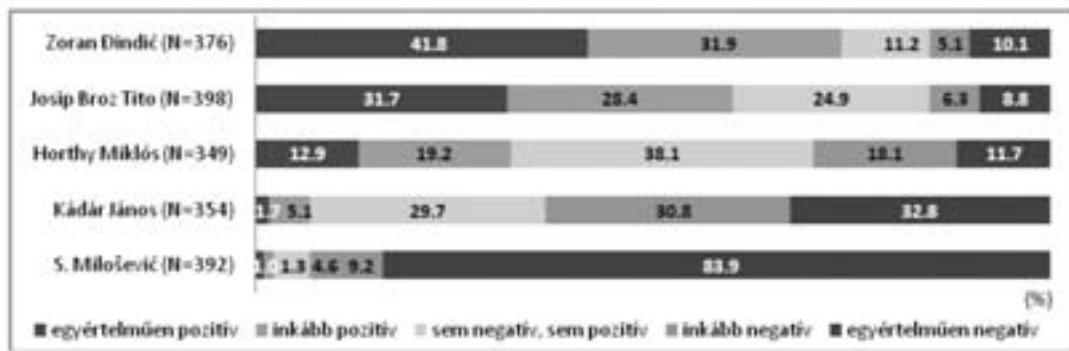
A 8. ábrán látható diagram a politikai elidegenedés magas szintjére utal. A válaszadók 87,6 százaléka szerint kenőpénzzel, kapcsolatokkal szinte mindent el lehet intézni. Ez a Szonda Ipsos által Magyarországon mért értéknél (figyelembe véve a módszertani különbséget is) magasabb (Figyelő 2007/39). „A politikusokban sosem szabad teljesen megbízni.” – kijelentéssel való egyetértés pedig hasonló a Magyarországon, a 90-es évek közepén mért értékhez – mely jelentősen nagyobb az átlagos európai arányoknál (Bruszt-Simon, 1994:781). A politikai részvétellel kapcsolatos cinizmusról és a politikusokkal szembeni bizalomhiányról árulkodik azon változó értékeinek megoszlása, mely a „Minden politikus lop.” állítással való egyetértést mutatja: a válaszadók 56,7 százaléka a „teljesen egyetért” vagy az „inkább egyetért” választ jelölte meg.

A nemzeti kérdésekkel kapcsolatban legnagyobb egyetértés abban mutatkozik, hogy szükség van észak-vajdasági magyar területi autonómiára (72,7%), és hogy követelni kell a szerb bocsánatkérést a II. világháború utáni vérbosszúban ártatlanul megölt magyarok miatt (63,8%). A „Minden magyar erkölcsi kötelessége Trianon revíziójáért való küzdelem.” kijelentés ugyanakkor jelentős mértékben megosztja a válaszadókat: 45,2 százalékuk inkább egyetért, de 30,3 százalék elutasítja (9. ábra).

A Magyarországhoz és a többi szomszédos országban élő magyar nemzetiséghez fűződő viszony

7. ábra A történelmi szereplők megítélése

8. ábra A politikai cinizmus és szkepszis mértéke

tekintetében megállapíthatjuk, hogy a magyar nemzeti kisebbségekkel való szolidaritás erősebb az anyaországhoz való kötődésnél. Ugyanakkor a válaszadók jelentős többsége (65,8%) nem azonosul azzal a kijelentéssel, hogy „*Semmi közöm Magyarországhoz*”. A felvidéki, erdélyi és kárpátaljai magyarokhoz tartozást a válaszadók 70,7 százaléka fogadja el. Abban a kérdésben, hogy a magyar nemzet kulturális közösségnek vagy politikai egységnek tekintendő, az előbbi koncepció dominanciája látható. A magyar nemzet jövőjéről alkotott képet vizsgálva fontos kiemelni egyes politikai aktorokkal szembeni várakozások magas szintjét. A válaszadók 47,6 százaléka értett egyet azzal, hogy „*A Fidesz még végre tudja hajtani a határokon átfelölő nemzetegyesítést*”.

A többségi nemzettel való együttélés szempontjából kiemelkedően fontosak a korábban tárgyalt

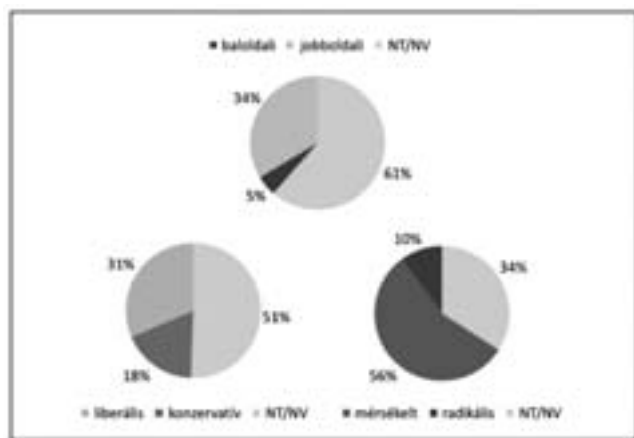
betelepítési hullámok következményei: a válaszadók 77,3 százaléka értett egyet azzal, hogy a dél-szerbiai menekültek komoly feszültségeket okoznak a délidéki magyar városokban.

A nemzeti kérdésekkel kapcsolatos állásfoglalásra hatással van az egyes személyek ideológiai meggyőződése. A felmérésben baloldali-jobboldali, konzervatív-liberális és mérsékelt-radikális dimenziókban történt meg az adatközlők önbesorolása. E kategóriák megoszlása a 10. ábrán látható.

A válaszadók mindössze 5 százaléka nevezte magát baloldalinak, ami a szocialistánál elvileg tágabb kategória. A felmérés eredményei arra utalnak, hogy a népszerű, gazdaságilag baloldalinak tekinthető gondolatok ellenére a Szerb Szocialista Párt és a Magyar Szocialista Párt elutasíthatósága maga után vonja a baloldali önmeghatározástól való tartózkodást.

9. ábra A nemzeti és nemzetiségi léttel összefüggő állítások megítélése

10. ábra A délvidéki magyar fiatalok politikai önbesorolása (N=401)

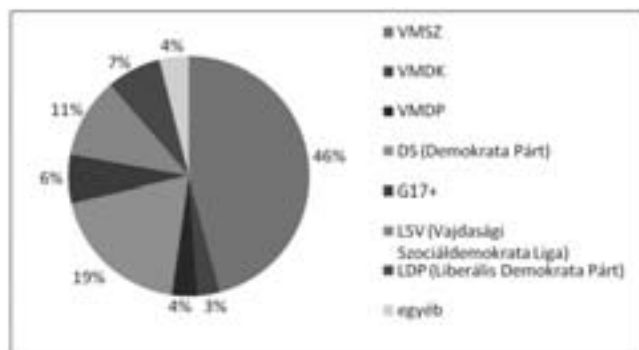
A nemzeti léttel összefüggő kérdések megítélésére legkisebb hatással a konzervatív-liberális megkülönböztetés van, mely egy esetben sem szignifikáns. Az oldalak szerinti elkülönülés a területi autonómia ($p < 0,010$; $Eta = 0,166$), a magyar nemzet egyéb kisebbségben élő részeihez való tartozás érzése ($p < 0,001$; $Eta = 0,234$), a Magyarországhoz kötődés ($p < 0,001$; $Eta = 0,208$) és a Fidesszel szembeni várakozások ($p < 0,010$; $Eta = 0,165$) tekintetében is szignifikáns. A mérsékelt vagy radikális viszonyulás elsősorban a Magyarországhoz ($p < 0,010$; $Eta = 0,168$) és a határon túli magyar nemzeti közösségekhez ($p < 0,010$; $Eta = 0,158$) tartozás megítélése szempontjából fontos.

Az értékek jelentőségét vizsgálva nem látható nagy különbség a korábbi felmérések eredményéhez képest. Legfontosabb értékeknek a családot, a békét, a biztonságot és a munkát tartják a válaszadók (ld. 3. melléklet).

5.2. A politika input és output-objektumainak megítélése

A pártok a legfontosabb elemei annak a láncnak, amely egy képviseleti demokráciában az állampolgárokat és az államhatalmat összeköti (Enyedi-Körösi, 2004:16). A pártok a politikai rendszerben betöltött funkcióik²⁶ révén is nagy hatást gyakorolnak a politikai kultúrára, miközben a pártrendszer jellemzői is sok tekintetben részét képezik, vagy szoros összefüggésben vannak vele.

A délvidéki magyarok pártpreferenciái az IKM 2007 decemberében készült felmérése szerint a 11. ábrán látható módon oszlottak meg. Legtöbben a Vajdasági Magyar Szövetségre szavaztak volna (46%), melyet a Demokrata Párt követett (DS, 19%). Jelen-tős támogatottsággal bírt továbbá az autonomista Vajdasági Szociáldemokrata Liga (LSV, 11%), a Liberális Demokrata Párt (LDP, 7%) és a G17+ (6%) is. A közvélemény-kutatás időpontja egybeesett a VMSZ vezetésében és politikájában bekövetkezett fordulattal, és a Magyar Koalíció létrejöttével.²⁷ Az ezt megelőző állapotra a Kárpát Panel 2007 felméréséből következtethetünk. Ebben a két legnagyobb párt támogatottsága sokkal kiegyenlítettebb, sőt csak a válaszadók 33 százaléka szavazott volna a VMSZ-re és 35 százalék a Demokrata Pártra. Az egyéb magyar pártok támogatottsága mindkét felmérésben alacsony, a pártválasztók alig 7 százaléka szavazna a VM DP-re, vagy a VM DK-ra. Már a 2008-as parlamenti, önkormányzati és tartományi választások is arra utaltak, hogy a VMSZ dominanciája nem egyértelmű, sokkal inkább a Demokrata Pártnal zajló kiegyenlített küzdelem jellemző. A választók egyharmada stabilan a VMSZ-szel szimpatizál, hasonló nagyságrendű a DS támogatóinak száma is, a fennmaradó egyharmad pedig megoszlik az egyéb demokrata, autonomista, liberális vagy magyar pártok között.

11. ábra „Mely pártra szavazna egy most vasárnap megrendezésre kerülő parlamenti választáson?” (IKM, 2007. december, N=1126)

Online felmérésben az egyes pártok iránti bizalom mértékére vonatkozó kérdés is szerepelt, így megállapítható azon fiatalok száma, akik egyszerre

²⁶ Közvetítés és képviselet; az érdekek artikulációja és aggregálása; mobilizáció és integráció; a vezetés rekrutációja és selekciója; kormányzati funkció; politikaformálás; legitímáció.

²⁷ A délvidéki magyarok négyötöde fontosnak ítélte és támogatta az összefogást (IKM).

nyitottak a két fő politikai erő irányába, illetve hogy mekkora azok aránya, akik csak az egyik pártban bíznak, míg a másikat elutasítják. Az eredmény igazolja a hármastagoltságot. A válaszadók 19 százaléka bízik csak a VMSZ-ben és 17 százalék csak a DS-ben. 31,6 százalék egyaránt bizalmatlan a két párttal szemben, míg 32,4 százalékuk mindkettőben megbízik.²⁸ Választási helyzetben tehát közel egyharmadnyi szavazó ingadozik a két párt között.

Az IKM nagy elemszámú felmérése (N=1126) lehetővé teszi a különböző korosztályok pártpolitikai orientációi közötti különbségek elemzését. A két változó között szignifikáns kapcsolat figyelhető meg ($p < 0,001$; $C = 0,164$). E tekintetben az a legfontosabb, hogy a VMSZ támogatóinak aránya magasabb az 50 évnél idősebbek körében (58%), mint a 30-50 (46%) vagy a 18-30 évesek között (39%). A fiatalabb korosztálynál a szerb pártokra leadott szavazatok aránya megközelíti az 50 százalékot, míg a legidősebbeknél alig haladja meg a 23 százalékot. Az LDP támogatottsága a fiatalok körében igen magas (12%), egyéb korosztályokban viszont a 4 százalékot sem éri el. A Vajdasági Szociáldemokrata Liga a 30-50 évesek körében a legnépszerűbb (12%).

Az online felmérésben arra a kérdésre, hogy „A parlamenti választásokon, a szavazás során Ön milyen szempontokat vesz figyelembe?” a vajdasági magyarokhoz fűződő viszony mellett legtöbbször a párt programját, hitelességét és ideológiáját jelölték meg. A válaszadók 27,2 százaléka tartja fontosnak, hogy feltétlenül magyar pártra szavazzon. A párt Magyarországhoz fűződő viszonyát és azt, hogy szimpatikus-e a párt vezetője, kevésbé tartják meghatározónak saját döntésükre nézve (4. melléklet).

A Kárpát Panel 2007 felmérés során arra a kérdésre, hogy „Szimpatizál-e valamely politikai párttal, szervezettel Szerbiában?” 26,3 százalék felelt igen, míg 68,5 százalék nemmel. Ez nyilvánvalóan a pártpolitikai kínálatra való reakció, de összhangban van a politikával szembeni cinizmus magas szintjével és a politikai integráltság viszonylag alacsony fokával, magyarázatot pedig a történelmi előzményekben és a létrejött struktúrában kereshetünk. Ez ugyanakkor nem jár együtt a választásokon való

alacsony részvétellel, sőt: az IKM felmérése szerint 75,8 százalék állította, hogy részt vett a 2007-es választáson (84,3 százalékuk pedig azt mondta, hogy részt venne egy a következő vasárnapon megrendezésre kerülő önkormányzati választáson). A Kárpát Panel felmérés mérsékeltbb részvételt mutat: 63,2 százalék állította, hogy részt venne a parlamenti választáson, mely (a valós, helyi részvételi adatokat figyelembe véve) közelebb áll a valósághoz.

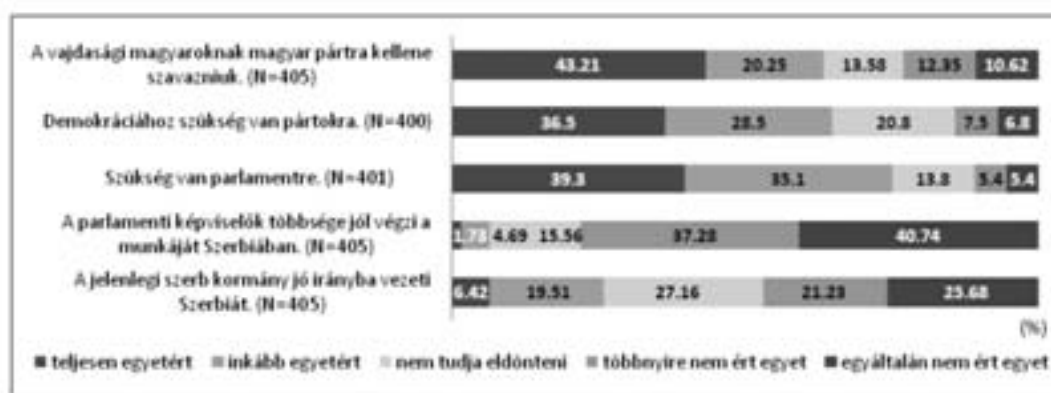
Arra a kérdésre, hogy „Szimpatizál-e valamely politikai párttal, szervezettel Magyarországon?” a Kárpát Panel 2007 felmérésben részt vevők 19 százaléka felelt igennel, 76,5 százalék pedig nemmel. Ekkor a pártválasztók 85 százaléka a Fideszt, 11 százalék pedig a Magyar Demokrata Fórumot jelölte meg.

A 2010-es online kutatás a magyar és a szerb politikai rendszer intézményeire és aktoraira vonatkozó változókat is tartalmaz. Ezek a válaszadók bizalmi szintjének megítélését mutatják 5 fokozatú skálán (ahol az 5 az abszolút bizalmat, az 1 annak teljes hiányát jelenti). Átlagukat összehasonlítva legnagyobb bizalom a vajdasági magyar sajtó iránt figyelhető meg (3,22), ami nem igaz a média egészére, hisz a nagy magyarországi kereskedelmi televízióknak kisebb hitelt adnak a válaszadók (2,23). A második legmagasabb bizalmi szint a Fidesz iránt látható (2,80), ezzel párhuzamosan a legalacsonyabb a magyar miniszterelnök (Bajnai Gordon) és az MSZP esetében (1,54 illetve 1,53). Ez is alátámasztja a Fidesszel szembeni várakozások magas szintjét. A VMSZ és a DS iránti bizalom átlagosnak nevezhető (2,60 illetve 2,45).

A köztársasági elnökök iránti bizalmat vizsgálva egyértelmű, de nem jelentős a magyar államfő (2,62) előnye a szerbbel (2,36) szemben. Vajdaság kormányfőjét (Bojan Pajtić) illetően igen magas (2,72) érték figyelhető meg, melyben tükröződnek a délvidéki magyarok tartománnyal kapcsolatos erős kötődései is.

Az egyes intézmények megítélését a mindennapos tapasztalatok is formálják, melyből az állam teljesítményére vonatkozóan következtetések vonhatók le. A legtöbb ország esetében a rendőrség és a bíróságok iránti bizalom a legmagasabbak között van (Körösenyi et al., 2003:41), ehhez képest a dél-

²⁸ Az öt fokozatú skálán, ahol az 1-es az abszolút bizalmatlanságot, az 5-ös pedig a teljes bizalmat jelenti, mindkét párt esetében legalább 3-as bizalmi szintet jelöltek meg. E részhalmaznak 11,5 százaléka inkább a DS-szel, 21,4 százalék pedig inkább a VMSZ-szel szimpatizál, a fennmaradó 67,2 százalék azonos mértékben bízik a két pártban.

12. ábra A pártokkal, parlamenttel, kormánnyal kapcsolatos vélemények

vidéki magyarok nagyon rossz véleménnyel vannak Szerbia ezen intézményeiről. A szerb bíróság (2,02) és a rendőrség (1,85) iránti bizalom is igen alacsony. Ez a már említett magyarellenos atrocitásokkal, az azokat követő eljárásokkal, ítéletekkel függ össze, és a magyarok alulreprezentáltságának is nagy szerepe van benne. E konfliktusok bizonyos településeken (főleg a menekültek nagy száma és a viszonylag kiegyensúlyozott nemzetiségi arányok miatt), például Temerinben, különösen sújtják az ott élő lakosságot. A bíróságokénál is rosszabb a szerb parlament megítélése (1,87), melyhez képest viszonylag magas a magyar Országgyűlésbe vetett bizalom (2,31).

Nem meglepő, hogy a szerb intézményekre vonatkozó változók között páronként szignifikáns ($p < 0,001$) statisztikai kapcsolat figyelhető meg, és ugyanez érvényes a magyar intézményekbe vetett bizalomra is. A magyarországi és szerbiai pártokba vetett bizalom közötti összefüggést vizsgálva látható, hogy a Fidesz megítélése közepesen erős kapcsolatban van a VMSZ megítélésével ($\text{Gamma} = 0,473$), a Demokrata Párt értékelésével viszont gyengébb kapcsolat látszik ($\text{Gamma} = 0,234$). Az MSZP-be vetett bizalom mértéke viszont nem a VMSZ-szel ($\text{Gamma} = 0,226$), hanem a Demokrata Párttal mutat erősebb, pozitív irányú összefüggést ($\text{Gamma} = 0,313$). A magyar országos kereskedelmi televíziók iránti bizalom és a pártok iránti bizalom négyből csak három esetben szignifikáns, melyek közül az MSZP esetében figyelhető meg legerősebb kapcsolat ($\text{Gamma} = 0,460$), melyet a DS ($\text{Gamma} = 0,282$) és a Fidesz ($\text{Gamma} = 0,215$) követ. A vállalkozók iránti bizalom a VMSZ ($\text{Gamma} = 0,369$) megítélésével van közepesen erős pozitív irányú kapcsolatban, míg egyéb pártokkal gyenge statisztikai kapcsolat figyelhető meg.

A fiatalok többsége elvileg egyetért azzal, hogy a vajdasági magyaroknak magyar pártra kellene szavazniuk, ami a gyakorlatban, saját döntésükben nem mindig tükröződik vissza, hisz a pártválasztás során csak közel egyharmaduk tartja elsődleges szempontnak a szervezet magyarságát. 63,5 százalék egyetértése egy „ideális állapotnak” szól, amit bizonyos kritériumok esetén tartana követendőnek.

Azzal, hogy a demokráciához szükség van pártokra, a megkérdezetteknek csupán 65 százaléka értett egyet. A parlament szükségességét kevesebben utasítják el, és többen helyeslik (74,4%). A pártok szükségességének megítélése a fennmaradó 35 százalékban bizonyára nemcsak objektív mérlegelés eredménye, sokkal inkább a pártok iránti ellenérzés nyilvánul meg benne. Ez a rendszerváltás kori Magyarországhoz viszonyítva (91%; 88%) alacsonynak tűnik, de a 90-es és a 2000-es években itt is gyorsan csökkenő tendencia volt megfigyelhető a demokrácia absztrakt támogatottságában és a demokratikus rendszer intézményei iránti bizalomban.

Az output-objektumokat illetően a kormány közpolitikájának megítélése és az, hogy összességében jó irányba vezeti-e az országot, jelentik a legfontosabb kérdéseket. A fiatalok között kevesebben vélik úgy, hogy a jelenlegi szerb kormány jó irányba vezeti Szerbiát (25,9%), mint ennek ellenkezőjét (46,9%). Ez a pártokkal kapcsolatos véleménynyilvánításhoz hasonlít: az alternatíva elutasíthatósága sokkal magasabb lenne, viszont a politikai rendszerrel, annak szereplőivel, esetleg a többségi nemzettel kapcsolatos ellenérzések dominálnak a válaszadásban. A politikával szembeni erős szkepszis tükröződik „A parlamenti képviselők többsége jól végzi a munkáját Szerbiában.” kijelentés értékelésében is, mellyel a válaszadók 78 százaléka nem ért egyet.

A kormányzatnak közpolitikára, ügyekre lebontott értékelése nem áll rendelkezésre, az IKM felméréséből viszont jól látható, hogy a vajdasági magyarok mely kérdéseket tartották legfontosabbnak országos, tartományi és helyi szinten. 2007 végén legtöbben a koszovói kérdés békés rendezését (27%), a korrupció elleni küzdelmet (21%), a háborús bűnökkel vádolt személyek kiadatását (20%), illetve a stabil dinár és gazdasági növekedés biztosítását jelölték meg (16%), de sokan fontosnak tartják Szerbia euro-atlanti integrációját és a befektetéseket vonzó intézkedéseket is. Ebből látszik, hogy a magyarság az elmúlt évtizedek tapasztalatából kiindulva elsősorban a stabil, fejlődő gazdaságot és a kiszámítható, európai orientációjú politikai környezet létét tartja sarkalatos pontoknak. Vajdasági szinten legtöbben a munkahelyteremtésre, Vajdaság vagyonának visszaállítására, autonómiájának bővítésére vágytak. Helyi szinten nagyon sokan a munkahelyteremtést (43%) tartják legfontosabbnak, továbbá az egészségügyi intézmények modernizálását, a decentralizációt, a mezőgazdaság és a külföldi beruházások támogatását emelték ki.

5.3. A részvétellel kapcsolatos normák

Az online felmérésben részt vevők nagy többsége, 80,3 százalék egyetértett azzal, hogy „A választásokon érdemes részt venni, mert képesek vagyunk befolyásolni a közügyek alakulását.”, azt viszont csak 8,7 százalék helyeselte, hogy „Nem kell szavazni, mert úgysem pont az én szavazatom dönt”. A választásokon való részvétel elvi támogatottsága tehát igen magas. A 18. életévüket 2008-ban már betöltött adatközlők (N=336) 78,3 százaléka pedig részt is vett az utolsó parlamenti választáson.

Kardinális kérdés, hogy az egyéb nemzetiségű szerb állampolgárokhoz viszonyítva egy délvidéki magyar kisebb vagy nagyobb valószínűséggel adja le szavazatát a parlamenti választáson. A kérdőíves felmérések részvételre vonatkozó adatai viszont gyakran pontatlanok, utólagos lekérdezés esetén is, ezért szükségesnek láttam a 2007-es és 2008-as szavazókörekre lebontott választási adatok aggregálását települési szinten (N=465) és ezeknek a 2002-es népszámlálás eredményeivel történő összevetését. Ebből pedig az látszik, hogy 2007-ben nem volt szignifikáns kapcsolat a magyarok aránya és a településen részt vettek aránya között, 2008-

ban viszont egyértelmű pozitív kapcsolat figyelhető meg ($p < 0,001$; $R = 0,243$). Ez azt jelenti, hogy a 2008-as parlamenti választáson nagy valószínűséggel magasabb volt a részvételi arány a magyarok körében a más nemzetiségűekhez viszonyítva. Ezt igazolják a jelentősebb magyar városok részvételi adatai is: 2007-ben Szabadkán, Magyarakanizsán, Zentán, Adán és Óbecsén is alacsonyabb volt a részvétel, mint a vajdasági átlag, 2008-ban pedig magasabb. A többségi nemzethez viszonyítva tehát nincs jelentős és állandósult különbség a részvételben, ez ugyanis a politikai folyamatok, a magyar pártok közötti viszony és a kommunikáció függvénye. Az IKM felméréséből kiderül, hogy a 18-30 évesek és a 60 felettiek körében a legalacsonyabb a részvételi hajlandóság, de ez a jelenség más populációkban is megfigyelhető.

Az online kérdőívet kitöltők 38,8 százaléka állította, hogy részt vett 2000 őszén valamely az Otpor (Ellenállás) által szervezett (vagy más Milošević ellenes) tüntetésen. A politika nem konvencionális formáiban való részvételt összehasonlítva, ez európai szinten is magas arálynak számít (Körösenyi et al., 2003:43). 59,8 százalék állította, hogy gyűjtene aláírásokat, ha nagyon ellenezné a kormány valamely intézkedését, 48,6 százalék pedig részt venne tüntetésen, vagy más tiltakozó megmozduláson is ilyen esetben.

55,4 százalék ért egyet azzal, hogy amíg jól mennek a dolgok, addig nem érdekli, kinek a kezében van a hatalom. Ez az európai átlagnál magasabb érték, de a 90-es évek elején Magyarországon mért arányhoz viszonyítva 5 százalékponttal alacsonyabb (Bruszt-Simon, 1994:781). 49,6 százalék gondolta úgy, hogy jobb, ha az ember nem politizál, mert előbb-utóbb megüti a bokáját. A változó magyarországi értékéhez való közelség annak tükrében különösen érdekes, hogy a választadók 61 százaléka érzi úgy, hogy a háborúk miatt csalódott a politikában.

A felmérésben részt vevők 47,3 százaléka állította, hogy van a családján kívül olyan érték, melyért hajlandó lenne az életét áldozni. Ez sokkal magasabb a teljes népesség körében készült magyarországi felmérések eredményéhez viszonyítva (22%), és jobban hasonlít a németországi, dán és holland adatokra. Itt fontos különbségek lehetnek a kor és így az élethelyzetek függvényében, ezért az arányok összevetéséből csak korlátozottan vonhatók le következtetések.

A politikai részvétel fontos előzménye a véleményformálás, melyre a szocializáció különböző szinterei mellett a médiafogyasztás is hatással van. A délvidéki magyarok tájékozódásában a Média 2007 felmérés szerint a legjelentősebb forrást a magyarországi televíziók jelentik, melyeket a vajdasági magyar nyomtatott sajtó követ. Fontos szerepe van továbbá a városi rádióknak és az újvidéki televízióknak is. A teljes lakosság körében marginális jelentőségű az internetnek a politikai tájékozódásban betöltött szerepe. Az online felmérésben részt vett magyar fiatalok politikai tájékozódása szempontjából a televízió a legfontosabb médium (38,3 százalékuk számára ez a legjelentősebb hírforrás), amit az internet (36%), a nyomtatott sajtó (11,4%), majd a rádió követ (8,3%).

A kisebbségi politika vizsgálatokor mindig szem előtt kell tartani a létszámbeli és a területi megoszlásból fakadó korlátokat. Ez érvényes a politikai elitre és annak rekrutációjára is – a politikával szembeni szkepszt például az is fokozta, hogy a kommunista párt tagjai jelentős számban megjelentek a magyar pártok vezetésében (Juhász, 1995). De ennél sokkal fontosabb szempont, hogy a kisebbségi lét ambivalens helyzetet teremt a politikai pluralizmus szempontjából: a pártpolitikai megosztottság csökkenti a hatékony érdekérvényesítést (például a parlamenti küszöb²⁹ miatt), ha viszont egy releváns politikai erő van, akkor nagy a kockázata annak, hogy az csak egy adott szegmens bizalmát tudja megszerezni. Ezért rendkívül fontos a pártokon belüli demokrácia, illetve az érdekszervezetek és együttműködési formák olyan konszolidációja, ami képes hosszú távon maximalizálni az egy vagy több magyar listára leadott szavazatszámot.

Arendti értelemben „a közösségi szféra jelenti azt a teret, melyben minden megjelenik, minden láthatóvá válik” és ez „szolgáltatja közös identitásunk forrását” (Lánczi, 2007:122). A közösség lélekszáma és a nyilvánosság szerkezete között is szoros összefüggés figyelhető meg – például azáltal, hogy országos szinten a magyarok képviselői ritkán játszanak fontos szerepet, a magyar vezetésű önkormányzatok működése viszont kiemelkedő szempont lehet a pártpolitikai orientációk alakulásában. A vajdasági magyarok számára így a községek (járások) jelentik az elsődleges közösségi teret.³⁰ A közösségi

szféra megtartását nehezíti a magyarországi orgánusok túlsúlya a tájékozódásban, mert ezek nem segítik (a Duna Televízió kivételével) a közösségi szintű önreflexiót, a létező vajdasági média pedig az erőforrások hiánya miatt csak nagyon korlátozott plurális nyilvánosságot eredményez.

6. Az orientációs mintázatok közötti kapcsolat

Manuel Castells az identitás elemzése során abból indul ki, hogy az a célok és az életpasztalatok forrása az egyén számára, aki pedig a kollektív identitás alapját megteremti, az nagyrészt meghatározza ennek az identitásnak a szimbolikus tartalmát és a belőle fakadó célokat azok számára, akik vállalják vagy elhatárolják magukat tőle. A hatalmi viszonyok függvényében a szerző az identitásteremtés három különböző formáját különíti el: a legitimáló identitást, a rezisztens identitást és a projektidentitást (Castells, 1996/2006:30). A legitimáló identitást a társadalom domináns intézményei, a rezisztens identitást a hatalom által elnyomott, leértékelt vagy megbélyegzett szereplők hozzák létre, projektidentitásról pedig akkor beszélünk, mikor egyes csoportok új identitást építenek ki.

A társadalmi csoportok szociálpszichológiai elmélete szerint az egyének arra törekednek, hogy pozitív szociális identitásuk legyen. A kisebbségi csoportokhoz tartozó egyéneknek a szociális identitások pozitív jellegének (tartalmának) megvalósításában számos nehézségük lehet, mivel a többségi csoporttal való szociális összehasonlítás által majdnem mindig hátrányos helyzetbe kerülnek. Ebből az ellentmondásból fakad az identitásstratégiák közötti választás szükségessége, melynek két szélső értéke a rezisztens identitás megerősítése, elmélyítése, vagy a legitimáló identitással való fokozatos azonosulás. Kutatásom alaphipotézise, hogy az identitásstratégia nemcsak az önminősítő kategoriális besorolást és az affektív elköteleződés mértékét határozza meg, de a politikai orientációkra is jelentős hatást gyakorol. Az önminősítő kategoriális besorolás tehát lakmuszként is szolgálhat a politikai kultúra mintázataiban bekövetkező változásokról.

Az identitás változását gátolja, hogy „ha a csoporttagság az én részévé válik, akkor azok az értékelések és érzelmek, amelyek az egyén önszabá-

²⁹ Szerbiában ún. természetes küszöböt (0,4%) alkalmaznak a kisebbségi pártok esetében.

³⁰ Ezt alátámasztja, hogy az IKM adatai szerint az önkormányzati választásokon a legmagasabb a választási hajlandóság.

lyozó rendszerének részét alkotják, pszichológiailag összekötve bennünket saját csoportunk helyzetével és sorsával, újszerű funkciókra tehetnek szert. Érzelmekkel és viselkedésünkkel nem csupán azokra az eseményekre és helyzetekre válaszolunk, amelyek a személyes ént érintik, hanem azokra a csoportközi helyzetekre is, amelyek a számunkra fontos csoportot illetik” (Smith, 1999:193). Ez elősegíti, hogy az önminősítő kategoriális besorolás szerinti különbségek növekvő politikai nézetkülönbséggel járjanak együtt.

A politikai kultúra és a társadalmi önazonosság kialakulásában a szocializáció különböző tereinek változó a jelentősége az egyes országokban, régiókban, családokban és egyéni szinten is. Ahogy már bemutattam, a délvidéki magyar azonosságtudat és kultúra sajátos eleme a jugoszláv nosztalgia. Már a délszláv háború elején eltűnt a közéletből a jugoszlavizmus „testvériség, egység” jelszavával fémjelzett ideológiája, a rendszerváltás e tekintetben gyorsan megtörtént (személyi kérdésekben annál tovább húzódott). Az oktatásban szinte egyáltalán nem jelentek meg ezt követően ilyen jellegű elemek, a szerb nacionalizmus váltotta fel. A szerb médiában is hasonló volt a helyzet, és a magyar nyelvű sajtó sem vádolható a jugoszláv nosztalgia fokozásával, gyakori felidézésével.³¹ Egyértelmű, hogy a jugoszláv nosztalgia jelensége elsősorban a családban történő politikai szocializáció, nevelés terméke a felmérésben részt vevő 15-30 évesek körében.

1. hipotézis: Az eszmetörténeti alapon a jugoszlavizmushoz kapcsolódó jelenségek (apolitikus magatartás, materiális szemlélet, konfliktuskerülés) ma is szervesen továbbélnek és összekapcsolódnak a jugoszláv nosztalgiával a fiatalok gondolkodásában, miközben a castelli legitimáló (illetve ahhoz közel álló) identitásformákkal járnak együtt.

Az egyetértés mértéke azzal a kijelentéssel, hogy „Ha még ma is létezne nagy Jugoszlávia, büszkén lennék jugoszláv.” szignifikáns ($p < 0,001$) kapcsolatban van azzal a vélekedéssel, hogy

„Jobb, ha az ember nem politizál, mert előbb-utóbb megüti a bokáját.” (Gamma=0,207), és azon gondolattal is, hogy az egyszerű emberek mindig ki vannak zárva a politikából ($p < 0,010$; Gamma=0,188). Az egyetértés mértéke pedig azzal, hogy a vajdasági magyarok hálásak lehetnek Titónak, pozitív kapcsolatban van a „Nem kell szavazni, úgysem pont az én szavazatom dönt.” kijelentés értékelésével ($p < 0,001$; Gamma=0,340), ami világosan rámutat az apolitikus magatartás és a jugoszláv nosztalgia közötti kapcsolatra. Az egyetértés e Titóra vonatkozó pozitív mondattal szignifikáns ($p < 0,001$) kapcsolatban van azon állítások értékelésével is, hogy „A demokrácia értelme, hogy szociális jólétet teremtsen.” (Gamma=0,233), és azzal is, hogy „A történelem tanulsága, hogy a liberális demokráciáért kell küzdeni, félretéve a nemzeti öntudatot.” (Gamma=0,432) – ezek pedig materiális szemléletre, illetve konfliktuskerülő (a nemzeti öntudatot háttérbe szorító) attitűdre utalnak. Mindez a vajdasági magyar pártoktól és Magyarországtól való határozott távolságtartással jár együtt. A Jugoszláviával kapcsolatos büszkeségnek negatív kapcsolata figyelhető meg azon vélemény támogatásával, hogy „A vajdasági magyaroknak magyar pártra kellene szavazniuk.” ($p < 0,001$; Gamma= -0,298) és pozitív azzal, hogy „Semmi közöm Magyarországhoz” ($p < 0,001$; Gamma=0,372).

E hipotézist igazolja, és jól összefoglalja az a regressziós modell, melynek segítségével (a valott) értékekből megbecsülhető,³² hogy mi a véleménye, mennyire volt Tito pozitív személyiség. A béke mint érték és a pénz fontossága pozitív irányú, a műveltség és a magyarságtudat mint értékek negatív irányú összefüggésben állnak vele (ld. 5. melléklet).

A politikai attitűdkérdések közül a jugoszláv nosztalgiára vonatkozóknak a legerősebb a kapcsolata az önminősítő kategoriális besorolással.³³ A „jugonosztalgia” az önmagukat „vajdaságiként” meghatározók körében a legerősebb, melyet a „szerbiai állampolgár” és „szerbiai magyar”, majd a „vajdasági magyar”, „magyar” és végül a „délvidéki magyar” kategória követ.

³¹ Esetenként publicisztika formájában megjelentek nosztalgikus hangvételű írások, de a legfiatalabb korosztályra ez bizonyosan nem gyakorolt erőteljes szocializációs hatást.

³² $R=0,434$

³³ A „nagy Jugoszláviára” vonatkozó esetében ($p < 0,001$; Eta=0,435) míg a Titóra vonatkozó esetében ($p < 0,001$; Eta=0,360).

„A gyermekkori politikai szocializáció elsődleges minden máshoz képest, és ennél fogva kontextusként, terepként és keretként szolgál minden későbbi szocializáció számára. Az utoljára elsajátított információk, az utolsó tapasztalatok mélyrehatóan megváltoztathatják az első attitűdöket és véleményeket, de mielőtt elérnék céljukat, szembesülnek a régebbi érzelmekkel, a régebbi hitekkel, az előző információkkal” (Percheron, 1974/1999:17). A család mellett demokratikus rendszerekben elsősorban a kortárs-csoportok szerepe dominál a politikai szocializációban. A szocializáció kezdeti szakaszában leggyakrabban a szülők révén körvonalazódik az egyénben a saját társadalmi hovatartozásáról alkotott kép. Ez olyan identitásstratégiát eredményez, ami összhangban van jövőképeivel, személyes céljaival, elképzeléseivel. Az oktatás, a kortárs-csoportok, a különböző társadalmi, politikai események pedig folyamatosan konfliktusos helyzetet eredményeznek (különösen kisebbségi léthelyzetben), melyekre az egyének reagálnia kell, hisz (a kategorizációs identitáselmélet szerint) pozitív társadalmi identitás elérésére törekszik. Ha bizonyos tapasztalatok elmentmondanak az identitásával összhangban lévő orientációval, értékekkel vagy véleményekkel, akkor vagy hozzárendel az addigi társadalmi identitásához új magyarázó,³⁴ megerősítő, ideologikus elemeket, melyek konzisztensebb képet eredményeznek a helyzet kapcsán, vagy (ha az adott személy számára túl nagy a kihívás) identitásválság alakul ki, amit új társadalmi kötődések létrejötte követhet. Az új identitást eredményező kihívás „küszöbértéke” folyamatosan emelkedik, hisz az azzal járó arculatvesztés költsége is a korábbi azonosságtudat megerősítése, alátámasztása irányába hat.

E mechanizmust érdemes a vajdasági magyarok esetében is figyelembe venni. A kortárs-csoportok közötti kisebb-nagyobb nemzeti alapú konfliktusoknak nagy szerepe lehet a társadalmi identitás megerősítése vagy újraértelmezése szempontjából. Egy adott személy kezdeti legitimáló identitása például negatív diszkrimináció vagy valamilyen konfliktusos helyzet, atrocitás nyomán érthető módon rezisztenssé alakulhat.

2. hipotézis: A Szerbiában élő magyarok esetében felmerülő identitáskategóriák közül a „délvidéki magyar” és a „magyar” tekinthető egyértelműen rezisztens identitásnak, illetve a „vajdasági magyar” kategória meghatározott részhalmaza. Ezzel szemben a „vajdasági”, „szerbiai magyar”, „szerbiai állampolgár” önbesorolt identitás pedig nagyobb valószínűséggel jár együtt legitimáló orientációkkal.

A Trianon revíziójára vonatkozó erkölcsi igény (Eta=0,327) a délvidéki vérbosszúval és a szerb bocsánatkérés követeléséről vallott álláspont (Eta=0,315), továbbá a szerb menekültekkel kapcsolatos problémákról alkotott vélemény (Eta=0,270) is szignifikáns ($p < 0,001$) kapcsolatban van az önműnősítő kategóriális besorolással. Mindhárom kérdésben a „délvidéki magyar” önmeghatározással rendelkezők képviselik az „ellenálló” álláspontot, melyhez közel áll a „magyar” önmeghatározású emberek csoportja, és a „vajdasági magyar” csoport azon része, mely második helyen az előbbi két kategória közül választott. A rezisztens identitás elsősorban a szerb intézmények és a politikai rendszer szerb szereplőiről alacsony bizalomban nyilvánul meg, de az alapvető értékek terén is van szignifikáns különbség. A magyarságtudat mellett a kultúra is fontosabb érték a rezisztens kategóriában, míg a legitimáló identitással rendelkezők körében a pénz látszik lényegesebb szempontnak (7. melléklet). A rezisztens kategóriában szignifikánsan magasabb a szubjektív kompetencia és az érték-elkötelezettség szintje.³⁵

A vajdasági magyarok számára kollektív szinten a legnagyobb affektív hatással bíró politikai esemény – a szerbiai demokratikus fordulat utáni korszakban – a kettős állampolgárságról szóló népszavazás volt. A legfontosabb kérdés ezzel kapcsolatban, hogy milyen következményei voltak a Szerbiában élő magyarok identitására nézve, és hogy Magyarországgal szemben okozott-e elidegenedést. Jelen kutatás eredményeit a MOZAIK 2001 felméréshez hasonlítva (a mérési szintekben meglévő szükséges különbségek ellenére is) látható, hogy mindkét esetben a 15-30 éves korosztály tagjainak több mint négyötöde használta önkategorizálása

³⁴ Magyarázatként szolgálhat akár az is, hogy kivételes esetről van szó, vagy hogy hiteltelen az információ forrása.

³⁵ Az, hogy rezisztens vagy legitimáló identitásról van szó, szignifikáns statisztikai kapcsolatban van azokra a kérdésekre adott válaszokkal, hogy „Ön lát-e esélyt a politikába való beleszólásra?” ($p < 0,005$; $C = 0,147$), és azzal is, hogy „Van-e a családján kívül olyan érték, melyért hajlandó lenne az életét áldozni?” ($p < 0,001$; $C = 0,203$).

során a magyar jelzöt, és a domináns „vajdasági magyar” önbesorolt identitás aránya alig változott. A magyar államhoz való kötődés történelmi szinten is alacsony, és ebben sem történt jelentős, mérhető változás. Ugyanakkor fontos szempont, hogy a rezisztens identitásúak, akik számára az átlagosnál fontosabb a magyarság mint érték, hogyan értelmezték e helyzetet, hogyan kerültek el az identitásválságot, és hogy ehhez képest, hogyan értékelik a történeteket az inkább legitimáló identitással rendelkezők. Az identitásformálás felvázolt folyamatából, és az identitáskategóriák jellemzőiből két fő mechanizmust tételezhetünk:

3.1. hipotézis: Azon személyek számára, akiknek az átlagosnál erősebb a magyarságtudatuk, az identitásválság elkerülése céljából elfogadtak olyan politikai értelmezéseket, illetve még határozottabban azonosultak olyan narratívákkal, melyek magyarázatot adnak a történetekről és így hozzájárulnak azonosságtudatuk megőrzéséhez, így nem a magyarság mint érték „devalválódott” számukra. A politikai értelmezés szükségességének következménye az aktívabb tájékozódás és médiafogyasztás.

3.2. hipotézis: A közügyek és a politika iránt aktívabban érdeklődő, tájékozottabb polgárra jellemző, hogy megkülönbözteti a szereplőket, és így nem elsősorban szélesebb kategóriákról (ország, elit, nép stb.) alkot képet, hanem meghatározott aktorokról (pártok, intézmények, személyek stb.). Ezért a tájékozott, politika iránt érdeklődő személyek esetében kisebb az elutasítás Magyarországgal szemben, ezzel párhuzamosan pedig a magyar politikai szereplők megítélése közötti különbségek nagyobbak, mint a kevésbé tájékozottak között.

Mindkét mechanizmusnak a lényege az, hogy az önminősítő kategoriális besorolás szignifikáns kapcsolatban van Magyarország megítélésével (a népszavazás kapcsán), a magyarországi politikai aktorok

értékelésével, a tájékozódás formáival, intenzitásával és a politikai érdeklődés mértékével is. Ez igazolható az online felmérés alapján: a rezisztens identitással rendelkezők nagyobb valószínűséggel utasítják el azokat a kijelentéseket, hogy „A 2004. december 5-i népszavazás óta (a kettős állampolgárságról) nem akarom, hogy együtt emlegessenek a magyarországiakkal.” és, hogy „Semmi közöm Magyarországhoz.”, pozitívabban ítélik meg a magyarországi jobboldali szereplőket és nagyobb mértékben utasítják el a baloldalt, jobban érdeklődnek a politika iránt, gyakrabban olvasnak napilapot, sokkal gyakrabban tájékozódnak internetről, számukra az elsődleges forrás a politikai tájékozódásban a világháló, míg a legitimáló identitásúak elsősorban televízióból szerzik közéleti információikat (ld. 6. melléklet).

A két jelenség nem választható szét élesen egymástól, hisz a gyakorlatban egy folyamat két egymást erősítő oldaláról van szó, a kapcsolatok erőssége alapján azonban megállapítható, hogy mely hatás a relevánsabb.

A közügyek iránti érdeklődésnek szignifikáns kapcsolata figyelhető meg:

a Fidesz iránti bizalommal³⁶ ($p < 0,001$; Gamma=0,345),

az önminősítő kategoriális besorolással ($p < 0,010$; Eta=0,202),

a magyarság mint érték megítélésével ($p < 0,005$; Gamma=0,146),

Magyarország elutasítottságával³⁷ ($p < 0,050$; Gamma= -0,124) és

Magyarország megítélésével a népszavazás kapcsán³⁸ ($p < 0,100$; Gamma= -0,097).

Látható, hogy a politika és a közügyek iránti érdeklődésnek a pártpolitikai orientációval, illetve az identitással erősebb kapcsolata van, mint Magyarország megítélésével a népszavazás kapcsán. Így arra következtethetünk, hogy elsősorban a magyarságtudat fontossága eredményezi a véleményét, értékeit alátámasztó narratíva keresését,³⁹ az aktívabb

³⁶ A Somers'd mutatót használva, ha a Fidesz iránti bizalmat tekintjük függő változónak, akkor Somers'd=0,271; fordított esetben 0,267. Az MSZP iránti bizalom és a közügyek iránti érdeklődés kapcsolatvizsgálata esetében viszont akkor erősebb a kapcsolat, ha az érdeklődés mértéke a függő változó.

³⁷ Egyetértés mértéke a kijelentéssel: „Semmi közöm Magyarországhoz.”

³⁸ Egyetértés mértéke a kijelentéssel: „A 2004. december 5-i népszavazás óta (a kettős állampolgárságról) nem akarom, hogy együtt emlegessenek a magyarországiakkal.”

³⁹ A Joseph Klapper által megfogalmazott szelektív észlelés elmélete (1960) szerint az emberek keresik azokat az üzeneteket, amelyek megerősítik létező véleményüket, és kerülnek azokat, melyek ellentmondanak neki. Ezt Leon Festinger elmélete (1957) magyarázza azzal, hogy az ember kerüli a disszonáns helyzeteket, azaz igyekszik megszabadulni mindazoktól az információktól, melyek saját világképének újragondolására késztetnék, mert az sok kognitív energiát kötne le.

tájékozódást, és csak másodsorban érvényesül az a mechanizmus, hogy (a politikai folyamatokkal kapcsolatban) tájékozottabb személy különbséget tud tenni a szereplők felelőssége között és ez alapján ítélezik. A 3.1. hipotézis tehát fontosabb, de a két jelenség párhuzamosan érvényesül és kölcsönösen fokozhatják hatásukat, így a rezisztens identitással rendelkezők tájékozódása nagymértékben eltér a más önkategorizációval rendelkezőkétől.

7. Összefoglalás

A dolgozatban kettős célt követtem. Az első a délvidéki magyar politikai kultúra legfontosabb jellemzőinek feltárása volt. A témakör kutatási előzményeinek töredezettsége, aránytalanságai és egyes szempontok teljes hiánya, illetve a politikai kultúra fogalmának komplexitása miatt e kutatás csak kezdeti lépésnek tekinthető. Jelen tanulmánnyal a politikai kultúra affektív és evaluatív dimenzióinak elemzésére vállalkoztam. A kutatási terület elemei közül kiemelt hangsúlyt fektettem a történelmi előzmények hatására, megítélésére és ezen belül a poszt-kommunizmus jelentőségére. A Szerbiában élő magyarok azonosságtudatára vonatkozó szakirodalom már jóval gazdagabb a politikai kultúra egyéb részterületeihez viszonyítva. Az identitást saját felmérésem és a korábbi kutatási eredmények alapján, a két állam és a délvidéki magyarok hárompólusú viszonyrendszerében elemeztem kollektív-történelmi és egyéni szinten is. Az online felmérés lehetővé tette, hogy a fiatalok politikai kultúrájának jellemzőit még részletesebben bemutathassam.

A második az identitásképzés és a politikai szocializáció, illetve a nemzeti és politikai orientációk közötti kapcsolatok feltérképezése volt. A tanulmány rávilágít a nemzeti közösségekhez való affektív kötődések, az önminősítő kategoriális besorolás, illetve a rezisztens és legitimáló identitások jelentőségére a kisebbségi politikai kultúra megértésében. A kategorizációs identitáselmélet eredményeit is felhasználva határoztam meg a véleményformálást és az identitásképzést alakító lehetséges mechanizmusokat, melyek érvényesülését a kettős állampolgárságról szóló népszavazás példáján ellenőriztem.

A politikai kultúra legfontosabb jellemzője a kultúrnemzeti kötődés stabilitása, hisz ennek hiányában az asszimilációs tendenciák fokozottan

érvényesültek volna az elmúlt kilenc évtizedben, megszüntetve a közösség politikai relevanciáját is. A kötődés stabilitása nem meglepő, hisz Erdélyben, Felvidéken és Kárpátalján is hasonlóképp alakult. Sajátos körülmény viszont a jugoszláv politikai nemzet koncepciójának „részsikere” az előző évszázadban, ami a több hullámban történt teljes politikai elitváltással, a regionális és nemzeti öntudat hagyományos történelmi összefonódásának hiányával, a rendszer totalitárius gyökerével, a nyilvánosság feletti teljes kontrollal és az állam sajátos ideológiájával, a későbbiekben pedig viszonylagos anyagi jóléttel, biztonsággal magyarázható. Az életszínvonal a kelet- és közép-európai államokkal való összehasonlításban azért volt különösen fontos, mert hozzájárult a pozitív csoportidentitás kialakulásához. A délvidéki magyar történelmi regionalizmus hiányával szemben mára a vajdasági magyarok azonosságtudatának egyik legfontosabb jellemzője a rendkívül erős tartományi szintű kötődés. Más határon túli magyar közösségekhez viszonyítva magasabb az ún. sajátcsoport-orientáció mértéke. A Magyarországhoz való kötődés egyéb azonosulási szintekhez viszonyítva gyengének nevezhető.

A délvidéki magyar politikai kultúra fontos jellemzői, hogy a válaszadók közel háromnegyede a magyar nemzethez tartozónak tekinti a vajdasági magyarságot és alig negyven százalékuk tartja magát a szerb nemzethez tartozónak. A különböző határon túli magyar közösségekkel viszont nagyobb szolidaritás mutatkozik, mint Magyarországgal.

A tartományhoz való kötődés politikai szempontból is jelentős, hisz a lakosság közel négyötöde növelné a Vajdaság autonómiáját. Ehhez képest kevesebben támogatják, de a válaszadók abszolút többsége helyesli a magyarok által sűrűn lakott területek fokozott együttműködését is – területi autonómia vagy körzetesítés révén. A délvidéki magyarok politikai részvétele (a más nemzetiségű szerb állampolgárokhoz viszonyítva) nagymértékben függ a magyar pártok állapotától és viszonyrendszerének alakulásától. A 90-es évek elején a VMDK, majd 2008-ban a Magyar Koalíció révén kialakult összefogás tudta leginkább mozgósítani a vajdasági magyarokat a választásokon való részvételre. Az elmúlt évtized tapasztalata, hogy a választók egyharmada stabilan a VMSZ-szel szimpatizál, hasonló nagyságrendű a Demokrata Párt támogatóinak száma is, a fennmaradó egyharmad pedig megoszlik az egyéb

demokrata, autonomista, liberális vagy magyar pártok között.

A politikai kultúra fontos eleme a titói Jugoszlávia iránti nosztalgia. Ez még a legfiatalabb korosztályra is érvényes, akik maguk alig éltek abban a rendszerben. E jelenség együtt jár az erőteljes egalitárius attitűddel, a kapitalizmusban való csalódottsággal és a kommunizmus alacsony elutasíthatóságával. A demokráciának mint absztrakt értéknek és a konkrét intézményeinek ugyanakkor magas és stabil az elfogadottsága, ami a történelmi személyiségek megítélésében is tükröződik. A politikával szembeni szkepszis és a politikai cinizmus mértéke viszont rendkívül magas. Legnagyobb bizalmatlanság a szerb intézményrendszerrel (rendőrség, parlament, bíróságok) és a magyar baloldallal szemben figyelhető meg a fiatalok körében. Legmagasabb bizalmi szint a délvidéki magyar sajtóval és a magyar jobboldallal kapcsolatban tapasztalható. Az összehasonlítható intézményeket vizsgálva (parlament, köztársasági elnök és pártok) látható, hogy összességében a magyarországi intézményekbe vetett bizalom magasabb a szerbekhez viszonyítva.

A délvidéki magyarok tájékozódásában a legjelentősebb forrást a magyarországi televíziók jelentik, melyeket a vajdasági magyar nyomtatott sajtó követ. Fontos szerepe van továbbá a városi rádióknak és az újvidéki televízióknak is. A teljes lakosság körében marginális jelentőségű az internet politikai tájékozódásban betöltött szerepe, a közösségi oldalakon regisztrált vajdasági fiatalok számára viszont a televízió után már ez a legfontosabb médium, messze megelőzve a nyomtatott sajtót.

A dolgozatban bizonyítottam, hogy a történelmi szempontból a jugoszlavizmushoz kapcsolódó jelenségek (apolitikus magatartás, materiális szemlélet, konfliktuskerülés) ma is szervesen továbbélnak és összekapcsolódnak a jugoszláv nosztalgiával a fiatalok gondolkodásában. A legitimáló és a rezisztens identitást aszerint különítettem el, hogy az önbesorolt kategoriális identitás a szerb politikai rendszer elemeihez kötődik, vagy történelmi és egyetemes szinten a magyarsághoz (a „vajdasági magyar” önmeghatározásuk esetében a másodlagos önmeghatározás tekinthető relevánsnak). Az online felmérés szerint a fiatalok 40 százaléka sorolható a rezisztens kategóriába. A felosztást igazolja, hogy szinte az összes nemzetekkel kapcsolatos attitűd esetében szignifikáns kapcsolat látszik, csakúgy,

mint három meghatározó érték – a magyarságtudat, a kultúra és a pénz fontosságának megítélése – esetében (7. melléklet). A jugoszláv nosztalgia pedig sokkal gyakoribb a legitimáló identitással rendelkezők körében.

A kettős állampolgárságról szóló népszavazás sokak számára csalódást jelentett. A tájékozódásban megfigyelt nagy különbségek mellett, ennek megítélése is jelentős eltérést mutat a legitimáló és rezisztens identitással rendelkezők között. Ezért két plauzibilis hatásmechanizmust különítettem el. Az első szerint az erős affektív elköteleződés, az identitás megőrzése, fenntartása irányába ható érzület eredményezi a pártpolitikai orientációk kialakulását és az aktívabb tájékozódást. Míg a másik szerint a politika iránt jobban érdeklődő és tájékozottabb személyek (mivel képesek a politikai szereplők felelősségét jobban megállapítani és elhatárolni), nem az egész országgal szemben előítéletesek. Mindkét hatás alátámasztható az empirikus kutatás alapján, a változók közötti kapcsolatokról ugyanakkor arra következtethetünk, hogy az első mechanizmus érvényesül erőteljesebben.

Apolitikai és gazdasági környezet változása hosszú távon jelentősen befolyásolja a politikai kultúrát, hisz az egyéni tapasztalatokra és a szocializációra is hatással van, melyek a politikai magatartásformák elsődleges forrásai. Az már a jövő kérdése, hogy a kulturális autonómia kiépülő intézményrendszerének, vagy a kettős állampolgárság megadásának milyen hatása lesz a délvidéki magyarok identitására és politikai kultúrájára. Még számos felmérésre van szükség az orientációk kognitív hátterét, a jövőképet, a politikai elitet és az interperszonális bizalmi szintet illetően is. Az online felmérés változóit pedig érdemes lenne használni a teljes lakosság körében végzett reprezentatív felmérés alkalmával, ami segítené az orientációs mintázatok közötti kapcsolatok feltárását minden korcsoportban.

8. Irodalomjegyzék

Almond, Gabriel A. – Sidney Verba: *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Newbury Park, CA: Sage, 1963/1989

Almond, Gabriel A.: *A Discipline Divided. Schools and Sects in Political Science*, 1990, In Crothers, Lane et al. (szerk.): *Culture and Politics*. New York, 2000

Almond, Gabriel A. – Powell, G. Bingham: *Összehasonlító politológia*. Budapest: Osiris, 1996, pp. 53-69.

- Arendt, Hannah: *Menschen in finsternen Zeiten*, München 1989.
- A. Sajti Enikő: A jugoszláviai magyarok a két világháború között. In Bárdi Nándor (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest: Gondolat – MTA, 2008, pp. 110-114.
- Badis Róbert: A vajdasági magyarság politikai felmérése. IKM, Zenta, 2008 [http://www.idkm.org/tanulmányok/Pol_kozv_kutatas.pdf], Letöltés ideje: 2009. 12. 08.
- Badis Róbert: A vajdasági magyarság identitásstratégiái. In Papp Richárd – Szarka, László (szerk.): *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet*. Zenta: VMML, 2008, pp. 319-327.
- Bayer József: *A politikatudomány alapjai*. Budapest: Napvilág, 1999, pp. 395-409.
- Barnes, Samuel H. – Max Kaase: *Political Action*. Beverly Hills-London: Sage, 1979
- Bárdi Nándor: Látszat és való – a budapesti kormányzatok támogatáspolitikája. *Magyar Kisebbség*, 2003/4, pp. 3-35.
- Bihari Mihály: A politikai értékek. In Bihari Mihály – Pokol Béla (szerk.): *Politológia*, Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2009, pp. 251-265.
- Brown, Archie: Introduction. In Brown, Archie et al.: *Political Culture and Political Change in Communist States*. London, 1977
- Brubaker, Rogers: *Nationalism reframed*. New York: Cambridge, 1996
- Bruszt László – Simon János: Az Antal-korszak után, választások előtt avagy demokráciánk és pártjaink az állampolgárok szemével. In Kurtán Sándor et al. (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve*. Budapest, 1994, pp. 774-802.
- Castells, Manuel: *Az identitás hatalma*. Budapest: Gondolat, 1996/2006
- Csepeli György: *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris, 2005
- Dalton, Russell J.: Összehasonlító politikatudomány: mikroviselekedési perspektívák. In Goodin, Robert E. – Klingemann, Hans-Dieter: *A politikatudomány új kézikönyve*. Budapest: Osiris, 2003, pp. 326-338.
- Dieckhoff, Alain: Egy megrögzöttség túlhaladása – a kulturális és a politikai nacionalizmus fogalmainak újraértelmezése. In Kántor Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek*. Budapest: Rejtjel, 2004, pp. 298-311.
- Ellemers, Naomi et al.: Self-categorization, commitment to the group and group self-esteem as related but distinct aspects of social identity. *European Journal of Social Psychology*, 1999, 29, pp. 371-389.
- Enyedi Zsolt – Körösnéyi András: *Pártok és pártrendszer*. Budapest: Osiris, 2004
- Erős Ferenc (szerk.): *Megismerés, előítélet, identitás*. Budapest: Új Mandátum – WJLF, 1998
- Festinger, Leon: *A theory of cognitive dissonance*. Evanston, IL: Row & Peterson, 1957
- Ferge Zsuzsa: Szabadság vagy biztonság? *Esély*, 1994/5, pp. 3-24.
- Ferge Zsuzsa: A rendszerváltás megítélése. *Szociológiai Szemle*, 1996/1, pp. 51-74.
- Gábrity Molnár Irén: A délvideki identitástudat nyomában. In Papp Richárd – Szarka, László (szerk.): *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet*. Zenta: VMML, 2008a, pp. 307-319
- Gábrity Molnár Irén: Tájékozódásunk a materiális és immateriális tényezők ölelésében. In Gábrity Molnár Irén –

- Mirics Zsuzsanna: *Regionális erőnlét – A humán erőforrás befolyása Vajdaságban*. Szabadka: MTT, 2008b
- Gábrity Molnár Irén – T. Mirics Zsuzsanna: *MO-ZAIK2001 Gyorsjelentés Vajdaság*. [http://www.szmi.hu/images/dok/ifj_kutatas/MOZAIK/mozaik11.pdf], Letöltés ideje: 2009. 10. 05.
- Gábrity Molnár Irén – Rác Livia: *Kárpát Panel Vajdaság – Gyorsjelentés 2007*. [http://www.mtaki.hu/uj_intezeti_kiadvanyok/karpat_panel_2007.html], Letöltés ideje: 2009. 10. 05.
- Gereben Ferenc: *Olvasáskultúra és identitás. A Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosságtudata*. Budapest: Lucidus, 2005
- Gereben Ferenc: A vajdasági magyarok nemzeti és nyelvi identitása. *Kisebbségkutatás*, 2002/2 [http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2002_02/cikk.php?id=1125], Letöltés ideje: 2009. 12. 08.
- Gereben Ferenc: *Identitás, kultúra, kisebbség*. Budapest: Osiris – MTA, 1999
- Hódi Sándor: A magyarság szellemi, lelki állapotáról – Sorskérdések. *Magyar Szó*, Kilitó, 2000. július 1.
- Hódi Sándor: *Jugoszlávia bombázása*. Tóthfalu: Logos, 1999
- Hódi Sándor: *Magyarok a forrongó Szerbiában*. Tóthfalu: Logos, 2002
- Hódi Sándor: *Nemzeti önkép – Interetnikus kapcsolatok a Duna-Tisza-Maros-Körös eurórégióban*. Tóthfalu: Logos, 2003
- Hornák Árpád: A jugoszláviai különút kisebbségpolitikai következményei. A vajdasági autonómia és a magyarok 1945-1989. In Bárdi Nándor (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest: Gondolat – MTA, 2008, pp. 250-256.
- Inglehart, Ronald – Wayne E. Baker: Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values. *American sociological review*, 2000, pp. 19-51.
- Jelentés a vajdasági magyarok helyzetéről, 2006, [http://www.nemzetpolitika.gov.hu/data/files/84190142.pdf], Letöltés ideje: 2009. 11. 05.
- Juhász Erzsébet: A délszláv háború és a vajdasági magyarság sorsa. *Tiszatáj*, 1995. május, pp. 64-69.
- Kalapis Zoltán: *A Magyar Szó fél évszázada*. Újvidék: Forum, 1994
- Karácsony Gergely: A történelem fogságában. Generációk, életutak és politikai preferenciák Magyarországon. In: Angelusz Róbert-Tardos Róbert (szerk.): *Törések, hidak, hálók. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*. Budapest: DKMKA, 2005, pp. 161-205.
- Kiss Dénes István: A határon túli magyarok képe önmagukról, a magyarországi magyarokról és a többségi nemzetekről. In: Dobos Ferenc (szerk.): *Az autonóm lét kihívásai kisebbségben*. Budapest: BFI-Books in Print-Osiris, 2001
- Klapper, Joseph T.: *The effects of mass communication*. New York: Free Press, 1960
- Kurtán Sándor: *Politikai kultúra*. In Gallai Sándor – Török Gábor (szerk.): *Politika és politikatudomány*. Budapest: Aula, 2005, pp. 147-157.
- Körösnéyi András – Tóth Csaba – Török Gábor: *A magyar politikai rendszer*. Budapest: Osiris, 2003
- Nagy Imre (szerk.): *Vajdaság*. Budapest – Pécs: MTA – Dialóg-Campus, 2007

Percheron, Annick: Szocializáció és politikai szocializáció. 1974, In Szabó Ildikó et al. (szerk.): *A politikai szocializáció*. Budapest: Új Mandátum, 1999, pp. 9-17.

Pye, Lucian W.: *Politics, personality, and nation building: Burma's search for identity*. New Haven: Yale University Press, 1962

Pataki Ferenc: *Érzelem és identitás*. Budapest: Új Mandátum, 2004

Papp Richárd – Szarka László (szerk.): *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet*. Zenta: VMML, 2008

Lazar Zsolt – Marinković, Dušan: *Regionalni, lokalni i globalni identitet vojvodjane*. Sociologija, 2003/2, pp. 155-166.

Lánczi András: *A XX. század politikai filozófiája*. Budapest: Helikon, 2007

Lichterman, Paul – Cefai, Daniel: *The Idea of Political Culture*. In Goodin, Robert E. (szerk.): *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*. New York, 2006, pp. 392-417.

Hajnal Virág – Papp Richárd: *Közelből is távol. Magyar világok a Vajdaságban*. Budapest: Timp – VMML, 2008

Papp Richárd: *A „déli végek” népe, Nemzet tudat és többes kötődések a Vajdaságban élő magyarok körében december 5-e tükrében*. [http://www.mtaki.hu/docs/ter_es_terep_04/ter_es_terep_iv_16_papp.pdf], Letöltés ideje: 2009. 11. 24.

Simon János: *A politikai kultúra*. In A. Gergely András et al. (szerk.): *A politikatudomány arcai*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1999, pp. 347-361.

Smith, Eliot R: *Affective and cognitive implications of group membership becoming part of the self: New models of prejudice and of the self-concept*. In D. Abrams - M. Hogg (szerk.): *Social identity and social cognition*. Oxford: Blackwell Publishers, 1999, pp. 183-196

Szabó Ildikó: *Nemzetfogalom és nemzeti identitás a dualizmus korában és a Horthy-korszakban*. Politikatudományi Szemle, 2006/1, pp. 201-250.

Szabó Palócz Attila: *Az ökölbe szorított kéz logikája, avagy az Ellenállás (Otpor) mozgalom csókai és zentai helyi szervezeteinek tevékenységéről*. In Tóth Livia (szerk.): *Kompravaló*. Zenta, 2009, pp. 31-39.

Szűcs Jenő: *Nemzet és történelem*. Budapest: Társadalomtudományi Könyvtár, 1974.

Tajfel, Henri: *Human groups and Social Categories*. Studies in Social Psychology, Cambridge, 1981, pp. 127-142.

Tajfel, Henri: *Social Psychology of Intergroup Relations*. Annual Review of Psychology, 1982, pp. 1-39.

Tóka Gábor: *Who is Satisfied with Democracy?* In Bozókai András (szerk.): *Democratic Legitimacy in Post-Communist Societies*. Budapest–Tübingen: T-Twins, 1994

Vékás János: *Kelet és Nyugat között: magyarok Szerbiában 1991 után*. In Bárdi Nándor (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest: Gondolat - MTA, 2008, pp. 354-360.

Vásárhelyi Mária: *Rendszerváltás alulnézetben*. Budapest: Pesti Szalon, 1995

Mellékletek

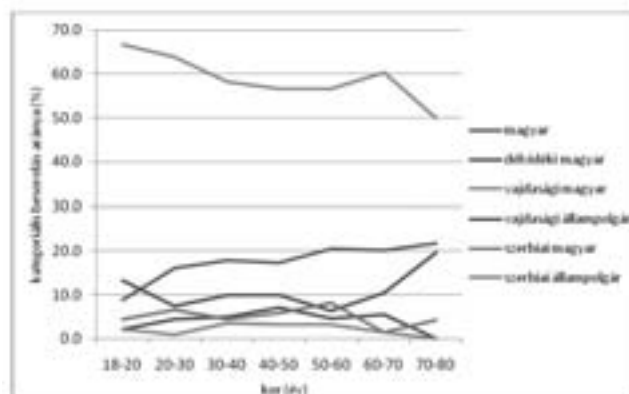
1. melléklet Különbözőség tudat az elcsatolt területeken élő magyarok körében

		Mások-e a többségi nemzet tagjai?	
		nem	igen
Mások-e a magyarországi magyarok?	nem	kozmozopolita-orientáció	kultúr-nemzeti-orientáció
	igen	államnemzeti-orientáció	saját csoport-orientáció

Különbözőség tudat-típusok előfordulási gyakoriságai, százalékban.	kozmozopolita-orientáció	saját-csoport-orientáció	kultúr-nemzeti-orientáció	államnemzeti-orientáció
Felvidék	43,8	31,4	17,8	6,9
Kárpátalja	26,9	49,0	13,9	10,2
Erdély	18,9	56,4	11,8	12,9
Vajdaság	9,2	64,7	17,8	8,0

Forrás: Kiss, 2001.

2. melléklet Önminősítő kategoriális besorolás a kor függvényében

Forrás: Saját szerkesztés az IKM adatai alapján

3. melléklet Személyes és a politikai értékek fontossága
(1 – egyáltalán nem fontos, 5 – nagyon fontos)

IKM	
Érték	Átlag (1-5)
Egészség	4,94
Családi biztonság	4,89
Békés világ	4,86
Biztos munkahely	4,77
Szabadság	4,71
Társadalmi rend	4,68
Nemzeti közösség biztonsága	4,54
Nemzeti értékek megőrzése	4,49
Gazdagság	4,39
Hagyományok tisztelete	4,36
Környezettudatos magatartás	4,28
Vallás	3,90

Kárpát Panel	
Érték	Átlag (1-5)
Család	4,75
Békés világ	4,67
Munka	4,32
Személyes szabadság	4,32
Pénz	4,17
Hagyományok	4,09
Önmegvalósítás	4,06
Magyarság	4,05
Siker	4,03
Istenben való hit	3,90
Vallás	3,61
Változatos élet	3,48

Online kutatás	
Érték	Átlag (1-5)
Család	4,80
Béke	4,72
Biztonság	4,57
Szabadság	4,56
Környezet	4,42
Jövedelem	4,39
Barátok	4,37
Munka	4,33
Műveltség	4,29
Munkahely jellege	4,26
Kultúra	4,11
Pénz	4,07
Szabadidő	3,95
Magyarságtudat	3,87
Hagyomány	3,80
Demokrácia	3,74
Vallás, hit	3,21
Politikai részvétel	2,39

4. melléklet A pártválasztás szempontjainak súlya
a szerbiai parlamenti választásokon

A pártválasztás szempontjai	Saját bevallásuk alapján a szempontot figyelembe vevők aránya (%)
magyar párt legyen	27,2
hiteles-e a párt	27,7
szimpatikus-e a párt vezetője	7,9
milyen a párt programja	41,5
a párt ideológiája	27,4
viszony Magyarországhoz	10,4
viszony a vajdasági magyarokhoz	61,5

5. melléklet A Tito megítélését mutató változó regresszálása az alapvető értékre vonatkozó változókon

Együtthatók^a

Modell	Standardizálatlan együtthatók		Standardizált együtthatók	t	p
	B	Szórás	Beta		
(konstans)	1,410	0,446		3,160	0,002
béke	0,266	0,039	0,323	6,871	0,000
pénz	0,131	0,030	0,216	4,434	0,000
műveltség	-0,093	0,034	-0,132	-2,693	0,007
magyarságtudat	-0,065	0,021	-0,141	-3,017	0,003

a. Függő változó: Mennyire tekinthető Tito pozitív történelmi személyiségnek?

R=0,434; R²=0,188

6. melléklet Az önminősítő kategorialis besorolás és a tájékozódásra vonatkozó változók kereszttáblái

I.

		Közeleti tájékozódása szempontjából mely médiumot tartja legfontosabbnak?					Összesen
		TV	Internet	Nyomtatott sajtó	Rádió	NT/NV	
Legitimáló identitás	db	98	72	27	21	22	240
	%	40,83	30,00	11,25	8,75	9,17	100
Rezisztens identitás	db	57	74	19	12	3	165
	%	34,55	44,85	11,52	7,27	1,82	100
Összesen	db	155	146	46	33	25	405
	%	38,27	36,05	11,36	8,15	6,17	100
			p				
Phi		0,198	0,003				
Cramer-mutató		0,198	0,003				
N		405					

II.

		Látogat-e Ön politikai témájú egy vagy több internetes oldalt?						Összesen
		Naponta	Hetente többször	Hetente	Ritkábban	Soha	NT/NV	
Legitimáló identitás	db	7	5	15	67	136	10	240
	%	2,92	2,08	6,25	27,92	56,67	4,17	100
Rezisztens identitás	db	20	14	7	48	69	7	165
	%	12,12	8,48	4,24	29,09	41,82	4,24	100
Összesen	db	27	19	22	115	205	17	405
	%	6,67	4,69	5,43	28,40	50,62	4,20	100

		p
Phi	0,253	0,000
Cramer-mutató	0,253	0,000
N	405	

III.

		Olvas-e Ön rendszeresen magyar nyelvű közéleti napilapot?						Összesen
		Naponta	Hetente többször	Hetente	Ritkábban	Soha	NT/NV	
Legitimáló identitás	db	23	27	73	86	24	7	240
	%	9,58	11,25	30,42	35,83	10,00	2,92	100
Rezisztens identitás	db	24	35	50	40	12	4	165
	%	14,55	21,21	30,3	24,24	7,27	2,42	100
Összesen	db	47	62	123	126	36	11	405
	%	11,60	15,31	30,37	31,11	8,89	2,72	100

		p
Phi	0,183	0,019
Cramer-mutató	0,183	0,019
N	405	

IV.

		Olvas-e Ön rendszeresen szerb nyelvű közéleti napilapot?						Összesen
		Naponta	Hetente többször	Hetente	Ritkábban	Soha	NT/NV	
Legitimáló identitás	db	14	18	27	96	75	10	240
	%	5,83	7,50	11,25	40,00	31,25	4,17	100
Rezisztens identitás	db	6	13	23	52	67	4	165
	%	3,64	7,88	13,94	31,52	40,61	2,42	100
Összesen	db	20	31	50	148	142	14	405
	%	4,94	7,65	12,35	36,54	35,06	3,46	100

		p
Phi	0,129	0,238
Cramer-mutató	0,129	0,238
N	405	

7. melléklet A rezisztens identitás regresszálása az alapvető értékekre vonatkozó változókon
Együtthatók^a

Modell	Standardizálatlan együtthatók		Standardizált együtthatók	t	p
	B	Szórás	Beta		
(konstans)	0,019	0,123		0,157	0,875
pénz	-0,047	0,011	-0,192	-4,186	0,000
kultúra	0,037	0,012	0,150	2,966	0,003
magyarságtudat	0,060	0,009	0,323	6,454	0,000

a. Függő változó: Rezisztens identitás

R=0,429; R²=0,184

Változatok a délvidéki magyar identitásra – a bácskai Tóthfalu példáján¹

*Másnak csak táj és sík világ
nekem akác és hársvirág
Másnak csak kapott otthona
Nekem édesszép mostoha*
(Fehér Ferenc)

Bevezetés

A délvidéki magyarság különálló története nincs még százéves. Ez a száz év azonban meglehetősen vérzivataros és megpróbáltatásokkal teli. Olyan ez a történet, mint amilyen az egyik büszkeségük, az aracsi pusztatemplom. Erős alapzatra épült, hajdanán nagy és rendíthetetlen volt, ám a körülmények és az idő vasfoga kikezdték. De milyen állapotban található most, az elmúlt évek és a népszavazás okozta viharok után? Ennek a történetnek egy szeletét jártam körül.²

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának (PPKE-BTK) egy csoportja 2005 júliusának elején a délvidéki Tóthfaluban járt nyári gyakorlaton Gereben Ferenc tanár vezetésével. Vállalkozásunkat Utasi Jenő tóthfalusi plébános atya minden téren támogatta³. A kutatás előkészítése során egy már több határon túli régióban lekérdezett, a kérdezettek nemzeti, vallási és kulturális identitástudatával foglalkozó kérdőívet egészítettünk ki speciális kérdésekkel. Én magam a 2004. december ötödikei népszavazás hatásaira és a

politikai attitűdökre vonatkozó kérdéseket építettem be a kérdőívbe.

Azt kívánom a dolgozatomban kimutatni, hogy a határon túl – jelen esetben Tóthfaluban – milyen is volt az identitástudat különböző szegmenseinek állapota a 2004. évi népszavazás után fél évvel. Az összehasonlításhoz jó alapot teremtett, hogy hasonló típusú és témájú reprezentatív felmérésre is sor került 2000 tavaszán a szerbiai magyarság körében.⁴ Az a kérdés foglalkoztatott, hogy a tudatbéli mutatók által rajzolt tóthfalusi kép milyen irányban változott (ha változott); az identitás, a magyarsághoz fűződő viszony gyengült vagy erősödött a korábbi, 2000 májusában végzett felméréshez képest.⁵ (Meg kell jegyeznünk, hogy az ezredfordulós vizsgálatra is meglehetősen kritikus időszakban került sor: a NATO-bombázások után és Milošević bukása előtti hónapokban.)

A kutatás terepe

Tóthfalu (Totovo Selo) Szerbia (akkor még Szerbia és Montenegro) északi részén, Vajdaság Autonóm Tartomány észak-bácskai régiójában, a magyar országhatártól délre mintegy 30 km-re, a Tisza folyótól 12 kilométerre nyugatra, 103-105 méter tengerszint feletti magasságon terül el. Közigazgatásilag Magyarkanizsa község körzetébe tartozik.

Annak ellenére, hogy a település közelében nem húzódik egyetlen főútvonal sem, a település vi-

¹ 2008 novemberében a PPKE-BTK szociológia szakán leadott szakdolgozat rövidített és átdolgozott változata.

² Azóta – a 2010-es kormányváltás és a kettős állampolgárságról szóló törvény közelmúltbeli megszavazása következtében – újabb kérdések felvetésére is módot adott a történelem, ezeknek megválaszolása azonban egy következő vizsgálat feladata lesz.

³ Utasi Jenő nemcsak vendéglátónk volt, aki a szószékről is biztosította a helyi lakosságnak a kutatáshoz való pozitív hozzáállását, hanem – Bata Ferenc polgármesterrel együtt – tapasztalataival, adatokkal is támogatta munkánkat. Mindezt ezúton szeretnék nekik köszönetet mondani!

⁴ Gereben Ferenc: A vajdasági magyarok nemzeti és nyelvi identitása; in: Kisebbségkutatás (Szemle a hazai és külföldi irodalomból) 11. évf. 2002. 2. szám; 449-458 o. (Amikor a későbbiekben a 2000-ből származó reprezentatív vajdasági adatokról esik szó, az említett tanulmányt használom forrásként!)

⁵ Fontosnak tartom hangsúlyozni azonban, hogy a fent már említett, 2000-ben végzett felmérés a felnőtt vajdasági magyarság 562 fős reprezentatív mintáján készült, a mi kutatásunk viszont csak egyetlenegy faluban és öt évvel később, így az összehasonlítási lehetőségek rendkívül korlátozottak.

szonylag jó utakon megközelíthető. Magyarkanizsa, Szabadka, a Tompa–Kelebia határátkelő, valamint Zenta és Topolya is viszonylag kis távolságra van a településtől.

A falu természeti környezete síksági jellegű, noha néhány magasabb domb is található, melyek megtörik az egyhangúságát. A táj jellege meghatározza a település szépségét, és egyben lehetővé teszi a terjeszkedését és fejlődését. A település mintegy 4,5 négyzetkilométer területen fekszik, míg a Helyi Közösség összterülete mintegy 95 négyzetkilométer.

A falut a síksági zárt településtípus jellemzi. Az utcák egyenesek, 500–1500 méter hosszúak és 10–15 m szélesek. A Helyi Közösség területén az egyes helyi jellegű utakon ezen felül még mintegy 25 km hosszúságú aszfaltút található, melyekről mezőgazdasági földterületek így egész könnyen megközelíthetőek. A lakosság 950 hektár jó minőségű földterületen gazdálkodik, amely földterület teljes egészében magántulajdont képez. Tóthfalu fejlődő állattenyésztő-földművelő település, amely egyébként egy kőolaj- és földgázmezőn fekszik, amit a határban bólogató olajkutak s jeleznek.

A Helyi Közösség lakosságának száma 745, az átlagéletkor pedig 39,8 év volt 2004-ben. A településen belül 247 lakóház volt, míg a tanyák száma folyamatosan csökkent, és 2002-ben már csak 89 állt belőlük. A lakosság zöme (99,5%) magyar ajkú és római katolikus vallású.⁶

Tóthfalu a viszonylag fiatalabb települések közé sorolható, mivel a fennmaradt írásos említések alapján a XIX. század második felében a település helyén még Tóth József földbirtokos gazdasága terült el. „Amint azt a neve is bizonyítja, Tóthfalu kialakulása Tóth József földbirtokosnak, a magyar országgyűlés képviselőjének köszönhető, aki a XX. század első évtizedében birtoka egy részét nyári kúriája közelében házhelyekként kiosztotta napszámosainak és egyéb föld nélküli lakosoknak. 72 napszámos családnak adományozott így házhelyet. (...) A kimért telkek mindegyike 300 négyszögöl nagyságú volt. (...) Tóth József egyetlen gyermekének, fiának korai halála után egyenes ági örökös nélkül maradt, és ezért jótékonyági célokra hagyományozta vagyonát.”⁷

A kutatás módszertana

Kérdőíves felmérésünk során a falu 18 éven felüli népességéből 203 fővel töltöttünk ki kérdőívet, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy minden második-harmadik felnőttet megkérdeztünk. A területi reprezentativitás elvét követve a falu minden körzetét, a faluhoz tartozó tanyavilágot is beleértve, górcső alá vettük, és az utcákat felosztottuk a kutatócsoport tagjai között. Az eredeti terv az volt, hogy minden második házba „kopogunk be”, később ez változott, mert nyár lévén az emberek a földeken dolgoztak, így az előirányzott minimum 200 személyes lekérdezést nem láttuk biztosítottnak. Így „taktikát” váltottunk és minden házba betértünk a kérdőíveket lekérdezni. A polgármestertől kapott 2004-es statisztikai adatokat alapul véve az egyes családtagok kiválasztásánál a „népszámlálási” kvótákat alkalmaztuk, és arra törekedtünk, hogy a minta nemeket és életkorcsoportokat illető arányai minél jobban megfeleljenek a teljes felnőtt lakosság arányszámainak.

A 203 megkérdezett személyből – a lakossági arányoknak megfelelően – 96 (47,3%) volt a férfi, és 107 (52,7%) a nő. Az alábbi (1.sz.) táblázatban összevetettük a 2004-ben helyben feljegyzésre került életkorcsoport szerinti adatokat a mintában szereplők életkori megoszlásával. Két helyen van említésre méltó eltérés: szembeűnő a fiatalok felül-, és az idősebb-középkorú (40–70 éves) korcsoportok enyhén alulreprezentáltsága.

Az általunk lekérdezett mintasokaság jellemzésére még elmondható, hogy mintegy háromnegyedük járt ki legalább 8 iskolai osztályt; 14%-uk végzett szellemi munkát, 40% volt a mezőgazdasági és egyéb fizikai munkát végzők aránya, és 46%-ot tettek ki az inaktívak (nyugdíjasok, munkanélküliek stb.).

A kérdőív általam feldolgozott kérdései a kérdezett nemzeti identitásának, nemzettudatának különböző összetevőire kérdeztek rá. Kíváncsi voltam rá – főleg az elbukott népszavazás miatt – milyen változások álltak be a saját magukhoz fűződő viszonyban (vajon zárkózottabbak lettek-e a délvidéki/tóthfalusi magyarok vagy sem, vajon elutasítóbbak lettek-e az anyaországbeliekkel szemben), és mik azok az

⁶ Tóthfalu polgármestere, Bata Ferenc : „Bemutatkozik Tóthfalu” c. kiadványából; kiadási év, kiadási hely nincs feltüntetve. (Ezek az adatok 2004-ből származnak)

⁷ http://www.tothfalu.com/falutortenet_multja_jelene.html

1. sz. táblázat

Tóthfalun életkor szerinti megoszlása	Népszámlálási adatok szerint (Fő, %)	A minta szerint (Fő, %)
18-30 év közöttiek	77 (14,3%)	42 (20,7%)
30-40 év közöttiek	104 (19,2%)	40 (19,7%)
40-50 év közöttiek	95 (17,6%)	31 (15,3%)
50-60 év közöttiek	77 (14,3%)	23 (11,3%)
60-70 év közöttiek	101 (18,7%)	32 (15,8%)
70 év fölöttiek	86 (15,9%)	35 (17,2%)
Összesen	540 (100,0%)	203 (100,0%)

elemek, amik hatással vannak a magyarsághoz tartozás szempontjából rájuk. Vizsgáltuk még a hazatudat különböző lépcsőfokait: kötődéseiket a falutájegység-ország–Európa viszonylatában. Ehhez a kérdéskörhöz tartozott továbbá a tóthfalusiaknak a nemzeti szimbólumokhoz való kapcsolódásának, valamint jövőképeinek, illetve történelmi tudatának témaköre. Czuczor Gergely kollégám kutatása nyomán beszámolok Tóthfalun vallásosságának legfontosabb mutatóiról, és végül röviden saját politológiai jellegű kérdéseimre adott válaszok legfőbb tanulságairól.

Nemzettudat, magyarságtudat

Az identitás E. H. Eriksontól származó fogalma az eltelt több mint fél évszázad alatt hatalmas karriert futott be. A fogalom egyik változatának, a nemzeti identitásnak is immár könyvtárnyi irodalma van. Hadd idézzem itt most a magyar identitáskutatás doayenjének, Pataki Ferencnek a definícióját: „A nemzeti identitás én-rendszerünknek az az összetevője, amely a nemzeti-etnikai csoporthoz (kategóriához) tartozás tudatából és élményéből származik – ennek minden értékelő és érzelmi mozzanatával, valamint viselkedési diszpozíciójával egyetemben.”⁸

A felmérés során először azt igyekeztünk tisztázni, hogy a kérdezetteknek van-e egyáltalán nemzet-tudatuk. Hamar kiderült, hogy igen, mégpedig meg-

lehetősen erős változatban. Arra a kérdésre, hogy *számon tartja-e magát valamilyen nemzetiség tagjaként*, csak egy fő (0,5%) válaszolt nemmel, és a túlnyomó többség (95,1%) egyszerűen magyarként határozta meg önmagát. 8 fő (3,9%) nyilatkozott úgy, hogy kettős (magyar-szerb) identitással rendelkezik, egy fő pedig szerbnek vallotta magát (magyarul). (Olyan nem akadt, aki jugoszlávnak vagy egy egyéb nemzetiséghez tartozónak mondta volna magát.)

Vagyis szinte minden megkérdezett valamilyen szinten magyarként definiálta magát. Nekik feltettük a kérdést, hogy: *Kérem mondja el néhány mondatban, mit jelent az Ön számára magyarnak lenni?* Az 1. sz. ábrából jól látszik, hogy az érzelmi töltetű (mind a pozitív, mind a negatív) válaszok eredményeinek meglehetősen nagy „kilengése” van Tóthfalun. Anynyi bizonyossággal megállapítható, hogy azoknak a megkérdezetteknek, akiknek kizárólag negatív élménye (13,7%) van magyarságával kapcsolatban, jóval magasabb az aránya, mint a 2000-es vajdasági reprezentatív vizsgálat során volt (7,4%). Ez a magas százalékszám véleményem szerint „december ötödikének” tudható be. Ezt a kérdőíves-interjúk utáni személyes beszélgetések is megerősítették, ugyanis némelyik megkérdezettből csak úgy dőlt az *elutasítottság* okozta keserűség.

Ugyanakkor árnyalja ezt a negatív tapasztalatot, hogy majdnem kétszer többen (30,5%) mondták azt, hogy számukra pozitív érzés magyarnak lenni, mint akik ezt negatív élményként élték meg. Az összehasonlítás esetén érdemes megemlíteni még a „közös nyelv, kultúra, hagyomány történelem, szokások” kategóriát⁹ is, ami a szétszabdalt magyarság közös kötelékének kifejeződése. Ez is jócskán eltér, ugyanis jóval alacsonyabb: csak durván a fele (14,8%) a 2000-es 28%-os átlagnak. Ez utóbbi jelenségnek köze lehet ahhoz is, hogy a identitás kulturális változatai általában a falvakban gyengébbek.¹⁰ Mint ahogy említést érdemel az a tény is, hogy a „természetes dolog, származás dolga” kategóriába sorolható válaszok mintegy kétszeres tóthfalusi aránya sem csak a múlt idővel, hanem a kevésbé differenciált válaszok nagyobb arányú falusi előfordulásával magyarázható.

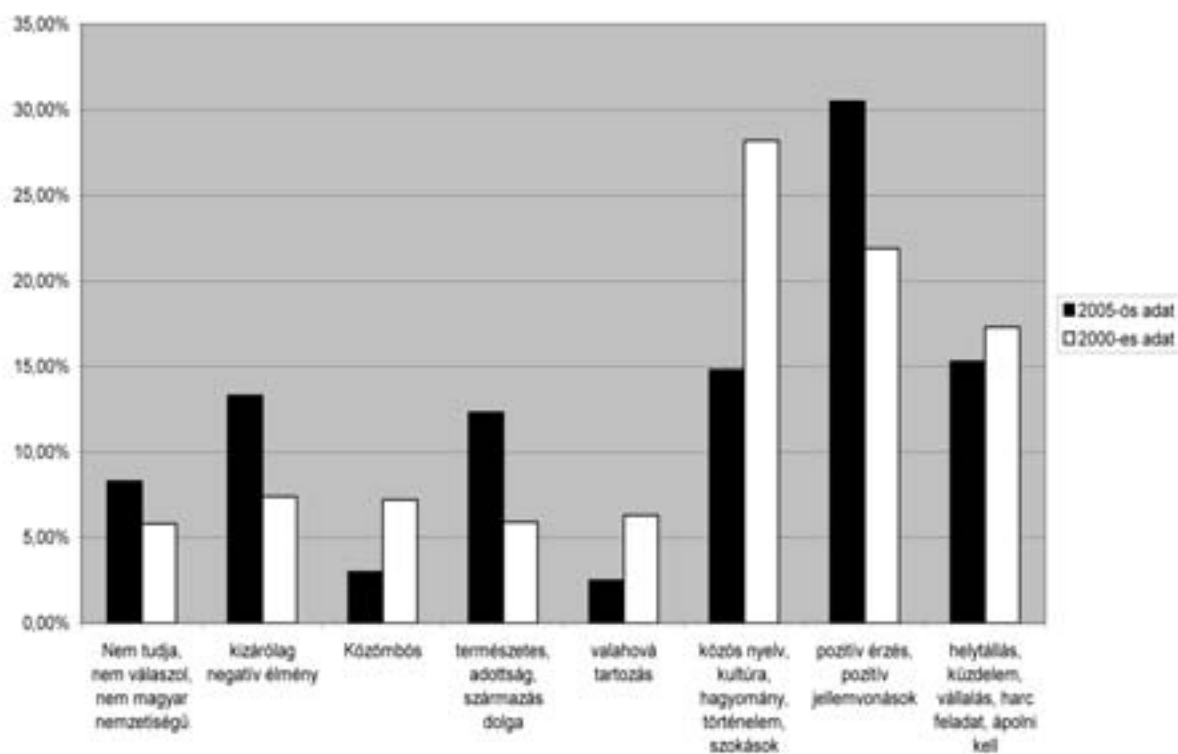
⁸ Pataki Ferenc: *Nemzetkarakterológia?* In: *Magyar Tudomány*, 1997/2. sz. 177. old.

⁹ A kategóriák létrehozása utólag történt, a nyitott kérdésekre adott spontán válaszok hasonlósága alapján.

¹⁰ Lásd: Gereben Ferenc: *Olvasáskultúra és identitás (A Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosság-tudata) Kisebbségkutatás Könyvek; Lucidus Kiadó, Budapest 2005, 56. old.*

1. sz.. ábra

Mit jelent az Ön számára magyarnak lenni?

A magyarságtudatra vonatkozó kérdésre a legjellemzőbb válaszok a következők voltak:

1. Kizárólag negatív élmény:

„Nem sok minden jót, itt nálunk.”

„Nehéz magyarnak lenni. A Bánátban már nagyon nehéz, felénk még könnyebb.”

„Itt nálunk nyűg. Néha kipofoznak bennünket”

„Én magyar vagyok, de itt ezzel nem érvényesülünk.”

„Itt mint magyar nem vagyunk elismerve”

„Itt a magyaroknak sokkal nehezebb.”

„Azt, hogy bántanak bennünket”.

„Én már három háborút éltem meg('41, '44 és a délszláv), félünk mindentől.”

„Le vagyunk kicsinyítve. Itt a magyarok nem nagyvalakik.”

2. Közömbös:

„Ugyanolyannak lenni, mint a többinek.”

„Még nem gondolkodtam el rajta”

„Nekem nincs magyar vagy szerb. Az ember a lényeg. Van ember meg gazember.”

3. Természetes adottság, származás dolga:

„Magyarnak születtem, magyar vagyok. Hogy más állampolgár vagyok, az nem lényeges.”

„Őseim is azok voltak. Itt kell élnünk mint magyar.”

„Annak születtem, jó ez így, ahogy van.”

„Magyarnak születtem, csak magyar lehetek, nem lehetek más.”

4. Valahová tartozás:

„Nemzethez tartozás.”

„Itt születtem. Ez a hazánk, magyarok vagyunk.”

„Én magyar vagyok. Inkább Magyarországhoz húznék, mintsem Belgrádhhoz.”

„Helyben élni és megmaradni Vajdaságban.”

5. Közös nyelv, kultúra, hagyomány, történelem, szokások:

„Ezt a nyelvet tanultam a szüleimtől, ennek a zenéjét szeretem.”

„Az ember becsülje önmagát, magyarul tanuljon és a gyerekeit is úgy taníttassa.”

„Nyelv igen fontos. Magyarnak érzem magam és leginkább 1941-44 között lehetett az az ember.”

„Annak születtem, az is maradok. Anyanyelvem a magyar.”

„Megőrizni a magyarságot, a hagyományokat, a kultúrát. Azért vagyunk magyarok.”

„Magyar az anyanyelvem, ezt szeretem.”

6. Pozitív érzés, pozitív jellemvonások:

„Büszke vagyok rá, hogy magyar vagyok.”

„Jót, mert magyarnak születünk, ezt nem kell szégyelleni.”

„Hát ez a minden!”

„A magyar nép elég művelt, okos és finomságokkal bír.”

„A létezésem célja.”

„Magyarnak születtem. Néha még bűn is. Noha jó magyarnak lenni. Én büszke vagyok rá.”

„Jó magyarnak lenni, csak nehéz ezt kifejezni.”

„A legnagyobb megtiszteltetésnek gondolom, jó érzés.”

„Jó egy olyan néphez tartozni, akinek nagy felmenői voltak.”

7. helytállás, küzdelem, harc:

„Magyarnak nagyon jó lenni, mindenki tartsa meg magyarságát, ne tagadja le.”

„Nem mondhatok mást. Én nem tagadom le.”

„Mind nehezebb magyarként élni. Egyre erősebb viszont a ráébredés.”

„Megőrizni a magyar történelmet, hagyományokat. Összetartani. Az anyanyelvet ápolni, továbbadni.”

„Annak születünk, annak is valljuk magunkat. Jó érzés volt átmenni a határon, mert valódi magyar földön voltunk, igazi magyar testvérekkel.”

„Ismerni a szokásokat, kultúrát, történelmet.”

Nemzeti szimbólumok és a „haza”-fogalom

A kérdőívben előre megadott magyar nemzeti szimbólumokat egy 1-től 5-ig terjedő skálán lehetett értékelni, aszerint, hogy a magyarsághoz tartozás szempontjából mennyire tartják fontosnak őket (1: nem tartom fontosnak; 5: nagyon fontosnak tartom). Tóthfaluban a kérdezettek a nemzeti szimbólumok közül a *magyar zászlót* (4,67) és a *Himnusz*t (4,66) tartották a legfontosabbaknak. A harmadik helyre (kis különbséggel) a *Szent Korona* (4,57) került. Hasonlóan magas átlagot ért el a nándorfehérvári győzelemre emlékeztető *déli harangszó* (4,54), Petőfi *Nemzeti dala* (4,48) és a magyar *címer* (4,38) előtt.

Érdekes az így kialakult „osztályzatokat” összevetni a 2000-ben felvett adatokkal. Az első három helyezett közé akkor is ugyanezek a szimbólumok kerültek, annyi különbséggel, hogy ott az első helyezett a „magyar himnusz” (4,21) volt, míg második és harmadik helyezett holtversenyben a nemzeti zászló és a Szent Korona lett (4,08). (De mint az látható, jóval alacsonyabb átlagszámokkal, mint Tóthfaluban!) Vagyis Tóthfalu lakosai általában véve nagyobb jelentőséget, fontosságot tulajdonítanak a nemzeti szimbólumoknak, mint a vajdasági átlag. És nemcsak az össznemzeti, hanem a délvidéki „származású” jelképekre is áll: a már említett *déli harangszó* (4,54), a *zentai csata* emlékműve (3,80) és az *aracsi pusztatemplom* (3,62) mind majdnem egy teljes osztállyal kaptak kedvezőbb minősítést az átlagos vajdasági értékeknél. Mindez nem a nemzeti kötődés csökkenéséről vall, inkább a délvidéki átlagnál is erősebb meglétéről.

A tóthfalusiak esetében is – mint általában a határon túli magyaroknál – *szülőföld-centrikus* „haza-tudat”-ról beszélhetünk. A térbeli otthonosságérzetre a következő módon kérdeztünk rá: *Az alábbi földrajzi egységek közül Ön melyiket milyen mértékig tartja hazájának, melyikhez milyen mértékben érzi magát odatartozónak?* A megadott, hazaként „felkínált” kategóriákat ugyancsak 1-től 5-ig osztályozni kellett (1: egyáltalán nem; 5: teljes mértékben). Legnépszerűbbnek a lokális szint, a szűkebb szülőföld (Tóthfalu) bizonyult (4,85), és – szinte holtversenyben – a tágabb szülőföld, a „tájhaza” (Vajdaság: 4,82). Majd – egy teljes osztályzat kimaradásával (3,9) – Magyarország következett. Magyarország harmadik leggyakoribb említése azért is volt különös számomra, mert az elutasítottság érzését hipotézisem szerint az anyaországhoz is kötötték a határon túliak, de ezen a téren Tóthfalu ennek ellenkezőjét bizonyította. Ami még külön is érdekes, hogy a 2000-es felmérésben – vajdasági szinten – Magyarország megítélése jelenősen alacsonyabb volt (2,47), ami azt is jelentheti, hogy a tóthfalusiak nem annyira Magyarországból ábrándultak ki (hisz a kettős állampolgárság kedvezménye) ehhez kötötte volna őket!), hanem inkább a magyarországi társadalomból és a politikából. (Mindezek jegyeivel a későbbiekben még találkozunk.) Ugyanakkor Szerbia megítélése, konkrétan „hazaként” való

tudati funkcionálása 2000-hez képest¹¹ jelentősen leromlott (2,5). A tágasabb földrajzi térségek: Európa (3,5) és Kelet-Közép-Európa (3,1) közepes átlagokat kaptak. Tehát a NATO-bombázástól időben távolodván Európa nimbusza 2000-hez képest mintha ismét emelkedett volna (3,16), Kelet-Közép-Európával pedig épp úgy nem nagyon tudnak mit kezdeni 2005-ben a tóthfalusi magyarok, mint 2000-ben a vajdaságiak (és a többi határon túli magyar nemzeti közösség). Tóthfalu esetében is beigazolódott tehát a korábbi tapasztalat, hogy a határon túli magyar közösségeknek nem országban kifejezhető *hazájuk*, hanem inkább *szülőföldjük*, vagy *szűkebb pátriájuk* van.

Nemzeti önkép és jövőkép

Véleményem szerint a kérdőív egyik legkritikusabb pontjához érkeztünk el, ahol a kérdések a tóthfalusiaknak a saját magukhoz (vagyis a vajdasági magyarokhoz), illetve a magyarországi magyarokhoz való viszonyulását vizsgáltuk meg. Páros kérdésünk úgy szólt, hogy *véleménye szerint vannak-e olyan tulajdonságok, amelyek különösképpen jellemzik a vajdasági (illetve magyarországi) magyarokat?*

A megkérdezettek több mint fele (56%) szerint vagy nincsenek olyan tulajdonságok, amelyek a *vajdasági magyarokra* különösen jellemzőek lennének, vagy nem kívántak a kérdésre válaszolni. A kérdezettek 15 százaléka szerint vannak ilyenek, és kizárólag pozitív tulajdonságokat említettek, az említések csökkenő sorrendjében: „szorgalmas”, „dolgos”, „vendégszerető”, „összetartó”. A válaszadók 7 százaléka vegyes megítélésben részesítette a vajdasági magyarokat, vagyis pozitív és negatív tulajdonságokat egyaránt megemlített velük kapcsolatban, pl.: „szorgalmasak, de nem összetartóak”. A tóthfalusiak 22 százaléka szerint viszont a vajdasági magyarságra csak a negatív, rossz tulajdonságok jellemzőek („nem vendégszerető”, „szerencsétlen sorsúak”, „széthúzóak”). Azt lehet tehát mondani, hogy a tóthfalusiak kollektív önképe meglehetősen negatív és hiányos. Hozzá kell tennünk: sokkal negatívabb és hiányosabb, mint a 2000-ben vizsgált vajdasági reprezentatív mintáé! (Akkor a csupa rossz tulajdonságot említő aránya csak 8 százalékos volt, szemben a tóthfalusiak 22 százalékalával;

a csupa pozitív tulajdonságot említő arány ezredfordulós 40 százalékos aránya pedig 2005-ben 15 százalékra esett vissza.) Akár a népszavazási kudarccal, akár más tényezőkkel magyarázható a délvidéki magyarság önbecsülésének, önértéktudatának ez a súlyos deficitje mindenképpen fájdalmas és figyelemre méltó!

A *magyarországi magyarokhoz* fűződő viszony eredménye különösen érdekelt. Előzetesen azt feltételeztem, hogy a magyarországi nemzettársaik irányában itt fog leginkább megnyilvánulni a népszavazás okozta csalódás. Ez be is igazolódott: jóval többen nyilvánítottak véleményt ebben a kérdéskörben, és a többlet elsősorban a negatív, illetve a vegyes megítélésnél jelenik meg a vajdasági magyarokéhoz képest. (Ld. a 2. sz. táblázatot!) Ennek ellenére a magyarországi magyarok pozitív megítélése hasonlóan alacsony mértékű (15 százalékos) volt, mint a vajdasági magyaroké.

2. sz. táblázat

A tóthfalusiak szerint:

Vannak-e olyan tulajdonságok, amelyek jellemzik a ...	...vajdasági magyarokat?	...magyarországi magyarokat?
Nem tudja vagy nem válaszolt	22,6 %	14,4 %
Nincsenek ilyen tulajdonságok	33,0 %	23,7 %
Vannak (kizárólag pozitív tulajdonságok)	15,3 %	14,9 %
vannak (vegyesen pozitív és negatív tulajdonságok)	6,9 %	12,4 %
vannak (kizárólag negatív tulajdonságok)	22,2 %	34,6 %
Összesen	100 %	100 %

A tóthfalusi válaszadók – amint látható – azon az állásponton vannak, hogy a magyarországi magyaroknak jóval több rosszabb tulajdonságuk van, mint a vajdasági magyaroknak, illetve két alsó kategória összevonásával majdnem a lekérdezettek fele (47%) úgy vélekedik, hogy a magyarországiaknak van valamilyen rossz tulajdonságuk. A „nem válaszoló” kategóriákban többször kaptunk olyan felet, hogy „inkább nem válaszolok”; vagy csak egy néma legyintés „érkezett”, vagyis lehangoló véleményüket nem kívánták bővebben kifejteni.

¹¹ Bár ott még Jugoszláviaként szerepelt, 3,41-es átlaggal.

Ezt a fajta elutasítottságot azonban nemcsak a népszavazás kudarcának tudom be. A 2000-es reprezentatív vajdasági adatokból is az derül ki, hogy magyarországi magyarok képe sokkal negatívabb volt, mint a délvidéki magyar önkép. (Pl. 2000-ben is, 2005-ben is a kérdezettek egyharmada nyilatkozott úgy, hogy a magyarországi magyaroknak csak negatív tulajdonságaik vannak.) A kontraszt az ezredfordulón azonban sokkal nagyobb volt – a vajdasági magyar önkép javára. 2005-re ez a kontraszt jelentősen csökkent, de sajátos módon nem annyira a magyarországiakról alkotott kép jelentősebb módosulása, hanem a vajdaságiakról alkotott (ön)kép már említett megroppanása miatt.

Ezek után az eredmények után nézzük meg, hogy a tóthfalusiak hogyan látják a vajdasági magyarok, és általában a magyarság jövőjét. A 3. táblázat szintén tartogat némi meglepetést.

3. sz. táblázat

A tóthfalusiak hogyan látják a magyarság jövőjét	Vajdaságban ?	A teljes magyarság esetében?
nagyon borúlátóan	21,2 %	8,9 %
mérsékelt borúlátóan	23,6 %	18,7 %
mérsékelt bizakodással	49,8 %	56,1 %
kifejezetten derúlátóan	1,5 %	7,9 %
Nem tudja, nem válaszolt	3,9 %	8,4 %
Összesen	100,0%	100,0 %

Látható, hogy a tóthfalusi megkérdezettek mintegy fele (mérsékelt) optimizmussal néz a jövőbe. Bevallom, ennél rosszabb eredményre számítottam. Nem gondoltam volna, hogy a lakosság ilyen sok megpróbáltatás után (ne felejtjük az 1999-es NATO-bombázásokat, a kilencvenes évek délszláv háborúit, illetve Milošević nacionalista kormányzásának időszakát sem!) – ilyen mértékben bízik a jövőjében. Mindazonáltal a táblázatból az is kiderül,

hogy a falubeliek a teljes magyarság jövőjét jóval derúlátóbban ítélték meg, mint a sajátjukét. Feltételezem, hogy ez – legalábbis részben – annak volt köszönhető, hogy Magyarország (és a jelentős magyar kisebbséggel bíró Szlovákia) a felmérés előtti évben lépett be az Európai Unióba; illetve hogy Magyarországon az utóbbi fél évszázadban nem voltak harci cselekmények.¹²

Összességében tehát azt mondható, hogy a sorozatos „pofonok” ellenére a tóthfalusiak, bár megroggyant önbizalommal, de mérsékelt bizakodó jövőképpel rendelkeznek.

Történelmi tudat

Az alábbi táblázatban azokat a történelmi személyiségeket, illetve eseményeket találjuk meg, akiket/amelyeket a tóthfalusiak kifejezetten pozitívan, illetve negatívan ítélték meg.¹³

Sajátos vajdasági „specifikum” Tito kiemelten pozitív említése, amely már a 2000-es reprezentatív vajdasági mintának is nagy vitákat kiváltó tapasztalata volt. Az a Tito marsall lett a tóthfalusiak (és a vajdasági magyarok) legnagyobbra becsült történelmi személyisége, akinek aktív szerepe volt a negatív történelmi események között előkelő helyen említett „bácskai vérengzésben”. Ennek oka a viszonylagos jólét lehetett, amit regnálása alatt teremtett. Személyét most már inkább ezzel azonosítják, és nem a vérengzéssel. A történelmi panteon többi nagyra becsült alakja (Szent István, Mátyás király, Kossuth Lajos stb.) szintén megtalálható (és szinte ugyanazon sorrendben) a 2000-es vajdasági felmérés „pozitív listáján”, és ez többé-kevésbé a pozitív eseményekre, sőt a negatív listákra is elmondható. Mondhatni a magyar történelmi tudat meglehetősen erős konszenzussal építkezik, mégpedig nemcsak vajdasági, hanem Kárpát-medencei viszonylatban is.¹⁴ A népszavazással kapcsolatos politikai küzdelmeknek is maradt némi nyoma a történelmi listákon: látható, hogy a két, 2005-ben különösen aktív politikus neve is megjelent a pozitív (Orbán Viktor), illetve a negatív személyiségek (Gyurcsány Ferenc) sorában.

¹² Ezt az egyik helybelivel folytatott beszélgetésem során hallottam. Érdekes megközelítés volt, nyilván a közelmúlt délszláv testvérháborúja adta meg ennek a gondolatnak a kontrasztját, s egyben magyarázatát.

¹³ Négy nyitott kérdést tettünk fel ezzel kapcsolatban: kettőt a pozitív, kettőt a negatív vélekedések regisztrálása céljából. Ezek a következők voltak:

Vannak-e olyan történelmi személyiségek, akiket Ön kifejezetten nagyra becsül/ellenszenvesnek tart?

Vannak-e olyan történelmi események, amelyeket Ön nagyra értékel/szégyenletesnek és tragikusnak tart?

¹⁴ Lásd részletesebben: Gereben Ferenc: Olvasáskultúra és vallásosság. I.m. 149-160. old.

4. sz. táblázat

Pozitív, illetve negatív történelmi személyiségek és események említése
a tóthfalusi magyarok körében (2005)

Nagyra értékelte pozitív személyiségek	Eml. száma	Nagyra értékelte pozitív események	Eml. száma	Ellenszenves, negatív személyiségek	Eml. száma	Szégyenletes, tragikus események	Eml. száma
Tito	58	1848–49 forradalom és szab. harc	23	Milošević	57	Délszláv háború	55
Szt. István	39	államalapítás	13	Hitler	19	Trianon	39
Mátyás király	31	honfoglalás	9	Gyurcsány F.	16	Bácskai vérengzés	18
Kossuth Lajos	16	Tito kormányzása	8	Šešelj	15	II. világháború	14
Petőfi Sándor	13	Nándorfehérvári diadal	7	háborús bűnösök	10	I. világháború	14
Orbán Viktor	12					NATO bombázás	13
Antall József	11						

Vallásosság

Tóthfaluban a lakosság túlnyomó többsége (a kérdezettek 93,1%-a) katolikus, és erősen kötődik a vallásához: 97 százalékuk mondta magát vallásosnak, ebből 44% „az egyház tanítása szerint”, és 53% „maga módján” kategóriába sorolta magát. Az alábbiakban látni fogjuk, hogy ezek az adatok több vonatkozásban meghaladják – a Kárpát-medencei összehasonlításban egyébként magasnak számító – vajdasági hitbuzgalmi átlagot. Ez egyrészt annak tudható be, hogy a helyiek magyar identitásukat – akárcsak a határon túliak többsége – a valláson keresztül is megélik, másrészt egyfajta tradíció Tóthfalun a templomba járás, illetve a közösségi élet egyik legfontosabb színtere a tóthfalusi templom és a hozzá tartozó kulturális központ.¹⁵

A vallásosság kérdést részletesebben tóthfalusi kutatócsoportunk másik tagja, Czuczor Gergely kollégám vizsgálta¹⁶, más Kárpát-medencei magyar

vallásszociológiai adatokat¹⁷ is segítségül hívva. Az alábbiakban elsősorban az ő kutatása nyomán foglalom össze a tóthfalusi vallásosság legfontosabb „mérhető” jelenségeit.

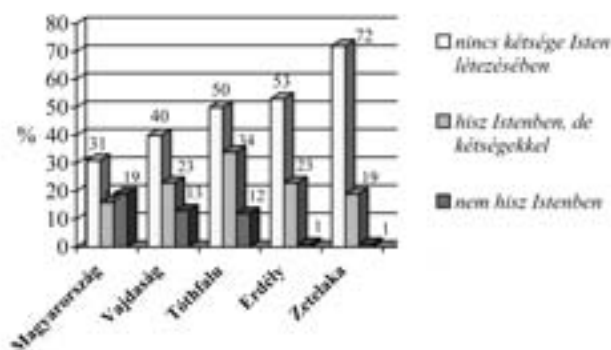
A hit legalapvetőbb kérdése, hogy kiben, miben hisz az adott ember. A személyes és közösségi hitnek egyik legfontosabb viszonyulási pontja az *Isten létezésében való hit*. Ez az origó, amely tényleges választóvonal hívő és nem hívő között. Az elmúlt évek vallásszociológiai kutatásainak mindegyikében felmérésre került ez a kérdés. (Lásd 2. sz. ábra).

A három országnyi méretű terület Erdély, a Vajdaság és Magyarország, valamint a két vizsgált falu, Zetelaka és Tóthfalu összehasonlításában szembeötlő az összefüggés a területek modernizáltsága, urbanizáltsága és az Istenben való hit között. Leegyszerűsítve azt mondhatnánk, hogy minél „kelebbre” él valaki és minél falusiasabb településen, annál valószínűbb, hogy hinni fog (és erősebben hisz) Isten létezésében, bár ezt természetesen sok

¹⁵ Tóthfalu vallási életének hátteréhez hozzátartozik Utasi Jenő plébános atya rendkívüli egyházi és civil aktivitása (iskola- és kollégiumalapító tevékenysége, könyvkiadó üzemeltetése, a délvidéki katolikus hetilap, a Hírvivő szerkesztése stb.).

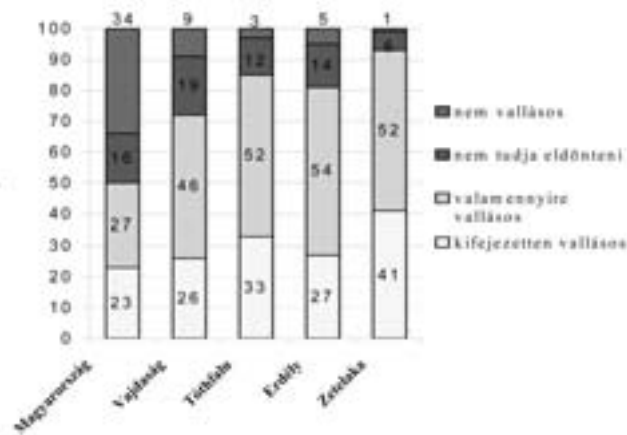
¹⁶ Czuczor Gergely: Tóthfalu vallásossága. Bp. 2009. (Kézirat)

¹⁷ A 2000-es reprezentatív magyarországi és 1998-as erdélyi adatokat lásd: Gereben Ferenc-Tomka Miklós: Vallásosság és nemzettudat. Vizsgálódások Erdélyben. Bp. 2000. Kerkai Jenő Egyházzsociológiai Intézet. A székelyföldi nagyközség, Zetelaka 2002-es, ugyancsak reprezentatív adatait lásd: Karczag Alexandra-Klausz Boriska: Vallásosság Zetelakán. In: Vallásosság és kultúra. Agóra VIII. Bp. 2009. Faludi Ferenc Akadémia, 191-211. old. A 2000-es vajdasági adatok forrása továbbra is: Gereben Ferenc: A vajdasági magyarok... (Kisebbségkutatás 2002. 2. szám) .I.m. Továbbá lásd: Tomka Miklós: Vallás és nemzeti tudat (Magyarországon és a környező országok felnőtt magyar lakossága körében). Bp. 2000. (Kézirat)

2. sz. ábra Hisz-e Isten létezésében?¹⁸

egyéb tényező is befolyásolja. Az mindenesetre bizonyos, hogy a korábbi szekularizációs törekvések, az etatista múltbeli diktatórikus államok ideológiai hatása ellenére a vizsgált területeken – főleg határon túl – lényegesen többen vannak az Istenben hívők, mint a nem hívők. De elég nagyok az országok/régiók közötti különbségek: míg Erdélyben alig találni ateista-agnosztikus világszemléletűt, addig Magyarországon már elég magas (19%) ezek aránya; Tóthfalú (és Vajdaság) pedig a kettő között helyezkedik el (12–13%).

3. sz. ábra Mennyire tartja magát vallásosnak?

A vallásosság másfajta (a már említett „egyházias” és „maga módján” stb. típusoktól eltérő), de ugyancsak előre megadott kategóriákba önbesorolással bekerült válaszadóknak a Kárpát-medence különböző vizsgálati helyszínein mért arányát a 3. sz. ábra szemlélteti. Legkiáltóbb tanulsága, hogy a nem vallásosak aránya egyértelműen Magyarországon a legmagasabb (34%), határon túl ez a kategó-

ria – különösen a falvakban – teljesen elenyésző. Emellett számottevő különbséget találunk a terület jellegében elkülönülő adatbázisok között. A nagyobb (országos, regionális) földrajzi egységek (Magyarország, Vajdaság, Erdély) jelentősrészt városokban felvett adatai a „kifejezetten vallásos” kategóriában gyengébb arányszámokat mutatnak, mint a két faluban. Tehát Tóthfalú érzékelhetően vallásosabbnak mutatkozik, mint a Vajdaság és Erdély általában, de Zetelaka, a székelyföldi (ugyancsak katolikus) nagyközség Tóthfalut is megelőzi.

Megvizsgáltuk az életkor és az iskolázottság mértékének a tóthfalusiak vallásosságára gyakorolt hatását is. Jellegzetes tendencia, hogy a magukat erősebben vallásosnak tartók az életkor előrehaladtával mind nagyobb arányban vannak jelen. Ezzel ellentétben a „maga módján” vallásosak aránya pedig a fiatalabb kor felé haladva növekszik. Levonhatjuk tehát azt a következtetést, hogy a fiatalabb korosztályoknál csökken az egyházhoz való kötődés.

Az iskolai végzettség összefüggésében több érdekes megállapítást is tehet a szociológus. A vizsgált mintából legszembeütőbb az, hogy minél tanultabb valaki, annál kevésbé ragaszkodik az egyház tanítása szerinti vallásossághoz, de az érettségizettek (és ennél magasabb végzettségűek) körében is elenyésző mértékben talákoztunk kifejezett vallástalansággal. A másik érdekesség: a kevesebb, mint 8 osztályt végzettek között egyáltalán nem találtunk ateistát. (Ez utóbbi csoport nagyobb részben a legidősebb korosztályhoz tartozik.) Mindehhez hozzátehetjük, hogy Tóthfalun is érvényesült az az általános vallásszociológiai tapasztalat, mely szerint a nők vallásosabbak, mint a férfiak.

Igyekeztünk adatokat gyűjteni a vallásgyakorlat intenzitásáról is. A templombajárás gyakoriságának vizsgálatánál szintén éltünk a magyarság különböző országokban/régiókban élő csoportjainak összehasonlítási lehetőségével. Megállapítható, hogy Tóthfalú felnőtt társadalmának 27%-a szokott hetente, 30%-a havonta, és 40%-a ennél ritkábban templomba járni. (A soha nem járok aránya mindössze 3%-os volt.) Ez a templombajárási aktivitás közepes mértékűnek mondható az ugyancsak katolikus székelyföldi Zetelakához (ahol a heti templomlátogatók

¹⁸ Az előre megadott 7 válaszlehetőség közül az ábrán – a könnyebb áttekinthetőség kedvéért – csak 3-at tüntetünk fel. A „nem hiszek Istenben” választípus arányszáma azonban magában foglalja a „nem tudom, hogy van-e Isten, és nem hiszem, hogy ez bármi módon kideríthető lenne” választípust is!

aránya 48% volt!), és a magyarországi megfelelő adathoz (13%) képest. Tóthfaluról elmondható, hogy népe gyakrabban jár istentiszteletre, mint a vajdasági átlag.

Az *imaélet* aktivitására vonatkozó kérdés alapján Tóthfalú a napi imádkozók¹⁹ 43%-os arányával ismét köztes helyet foglalt el a zetelakiak 71%-os, és a magyarországiak 24%-os adata között. A vajdasági átlagot (35%) ezúttal is sikerült meghaladniuk a tóthfalusi kérdezetteknek. A soha nem imádkozók magyarországi 39%-os adata mellbevágóan magas a határon túli értékekhez (pl. a tóthfalusi 3%-hoz) képest.

Friss tapasztalataink megerősítik korábbi megállapításainkat. A Kárpát-medence keleti és északi fele²⁰ őrzi még a vallásosság intenzívebb formáit. A magyarországi és a határon túli vallásosság jelentős különbségeiben része lehet – a modernizációs szint és a történelmi múlt eltérései mellett – a nemzeti identitás kisebbségi, illetve többségi helyzetben való megélésének különbözősége is. „A vajdasági magyar népcsoport is igazolni látszik azt a tételt, hogy a kisebbségi lét általában kedvez az egyházakhoz és a valláshoz való kötődés intenzitásának, mert a kisebbségi helyzet identifikációs szükséglete megnő, és a vallásosság és az egyház (...) a nemzeti identitást erősítő tényezők egyike.”²¹

Politikai beállítódások Tóthfaluban

Vizsgálódásaim során négy kérdésre kerestem a választ, ami során a következőket kérdeztem:

a kérdezett személynek van-e magyarigazolványa?

Mi a véleménye a 2004. dec. 5-i kettős állampolgárságról szóló magyarországi népszavazás eredményéről?

Mennyire tartja rokonszenvesnek vagy ellen-szenvesnek a magyarországi parlamenti pártokat?

Tóthfaluban a megkérdezettek csaknem fele (44%-a) rendelkezett 2005-ben magyarigazolvánnyal. A középkorúak 54 százalékának volt a birtokában „szent koronás” igazolvány, míg a fiatalok és az időskorúak 40, ill. 36 százalékának.

A kettős állampolgárságról tartott *népszavazás hatásáról* kb. fél évvel az események után igyekeztem információkat gyűjteni. Az adatok közzététele lehetővé teszi talán, hogy a 2010 nyári új politikai fejlemények (a kettős állampolgárság elvi megadása a határon túli magyaroknak) utáni felmérések számára összehasonlítási alapul szolgáljanak. Nyitott kérdésünk így szólt: *Mi a véleménye a 2004. dec. 5-i kettős állampolgárságról szóló magyarországi népszavazás eredményéről?* A válaszok feldolgozása során öt különböző kategóriát állítottam fel.

Az első kategóriába azok kerültek, akiknek a népszavazás kimeneteléről *enyhén negatív* véleményük volt utólag, de a népszavazás előtt bizakodtak abban, hogy az pozitív eredménnyel fog zárulni. Itt a következő válaszok voltak leginkább jellemzők: „szomorú, hogy így alakult”; „nem ezt vártuk”; „a politika végett bukott el” stb.

A második kategóriába a határozottan, *markánsan negatív* vélemények kerültek, illetve azok véleménye, akik a népszavazás előtt elvárták a pozitív végeredményt. Jellemző válaszok: „szégyenletes”; „nagyon bántott”; „szörnyű”; „lesújtó”; „elvártam volna”.

A harmadik kategóriába azok kerültek, akik *közömbösek* voltak a téma iránt: „én nem akartam átmenni, nekem nem rossz” „semmit nem jelent”; „nem kommentálok”.

A negyedik, *apatikus* kategóriába azok kerültek, akiket a végkifejlet nem ért váratlanul, akik a rossz eredményre, némi keserűséggel, eleve fel voltak készülve. A válaszadók látszólag közönyösen válaszoltak a kérdésemre, de a közönyösség mögött egy-egy elejtett szóból érezni lehetett mégis a csalódottságot. Ők azok, akik a következőket válaszolták: „nem volt meglepő”; „nem vártam többet, de azért jó lett volna” stb.

Végül az utolsó, ötödik kategóriába azok kerültek, akik bizonyos pozitív jövőképpel rendelkeznek – a szavazás kedvezőtlen végeredményének ellenére. Ide ilyen válaszokat soroltam be: „bízom a legközelebbi alkalomban” „meg fogjuk kapni” stb.

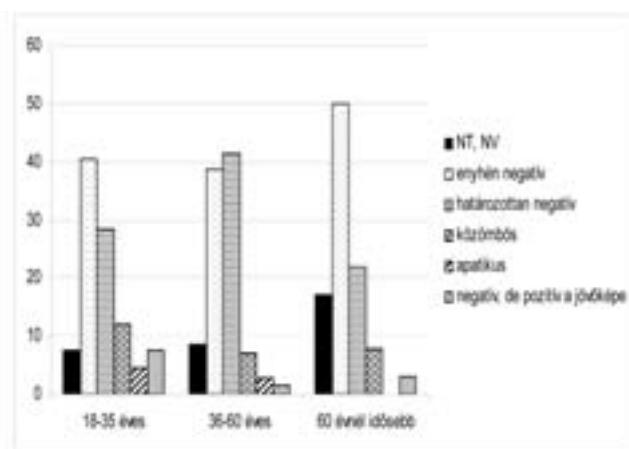
A 4. sz. ábrán a válaszkategóriák a három korcsoport szerinti százalékos eloszlását lehet látni. Ha a hangsúly-eltolódásokat félretesszük, látható,

¹⁹ A felmérés során a napi ima kategóriája alá vettük a lefekvés előtt, felébredéskor, munkavégzés közben mondott imákat, fohászokat és az asztali áldást is.

²⁰ Lásd Tomka Miklós: Röviden a szlovákiai és a magyarországi vallásosságról. In: *Ami rejtve van s ami látható.. Szerk.: Császár Melinda-Rosta Gergely. Budapest-Piliscsaba 2008. Loisir K.*

²¹ Gereben Ferenc: *I.m. (Kisebbségkutatás, 2002.2.sz.) 452. old.*

4. sz. ábra A 2004-es népszavazás hatása

hogy a negatív vélemények egyértelmű többségben vannak mindhárom korcsoportban. Az első korcsoportban (35 év alatt) számszerűen 68%, középkorúaknál 80%, az idősebbeknél az arányszám pedig 72%. Figyelemre méltó, hogy azok a középkorúak a legelégedetlenebbek, akik a három korcsoport közül a legmagasabb számban rendelkeznek magyarigazolvánnyal. Ők azok, akik a leginkább átjárnak Magyarországra. A negatív megítélésbe – az érzelmi indokokon kívül – ez is szerepet játszhatott.

Most következzen néhány vélemény az interjúkból: „Nagyon reméltük, hogy meglesz legalább az a többség, ami kell ahhoz, hogy visszakapjuk azt az állampolgárságot, ami nekünk lényegében jár. Ezt nem kellene kiírni és követelni sem, mert ennek automatikusan kellene járnia, mint például Szerbiában. De ehhez az kellene, hogy Magyarországnak nemzetben gondolkodó kormánya legyen.(...) Nagyon sokat vártunk. Főleg arra vártunk, amire a nagypolitika, a jelenlegi kormány (...) nem is akart kitérni, nevezetesen, hogy szabad mozgást biztosít nekünk ez a dolog, főleg Magyarországra. Hogy ezáltal a kapcsolatokat építhessük, hogy a helyi magyarság gazdaságát egy kicsit fel tudjuk lendíteni, hogy szabadon járassunk Erdélybe az ottani kapcsolatokat is erősíteni és hogy esetleg Nyugatra is könnyebben tudjunk utazni. De semmiféleképpen nem arra vártunk, hogy szociális esetként, Magyarba átmegyünk és az ottani nyugdíjat, meg munkahelyet elvegyük az ottaniak elől. (...) Nem volt senki olyan, aki azt mondta volna: ha megvan a kettős állampolgárság, holnapután pakolok és megyek is át. Szóval szerintem maradt volna mindenki. (...) simán átmegy az, aki át akar menni, ehhez nem kell a kettős állampolgárság.” (32 éves fiatalember)

„Környezetem és én személy szerint is nagyon örült volna, ha megkapjuk, mert az ismerőseim és én is megtapasztalom a hiányát. Ennek több eredője is van. A sok közül az egyik az érzelmi, ugyanis ha megkaptuk volna, akkor az anyaországhoz tartozónak éreztük volna magunkat. Hiszen, az első szabadon választott miniszterelnök szavait – ti. hogy 15 millió magyar miniszterelnöke kíván lélekben lenni – azóta senki sem vonta vissza. Úgy éreztük, hogy oda tartozunk, de sajnos ez az érzés a szavazás után elbukott (...) Én Horvátországban, Zágrábban tanultam és annak idején, amikor Horvátország elszakadt, fölkinálták a horvát állampolgárságot nekem is, pedig én magyar vagyok és csak hat évet voltam ott. És ez alapján már én is kérvényezhettem volna a horvát állampolgárságot, bár én nem éltem ezzel. Szóval ez a fájó pontja ennek a december 5-i népszavazási eredménynek” (Középkorú értelmiségi férfi)

„Sokkal többet, a nagyobb többség nevében beszéltek, sokkal többet vártunk. Bennünk úgy volt, hogy meglesz a többség, a pozitív döntés. Úgy éreztük, hogy visszamenőlegesen semlegesíti Trianont a kettős állampolgárság. Nem kellett volna csak egy parafálás, ha nem vitték volna ki a politikába. Mert ezt megcsinálta Felvidék is, Románia, Szerbia, Horvátország. Szerbia úgy, hogy aki a világon él szerb, akkor az szerb állampolgár lehet. (...) Egyénileg, de a többiek nevében is, a lakosság 50% feletti részének nevében mondom, hogy letargia, csaldódság lett úrrá az embereken. Úgy gondoltuk, hogy ilyen nincs, mert itt az jött ki, hogy újra mostohák vagyunk. Ugyanannak az anyának nem vagyunk ugyanolyan gyerekei. Nem fogadták el azt, amiről a döntésnek szólni kellett volna, vagyis a kettős állampolgárságot. Átpolitizálták a kérdést, és azt mondták, hogy Magyarország meg fog telni a határon túliakkal. Én garantálom – igaz az én garanciám nem sokat ér – aki akart elment, aki el akar menni, az el fog menni állampolgárságtól függetlenül. Az állampolgárság nem akadály, menni fog. Aki kötődik a szülőföldhöz, az akkor sem ment volna el, ha meglett volna az állampolgárság. Most az idősök véleményét mondom, akik azt mondták, hogy az állampolgárság azért fontos, hogy belül tudja, hogy oda tartozik. Mint a magyarigazolvánnyal.” (Középkorú férfi, közigazgatási szakember)

„(...) Magyarországon a magyar népek fel lettek bújtatva, hogy ne szavazzanak rá, mert egy olyan

álláspontot alakítottak ki, hogy tömeges átvándorlás lesz. Habár nekünk nem kellett volna semmi, csak egy gesztus lett volna. Meg kaptunk volna európai útlevelet, nem kellett volna vízumért könyörögni.” (45 éves férfi)

„Nem is kellett volna megszavaztatni, mert ez evidens. Teljesen félrevezették a magyar népet és ellenünk hangolták.” (34 éves férfi)

„Sok szerb gúnyolódik, hogy mi ott sem kellünk.” (19 éves nő)

„(...) A kormány szégyene nem a népé. Ez egy politikai húzás volt, a népet nem is okolhatjuk. Egy élet munkáját senki sem hagyja itt, csak könnyebb lett volna nekünk.” (45 éves nő)

„A politika végett bukott el. Annyira hittünk az egységben, de ez a Gyurcsány egy elkényeztetett, ellenszenves figura.” (65 éves nő)

A népszavazásra vonatkozó kérdés után a *párt-szimpatíára* kérdeztem rá. Kíváncsi voltam: létezik-e a határon túl a hazai belpolitika iránti érdeklődés, és ha igen, akkor melyik pártokkal szimpatizál a tóthfalusi magyarság? A kérdések között a négy párt szerepelt. A négy kérdés azonos módon hangzott el: *Mennyire tartja rokonszenvesnek vagy ellenszenvesnek a magyarországi parlamenti pártokat:* (Betűrendben:) 1.FIDESZ/ 2.MDF/ 3.MSZP/ 4.SZDSZ?²²

Választani lehetett egy 5 pontos skálán, ahol az egyes volt a „nagyon ellenszenves”, és az ötös volt a „nagyon rokonszenves”. Az eredmény összesítése után – korántsem függetlenül a népszavazási küzdelmekről – az alábbi eredmények születtek:

A *Fidesz – Magyar Polgári Szövetségnek* igen sok szimpatizánsa volt Tóthfaluban. Mind a három korcsoportban itt mértem a legmagasabb szimpátiát. A megkérdezettek 67,4 százaléka tartotta a pártot különböző mértékben rokonszenvesnek. A négy vizsgált

párt közül itt voltak a legkevesebben azok, akik nem válaszoltak a kérdésre. (24,1%) A falubeli nagy része tisztában volt azzal, hogy a párt a népszavazáson a kettős állampolgárság megadása mellett kampányolt. Véleményem szerint az is a Fidesz felé billentette a mérleg nyelvét, hogy a falu kulturális központját a Fidesz kormány idején építették fel, jelentős magyarországi támogatásokkal, illetve a helyieknek sokat jelentett a milleniumi ünnepségsorozat is.

A *Magyar Demokrata Fórummal* kapcsolatban a fiataloknak van a legkevesebb tapasztalatuk, véleményük. A legidősebb korosztály körében mértem a legmagasabb szimpátiát, ami talán annak tudható be, hogy ők még emlékeztek Antall Józsefnek arra a mondatára, amelyben kifejezte a határon túli magyarokért érzett felelősségét.²³ A pártról a tóthfalusiak 37,9% volt jó véleményrel.

A *Magyar Szocialista Párt* a népszavazás során a kettős állampolgárság ellen foglalt állást. A „nemre” buzdítás erőteljesen a párt ellen fordította a tóthfalusi emberek nagy részét (67,3%). A legnagyobb „rokonszenvet” – a két felső kategória összevonásával – a fiatalabb nemzedéknél váltotta ki, de ez a támogatottság is igen alacsonynak mondható (5,9%). Legnagyobb ellenszenvet pedig a legidősebb korosztályban tapasztaltuk.

A tóthfalusiak a *Szabad Demokraták Szövetségével* nem tudtak mit kezdeni, ugyanis „közömbös” kategória itt volt a legnagyobb, mind a három korcsoportban. A legnagyobb támogatottsága a fiatal generáció körében volt, bár magasnak ez sem volt nevezhető. A pártnak a legidősebb korosztályban volt a legnagyobb elutasíthatósága. A pártot a lekérdezett lakosság csak mintegy 61 százaléka ismerte. Véleményem szerint ez a közömbös álláspont annak tudható be, hogy a párt sokáig nem hozta nyil-

5. sz. táblázat Magyarországi pártok kedveltségi indexe Tóthfaluban, 2005 nyarán

	FIDESZ	MDF	MSZP	SZDSZ
18-35 év	4,3	3,3	1,7	2,2
36-60 év	4,5	3,6	1,6	2,2
61 év feletti	4,8	4,3	1,6	2,1
Összesen	4,5	3,7	1,7	2,2

²² A 4 felsorolt pártból ma már 2 nem parlamenti párt, de a felmérés 2005 nyarán készült.

²³ Ti., hogy „lélekben és érzésben 15 millió magyar miniszterelnöke” kíván lenni.

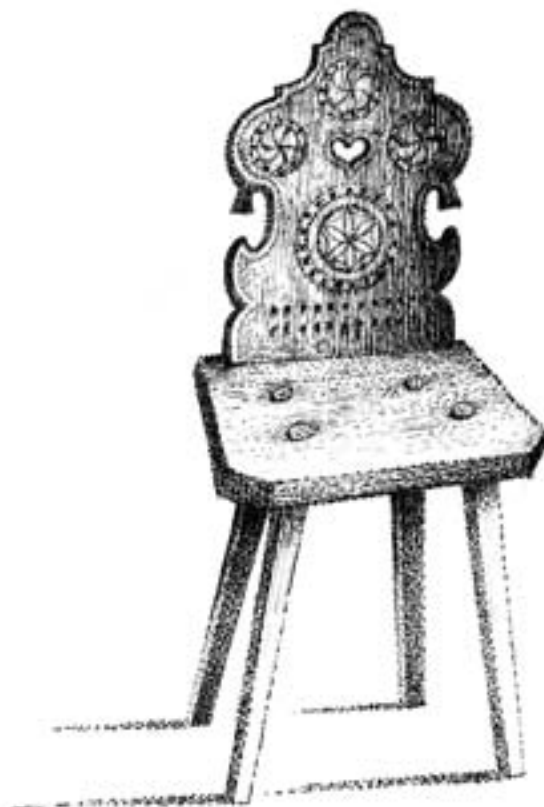
vánosságra álláspontját arról, hogy a népszavazási „igenek” vagy a „nemek” mellett fog-e kampányolni, így nem tudatosult annyira az emberekben a „nem” melletti elkötelezettségük.

Összegzés

A tóthfalusi emberek túlnyomó többsége magyar-nak és katolikusnak mondta magát. Magyarságukat általában pozitívumként élték meg, és erősen kötődtek a közös (magyar) nyelvhez, a közös hagyományhoz, a közös történelemhez és a szokásokhoz. Nemzeti szimbólumaink közül a magyar zászlót, a magyar himnusz és a Szent Koronát tartják a legfontosabbnak. Erősen kötődnek a szülőfalujukhoz, Tóthfaluhoz, a Vajdasághoz és – a népszavazási kudarc ellenére – az anyaországhoz. Kollektív (a vajdasági magyarokra vonatkozó) önképük súlyos deficiteket hordoz, de a magyarországi magyarok-ról rosszabb véleménnyel vannak, mint önmagukról.

Jövőképük mindezek mellett enyhén bizakodó. Sajátos jelenségként Tito él legpozitívabb személyiségként a tudatukban, akit Szent István és Mátyás király követ. Történelmi tudatukban a legfontosabb pozitív töltetű eseményként az 1848-49-es szabadságharc, az államalapítás és a honfoglalás él. Kifejezetten rosszul élték meg a délszláv háborúkat, Trianon és a „bácskai vérengzés” is erős negatívumként él még emlékezetükben.

Tóthfalun 2005-ben az emberek 56 százaléka nem volt magyarigazolványa. A megkérdezettek a politikáról határozott véleménnyel bírtak, még ha nem is mindenki volt teljesen tisztában a részletekkel. Mivel az ottaniak nagy része magyar televíziós csatornákat néz, lehetőségük van arra, hogy politikailag informáltak legyenek. A kettős állampolgárságról szóló népszavazást egyértelműen negatívumként élték meg, ami markánsan megmutatkozott a magyarországi politikai pártokról alkotott véleményükben is.

Paraszt észjárás

Részlet a Csanád megyei Kisiratos írói falurajzának népismereti fejezetéből

Az alföldi ember legalább annyira csavaros eszű, mint a székely! Amaz góbé, emez Csuba Ferke módjára... akár későbbi csavarintos unokatestvérük (édös öcsikéjük a cselákoknál:) Svejk közlegény. (Hogy nem beszélünk félre, tán bizonyítja valamenynyire: minden jel szerint cseh volt e sorok rovójának dédöreganyja, Chlotni Anna mama Mácsán, Arad vármegyében.) (Szóval hogy egyáltalán nincs tőlünk olyan messze az a cseh világ.) (Hasektól a b.csabai kaszárnya, hol, állítólag, megfordult, s kis időt időzött is volna ottan.) Avagy mint a sarkadi-szalontai hajdúlegény Csavarga Miska! Aki annyiszor járt túl a török eszén, ahányszor úgy adta az ég – hogyne, mert rákényszerült.

Ahogy elhallgatja az ember a „Kisiratos: kis irattal, Nagyiratos: nagy irattal”, s a megannyi hozzá hasonló ’történet’-et, nem csodálja, hogy mi egyik vónánk! Ádámától, Évától fogva.

Amit írunk: népisme, hagyomány, hiedelem, babona... Morzsánként!

A filozófia: Kisiratos

„Bretter György a Román Televízió magyar szerkesztőségének felkérésére írta ezt a forgatókönyvet (Apáczairól). Az egyszerű nézők százezreirehívó szót. Apáczai Tsere János módjára – ő is, Erdély e második filozófusa, mindenkit akart és tudott tanítani, kolozsvári zeneakadémistákat és kisiratosi parasztokat. ’A filozófia: Kisiratos’ – mondta egy interjúban. A gazdag Kisiratosi (Arad m.) tévesz arra költi a pénzt, hogy nívós, ha tetszik: világvárosi kultúrát teremtsen magának. Ezért neves értelmiségieket, színházakat hív meg. Brettert szerették a faluban, filozófiáról kérdezték és tanácsot kértek tőle. Apáczai kései győzelme: a filozófia találkozása a magyar földművessel.” (Tiszatáj, 1979/I. 17, Tamás Gáspár Mikós jegyzete az Apáczai-film című Bretter-forgatókönyv végén.)

Legföljebb annyi ellenvetésünk van: aligha világvárosi az iratosi igény! Annál inkább: természetes

emberi vágy szóltatta meg bátyáimat, öcséimet, nénéimet, húgaimat, barátaimat, amikor Brettert kérdezték. Kurtucz Gergő, Árvai Annuska, Torma Béla, Bugyur Jancsi, Almási Béla neve jut hirtelen eszembe, ha valaki a kíváncsi, kérdezni bármikor kész, a világ dolgai iránt érdeklődő kisiratosakat említi.

Az Aradon szervezett munkás Rajcsik az 1920-as, ’30-as években tatának (öregapámnak) is magyarázza a kekecsi udvaron, hogy van a Szovjetunióban (hallotta valahol, vagy maga is megjárta a dicső álladalmat?): - Befejezem a munkát, bemelegyek az étterembe, a jegyemre azt eszem, amit akarok: kiválasztom, és a jeggyel fizetek! - Tata nagyon nem szerette a kommunistákat. Az 1940-es évek második felétől maga is megtapasztalhatta (anélkül, hogy a lágerniőba utaztatták volna), valójában hogy néz ki az a „azt eszem, amit akarok”.

Az 1930-as, ’40-es években a románok szerették volna, ha tata (akit, nem épp ok nélkül, oláh származásának tekintettek) elvállalja a bíróságot. Tata nem állt kötélnek! Horthyt várta, hogy ha visszajönnek a magyarok, a világháborúban szerzett vitézsége érmeiért vitézi földet kap. Földtelen zsilártnak, ki legföljebb tanyás béresnek állhat, mi lett volna a legtöbb? Bíró, ő...

Ember! Hogy embörnek mondhasa, hihesse, érezze magát.

Magyar, román? A lényeg (e tekintetben) egyre megy.

Unokatestvéreimnek ’a bölcelet’, öregapáméknak a tisztesség? Apáméknak a megmaradás.

A hét testvérből egy lány, 2010-ben már csak ő él Kurtucz Gergő bácsi és Sarusi mama hét csemetéjéből. Kisiratos Dél-Erdéllyel ’Románia’-ban maradt, a hat fiúból három áttette magát – véglegesen – a nevetséghatáron. Három Kurtucz megjárja a Donkanyartól a Krimériáig tartó keleti harc vonalat, s míg Gergő sebesülten kerül vissza, Jani és Pista (magyar olákhkatonaként háborúzva) csonkán, bénán ért haza a Krímből. Apánk ellenben... Nem volt annyi

pénz, nem volt az az állampolgárság, amiért puskát fogott volna a másíkra! 1940-ben tette át magát a nevetséghatáron, s csak a háború után kapta meg a magyar állampolgárságot. Inkább vállalta, hogy hontalannak minősítsék (a hazájában), meg hogy a háború legvégén munkaszolgálatra hurcolják 'román'-ként... Onnan szabadulva hogy asszonya s kisfia mellett maradjon, még félre kellett vezetnie a „Kicsi robot!”-ra csalogató szovjetmuszka vöröskatonákat.

Hamarabb hazaért B.csabára, mint katonává lett testvérei a maguk kis családjához Kisiratosra!

Ki, hogy.

„A filozófia: Kisiratos.”

Van benne valami.

Eredetmonda

Töredék(ek), persze.

Kurtucz Pista bátya szerint Szalbekné földbirtokos alapította Kisiratosot. A két halmon vót kastéja. A Kisiratos név Szalbeknéül van! Halála előtt szétosztotta a főggyét. A telekkönyvnél, hogy nē lögyön nagy a fizetség, kis irattal készítették el az átírást. Ęrül maratt mög a neve (Kis Iratos). Nagyiratosot nagy irattal írták át.

Szalbekné nagyon szép terömtés vót, gróf udvarolt neki. El akarta vönni, de Szalbekné nem mönt hozzá. Erre a gróf - vagy herceg – azt mondta: amit egy nap alatt körül tud járni (Szalbekné), az üvé lösz! Körül is járta, nem gyalog, kocsival, így lött ez az iratosi határ - regélte bátyus.

Ezzel szemben a szakirodalom úgy tartja, azért Iratos a falu (a középkori Nagyiratos), mert hogy temploma - egyházának fala - 'iratos', azaz festett, díszes, írt... Borovszky így fogalmaz: „A mai Kisiratos község helyén feküdt (a középkori Nagyiratos), s nevét alighanem iratos (szépen festett) templomától vette” (II/410). Azaz az iratos szónak a régi nyelvben festett, díszített jelentése volt, így valamely díszes épületről, vagy szép templomáról nevezték el így a falut. Kovách Géza aradi történész föltételezése szerint viszont az 'iratos' szó a középkori – majd' ezer évvel ezelőtti - erdőirtások emléke lenne. Mert hogy e tájt az aradi síkot akkoriban szerinte még erdő borította, amelyet apránként irtottak ki. „Az írás, iratás szóból való származtatással szemben inkább az irtás szóból eredeztetjük” (Kovách 11).

Szalbek Györgyné Török Zsófia 1818-ban vesztette el a férjét, 1819-ben már ő népesítette be Kisiratosot, s 1859-ben halt meg (HD). Azaz szép mese a legenda azon állítása, hogy Szalbekné egynapos kocsiúttal szerezte volna Kisiratosot, amelyet valójában a férje vásárolt még az 1700-as években. Ám hogy valami hasonló történt, a plébániatörténet előadása bizonyítja. A Historia Domus (Kisiratoson csak „Az Plebánia Eredeti Történetei”) ugyanis így kezdődik: „Hatalmas az Ég az ő végzésében, mellynek Felséges Ura ki szollitván e gyarló világban Nagyságos néhai Szalbeck György Királyi Tanácsos Urat, hátra maradt példás életü özvegyének, az Árvaság terhei könyeb s' nyugottabb hordozására ezen Kisiratosi Pusztát vég rendeletének erejénél foga 1818-ba egész Földes Uri joggal felruházta, egész özvegy életének használására által engedte. - A ki...az érintett Pusztát még 1819-be tsekél számu kertész jobbágyival letelepedve mivelteté...”.

A mesebeli gróf valójában a földbirtokos, valóságos királyi tanácsos férj.

Öcsém, Gergő valamivel későbbi dolgokról tud (1980-ban). Kisiratoson kincstári és kiráji fődek vótak. Szalbekné alapította a falut. Özvegy vót! Dohántermesztőket, napszámosokat hozott ide a Cömönt-kúti düllőbe, itt épült az első kisiratosi település. Áttelepítötte a Régi-temető mellé, ezt beszántották.

Van, aki úgy tartja, a Tódás végében állt az első település, ahonnan az árvíz elől húzódtak a Kis utcába az emberek. Más a Ponyvahátra teszi ugyanezt, s ennek a vélekedésnek a valamelyes létjogosultságára utal, hogy Kovách G. tudomása szerint 1848 előtt e tájon Nagyiratoson 88, Ponyvaháton 62 zsellércsalád művelt szerződéses dohánykertet, s ugyanezt támasztaná alá az az egyébként tévesnek tetsző halvány (helybéli földműves) emlék, hogy Ponyvaháton volt a Szalbek-föld.

Gergő (természetesen Kurtucz G.) sorolja tovább. Az első dohányfődek a Nagyfalun túl vótak. Az öregök úgy mongyák, Szalbekék a Cömöntkútnál (túl az Öreg-Zsillérön) telepítöttek dohányt és kertészöket... (Erre föl arra van – lenne – a Szalbek-düllő...)

Vad nép lakta kis falu a falu mellett. Ha tehén tévett arra, többé nem látták. A csendör sē mönt oda – veszi át a szót Pityu. Tán a Szalbek-szállás, majd Jakabffy-, utóbb Snájder-tanya idegen béresei lehettek a dohánykertész falu rémei.

Godó Mihály 1980-as prédikációjában emlegette, s mástól is hallottam azt a vélekedést, hogy Kisiratos „a kereszt tövében alapított falu”. Bálint Sándor jut erről az ember eszébe. Tőle tudjuk, hogy a Szögedéről elvándorlók „Legelőször kőkeresztet és harangot állítottak az építendő templom helyén, hogy áldás legyen itteni életükön” (Szeged-Alsóváros 46).

Amit a családom – bátyám, öcsém, meg a többi – (valójában a falu) megőrzött, a közösség emlékezete. És tisztelgése a falutelepítő Asszonyság előtt.

Család

Vitmannénak huszonnégy családja vót, nem hiába élt a világba!

Withmanéké volt Májer, a későbbi állami gazdasági birtok Kútas szélén, a kisiratosi Kis utca végében. Ma már a falu része ez a fertály.

Májer igen, a 24 gyermek hogy lenne.

Egy családban? A faluban sem születik már egy évben ennyi gyermek s leány.

Witmanné nem hiába élt a világban!

Mi miért élünk hiába?

Az 1930-as években félrelépés csak titokban történhetett. De: a szegény ember nem ért rá! Annyi a nyomorúság, hogy nem volt ideje félrelépni – legföljebb a gazdáknak a cselédlányokkal. És a nép nagyon vallásos, ez is fékezte. Az erkölcsre a becsületesség, szorgalom volt jellemző – emlegeti fél évszázad múltán apám, aki akkor (kényszerűségből, hogy első felesége korán elhunyt) a negyedik asszonynál tartott. (Ha van még neki tíz éve, biztos kipróbálja az ötödiket is.) (Valami nála 30 évvel fiatalabb óvónőt emlegetett, hogy az kellene neki hatvanévesen.)

Aki félrelépett, a falu könnyen világgá zavarta. Ahogy azt a lányanyát is, aki 1849-ben Aradon a polgármesternél cselédeskedve megtapasztalta Haynau virgonc kedvét. Semmibe vett iratosi zsillér leányanyánk meg nem a hóhér kezére ütött, nehogy már, vén disznaja?!

A tábornok-főhóhér akár ki is végeztethette volna. Akkor épp sorra lógatták Aradon a magyar fiúkat.

Több tisztesség volt a megesett iratosi parasztnőben, mint.

Mint az egész hasburgi (hasburg-párti, pecso-vics) csúrhében.

(Örömet regémbe kapnám ezt az aradi hősnőt!)

A lány csak tisztán mehet férjhez! Ha bál szünetében, bármikor eltűnik a sötétben a szeretőjével, a falu a szájára veszi, menyasszonyi fehérben már nem állhat a közösség elé! Oltár elé csak szűzen... Ha nem, hát nem, csöndben összeházasodnak. Így lagzi hogy lehetne!

Ha a fiatalok úgy veszik, nem terhelik meg a családot a lagzi költségeivel, a legény megszökteti a lányt, a lagzinak fuccs.

Aki otthagyja férjét, feleségét, a közelmúltig nem maradhat meg a faluban. Mehet világgá! Mert nem méltó a faluhoz. Híresen jók a kisiratosi házasságok! – vélekedik még 1980-ban is az aradi magyar tanár, Ficzy Dénes.

Híresen jók... lehetnének ma is. Ha közbe nem szól kommunizmus, istentagadás, megszállás, világméretű falupusztítás – a kis, természetes közösségeket halálra ítéző (globálbuzernyák) pénzistenhit tombolása.

Százket év, mög egy nap

Kilenc évre, mög egy napra ítélték. Az az egy nap sosé telik le – az az egy nap lősz a leghosszabb! – tudta bátyám, K. I. 1980-ban.

1982-ben a cigány gyilkos 19 évet mög 1 napot kapott. Az az egy nap azt jelenti, hogy ha nem viselkedik rőndösen, a 19 év után sē eresztik el, hanem bent tartják kényszermunkára (sóbánya)... – tudata velünk Á. I. 1984-ben.

Nyóc év, három hónap, mög egy nap! Az az egy nap nem akart sēhogy sē letelni – regéli bátya az ezrődvégön.

Az ezüstkulcs című mesében a boszorkány „... Se ételt, se italt nem adott 3 éve, 3 hónapja meg 3 napja” (Kovács 47).

Mesében, köznapi előadásban (igaz történetben!) rendre előjön ez az 1 nap. Látjuk, máskor 3. Hogy honnan szedtük, ki nem találhatjuk. Pedig nyilván megvan neki a maga oka.

Ráteszünk egy lapáttal az igazságtevésre. Bíróra, kaporszakállúra.

Az az egy nap, az nem fog sosé letelni...

Hogy telne. Az a leghosszabb.

Öreg Kovács Péter fölakasztja magát. A '30-as években késsel legénködött! Most a fiatalok vissza-

adták neki, jól elverték a kocsmá előtt. *Émönt, otthon végzött magával* – tudatja 1975-ben édös öcsém.

Javít, nem Kovács, Fazekas... *Kis embör Fazekas Pétor, de ha kés van nála, mindönki fél túle; még a rendör is védi! A barátja... Fölakaszi magát.*

A rossz ember borzalmas kínok közt hal meg, pl. a rák gyöttri halálra Miniszter Lévait, aki beállt a kommunisták közé. A gonosz, egyházára támadó ember sírjából pedig förtelmes bűz árad – tudjuk meg a Hodács papról szóló történetben is.

Ítélt a nép, ítélni fog, s ezörször jaj a bünösöknek – gondolja máig Ady Alföld-széli magyar népe.

Ha meg nem sikerül, káromkodás a nóta vége.

...Tizenkilenc év mög egy nap? Azt hihetnők, népmesei a fordulat. Pedig a bírói ítéleteknél is előfordul, pl. 2009-ben a honi sajtóban olvasni, hogy egy amerikai bíróság ennyi és ennyi évre, mög egy napra ítélte az a banktisztviselőt, aki a szegények számára gondolta megcsapolni a saját pénzügyintézetét.

Lehet népmesei a fordulat. Akár környékbeli is! Aradi mesében olvassuk: a szegény ember és szegény asszony fiát három évre, három hónapra meg három napra viszi el a szakállas öreg, hogy megtanítsa a világ minden mesterségére! Valahogy eltelt a három év, meg a három hónap, „de a három napot már nem győzték kivárni” (Kovács Mese 61).

Káromkodás

Ha az igasságtövést törvényösen nem mögy, gyühet az istenkáromlás! Zsillér módra; mert a gazda nehezebben engedi el magát. Ű mán pógár! Istentfélő.

Mögtöheti?

Van miből. Tellik neki.

Minekünk ellenben...

Kegyetlenül tudja cifrázni a templomjáró embör s asszony is!

Joli néni: *Édösapja fasza!*

Apám: *A beteg oláj fasza nem kéne?!*

Mind: *Isten... mingyár mögmöndom micsodája (nem)!*

Tata imádkozik. *Mi Atyánk...* Közben szórja az átkot gyermekeire, unokáira, odapofátlankodó kutyára, miért zavarik a röggeli mosakodással együttjáró imádkozás közben.

Hogy minemű rútdolgokat szoktak egymás fejéhez vágni az iratosiak, mondom, embörök, asszonyok, gyermekök, jányok, ifjak és vének, kiderül valamennyire tájszótárunkból! Aszólások közé besorolt káromkodás is bőven akad (l. szótáracsánkban), itt nem akarjuk cifrázni. Csak ha nincs mese (pl. róluk – rólunk – szóló regény írása közben).

Në csúfoskodj!

Csúfondáros szellem hatja át mondókáink, rigmusaink egy részét. Ezekből is adunk egy kis ízeletőt!

Talány (találós kérdés, beugrató) az első.

Së keze, së lába,

Së szöme, së szája,

Mégi(z)s böggve gyün a világra! - Mi az?

- (?)

- *Fing!* – Majd ismétél:

- Na, mi az:

Së keze, së lába,

Së szöme, së szája,

Mégis böggve gyün a világra!

- A fing!

- *Idd meg mind!* – szórakoztak a gyermekek az 1920/30-as években (öKM regéli az '50-es években Csabán).

Ugyanez rövidebben:

Së keze, së lába,

Mégis böggve gyün a világra! – Mi az?...

Temesi Ferenc a Porban (II/153) említi, hogy Szögedében is jól üsmerik e mondókát ugyanarról a jelenségről: „...së keze, së lába, mégis dúdolva gyün a világra!”. Hasonló a talány-kezdés Anton (I. Fábán 19, 52): „Se keze, se lába, /Dúdolva jön a világra” – a dudaszó.

Szögén disznószar

De mög röpdösztel,

Egész nyáron át

A gyöpön sütkérösztel! – mondták, ha valami nagyon kiszáradt, emlékezik a

régi időkre öKM 1981-ban. A „röpdösztel” túlzás, vagy tévedés...

Öregapád a pojvásba(n)

Maj(d) megszakad a fingásba(n)! – emlegeti netvetve öreg Kurtucz a régi szép időket (mármint hogy amikor ilyesmikkel szórakoztak az 1930-as években, kinevetve az öregebbeket.)

Aztán egy alkalommal, váratlan eszébe jut majdnem az egész! Ezt is énekeltek, mondja (s nem da-nolja) öreg Kurtucz Miska 1981-ben:

Kicsi kislány, nagy a csöcse, (vagy: Kicsi a lány, nagy a csöcse,)

Nem fér a legény kezébe.

Nyehó, nye!

Fölveti a bal vállára,

Úgy mögyön ki a konyhába. (vagy: Úgy mögy le-génnyel konyhába.)

Nyehó, nye!

Öregapád a pojvásba,

Maj(d) mög szakad a fingásba. (vagy: Majd mög szakad a baszásba.)

Nyehó, nye!

...

Jó(l) van neki, minek jáccik,

Mindig csak mással cicázik.

Nyehó, nye!

Vagy: Jó(l) van neki, minek jáccott,

Mér(t) nem inkább bibliázott.

Nyehó, nye!

Így is énekeltek:

Nem kapálok, nem kaszálok,

Fazekas inasnak állok.

Nyehó, nye!

Sok kis fazekat csinálok,

Abba(n) főznek a leányok.

Nyehó, nye!

Énekeltek? Lehet, hogy inkább mondták, mondogatták, rikoltották...

Beugrató mondóka gyanánt löhetett hallani:

- Mondd azt, hogy *Templom alatt mosnak...*

- Templom alatt mosnak!

- ...Nyakad közé fosnak! – emlékezik öreg Kurtucz Miska 1982-ben a XX. század elejének egyik beugatósdijára, amely persze nagy vidámságot okozott a kelet-csanádi gyermekhadban. Biharban így zajlik majdnem ugyanez (Fábián 340):

- Mondjad azt, hogy... *A híd alatt mosnak!*

- *A híd alatt mosnak...*

- Nyakad közé fosnak!

Némiképp másról, a fenéken billentésről van szó az Alföldön lakodalmi kurjantásként gyakorolt (Katoná 230), nálunk attól függetlenül is hangoztatott rímes rikkantásban:

Jaj, de kutya kedvem van,

Hat gölődin bennem van!

Ha valaki seggbe rúgna,

Hat gölődin kigurulna.

De kigurulna...

Koncsentrán lévő iratosi magyar fiúk, amikor a románok nem hallják, rázendítenek (rázendíttek az I. és a II. világhézés közti szünetben):

Öt liba egy sor-bakafaszabum.

Mönnek a templom-bakafaszabum.

Elöl mögy a sátán,

Lófaszt visz a hátán, bakafasza bum! (Regéli apád 1980-ban.)

Szófejtés

Kis irattal Kisiratos, nagy irattal Nagyiratos...

Kürtös: kürtölt a vonat...

Kurtucz eredete: Kuruc (Mácsán).

Világos: Makra (Zaránd) hegye rengetegén áthatoló honfoglaló őseink előtt itt világosodott ki a láthatár.

Nem beszélve a kisnemes, nagynemes eredeztetése a kisnemerusos, nagynemerusos gazdából...

S még mennyi szótáracskánkban! Még egyszer sorra nem vesszük. Ami a lényeg: ugyanúgy, mint szerte a magyar világban, igen eleven népünk képzelete.

Kurtucz István kántor (mint az előbb már idéztük) magyarázza 1979-ben: *Kisiratosnak Szalbekék kis irattal készítették el az átírást. Nagyiratost nagy irattal jegyeszték be a főhivatalnál.*

Kisvarnyas egy utcából áll(t). Emiatt Hűjére verték az embört, ha valakitül mökkérdöszte: *Hány ucca van Kisvarnyason?*

Kürtös a középkori Kurtaegyházból lett Kurtics magyar neve, a helyiek szerint azért, mert a nagy román falu mellett elhaladó vonat sokat kürtölt. Kürtös: *ott kürtölt a vonat...* Mi több, idehallatszott.

Világos Arad-hegyaljai faluról hallom 1980-ban: *Amikor Árpád vitézei ideértek, a sok sötét erdő, högy után az Alföld tárult ki előttük, nagy világosság, ezér neveszték el Világosnak.* Más magyarázat szerint arról kel a nap, a világos (onnan támad), innen a neve!

(Emlékeztetőül most ennyi.)

A világ közepe

...természetesen Kisiratos. Ahol állsz. Élsz. Ahol otthon vagy. Ahova – bármerre vet a sors – hazatérsz, hazakívánczol. Ahol anyád vár.

Az aranykulcs című mesében a hősök (Antal Pétör, aki később húgom ura, tehát sógorom lett, adi elő Kovács tanár bácsinak jó fél évszázada) „Csaptak olyan lakodalmat, hogy elment a híre hetedhét országon túlra, de még azon is túlra, egészen Kis-iratosig. Folyt a bor, még a kutyák is fácánt ettek jódogukban...” (Kovács 48). Mert történhet a dolog bárhol, Iratoshoz mérjük... Onnan, s vissza.

Apám és két testvére 1940-ben a csonkamagyar- 'nagyromán' országhatár túlfelőli oldalára húzódtak, hogy közel maradjon Iratoshoz. Anyjukhoz. Testvéreikhez. A nagy családhoz. Szülőfaluhoz.

Mehettek volna ők is világgá! Apám készült (hol Nyugat-Európába, hol Amerikába), hogy ő se tudja levenni a szemét... Iratosról. Közel, a lehető legközelebb! Ahonnan egy ugrás! Ahová átlátni.

A csabai Körgátról még hogy az Aradi síkig, Iratosig, a Világosi hegyekig látni! Csak kikerekezett az öreg a város szélére (kertbe, avagy tanyasi vendéghez hajtván a kerékpárjával), s már otthon érezhette magát. Odaát is! Itt.

A bölcsőhely? Anyád melege? Az első szerelem?

Apám két testvére iratosi nagylányt tett asszonyává s vitt át az anyaországba magával. Hogy ágyukban, portájukon nagyon otthon maradjon! Bárhol.

Anyám Csabán várta Miskát finom kigyósi – szögedi – szeretettel, igaz magyar szívvel.

Hogy 1944 karácsonyára hazaugorhasson a három testvér... az anyjához.

'Amerika'... Nekik. A magunk fajtának.

Paraszt öntudat

A városin fél métörös fű nő, mire én éhön halok!
– állítja magabiztosan K. G. öcsém 1982-ben.

Paraszt? Falusi.

Magyar? Paraszt.

A földműves embör élettereje. Hite.

Míg ki nem tetszettek verni belőle!

...Ű igön, de a világ? *Csucsú mögdöglött, űk talpon maradtak.*

Maradunk?

Arad: marad!

Maradhatott volna.

Apám iparosként is ragaszkodott parasztszár-mazék) mivoltához, ahhoz, hogy nem az urakkal tart. Ahogy apja, az igyekvő cselédember, aki a kispazda barátaival tartott, s ki nem állhatta az úrhatnám

zsírosparasztokat, apám is haláláig úgy volt vele: A putrival tartok.

Mái szegény tudatlanok honnan tudnák, hogy a putri nem a cigányságot, hanem a szegény magyar emberek világát jelentette neki! Azokét, akik a két kezükkel keresik meg a kenyerük. Mást ne mondjunk, a dolgos cigány és a zsidó kiskereskedő is közénk tartozik.

A legnagyobb sértésnek vette, hogy le úri borbélyozzák falubelije! Mert városi fodrászként a helybéli urak őt keresték, nem parasztborbé társait! Akik a borotvát gyakran kaszára, kapára váltották. Apánk nem, ő vérbeli iparoslegény lett! Városi s polgár vágyakkal.

Lélekben a paraszttal... Hogy Csonka-Magyarországon a kispazdák, a kereszténydemokraták és a nemzeti parasztpártiakkal tartson. Azokkal, akiknek közük van a fajtájához.

Mihozzánk.

Igaz történet? Adoma? Paraszt öntudat.

1984 nyarán meséli néném, amit a fiától tud.

Csucsú Pécskán járt. Hajtottak engem is, mönni köllött. Kiabálni köllött vóna: Csauseszku-Pé-Csé-Ré!, Csauseszku-Pé-Csé-Ré!, tapsolni, de csönd vót, sënki nem kiabált. Még a románok fujolni kezdtek, öklüket rázták a tribünre! Azért jött Csucsú Pécskára, mert tavaly az országban űk löttek az első. Könnyű nekik, a Maros mellett nagy lapos föggyeik vannak, az aszály sē tötte tönkre a búzájukat, vizes maradt a föld. A partos föld hamarabb kiszárad, oda a termés. Akkor a vezetők elkezdtek kiabálni, hogy Éjjen Csauseszku! Nyiku mérges lött, leintötte űket és elmönt. Látta, hogy a népnek rossz a hangulata.

Tapsolni, amikor üres a bendő...

Süvegöl

- Sapkában nem öszünk! Nem vagy tē zsidó.

- Vödd le a sapkádát! Úgy öszöl, mint a zsidók!

Semmi bajuk nem volt a zsidókkal, csak egyszerűen ragaszkodtak a saját hagyományaikhoz. (Ahogy űk is a magukéhon.)

A süveg levételének a jellege az opletány nevű kártyajátékban mutatja meg magát. Azaz nem is annyira vallási, mint ősrégi viselkedési (nyilván a hitvilággal szorosan összefüggő) hagyományról lehet szó.

Még a házban sem veszik le a süvegüket (kalapjukat), csak ha ösznek, mög ha imádkoznak. Amúgy az Istennek sē!

Annak igen.

Amúgy mögsüvegölnek mindönkit! Ahogy illik. Mögadni a tisztösségöt. Úton, útfélön. Bármikor, bárkinek.

Amúgy az Istennek sem!

Adoma, vicc

Csak mutatóba, néhány.

- Csauseszku magyarul tanul!

- Hogy-hogy?

- A némötök kimöhetnek, a románok kiszöknek, a magyarok maradnak, mer visszaadik őket!

(...Mennek oda magyarok is, például a nagyiratosiak! – toldja meg az adomát a hallgató-ságból valaki 1980-ban.)

Ceausescut látogatásra viszik. Óvodát ígértek neki, de valamiért fegyintézetbe vitték. A rabokat beöltöztetik gyerekeknek.

- Hány éves vagy? – kérdi Csucusu.

- Öt.

- Többnek néztelek – csudákszik Csucusu.

- Mit akarsz két zsák kukoricáért?! (1980-as évek eleje.)

Háromezer tehene van a téesznek, napi két liter az átlag tej. Kihajtják a legelőre a szarvasmarhákat, köztük van egy kecske is. Kihajtanak egy bikát is, hogy elröndözze, ami röndözni valója van. Kérdi a kecskét:

- Mit keresel itt a tehenek közt?

A kecske azt válaszolja:

- Az elnök azt mondta, ugyanannyi tejet adok, mint a tehenek, hát ugyanannyi porció jár nekem is, mint nekik!

Mire a bika kifakad:

- Tudod mit, basszon mög tégöd a téesz-elnök, én nem fogok lè azér, hogy neköd ugyanannyi porció jár!

(...Ezt arra mondják, hogy milyen rosszul gazdálkodnak a románok – jegyzi meg az előadó, KG 1980-ban.)

Összeáll a magyar, a némöt mög a román, hogy melyik fingik nagyobbat!

Nekiáll a némöt: a képek leesnek a falról.

Fingik a magyar, mögreped a fal.

Akkor jön a román: Krisztus leesik a keresztről, kihúzza a szöget a falból, befogja az orrát és indul

kifelé: - Büdös oláj! (1985; olvasható valamelyik írá-sunkban, némileg finomítva.)

Az alábbi adoma bekerült a Magyar Krisztusba. 1982-ben adta elő K. G. testvérem.

Három ember vár az orvosra. Bemén az első. Az orvos kérdi, mi a baja, erre az öreg mutatja, hogy itt is fáj, ott is fáj, mindene fáj!

- Miből él? – kérdi az orvos.

- Nyugdíjas ezredes vagyok.

- Mennyit kap?

- 3000 lejt.

- Akkor a betegségére a legjobb orvosság: hús, hús, hús!

Bemén a következő. Az is sorolja, mi minden baja van. Az orvos látja, hogy az is öreg már, nyugdíjas.

- Amíg dolgozott, mivel foglalkozott?

- Művezető munkás voltam.

- Mennyi a nyugdíja?

- 280 lej.

- Legume, legume! Zöccség, zöccség!

Bemén a harmadik. Az is előadja, hol fáj.

- Aztán azelőtt miből élt?

- Paraszt voltam.

- Nyugdíja?

- 80 lej.

- Levegő, levegő, levegő!

Mi más.

Magyarság

A székely szarta a magyart! – hallotta 1938-ban egy székelytől öreg K. M. (emlegeti 1982-ben).

A székely, az igen.

Később székely rendőr veri az iratosi fiúkat. Jobban nyúz bennünket, mint egy átlag román rendőr nyúzza a magyarokat Arad megyében. Nem és nem, ez ezzel akart bizonyítani? Elhelyezték, ott aztán megbérmálták.

Nem egy iratosi jobban ismeri a székelyeket, mint az anyaországiakat. Együtt szolgált velük a seregben, a dolog is összehozza egyikünket-másikunkat a székelyföldiekkel, A Kárpátok Gényusza idejének végén meg a falu határán is át-átosonnak a Nyugatra menekülő székelyek.

Székely.

Magyar.

A java magyar!

Beke Györgynek elég rossz volt a véleménye az Alsó-Marosvidék és a Bánság magyar szellemisé-

géről. Nem a parasztról – az nyilván olyan, amilyen, se nem rosszabb, se nem jobb az átlag erdélyinél -, az értelmiségéről. Hogy a 'bánsági' – mert le Bánságozták az aradi-csanádi magyart amiatt, mert valameddig e megye is a Tömösvár székhelyű Bánság tartományhoz tartozott -, hogy a temesközi-aradi értelmiség behódolt a román szellemiségnek, megalkuvó lett!

Tőkés László ugyan mást bizonyít, de az e vidéki magyar értelmiségre a félelem a jellemző. Valóban, a kényszerű alkalmazkodás a többséghez, az óvakodás a magyar érdekért való nyílt kiállástól.

Akinek kést tartanak a torkán, mi mást tehet?

Szedi a sátorfáját és odébbáll. Vagy marad.

Mint tette az a három szökevény Kurtucz.

De aki marad, 'Romániában' marad.

Léfeküdtem a Kaszálón – az Oláh kaszálón -, áttöttem a lábam, csúnyán rám szólt a magyar: - Vögye vissza, maga román! Nem merem mondani, hogy milyen jól érzi a lábam Magyarországon!... Még ezt sem engedték mög – rí öcséd 1970-ben.

Mondta az olá sógor, űk kétezör éve vannak itt, mi csak telepösök vagyunk! Akkor hogy van az, hogy Ezöréves határ?! Nem is hallottak ezök erről, azt sē tudják, hogy a Kárpátokban vót a magyar határ. Mögmagyaráztam neki, tik vagytok a betolakodók! Azt sē tudjátok, ki csinált benneteket, nem hogy kétezör év! A némöt anyádat mögbaszta egy magyar legény, oszt most vered a melled, kétezör év! Káromkodott, szidta az anyámat, a többi jót nevetött – folytatja magyarságtudományi értekezését másik édös öcsém 1980-ban.

Jó, hogy gyűttek a muszkák; azóta nem gyűlölködik a két nép – állítja a magyar-román barátság mai (1970-ben mai) állásáról az egyik kekecsi szomszéd. Ha száz évig lősz itt demokrácia, akkor is gyűlölni fogik a magyart! – adja meg sógor.

A második világháború előtt (Beszélj románul! – adta hírül a falragasz) nem szabad magyarul megszólalni a hivatalban, azért is magyarul tárgyalnak! 1983-ban szabad (lenne, állítólag), mégis mindenki olájul!

Jobb lönne, ha nem engednének át bennünket! Aki egyszer átmögy, látja, mi az Odaát; mögszakad a szíve. (Magyarban, 1980-ban.)

A kekecsi műkö kerítésen mázolás a falu felől 1980-ban: FTC, UTA, HONDA.

„...Három évig magyar katona! – (Három éves magyar katona!)” – éneklük a kisiratosi legényök,

embörök az 1970/80-as években rendületlenül. Lagziban, mulatságban, kocsmában, akárhol. Három évig... - be jó is lönne! Lött vóna. (1944 szeptemberében is csak egy jó - ? - hét.) (2010-ben a majlátiak a kisiratosi falunapi mulatságon „román katoná”-ról danolnak.)

Apám regéli, hogy Mama (az ő édesanyja, a mi Sarusi öreganyánk) 1925-ben énekelte:

Kossuth Lajos azt üzente,

Elfogyott a regimentje!...

Emlegeti 1982-ben Öreg Kurtucz Mihály, hogy s mint, milyen szellemben növekedtek a Kurtucz gyerekek a trianoni rablóknak köszönhetően a királyi Oláhországhoz csapott Csanád vármegyében.

Ím ilyen.

Ha elfogyott, kettő-három,

Lősz helyibe harminchárom.

Együtt(élés)

Az idegen: japán. Aki nagyon messziről gyűtt. Sárga, fekete, szerecsen. Mint példának okáért az 1919-22 közt erre kalandozó 'francia' katonák, meg a határt húzó antanti útonállók.

Igen változatos az iratosi népnév-kínálat!

Bocskoros – román. *Hun a bocskor?! Hol a bocskor!*

Bocskoros olá - román.

Japán – minden idegen, furcsa.

Mitika – regáti román. Az ókirálysági (havasalföldi) románok csúfneve a románban, de újabban hallani a magyarok beszédében is, ahogy idézik a szomszédok véleményét egymásról (azaz magukról). Jelentése állítólag paprikajancsi, kelfőjancsi, 'kicsi'. Talán a Dumitru (Demeter) becézéséből: Mitru, Mitika.

Mokány – román, havasi oláh.

Móc – szintúgy.

Muszka – az orosz beceneve.

Olá, oláj, román - a román.

Ruszki – orosz.

Rücskös – orosz.

Sváb - a némöt.

Szerb – 'jugoszláv', jugoszláviai.

Székel - a magyar legjava Erdély délkeleti negyedében.

Szöröstalpúak – románok.

Tokos - a némöt.

Tót – szlovák.

A kisiratosi Vőfénykönyv sült hús beköszöntője ezzel zárul: „...Krumplit és vizet nyeljen a tót és a számar”.

Nekünk ahhoz előbb meg kell bolondulnunk! Már ami a lagzit illeti.

(A bécsabai tótokat ismerve kijelenthetjük: nincsen másképp ezzel a tót koma sem! Hogy a mönyeckéről szót se ejtsünk... De hát minderről hogy vóna tudomása az itteni magyar embörnek! Különösen három-négy pohár pálinka után, kupa bor előtt.) (Hogy hasonló hangulatban a bécsabai tótok meg azt mondják: a magyar ajtó szó onnan jönne, hogy amikor Árpád apánk vitéze a honfoglalás javán lekapta a ház ajtaját és tovaszánguldott véle, a kifosztott tót atyafi az iránt érdeklődött vóna: Aje to?! Azt is?...)

(Tót? Talán inkább dák – szól közbe liter monopol után a kurticsi szomszéd.)

Olá mönyecke kerül a szomszédba. Hamar előjön:

- *Főjelöntött!* - mondotta volt öcsénk 1998-ban. Valaki. De ha valaki, csakis ő löhetött.

Ki más löt vóna.

Másik olá 'lány' a szomszédban – mönyecke!

- Úgy beszél magyarul, mint én! Hidd el!...

Tudd mög! (1980-ban.)

Van több román a faluban, mind tud magyarul. De tiszta román ide nem gyün! Fél, hogy kicsúfolik, mer nem érti a magyart.

Mert tiszta románnak az számít, aki nem tud egy szót sem a falu nyelvén. Magyarul. Akivel szót lehet érteni a mi nyelvünkön, az már nem igazi román...

Már-már közölünk való.

(1980-ban) Azt mondják, három olá van a faluban: Gergő, Puja (a rendőr), meg Tika. De tiszta román nincs, mert tiszta román az, aki nem ért magyart! Ilyen pedig honnan lenne.

Az öreglegény olá fátát hozna (1980-ban).

- Kitagadlak, az anyád istenit! – támad rá az anyja.

Máskor: rendőrnek állna.

- Nézze, anyám, nem dolgozik ez sémmit, mégis mindöne mögvan!

- Ha ezt töszöd velem, möghalok.

A végén csak román lesz a menyé. A portán azután egy darabig (pár évig) szinte csak román szót hallani: mindönki a mönyecke kedvibe akar járni! Mígnem a mönyecke egész jól mögtanulja a falu nyelvit, s már úgy felel vissza anyósának, mintha születött kisiratosi asszony vóna.

Az aradi kórházban mögkapi az embör: - Aki román kinyeret öszik, tanuljon mög románul! – szólnak rád évtizedek óta.

Katona vótam, azt mondtam Marikának, Máriusz lögyön! - Tibor lött. Elfelejtöttem, úgy töttem, mintha elfelejtöttem vóna – szól vissza az asszonya. - Úgy tötél? - Igön, még mit nem. Magyar ellenállás? A megalkuvó férfié helyett asszonyáé. Szelíden, szolidan, csöndben.

Az egyik gazda 1919-ben azt mondta: *Inkább löszök román nömös, mint magyar paraszt!*

Mögkapi.

Mögkaptuk.

Ebben a században a gazdák és a szegények is elárulták a falut. A gazdák akkor, amikor átkérték Romániába Kisiratos: az első háború után itt húzták mög a határt, Kisiratos átesött vóna Magyarországá, de a gazdák földje akkor a Kürtöshöz tartozó Kútason Romániába kerül. Ére kérvényezték, kerüljünk Romániába, úgysé tart az sokáig... A szegényök mög akkor árulták el a falut, amikor 1945 után nekiestek a gazdáknak, évötték mindönüket, behajtottak benünket a kolhozba. Sokan fölakasztik inkább magukat.

Inkább...

Nemes, paraszt.

Gazda, zsillér.

Java, szemete.

Csak hát: a magánérdek! Mi – állítólag – mozgati az emböriségöt.

1940-ben hallotta apám, s amikor hazament (kis falujába), sok hasonlóval szórakoztatta a fülét hegyező nagycsaládot. Példának okért e román nótával, amely az erdélyi szomszéd nyelvét csúfolja.

Báté vüntul hotolmás,

Hatalmasan fúj a szél,

Mérg ficsóri lá sorozás.

Mennek a legények a sorozásra.

Fétélé szö busulész,

A lányok búsulnak,

Ficsóri sző rukulész.

A legények meg berukkolnak.

Effélékkel szórakoztatta odahaza a népes hallgató-ságot. Mög a tengör viccel, adomával, tréfás történet-tel. Az embörök egymás hasát fogták, úgy nevettek!

1980. június éjszaka a Piac téren az éjjeliőr mit nem vett észre: *Az öste szolt a rendör, figyeljem a repülöt, mögén készül egy. Az ű döguk, tölem nyugodtan kiröpülhet, hogy vönném észre? Bakter, figyelni az üzleteket, duhajokat. Hiába szólnak rám a vonaton, bárhol, hogy beszéljek románul!... Ez nem igaz, nem az üvék, hiába verik a mejjúket! Ezek nem is tudnak a Szent István-i határrul! Nem hiába gyütt haza a korona. Tudja, hogy bánt ez minket? Ennek nem lönne szabad Oláhországnak lönni.*

Magyarország kifizeti Románia tartozását s mögkapja Erdélyt! - Honnan vöszí kend? - A Szabad Európa mondta be, hogy az egyik vezető – a magyar miniszterelnök? – így nyilatkozott - mesélik Kisiratoson 1982-ben (regélik ugyanekkor Gyimesben, az országúton) a magyarok... Jugoszlávia ugyan-így a Bánátot!

Mögkapi.

A török után újranepešedő Iratosi pusztára előbb rácok jönnek (ökreikkel), majd a háromfelé szakadó pusztán három magyar falu születik. A szomszéd-ban, a Kurtaegyházából lett Kurticsot mögköröšztölő Kürtöšön a románok szaporodnak el, s e faluból ki-adós falu, szinte kismezőváros kerekedik.

A kurtaiai (újkurtaiai oláhok) gazdálkodása – szinte – semmiben sem tér el a környező magyar falvakétól. Ugyanolyan a porta, ugyanolyan alföldi magyar parasztházban élnek, ugyanazt a jószágot tartják, ugyan-azt termesztik a kitünő földeken, s társadalmuk is hasonlatos a mienkéhez. A más nyelv, a más műveltség, a más vallás miatt út el csak egymástól újkurtaiai oláh és háromiratosi magyar. (Ugyanezt említi az egész Alföld vonatkozásában Katona I. 'útikalauz'-ában, 197.)

Hatás, persze, hogyne érződne mindkét közös-ségen! De tán nem véletlen érzi azt az ember: a kisiratosi magyar és a kürtösi román közelebb áll egymáshoz, mint a kurticsi és a bukaresti oláh, vagy az iratosi és pestbudai magyar.

Több tekintetben; ámbár.

Nemcsak a környező falvak románságával keve-redik (újabban) a nép, a táj magyar falvainak lakó-

ival is. Összeházasodtak Nagyiratos, Nagyvarjas, Kisvarjas, Szederhát, Szentpál, Pécska magyarjai-val. S a beházasodottak hozzák magukkal (táj)nyel-vüket, szokásaikat. Hogy legyen mit beolvasztani? Eddig sikerült.

1980 nyarán *Válogatik az asszonyok a paradicsomot, úgy mindön 10. láda mögy külföldre. Most nem viszi úgy a némöt, mint régebben! Azt mond-ják az embörök: MÉR nem a mőcoknak, mög a székelyőknek adják? Szegényők sösé látnak para-dicsomot... Arad mögye eltartaná a havasiakat is!*

Hogy lenne ellenség... Az, akivel egy házban él.

...mint a trianoni határ

Össze-vissza van, mint a trianoni határ! - mond-ják a mieink, nem ok nélkül. Mint az ökörhugyozás, girbe-gurba, görbe, tekeredik jobbra, balra, le, föl, keresztbe-kasul! Át települések határán, birtoktól-birtokostól, néptől-akarattól független. 'A népek ön-rendelkezési joga'; jó vicc vót! Más alig.

Apám regéli. Amikor a románok megtámadták a kommünt (Magyarországot), a Dorobánc nevű ez-red szállta meg Kisiratos. Innen a falu román neve. Dorobánc nevű falu Dobrudzsában, a tengerpart kö-zelében is van, de az román és kisebb!

A világháború után Kisiratos Magyarországhoz tartozott volna, de a földek nagy része Romániába esett. Kutason volt sok gazdának földje, Kutas pe-dig a Trianonban Romániába csatolt és Arad megyei Kürtöšhöz tartozik. A kisiratosiak kérték, hogy Ro-mánia adja vissza a földeket! Erre a falut csatolták Romániához.

Az emberek többsége valóban úgy tudja, hogy a kútsai földek miatt a gazdák kérték a falu Románi-ához csatolását. Búza József, aki eladta Kisiratos-t, azt mondta:

- Inkább löšzök román nemes, mint magyar pa-raszt!

...Emlegetik ezt a Búzá-t a III. évezred elején is.

Unokaöcsém ugyanezt eképpen adja elő. Japá-nok, franciák mérték (1920-22-ben?) a határt. A gaz-dáknak sok földje Arad megyébe, Kürtöš alatt vót, a határt pedig a Nagyfalut alatt akarták meghúzni, a régi megyehatárnál. A gazdáknak kellett a föld, így a falut Romániába mérték, pedig Magyarorszá-gé ma-radt vóna.

A gazdák úgy vótak vele: *Úgysē tart ez sokáig!*
Hát tart még valamedig.

Öreg Kurtucz Misa úgy tudja (a régi öregöktől), hogy 1922-be húzták meg a határt.

Falucsúfoló

Mindamellet (azért) mindönki mögkapi a magáét. Ami jár!

A *dombegyháziak* (lévésiek) és *kevermesiek* (azaz a búcsúban a két szomszédfaluból való legények) a kisiratosiak szerint duhaj fiúk, ezért mondhatjuk:

*Dombegyháza, Kevermes,
Légy irgalmas, kegyelmezz!*

vagy

*Dombegyháza, Kevermes,
Légy irgalmas, kegyelmes!*

Dombiratoson így tudják e mondókát (Tóth 289): „Dombiratos, Kevermes, / légy irgalmas, kegyelmes”.

A *nagyiratosiak* azt mondják: - *Megyek a kerten keresztül.* - *Mi azt mondjuk: Mögyök a kertön köröszkül.*

Gyepesiek – a *nagyiratosiak*. Mivel a *nagyiratosiak* a gyöpöt *gyepnek* mondják, így heccelik őket: *Maguk gyepesiek, mink dorobánciak, menjenek a fenébe! – mer nagyon e-vel beszélnek. Kisiratoson gyöpösiek mönnek...* - hallom 1981-ben. Ugyancsak a *forairatosiak*at bántják, amikor így csúfolódnak a mieink: *Megyek a gyepen keresztül, eszek meggyet kenyérrel! Mer hogy Kisiratoson így mondik: Mögyök a gyöpön köröszkül, öszök möggyet könyérrel! A nagyiratosiak nagyon nem szeretik, nagyon haragszanak érte.*

Könyérrel, kinyérrē.

Hány ucca van Kisvarnyason? - Ha ezt kérdezöd a kisvarnyasiaktól, hüjére vernek, mer csak egy uccájuk van! Ugyanennek a változata: *Ēggy uccája van, ojan kicsi. Ha valaki megkérdi, mejik uccába lakik a bíró, félholtra verik, mer csak egy uccája van!* – regéli édősapád.

Beszéljünk tótul!

„...az alföldiek a palócos beszédű felföldi magyarokat gyakran tótoknak nevezték” – írja Katona Imre (144). Nálunk nemcsak őket: a palócos, e-ző, ě-ző környékbeli magyarokat, így pl. a *nagyiratosiak*at!

- *Beszéljünk tótul!* – mondotta volt Pista bátya, folytathatjuk az előbbi fejezetecskét.

Beszéljünk tótul: Ēgye mēg, tata! – szól a kisgyermek az öregapjához, hogy csúfolja a *gyepesieknek* mondott *nagyiratosiak*at. Mert hogy nálunk, *Ögye mög...* *Gyepesi* – teszi hozzá csúfondárosan.

Tótul, azaz e-vel, az ő-zést nem ismerve. Közben a *nagyiratosi*, pontosítanak értelmiségi *kisiratosiak*, nem e-vel, hanem ě-vel beszél... Anynyira idegen tőlünk az ě, hogy e-nek vesszük? Pedig alkalmanként előfordul náluk is az ě... Végül helyősbít a többi szalbekiratosi is: *Forrayiratoson* nem e-vel, hanem ě-vel mondik...

Gyepesi... Mer a kisiratosi: gyöpösi. Maguk gyepesiek, mink dorobánciak, mönnyenek a fenébe!

Népi vallásosság

Például a *kisiratosiak* *Mária-tisztelete*.

1856 eseményeit összegezve írja a lelkész, Nagy János a plébániatörténetben: a falu egy emberként állt Mária-szoborállítási elképzelése mellé. „1856-dik évben, midőn a szószékről a Lelki Pásztor egy Maria szobrának elkészítésére szollitá fel Hiveit, maga 10 pengő ftal kezdve meg az aláírási ivet: Ezen Napnak délutáni 4 órája vala kitüzve az aláírásra, melyre 562 vv f. igényeltetett. – Ez volt Lelkipásztorkodásom legörvendetesebb pillanattya. A délutáni ájtatosság után, tömve volt a Plebánia lak, egy óra műve volt, a Maria Snt Szobrára a leg gazdagabtól az utolsó koldusig sietett ajánlatát meg tenni, meg volt egy óra alatt az ajánlatt, hogy ha még egyszer anyiba kerülne is készek örömmel áldozni. – Azonnal meg rendeltem Grátzból az illető művet, mely hoszu 3 holnapok után késznek lenni jelentetett, és Szeged-re a Vaspállján leküldetett. Ezt tudomásul tevém azonnal a már nyugtalanul várakozó buzgó népnek, mely is a snt művet kotsiján haza hozhatni. Elment tehát egy négyfogatú kotsi egy esküdt emberrel és a Templom Atyával által venni, és haza hozni ama kedves vendéget, akit példátlan buzgosággal vártak és fogadtak. – Lovasok mentek száguldozni és tudni vallyon jön é már a Szegedi Kotsi, a nép egy tömegbe a falú végén várta azt; Hejjába mondotta a Lelki Pásztor, Hogy a Tisztelet eme (Mária) Szobrot csak a Felszentelés után illetendi, - mind hejjába – Hozzák a Máriánkat – vágat a lovas – ez egy pillanat műve volt, a harangok zugtak, a nép a falú végén

kifogja a lovakat, és maguk százan és mind akik hozzá férhettek huzták, és tolták a kotsit a kedves teherrel. – Az Egyház ajtajába a Lelkész a 80 éves öreg Földes aszonymal és a legöregebbekkel várta a megérkezést, az egész tömegnek egy hangú üdvözlése: Isten hozott szegény Helységünkbe és szegény Templomunkba Mária, Istennek Snt Anya, késéré bé a Templomba a tisztos művet, mely is a fent irt év September 14-én a legbuzgobb ájtatosság és az egész környékbéli nép jelenlétében az Hellybeli Plebánus Nagy János által Püspöki engedéllyel felszenteltetett. – Adgyon Isten minden jámbor közönségnek sok illy napot. A lelkész pedig ön magátul 'távol minden álarczoskodás' mélyly aláztatba vallyá és iktattya ide, hogy ez nap szellemileg a jobb világba vándorolt." (HD)

Az iratosiak nagy Mária-tiszteletét bizonyítja az itteniek rendíthetetlen, máig tartó Radna-járása is. Sarusi mamánk is többször megjárta Radnát, hogy orvosságot leljen bénaságára, tenger bajára.

Máriaradnán külön fogadalmi keresztje van a kisiratosi keresztény katolikus népnek.

Míg korábban a pünkösdi, meg a Kisasszony napi búcsúra jártak az iratosiak Radnára Máriájukhoz, utóbb – Almási Béla körorvos kezdeményezésére – október 8-án, Magyarok Nagyasszonya napján indul a faluból társasgépkocsi Máriaradnára.

Kurtucz tata reggel lavórban mosakszik a kútnál, közben i m á d k o z i k. „Üdvöz légy, Mária... Az Úr van teveled...”. A gyermekei ott rosszalkodnak, lábánál lábatlankodnak; imádságát félbehagyva rájuk förmed: - Az anyátok jó istenit, hagyjátok abba, mert szétverem a fejeteket! – Hogy visszafordulva, a víz fölé hajolva folytassa a mosdást és az imádságot: „...Magaddal vagy teljes...”. Ám a következő pillanatban, hogy csak nem hagyják békén a gyerekek, újra kitörjön: - Az isten bassza mög!... - emlékeznek rá 1983-ban a gyerekei. Mert hogy tata öregkorára vallásos lett.

Fiatallá férfiként éccaka bedobta a plébánia ablakát, mert a pap kipurkálta, amiért nem jár vasárnapi szentmisére, s e duhajkodása miatt bezárták rövid időre – nyilván hogy ráijesszenek, a rend tisztelére okítsák - a batonyai tömlőcbe.

Mácsán görögkeletiként keresztelték meg, idehaza az asszony (és az egész falusi közösség) római katolikus vallásához kellett igazodnia.

Tette, amennyire bírta.

Egyébként: vallásos a gazdaréteg, kevésbé templomba járó a helybéli zsillér-társadalom. (Úgy épp fele-fele a falunak.) Vasárnap templomba indul a Tódás, a Kis ucca, a Templom ucca és a Nagyfalu. Az Újtelep, a Gróza-tér, a Kekecs és a Zsillér kevésbé, illetve asszonya inkább.

Akár manapság.

A gazdák maguk adtak példát: elől jártak a vallásosságban.

Érdekes: az egyéb hagyományok megőrzésében nem! A tájnyelvet és a régi iratosi szokásokat a szegényebbek tartották meg.

Az adventi k i s b ö j t, meg a húsvét előtti n a g y b ö j t mellett érdemes szóba hozni a p é n t e k i t. Azsillérétekről szóló (Betevő falat című) fejezetben említhetjük: péntek hajnalban sütötte öreganyám az egész hétre való kenyeret, „mert a péntek a böjti nap”... Nem nehéz kitalálni, hogy passzolt ez a (nem föltétlen szentfazék) szegény asszony gondolkodásához: *bűtnek bűt, péntökön bűtölni* illik, ám akkor legalább friss lögyön, még meleg, igencsak kíváncsú, a legízletesebb a kemencéből épp hogy kivött kinyér! Ami akkor is finom, akkor is ízlik, ha csak sóval, paprikával hinted mög, ha csak vaj, olaj jut rá, vajba, olajba mártogatod, magában öszöd!

Lekvárt rá! Nyáron föl az epőrfára, szödni-vönni hozzá epröt... Almával, bármivel magában is. Hogy zsír, hús, hurka, kolbász, szalonna, töpörtyű, sonka, oldalas és más hasonló disznóságok nélkül is ellögyön embör, asszony, gyerekek, jány. Öregje, fiatalja.

D í c s é r t e s s é k – szögedi föld. „...a szögedi föld, a szegedi ember világa addig terjed, ameddig idegeneknek is ezzel a formával (Dicsértessék a Jézus!) köszöntek oda” (BálintSzögedi III/413).

Még a hatvanas években is *Dicsértessék!*-kel, *Dicsértessék a Jézus Krisztus!*-sal köszöntek rád az utcán a falubeliek, amikor hazajöttél. Nénéid is. Hogy aztán egyre kopjon – a régi Iratos tartása.

Csodálod, Dorobáncon?

A k i n y é r r e (könyérre) k ö r ö s z töt vetünk, mielőtt mögszegnénk – vetettünk, míg le nem szoktattak bennünket érül is. A templom előtt úgyszintén körösztetés, úti körösz előtt nemkülönben. Az olá szomszéd nemcsak a görögkeleti előtt hányja magára a keresztet, valamennyi istenháza előtt, a magyarokénál, németekénél is.

Isten, Isten! Jobb óvatosnak lönni.

Kereszt, kenyér... Egyik szentebb, mint a másik.

Az igazán komoly embör, mög asszony megcsókoli a szegetlen kinyeret! Ha földre hull, fölkapod, be vele! Legföljebb letisztogatod. Szent... (Szentelmény már attól, hogy te mögköröszölted.) *Égy morzsát sē a szentöltbű!* A keresztet úgyszintén csókoli a magunkfajta.

Magadfajta?

Köröszteny katolikus embör hogynē...

Annus néném emlégeti 2010-ben az 1930-as éveket: *Tata lévőtte (lētōtte) a kalapot, körösztőt vetőt a könyér ajjára, mögszegte és mondta: Édös Jézus, köszönöm!*

Ű még köszönte! (Tán ezér jutott nekik, szülőknek, 7 gyeröknek, - Sarusi - szülének.)

Nyilván a népi vallásossággal függ össze, hogy a falu népe máig úgy tartja, a gonosz ember sírjából förtelmes bűz árad! Neveket is mondanak, pl. egy régi kommunistáról szólva emlegetik, hogy a sírjánál, ha elmész mellette, borzalmas szagot (már-már illatot) érzel. Arról nem beszélve, hogy az illetőnek – akár a többi rosszéletűnek – kimondhatatlan kínok között kellett kiszenvednie! Úgy látszik, enélkül el sem tudják képzelni az effélék végét. Ezek együtt a mieink szemében az *i s t e n i i g a z s á g s z o l g á l t a t á s* jelei. Hogy ez milyen régi hiedelmekkel függ össze, bizonyoság rá, amit a középkorban jegyeztek föl: Fehérvárt István király megbontott sírjából 1083-ban, szenté avatásakor „nagy mondhatatlan szép illat” csapta meg az ott lévők orrát (Várkonyi 118). Azaz a jónak jó, a rossznak rossz szaga van holttemként is...

A két példa közt egy évezred feszül.

Hiedelmek

Van belőlük épp elég! Hogy csak néhányat említsünk, azokat, amelyeket hallottunk. (A legtöbbet apánktól s öreganyánktól.)

Előbb nézzük a bűbájosságokat s bűbájos személyöket.

boszorkány - Az elátkozott vörös arcú ember c. helyi mondában az öreg boszorkány elátkozza azt az embert, akire megharagszik. „Az átok úgy szólt, hogy az embernek olyan pirosan égjen a teste, mint a sült hús.” A nagyiratosi bálba igyekvő legényeket halálra ijesztgette a vörös ember, mígnem egy bátor

ifjú egymaga vágott neki az útnak, s bottal támadt az elátkozottra. Mire föl az visszanyerte eredeti mivoltát, megszabadult a varázslattól (KovácsMonda 31). A mérgezett lepény c. mondában (KovácsMonda 32) a vénséges vén öregasszony, boszorkányként, az iratosi legelőn kiszívta az egyik tehén tejét. Oda-haza lepényt sütött, és ráokádta a tejet. Elküldette unokájával a menyének. Amikor az asszony a szájához akarta emelni a szép pirosra sült lepényt, kislánya kikapta a kezéből és a kutyának dobta. A kutya fölfalta, és fertály óra múlva megdöglött. L. még Luca nap, lucaszéke, uborkáné.

bűbájos – „Bűbájosokrul is mesélt Kis Sarusi öreganyád...” A lucaszéke köré gyűlt szenteste a templomban a falu összes boszorkánya, bűbájosa.

gurászta - A megellett tehén első tejét, a gurásztát az öregasszonyok megfőzték, odahívták a környék gyerekeit is, és megetették velük. Olyan volt, mint a túró. Akkor a nyakunk közé borították a vödör vizet, hogy a tehénnek sok teje legyen – tudod meg jó atyádtól Bcsabán.

halál - Őmöggy a levélhullássā – mondi Rozi ángyi a nagybeteg, tüdőbajos uráról, K. Pista bátyáról 1979-ben. Tavasszal, hogy akkor még él az embere: Éviszi ...És eccő csak el is mönt.

hazajáró lélők – Leginkább a temetőben találkozhatsz vele. Községünkben is hallani azt az állítólagos történetet, hogy éjszaka valaki a sírkertben véletlenül leszúrta a kabátját a földhöz, nem tudott mozdulni, azt hitte, a halott megfogta, és ijedtében szörnyethalt. Van, aki az illető nevét is tudja.

jós - Ősz öreg embör jósol a kürtösi határban a vasúttöltésnél dolgozó apának ebédet vivő gyermekeknek: három lyukat mutat, az egyikben zab, a másikon búza, a harmadikon vér van. „A három lyuk három évet jelent” – mondta az öreg. „Az első évben zabból lesz a jó termés, a második évben búzából lesz olyan termés, mint amelyet még nem is láttatok, de a harmadik évben annyi vér fog folyni, hogy nagyon...” 1846-ot írtak akkor, regéli az iratosi mesélő Kovács mondagyűjtésében (32). Dédapám, Sarusi Kis János (aki 1848-ban született) nem sokkal később, fél évszázad múlva épp onnan, a Kürtös és Kisiratos közt fekvő, Kurta-Kurtics alatt lévő Almásyiratosról (ne is mondjuk, a vasúttöltés mellől) menekül át a kilakoltatásból a családjával Kisiratosra, hogy attól fogva időjósáslásból igyekezzék megkeresni családjának a betévő falatot.

kísértet - Fény kísérti a kincskeresőket a dombnál (KovácsMonda 36). Kisaszonyféle tesz csúfságot egy bácsival, aki a domb mellett didergő kisaszonyt hívja, jöjjön föl a kocsijára, mire az csúnyán szól vissza. A gazda ustorral vágna rá, de „Mikor fel-emelte az ostorát, valami erő visszadobta őt a kocsi derekába”. A falu szélén lakók úgy látták, hogy gazduram tüzes bikával verekedett (KovácsMonda 38).

lámpa – Lámpa kísért a domb körül, mutatja a kincs helyét (KovácsMonda 35, 37, 38, 39).

lámpás, lámpásos, töklámpásos – A Halomnál, éccaka, tökmécössel ijesztgetnek. Lámpás (lámpásos) embör jár a halomnál; éccaka nem mernek āra mönni. A „lámpásos ember” előtt nincs akadály, fölmege a padlásra, behatol a zárt ajtón, s nem más, mint lidércfény, l. ott.

lepedős – Lepedőbe burkolózott legényök ijesztgetik a temetőbe járókat, akik hazajáró lélöknek gondolik őket, pedig csak szeleburdi (fékezhetetlen) fiatalok 'szórakoznak' velük.

lidérc – Öreganyánk meséiben a Szőlős-halomnál tűnt elő; fény a Halomnál. Az arra járókat ijesztgeti. A „lámpásos ember”: lidércfény.

lucaszéke – A Jelős napok c. fejezetben írunk előállításának körülményeiről, a Luca napnál.

mankós – A gólyalábas embörre mondik, nem csak a rossz lába miatt mankóval bicegőre. L. még a ragadványneveknél.

orvos - Sarusi Kis János (a falurajz írójának dédöregapja) időjós, orvosló embör vót. L. még jós, táltos.

öregasszony, öregembör – Mondánkban a két halomhoz kincshasásra csábítja az embereket. Az öregember sántának tette magát, az öregasszony meg kérte, hogy vegyék föl őket a kocsira; az ugrik egyet az asszony mögül, oszt bemegy a dombba (KovácsMonda 37).

szentölt víz – A vízkeresztkor (vízszenteléssel) megáldott szentelt víz minden betegségre fogatos! Kenik, isszák, meghintik egymást, magukat vele... L. Jelős napok fejezetben a vízkeresztnél, és a Tájszótárban.

tátos - Annus nénénk regéli: „Mamád öccse foggal születött, hat ujjal, tátos vót. Az első vihar elvitte”. Más (szülőatyád) ugyanezt így adja elő: „Táltos fia született: két sor foga volt! Azon az éjszaka akkora vihar volt, hogy majdnem elvitt mindent! 1915, 1916 táján. Két órát élt”. Kis Sarusi János (dédöregapám, született 1848-ban, meghalt 1928-

ban) és Kakuja Rozália fia volt ez a táltos gyerekek! Atila temetését a kisiratosi mondában a táltosok íranyítják (KovácsMonda 14). A mesékben más táltosról is tudnak a mieink: „vidd magaddal ezt a kalapot, ezt a lovat, meg ezt a táltos kutyát” (Kovács 19).

táltoskutya – Burkus kutya táltos kutya Kovács meséjében (17-18).

tüzes golyó - Röpi a domb felé, majd fekete hínóvá változik, amelyben egy nagysága, meg egy úri ember ül – majd eltűnnek a dombnál. Más szemtanú arról az esetről számol be, amikor a golyó öregasszonnyá változott, s térden állva megkerülte a dombot. Amikor az emberek leszálltak a kocsiról, közelebb mentek, hogy beszélnek vele, a domb megnyílt, oszt az asszony eltűnt (KovácsMonda 38).

uborkáné – Boszorka ez is (Kovács 160), akár a zöld uborkáné (159). L. boszorkány.

viharlámpa - Jön ki éjszaka a dombból; két lámpa birkózik egymással, majd visszamennek a halomba (KovácsMonda 38). Töklámpa? – l. ott.

zsoltármadár – zsoltárt éneklő madár, mesében fordul elő (Kovács 88).

Jég ellen

„A harangszó is szent, elűzi a gonoszt, ezért lehet vihart, jégesőt is elhajtani a harang szavával” – írja Szabó László a Jászság című kötetben (224). Nálunk is valami hasonlót jelenthet.

„Amint mondogatták: vihar elé harangoztak. A harangozó 1723-ban szövegezett hatósági esküjében ünnepélyesen kötelezte magát, hogy 'háborgó fölők alkalmatosságával' mindig harangoz" (BálintSzögedi III/329). Hogy lassan háromszáz év múltán ugyanúgy vihar elé harangozzanak Kisiratoson a szögedi származék harangozók... Harangozzon helyettük az önműködő harangozó szerkezet.

„A harangot ágyúból öntötték, régi rézágyúból! Hallai öntette Tömösváron a két háború közt. A rézágyúból öntött haranggal nyáron jégfökhő ellen harangoznak. Azt mondják:

- Harangoznak fölkhő elébe!

Ha meg nem harangoznak:

- Na, nem harangoznak fölkhő elébe? Nem látja a harangozó, hogy gyün a fölkhő?

A községi ágyúval ünnepen löttek, mög ha jégfökhő gyütt, hogy elzavarják! És van benne valami...

Az igazság, sokszor elhajtották a fölhtört Kürtös felé és ott volt jégverés. A hang elverte a fölhtört, rájuk hajtotta a vihart. A régi öregök mondják, emiatt vita vót Kisiratos és Kürtös közt, ellentét.

Három harang van. A nagyharanggal déli tizenkettőkor harangoznak – tudjuk meg öcsém uramtól 1980-ban.

Jég ellen – sütőlapát, fejsze az eresz alá.

Öreg K. M. mondja 1980-ban: Amikor esett az eső, és kezdett jég esni, a sütőlapátot kitették élire az udvarra, hogy ne legyen jég. Vagy a fejszét belevágta a földbe, úgy hagyták.

Unokatestvér regéli 2005-ben. A férje, *Pétör családja babonás vót, ű is az! Ha jégeső van, a fejszét belevágja az eresz alá a földbe. Aztán esik be (a házba), ott hagyja. Esküszöm, hogy van benne valami! Mert 5 perc múlva eláll. 5 perc, a nagy mögszűnt, még 5 perc, az apró jégdarabok is mögszűnnek.*

Húgom ezt arra föl meséli, hogy népköltési gyűjtő Harangozó Imrének egy kisiratosi öregasszony elmondja: Ha jégfelhő közeledik a faluhoz, imádkozni kezdi jég elleni imáját! Attól Kürtösnek fordul a felhő! Amikor a kürtösiek megtudják, hogy az iratosi néni imádkozni kezd, elküldenek valakit, hogy leállítsa...

Köpés, szömmel verés

Köpés gonoszszűzés és szerencsevárás, szerencsekérés, szerencsevarázslás jegyében. Mert a köpés lehet varázslás, gonoszszűzés is.

Phű, phű! Apád, anyád idegyűjjon! – köpködi meg a kezébe került apró pézt öreg Kurtucz Misa (megesett vele, hogy a fodrásműhelyben, a borraivalót zsebre vágva, tehát még a vendég előtt).

Pű, pű - köpködi meg Annus nénéd a kisdedet, hogy szöröncsét hozzon neki. Hogy el ne vigye a szerencsáját... És csak rövid ideig nézi, nehogy szömmel verje.

Phű, phű! – köp a hízó felé az embör, hogy jó zsíros lögyön, disznóvágásra jó kövérre möghízzon. Hogy el ne vigye a szerencsáját...

Pű, pű! – köpsz mérgedben a gyerekre, ha rosszkodik.

Annus nénéd 1982-ben megnézi a pár hetes babát, Csabát. Megköpködi (hogy szöröncsés lögyön?), és csak rövid ideig nézi, *néhogy mögverje szömmel!*

Ha valakinek *szúrószöme* volt, azt mondták: köpködjön meg akár állatot, akár gyereket (ami tesszik neki), hogy *ně verje mög!*

Akinek *olyan a szöme*, amikor szarik, nézze mög a budiban a szarát, és akkor nem fog fogni a szöme! Legközelebb nem ver mög sēnkit, vagyis soha sēnkit!

Ha *kisgyerök sír, szömverés* az oka. *Mögverték szömmel!* És akkor *szenes vízzel* megmosdatták... - hallod 1980-ban.

A nyál amúgy (köpéssel vagy anélkül) sebre való orvosság is.

Orvoslás, betegség

A legtöbbet apámtól hallottam (lejegyeztem őket 1979-83-ban). Ő meg, föltehetőleg, anyjától, Sarusi mamától, aki meg az időjós, állatgyógyító Sarusi dédapámtól.

Valami csak-csak.

alvászavar ellen – „Ha a gyerek nem tudott aludni, mákgubóból főztek teát, azzal altatták. Aludt szerencsétlen éjjel-nappal. Ezért lett olyan sok hülye.”

csíra - Nemi elváltozásban szenvedő nő, l. Tájszótár!

fűlbetegségre való – „Gyógyítás szentölt vízzel. Lámpa fölött (régi lámpa, petrós) melegítenek egy kalán szentölt vizet, a beteg fűlbe csöpögtetik. Fűlfájást, fűlbetegséget orvosol. Talán még mög is isszák, ha valaki nagybeteg” (K. J-né, Tódás, 1980). A sáncok, kerítések tetején volt rengeteg kőrőzsa. A fájós fűlbe belecsavarták (a nedvét, levét).

gyomorrontás – „Ricinusmagot adtak annak, akinek gyomorrontása volt, hogy hajtsa meg. Rekutabálam volt harminckilencben, így novemberben, megzavarták a mulatást a csendörök: bejöttek, hogy vége a bálnak! Adtunk nekik néhány száz lejt, Na, csak mulassatok! – mondták. Az asztalon állva ittuk a tízliteres demizsonokból (a bort). Tudod, hogy nem szoktam inni, nem bírom, eléggé kikészültem. Otthon hányingerem volt, mama beadott 5-6 szemet, majdnem belepusztultam. Földobáltam magam ilyen magasan. A ricinusmagot féléletten vették be. Később hallottam, hogy a ricinusmag méreg, meg is halhattam volna tőle” - emlegeti öKM.

hasfájásra – „Kenyérhéjból pénz nagyságút vágta, késsel bevágta, hogy belemenjen a rongyszalag, keresztbe rátették a két rojtot, bezsírozták, hogy égjen, és késhegygel tették a gyerek ködökire!

Üveg poharat borítottak rá, gázt eresztett, fölhúzta a hasát (hasán a bőrt). Elmúlt a görcs, a hascsikarás!” „Hasgörcse volt a gyerekek? Verébszart szedtek össze, nagyobb kávé kanálba anyatejet fejt rá az asszony, összetörték, megetették vele!”

hátfájás ellen – „Tavasszal az első mennydörgéskor meg kell hengergőzni, akkor nem lesz hátfájásunk! Márciusban Bélával a fehér ingben meghengergőztünk a porban. Amikor az anyám hazajött, megkérdezte, mit csináltunk? Megmondtuk, hogy ne fájjon a hátunk! Jól elvert.”

malária – „Konstancán török családnál laktam. Amikor maláriát kaptam, ugyanúgy gyógyítottak, mint otthon! Szenes vízzel kenték be a testemet, megköpködtek!” – regéli (ezt is) öKM.

mandulagyulladás – „Genny (gennyes zacskó) a torokban. Anyám összetekerte a törülközőt, és a torokra téve kétoldalt hátrafelé nyomta, hátra haladt a nyomással – kinyomta a gennyet!”

nadály – „A nadály növény, nálunk fekete-nadályként gyógyszernek használták, teát főztek belőle, vagy kovással ízületi borogatásra alkalmazták, de sokszor csonttörés (repedés) gyógyítására is” (AV 2006). L. a feketenadályt a Tájékoztatóban!

nyughatatlan gyerekek – „A gyerekek, ha nem maradt, összerágott az anyja kockacukrot és kenyérbélt, bekötözte zsebkeendőbe, és a gyerek azt szopogatta. Nagy görcsöt kötött rá, hogy ne nyelje le. Cumi helyett.”

piócás – „Gyerök koromban sokan alkalmaztak piócás kezelést, de ennek semmiféle tudományos alapja nem volt. Az idős emberek otthon üvegben tartottak piócát, azt időnként mögitatták saját vérükkel, főleg vérnyomás ellen. Mi, gyerekek, pénzért fogtuk ki a piócákat a különböző állóvizekből. Sajnos nem tudok manapság a létezésükről. (A faluban) Nem ismerik pióca jelentéssel a nadály szót, amely errefelé gyógynövényt jelent” (AV 2005).

rángógörcs – „Rángógörcsöt kaptak a gyerekek, azt mondták rá: 'Benne van a frász!'. Gyertyát gyújtottak, fölé üveget tartottak, az üvegen a láng fölé ólom került. Az ólom elolvadt, tányérba, vízbe öntötték. Kifolyt, szétesett, különböző formákat adott. Erre voltak külön asszonyok, bárki nem tudta. Ha ördögforma volt, azt jelentette, hogy kiűzték a gyerekből a gonoszt, a gyerek megmarad. Ha virágformát mutatott, azt jelentette, hogy meghal a gyerek! Ördög, ha farka van...”

sebre – „Kis Sarusi tata (a jós embör) a végén odakötözött hozzánk. Fódozó cipész volt. Egyszer dikiccsel elvágta a kezét. A vért sóval és törött paprikával állították el. Utána egy kis kanál zsírt és ugyanannyi élesztőt összegyúrt és rátette a sebre, rákötözte. Reggelre hófehér lett, kiszívta.” Kiseb seb kezelésére a nyál is megteszi.

síró gyerök – Síró gyermeknek szenesvíz... „Ha kisgyerek sír, azt mondják: 'Megverték szemmel!' És akkor szenes vízzel mosdatták meg. Hét szál seprűszálat meggyújtottak, és tiszta pléhtányért (ilyenek voltak, és laposak) tettek alá. A seprűből (való) szálat a víz fölélt elégették, a hamu beleesett a vízbe, és akkor a fejtől a lábáig húzta az anyja a belemártott kezét (tenyerét, ujjait). Mikor a (gyerek) szájához ért, a kezével beleeresztett néhány csöppet. Közben 'Távozz gonosz az ártatlan testből!', ezt mondogatta. A gyerek meztelenül volt.”

szenesvíz – A népi orvoslásban pl. malária, szemmel verés ellen, síró gyerök gyógyítására szenes vízzel mosdatnak.

szentölt víz – Szentelt vízzel sok mindent igyekeztek gyógyítani. K. J.-né a bénaságára kente, itta, iszogatta, másnak fülbetegség ellen szolgált. Hogy más nem hatott, sem orvosság, sem semmi nem tett jót! Ez állítólag jó löhet.

torokfájás – „Torokfájás, bedagad a torok (orvoslása): petróleumot itatott velünk az anyám, persze keveset. Vagy tollal beecsetelte. Petróval, ami a lámpában volt.”

Hogy a végére érek, kiderül: dédöregapámtól, a (csak pár napot élő) táltos fiút nemző Sarusi Kis Jánostól öröklődik ránk ez a kicsi kis paraszt orvoslási tudás még a XIX. századból! (Ide a XXI.-be.) Makóról-Csongrádról Almásy-Iratosra, majd a végső nyughelyre, Szalbek-Iratosra.

Hozta, vitte, átadta. Annyit, amennyit: sosem látott (de bizonyára remélt) dédunokájának.

Forrás

Almási Vince kisoratosi tanár, polgármester (Kisiratos, 1949-) – AV

Bálint Sándor: A szögedi nemzet. Sz. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. I. rész: 1974/75-2, II. rész: 1976/77-2, III. rész: 1978/79-2. (BálintSzögedi)

Bálint Sándor: Szeged-Alsóváros. Sz. 1983

Borovszky Samu: Csanád vármegye története 1715-ig. I-II. Bp. 1896-7

Fábián Imre: Bihari találós mesék. Nagyvárad, 1999

- Historia Domus (Egyháztörténet, Kisiratos - kézirat)*
 Katona Imre: Magyar népművészeti-néprajzi útikalauz. Bp. 1990
 Kovách Géza: Kisiratos – Történelmi áttekintés. Kisiratos, 2004
 Kovács Ferenc: A sánta kutya lábán forgó palota. Újkígyós, 1997 (KovácsMese)
 Kovács Ferenc: Aradvégi mondák. Újkígyós, 1995 (KovácsMonda)
 Kovács Ferenc: Iratosi kertek alatt. Buk. 1958 (Kovács)
 Kurtucz Anna – Árvai Jánosné (Kisiratos, 1928-)
 Kurtucz Gergely, ifj. (Kisiratos, 1947-Kisiratos, 2004)
 Kurtucz István (Kisiratos, 1913-Kisiratos, 1980)
- Öreg Kurtucz Gergely (Mácsa, 1886-Kisiratos, 1967)
 Öreg Kurtucz Mihály (Kisiratos, 1919-Békéscsaba, 1994) – öKM
 Sarusi Kis Borbála (Almásyiratos, 1891-Kisiratos, 1967)
 Szabó László: Jászság. Bp. 1982
 Temesi Ferenc: Por. Bp. 1986-87
 Tiszatáj, 1979/I. 17, Tamás Gáspár Miklós jegyzete az Apátzai-film című Bretter-forgatókönyv végén.)
 Tóth Béla: Iratos dombon. Bp. Magvető, 1988
 Várkonyi Nándor: Dunánúl. Bp. 1975
 Vőfélykönyv (Antal Mihály kézírata, Kisiratos, 1958 - másolat SM-magángyűjteményben)

A Duna menti svábok kálváriája*

I. Letelepedés a Pannon alföldön

A Duna menti svábok útját, fejlődéstörténetét összehasonlítva más német törzssével, egyiket sem lehet ilyen részletességgel végigkísérni. E népcsoportnak, amely derék parasztokból és kézművesekből állt, 1683-ban kezdődött el a története, amikor a Bécs melletti Kahlenbergnél a keresztény seregek legyőzték a török csapatokat. A törököket akkor visszaszorították a német felszabadító háborúk, amelyeket az uralkodók vezettek: lotharingiai Károly, a bajor Max Emánuel, a bádeni Lajos és a sokat megénekelte Szavoyai Jenő hercege a közép-dunai térségből.

A Habsburg császár, valamint a világi és egyházi nagyságok, az elnéptelenedett és sivár Pannóniából egy védett és természetes életteret akartak kialakítani, a keleti Alpok, a Duna és Száva által bezárt területen.

1683 és 1786 között kerekén 150.000 lakost telepítettek át a Duna mentére. VI. Károly császár, majd Mária Terézia (1740-1780) és II. József császár (1780-1790) uralma alatt érkeztek a telepesek három nagy és több kisebb „sváb vonulat”-ban a Pannon alföldre.

A vándorlás körülbelül száz évig tartott. Kezdetben a sváb telepesek jöttek, később a frankok és bajorok, majd az elzásziak, lotaringiaiak, pfálciak, hesseniek, bőmök (csehek), sziléziaiak, veszfíliaiak, svájciak és nem utolsósorban az osztrákok és más népek is csatlakoztak.

A telepesek ezt a sivár vidéket Európa éléskamrájává alakították át. Nemhiába hangzik így az akkoriban legismertebb mondás: „Az elsőnek halál, a másodiknak nyomor, a harmadiknak kenyér!”

Az új Duna menti sváb-német nemzettörzs előbbi származási helye ezzel megszűnt. Mint maga a bevándorlás is, egy új csoporteszmélethez vezetett, egy hosszú időre. Mind a népviselet, mind a nyelvjárás és a szokások terén is, fokozatosan kiegyenlődtek a különbségek.

A Duna menti sváb elnevezés először az első világháború után honosodik meg. Már korábban is a német telepeseket a pejoratív „sváb” névvel illették. A magyarok és szláv népek nevezték el így őket, ami meg is maradt mindvégig.

A bevándorlók élettere általában a Pannon alföld nyugati és déli részeire terjedt ki. Ez a Kárpát-medence síkságait öleli fel, ami 1918-ig az Osztrák-Magyar Monarchia keleti területén feküdt. Az Alföld peremén a hegyvidékekig szélesesen elterülő dombvidék húzódott. De a legnagyobb kiterjedésűek az Alföld löszvidékei voltak. A folyóvizek mellett egy széles sávú lapály húzódik, ami délen a Duna és Tisza között a legszélesebb.

Az egész Duna—Kárpátok vidéken 1918-ban már 1,5 millió német lakos volt. A telepesek a császári szabadság által a Pannon alföldön az úgynevezett „szabad császári-királyi örökös alattvalói” titulust kapták, míg a feudális uralom alatti Magyarországon csak a nemesség és jobbágyság volt ismert. A német telepesek polgárjogokat kaptak, és mindez jóval a francia forradalom előtt történt. Bánátban és Bácskában a telepesek az úgynevezett „katonai határvidék”-en, a bécsi udvar alattvalóiként, amely a Dráva, Duna és Balatonnal bezárt „Sváb Törökország” nevet viselte, ahol toleráns és felvilágosult nemesség fedezékében éltek. Tulajdonjogaik voltak a földre, amit megműveltek. Szabadon házasodhattak, szabad foglalkozásuk volt, valamint szabad letelepedési és mozgásszabadságuk volt. Az első önálló és szabad állami alattvalók, úgynevezett „szabadparasztkok” voltak.

A sokféle szabadság ígérete csalogatta a telepeseket a Duna mentére. A habsburgi toborzást végző titkos politikai megbízottak az előausztriai svábokat indították először útnak. A legfontosabb gyűjtőtábor a szabad birodalmi város, Ulm volt. A telepesek belefáradtak az uradalmi teherviselésbe, a sok háborúzásba a franciákkal, és így megmenekülhettek a jobbági kötöttségektől is. Többségben voltak a kézművesek és a parasztkok.

Megindult az utazás lefelé a Dunán, az úgynevezett „ulmi skatulyáknak” nevezett hajókon, a 2900 km hosszú európai sorsfolyamon. Az akkori dunai hajózás Ulmtól Belgrádig tartott. A dunai hajózáson még részt vettek az úgynevezett „kelheimi vasaló” nevű hajók is.

Adam Müller-Guttenbrunn, a dunai svábok nagy írója, így ír a regensburgi állomás telepeseiről:

„A kivándorlók, akik elhelyezést nyertek az első kelheimi vasalón, korán reggel ott sorakoztak a gyóntatószékek előtt a Szent Jakab- és Szent Emmerán-templomban. Egyikük sem akart a szentmalaszt átvétele nélkül útnak indulni. A Szent Péter-templomban pedig 13 ifjú pár várt esketésre, akik gyors elhatározással keltek egybe, mert a császár különben nem engedte őket át a határon. Amit ott-hon nem tehettek meg, az itt parancsba volt adva. Ő, milyen szívesen tették ezt a krisztusi párrá válást egyesek, s nem mint a többiek.....Egy nassauai lány egy fekete-erdői parasztléánnyel, egy luxemburgi lenszövő egy Bodensee melletti sváb lánnyal házasodott össze, akivel az életben sohasem találkozhatott volna. Ez csak Regensburgban volt parancsra lehetséges, így keveredett az összes tájszólás és népviselet a szent Római Birodalom német nemzetiségű déli és délnyugati részében. Hogy a párok megértették-e egymást? Ez nem éppen biztos. De az igaz szerelem áthidal minden tájszólást.”

A középkorban a magyarországi városi németiség, amely a török uralom alatt jött létre, a török háborúk folyamán el is tűnt. De amikor az első Duna menti sváb telepések az akkor még Pesttől különálló budai oldalon pihenőt tartottak, ott akkor már 40 éve jelen volt a német polgárság.

A török uralom alól felszabadított Magyarországon, a Pannon alföldön lévő városok katonai és gazdasági támaszpontokként való kibontakozását a német kézművesek és német gazdasággal foglalkozók tették lehetővé. 1800-ig a Duna menti sváboknak a fele a városokban élt. A legtöbb Duna menti sváb falusi település pedig zárt közösségekként általában szabályos kockaalakban épült. A parasztházakat formálisan a földből építették, döngölték. A tetőszerkezetet a hajók szétbontásából nyert faanyagból, a tetőt pedig náddal vagy szénával fedték be. A bécsi uradalom kétféle házformát engedélyezett, egy parasztházat szoba-konyha és kamrával, és egy kisebbet a kézművesek részére, a „kislak”-ot. Csak a harmadik nagy svábvonulás alkal-

mával engedélyezték államilag az istállókat és a készletraktárokat.

II. József császár kétszer látogatta meg Bácskát, hogy az általa betelepített Duna–Tisza közét közelebbről megismerje. Egy Duna menti sváb mondta, emlékezve ezekre az eseményekre:

„A császár szívesen járta titokban az országát. Így látta, mit művelnek a nagyurak a néppel. Ezért nem kedvelték őt a nagyurak, de a parasztok és szegények annál jobban szerették. Nálunk is járt ezen a vidéken. Koldusnak volt öltözve és szárazkenyeret meg egy bögre tejet kapott az emberektől. Senki sem ismerte fel, hogy ő a császár, és hogy Bécsben egy nagy palotában él...”

Az angol geográfus, Paton beutazta a 19. században a közép-dunai területeket. Így írt a látottakról:

„Bánát nemcsak Magyarország, hanem az egész császárság magtára. Lehet egészen a Nílus deltáig utazni, de még egy ilyen, a természettől ennyi előnyben részesített földrészt nem fog látni és találni sehol sem!”

II. A parasztilág

Ahol Szavoyai Jenő herceg katonái az embermagas fűben vesződtek és nem ritkán a lovasságnak kellett előre lovagolniuk, hogy csapást vágva a gyalogság előrehaladását segítsék, ott vette kezébe a Duna menti sváb az ekevasat. A 18. században megváltoztatták az egész vidék képét. A füves sztyeppe eltűnt, levezetőcsatornákkal kiszárították a mocsarakat, a lápot, kiépítettek bekötőutakat és hidakat, a Tisza és a Duna magasra döngölt töltések közé lett szorítva, úgy, hogy csak ritkán, a tavaszi nagy árvizek idején szakadtak át és pusztították el a szántókat. Rövid idő múlva az állam az adók, a robot, a tized által (1848-1849-ben lett megszüntetve) visszakapta azt, amit a betelepítéskor befektetett.

„Nem karddal, hanem szántóékével foglalták el a földet” - áll Stephan Augsburgi mondása egy templomtornyos kiírva. A történelemtudomány megítélése szerint a Dél-Németországból bevándorolt parasztok voltak a legelőrehaladottabbak az akkori Európában. Magukkal hoztak számos erényt, ami őket a magyar állam szívesen látott munkaejévé tette. Szorgalom, kitartás, rendszeret, felelősségérzet, igénytelenség, beilleszkedési készség és takarékoskodás. Pannónia német falusi lakossága általában a frank hosszanti-udvaros házak stílusában

épült. Az utcai résztől befelé, az udvar felé egy tágas, oszlopos, szőlővel befuttatott folyosó húzódott. A ház falán, a bejáratnál, sokszor házi-mondások köszöntötték a belépőt, mint például: „Mondj igazat, gondolkodj világosan - ha bort veszel, fizesd is ki!”

vagy :

„Isten óvjon a nehéz időktől, a kőművesektől és az ácsoktól !”

Egy másik mondás :

„A világ legszebb címere az eke a szántásban !”

vagy :

„A saját tűzhely aranyat ér, ha szegényes is, mégis melegít !”

A dunai svábok gazdasági ereje egészen a II. világháborúig növekedett. A lakosság egyötödét alkották, a földek egynegyedét művelték, és a termés egyharmadát termelték ki. A gabonatermelésen kívül – ahol a búzatermelésen volt a hangsúly – a „sváb-törökországi” löszvidékeken, a bácskai Bácsgyulafalván és a bánáti homokon, Versec és Fehértemplom térségében voltak a híres dunai sváb szőlők, ahol a német borokat készítették, ami a sör mellett a németiség itala volt. „Igencsak erősebb egy pohár bor, mint két ló!” - mondogatták a falusiak.

Kendert Bácskában, egy keveset Horvátországban, Szlavóniában meg Bánátban termesztettek. A német bevándorlók Badenből és Pfalzból hozták magukkal. Ezeken a vidékeken a második világháború előtt a jólét alapját jelentették. A 135 kendergyárból 1942-ben 101 német kézen volt.

Az évszázad kendertermésének nagy részét falvakban dolgozták fel. A fonógépek sokáig dolgoztak, mire a kötők és szövők megkapták a szükséges fonalat. Az asszonyok és lányok dicséretére mondván, igencsak szorgoskodtak a szövőszékek mellett, sok-sok délutánon és estén át. Minden településen a fonókban, ahol esténként a leánysereg összegyűlt és szorgosan pergették a rokkákat, csattogtatták a szövőszékeket, ott mellesleg megtárgyalták a falu híreit is, majd az idecsapódott legényekkel ment a heccelődés, nevetgélés. Akikre szemet vetettek és szerelem született, a pároknak szabad volt együtt menni, szabad volt a lányt hazakísérni.

A német nyelvű pannon falvakban a hétköznapi munkák, a szokások pontos és szigorú határok közé voltak sorolva.

A parasztszaládoknál a földművelés, a szőlőművelés, a gyümölcsstermesztés, az istállók ellátása, a disznóhizlalás a férfi dolga volt.

A konyhai munka, a mosás, a tehénistálló, a baromfiudvar és egy kis része a földmunkáknak, az aratásnak az asszony dolga volt. Gyakorta három generáció élt egy tető alatt. A Duna menti sváboknak nem tanyáik, hanem parasztházai voltak, amelyek a szomszédos kereskedők vagy kézművesek házai mellé épültek. Az udvar, a falusi házzal, négyzet alakban a hosszanti lakóházból és a rövid utcai részből állt. Hátnál egy összekötő fallal, ill. fészerrel kapcsolódott az ablaktalan szomszédház hátsó falához. Az udvar fel volt osztva egy kiteglázott első udvarra - virágoskerttel és hátsóudvarra. A hátsóudvarban voltak a háziállatok és a nagy trágyadomb, ami a szántóföldek trágyázására szolgált.

III. Falusi szokások

A dunai svábok nagyon vallásosak voltak. Ez volt a formálóereje életmódjuknak és szigorú kötelességérzetüknek. Isten akaratából szorgalmasak, házastársi hűségben élnek, a szülői autoritást tisztelve, Isten parancsait követve. Ezzel kimutatva, hogy Isten az élet és minden lény életének az ajándékozója. Az egyházi évet a vallási ünnepnapok és szokások töltötték ki. Az ünnepek barokkos bőséggel teltek. Szeretik az ételek sokféleségét, szórakozni pedig a fúvószenekarok muzsikája mellett szoktak. A templomok a dunai sváb falvak közepén épültek. Stílusuk a késői barokkra jellemző, az úgynevezett telepes-barokk, ill. dunai-barokk volt. Az imaházakat váltották fel a templomok.

A harmadik nagy „svábvonulás” alkalmával (1781-1787) II. József császár a megkülönböztetett kiváltságok értelmében a monarchia minden polgárának vallásszabadságot szavatolt. A protestáns bevándorlókat is verbuválták, akik igen zárt közösségeket alkottak. De építészetiileg a katolikus templomok nem sokban különböztek a református és evangélikus templomoktól.

Úrnapija

A katolikus közösségekben az Úrnapiját pazarul ünnepelték. Az úrnapi oltárokat különböző családok gazdagon díszítették tavaszi virágokkal. A zenekar, a helyi tűzoltók, az iskolások, a „fehérmépek”, a legények és a felnőttek nagy tömege, énekelve vonult a virággirlandok alatt a körmenetben. Elöl a baldachin alatt a pappal, aki az oltáriszentséget vitte

oltártól oltárig. A Duna menti svábok szokásvilága a másik nemzet felé is józan, racionális, toleráns volt. A vallásgyakorlásuk megőrizte a barokk érzékenységet ebben is.

Az esküvők

A régi szokások szerint a házasulandók szülei a legfontosabb jótanácsokkal látták el a fiatalokat: a szerelem és a józan ész sokszor kompromisszumként lett feltüntetve. Amikor a házasságot „megbeszélték”, a komák két héttel a házasságkötés előtt kurjongatva járták a falu utcáit és meghívták a vendégeket a jeles eseményre. A kalapjukon művirággal és hosszú szalagokkal, a karjukon rozmaringcsokorral, a kezükben szalagos borosüveggel ...

A jegyesek

Az esküvő előtt vagy után a vendégek így köszöntötték fel az ifjú párt: „Kívánunk nektek sok szerencsét a házasságban, jó egészséget és nagy gyermekáldást!” A házasulandók sötét ruhát viseltek. A menyasszonynak a fején egy mirtuszkoszorú volt, a hű szerelem jelképéül. Ez általában fehér viaszvirágokból font koszorú volt. A ruhára is tűztek egy mirtuszágat. A vőlegény is egy feltűzött mirtuszágat viselt a mellén és egyet a karján. A menyasszony kezében egy imakönyv és rózsafüzér volt, meg egy kikeményített díszsebkendő. Néhol a vőlegény kalapján is volt díszítés. Így volt ez a nyolcvan százalékban katolikus falvakban.

A keresztség

A monda szerint a gyerekeket a „gólya” a tejforrásból hozta és a bába karjára fektette, aki aztán az édesanya karjába adta át. Így születtek a falu lakói magától érthetően egy kis furfanggal, mind odahaza a szülői házban. A gyermek fogadása a Duna menti sváboknál nagy eseménynek örvendett. A Pannon alföldre vándorlottakat 150 000 főre taksálták. A száműzetéskor 200 év után a magas gyermekelhalálozás ellenére is másfél millióan voltak.

Amikor a gyermekágyast meglátogatták, szentelt vízzel áldották meg az újszülöttet és az anyát. A keresztelő napján az újszülöttet a keresztelő-

párnába tekerték, amit egy tarkán hímzett kendővel takartak le, amelyet az újasszony az esküvője napján kapott ajándékba. A gyermeket már két-három napos korában megkeresztelték. A bába és a keresztanya ünneplőbe öltözve, kíváncsi pillanásoktól kísérve lépegetett a templom felé. Néha még egy mozsárágyú-lövés is kísérte az ünneplést.

Iskola

A tanítóknak nagy tekintélyük volt a Duna menti sváb falvakban. Általában a rossz gyereket a családban veréssel büntették, így a tanítónak is joga volt léniával büntetni a diákokat. Az elsősök kissé ijedt tisztelettel cipelték a hátukon a táskájukat és siettek a gyermekekkel teli iskolaépület felé. A tanszer egy palatáblából, egy palavesszőből és egy szivacsból állt. A palatáblán gyorsan lehetett nedves kézzel kijavítani a hibákat, ami sűrűn szükséges is volt a régi Jugoszláviában, ahol már a harmadik osztályban tanulni kellett a cirill betűket.

Gondtalan ifjúság

A Duna menti sváb ifjúság mindig talált okot a táncmulatságok megrendezésére. A 19. században általában a harmonikát, míg a huszadik század elején inkább a rézfúvósokat kedvelték a falvakban. Három táncévad volt egy évben, majdnem órára pontosan meghatározva, amitől egyes településeken csak egy kissé tértek el. A farsang pontosan a háromkirályok utáni vasárnapkal kezdődött és farsangkedden fejeződött be. A második évad fehérvasárnap után kezdődött, tehát két héttel húsvét után, és pünkösdkor ért véget, illetve az aratás kezdetekor. A harmadik évad a katolikus falvakban, augusztus közepén kezdődött és Katalin-nap estjével fejeződik be, tehát november 25-én.

Búcsú

A legrégebbi ünnepek a régi Pannóniában a búcsúk voltak. A helység központjában, közel a templomhoz, az utazó vásárosok sátrai, a játékos-sátrak, céllövöldék, hajóhintások és cukrossátrak vertek tanyát, nem utolsósorban a kicsik részére az úgynevezett „angol-lovasok”, illetve „Ringlispi” nyújtotta a

kulturelle 19 arbeitshefte

Der Weg der Donschwaben
von Gustl Huber

szórakozási lehetőségeket. Amíg aprópénz fejében a legényekkel hajtatták a ringlispilt, a repülőhintákat (ördögmalmot) már dizelmotorral hajtatták. Csak a szentmise alatt volt csönd a faluban. Késő éjjelig tartott a dáridó. Amikor már a fiatalságnak elege volt a táncból, a játékossátrak következtek. Itt tudódott ki, melyik legény melyik lánynak vásárolta a vásárfiát! Ez volt az „igazság órája”.

Az ünnep előtti időszak az előkészületekkel kezdődött. A földek, a házfalak, a folyosók, a kertek, az udvarok takarítása, meszelése, rendbe rakása volt soron. Semmi sem hiányozhatott, mert búcsú csak egyszer volt egy évben. Röviddel az ünnepek előtt, ha a legény odaadta a leánynak a kalapját, és az elfogadta azt, akkor a búcsú alatt táncospárokká váltak és sokszor a dolog házassággal fejeződött be.

Elhalálozás

A németiség kiűzetéséig az volt a szabály, hogy a hozzátartozók közelében maradt a beteg vagy a halálán lévő személy. Sokszor a szomszédok jelenlétében imádkozott a család a haldokló ágya mellett. A házban történt a felravatalozás is. A katolikusoknál

az ajtóban állt a szenteltvíztartó, egy bukszusággal vagy rozmaringággal, amivel a rokonok és ismerősök, földszomszédok megszentelték a halott koporsóját, ami a ház legszebb szobájában volt felravatalozva. Egy néma ima után a gyászolók mellé ültek a vendégek, ahol csendesen beszélgettek a halotról. Az elhantolásig nem hagyták magára a holtat.

IV. Önmegvalósítás

A korabeli nacionalizmust 1867-ben, Ferenc József idejében, népei törekvéseit egy átalakított duplamonarchiával válaszolta meg. Ebből kifolyólag a népcsoportok jogait az újra alapított magyar királyság területén már nem tudta megvalósítani. A magyarok, kihasználva az állampolitikai fölényüket, egy magyarosító politikába fogtak. Korábban a Duna menti svábok a császárhoz fordulhattak panasztételre. Most saját erőből voltak kénytelenek ettől az állampolitikai alapú elidegenedéstől és átnacionalizálódástól védekezni. A németiség önkormányzatának az érvénytelenítésére került sor azokon a területeken, ahol a katonai határőrvidék volt. Itt is bevezették a magyar nyelvet mint államnyelvet. Ebből kifolyólag sajátos egyesületek alakultak, így 1885-ben a Német-Magyar Munkások Egyesülete, 1891-ben a Délmagyar Parasztok Egyesülete, vala-

mint saját újságok kiadásával reagáltak a megszorítások ellen, különleges súlyt fektetve a német iskolák megmaradására. Így fejlődtek ki először a saját felépítésű, önvédő mozgalmak. ADAM MÜLLER-GUTENBRUNN, a Duna menti svábok legismertebb költője ébresztette fel bennük az öntudatot. EDMUND STEINACKER adta az ihletet, a tetterőt pedig LUDWIG KREMLING által kapták, amikor megalakult az első Duna menti sváb párt Dél-Bárában, Versecen, ez volt a „Magyarországi Német Néppárt”. Ezzel az első próbálkozással ébredt fel a Duna menti svábok azonosságtudata.

Nehézségek az oktatásban

Magyarországon akkor kezdődtek a nehézségek az oktatásban, amikor az évszázad kezdetén beszüntették a német nyelvű oktatást. Elkezdődött egy majdnem hiábavaló harc az autonóm iskolák megtartásáért a három államra szétszakadt Dunai Monarchia utódállamaiban, Magyarországon, Romániában és Jugoszláviában. A románok még engedélyezték az elemi iskolákon kívül az egyes közép- és főiskolákon a német nyelvű oktatást. Jugoszlávia 1922-ben államosította az iskolákat, csak az elemi iskolákban voltak engedélyezve a szláv nyelvű oktatás mellett a párhuzamos német nyelvű osztályok is. 1940-től engedélyezték Magyarországon és Jugoszláviában a német nyelvű oktatást.

A Dunai Monarchia

A Dunai Monarchia szétesésekor 1918-1920-ig a Duna menti svábok az utódállamokban, Magyarországon, Jugoszláviában és Romániában egyenként félmillió népeséget alkotott. Mielőtt még egy békeszerződés létrejött volna Jugoszláviával, a Duna menti svábok a szerb katonasághoz lettek beiktatva. A parancs megtagadásáért sokakat meghurcoltak a szerb nacionalisták, sőt sokakat meg is öltek.

Minden náció a saját hazájába! Ilyen mottó szerrint keletkeztek az utódállamok. Így alakultak ki Délkelet-Európában az államalkotó népek mellett a nemzeti kisebbségek, köztük a Duna menti svábok is. Az utódállamoknak jogilag és erkölcsileg kötelességük lett volna a kisebbségeket megvédeni és sajátságait támogatni. Politikai képviselőket, kulturális és oktatási autonómiát biztosítani – ez volt a belső tilalom ellenére egy új érának a célja. Kor-

látolt méretekben csak Romániában valósulhattak meg az előbbi célok. A Duna menti svábok kulturális egyesületei, amelyek az „államhoz és népéhez hű” mottó miatt nem lehettek egyenrangúak, ha mint náció teljes kulturális és politikai egyenlőséget nem eszközölhettek ki. Ők csak mint adófizetők maradhattak meg. Tehát a keresztény – konzervatív, liberális és nemzeti tudatban gondolkodó Duna menti sváboknak nem volt szabad kibontakozniuk. A nacionalizmus és irracionalizmus áldozatokat követelt. Egy bácskai többnyelvű községben, a választói közgyűlés alkalmával, a Duna menti sváb képviselőket, dr. Kraftot, dr. Grassit és Kariust a szerb nacionalisták megtámadták, leütötték és életveszélyesen megsebesítették.

A Duna menti svábok és a harmadik birodalom

A párizsi előszerződésben garantált kisebbségi jogok és a nem kielégítő állapotok miatt a délkeleti német mozgalmak, amelyek részben a régi népi csoportvezetők által működtek, ellenzékbe jutottak. 1933 után a Harmadik Birodalom a nemzetpolitikája során a kezdetben visszafogottan reagáló Duna menti svábokat mint eszközt használni szándékozta a német külpolitikában. Maguk a Duna menti svábok között is heves nézeteltérések támadtak az anyaországi német politikát és célokat illetően. Magyarországon a Jakob Bleyer által alapított liberális Magyar-Német Népképviselői Egyesületek és a Franz Basch körül csoportosított Német Népi Barátság erősebben kötődtek az akkori német politikához. 1938-ban Basch szabad választások eredményeként megalapította a Magyarországi Németek Népi Szövetségét. Romániában az ottani Duna menti svábok vezetősége a 30-as években kezd a Harmadik Birodalom felé orientálódni, miután megalakult a Romániai Németek Nacionál-Szocialista Megújuló-Mozgalma (NEDR), amely éles konfliktusokat szított az idősebb népi csoportvezetőkkel szemben. Jugoszláviában a 30-as évek második felében a Duna menti svábok ideológiai konfliktusokba kerülnek, amelyek az addigi zárt politikai népcsoportokat majdnem teljesen ellehetetlenítették. Az idősebb generáció és a papság ellenállt az új ideák propagálásának, elfogadásának. A német nacionalista uniformizálás nem felelt meg nekik. Az új népcsoportok vezetői az új célok közzétételét hirdették, hogy a németiség sorolja be magát az új eszmeiség-

get hirdető táborába, az új életcélok és feladatok érdekében. A Duna menti svábok zöme pedig meg akarta tartani az addigi életvitelüknek minden sajátosságát. De a tények alapján, amelyek azt híresztelték, hogy a Duna menti svábság a kulturális és iskolai autonómiájának elismerését jogi személyként való közreműködés által csak a Német Birodalom segítségével teljesíthették, vonta maga után, hogy létüket a Harmadik Birodalom erősen befolyásolta. Így ártatlanul és végzetesen kellett ennek a német-ségnek elviselnie a pár évvel később történeteket. Az 1941-ben történtek, a tengelyhatalmak és Jugoszlávia közötti nézeteltérések és harcok kitörése alkalmából, a Sváb-Német Kulturbundnak (művelődési egyesületnek) vezető személyiségeit mint túszoikat a történelmi péterváradra erődtítmény kazamatáiba internálták. Tito partizánjainak kívánságára a Duna menti svábokat meg kellett semmisíteni, ezzel a német kisebbségi kérdést végleg megoldottnak tekinthették. A terrorcselekmények által beigazolódott okok miatt a jugoszláviai Bánátban az autonóm népcsoport megalakítja a „Prinz Eugen” hadosztályt. A haza és élet védelmét a szükségállapot jog alapján biztosítani akarják. A hadosztály vezetése teljes egészében német birodalmi kezekbe megy át. Így a partizánellenes harcokba lesz bevetve. A partizánmozgalom ideológiájának megteremtői ezekből a tényekből megtervezték a koholt vádakat a hazaárulásra és keresték a kifogást, hogy a Duna menti svábokkal drákói módon és véglegesen le tudjanak számolni. A Duna menti svábokat így kétszeresen becsapták. A Harmadik Birodalom kihasználta az ő idealizmusukat és engedelmességre hajló készenlétüket a saját céljai megvalósítása érdekében, hagyta őket a harctéren elvérezni. Megpróbálták a politikájukhoz csatolni őket. Ezáltal a háború utáni Magyarország, Jugoszlávia és részben Románia rezsimjének is jól jött kifogással, a kollektív hazaárulás címén őket kiűzni és megsemmisíteni volt joguk.

Kálvária - menekülés, deportáció, fogság

A Duna menti svábok útja igazi passióvá vált. Egy nagyméretű meneküléssel kezdődött, 1944-ben az orosz front közeledtével, ez volt a „fordítottja” a 250 év előtti sváb vonulatnak. Folytatódott a jugoszláv partizán kommandók általi kivégzésekkel a véres októberi és novemberi hónapban. Csak talán egy

kis könyörületességgel folytatták a karácsonyi ünnepek alatt is, amikor a bácskai és bánáti férfiakat és nőket marhavagonokban az ukrainai bányák felé deportálták. A tetőpontja az egésznek 1945 húsvétja idején kezdődött, a Duna menti sváb falvak kitelepítésével és a munka- és gyűjtőtáborok beindításával. Három éven keresztül tartott a passió, a halál és menekülés Jugoszláviában és a kényszerkitelepítés Magyarországon.

A nagy bonni dokumentáció szerint a jugoszláviai németeknek százezer áldozatát nyelte el a háború, amíg egy könyörtelen véghez közelített, amikor is 1951-ben Romániában 50 000 németet deportáltak a fekete-tengeri Baragon sztyeppékre.

A bácskai Duna menti svábok közel 250 000-en voltak, 85 000-ük 10 000 sátoros szekéren menekült és torlódott fel a dunai hidaknál és kompoknál. A horvátországi Duna menti svábok evakuálása tervszerűen haladt. Csak a legszükségesebbeket vihették magukkal. Nyugat-Magyarországon keresztül Ausztriába, majd a Szudéta vidékekre értek, két hónap után már sokan Sziléziában voltak. Onnan menekültek vissza a Szudéta vidékekre, az előretolódó front elől tovább Ausztriába és Bajorországba húzódva vissza.....A Duna menti svábok abban reménykedtek, hogy majd visszatérhetnek déli otthonaikba.

De mi is történt az otthon maradtakkal?!

1944. november 21-én határozatot hoz a Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács, amelyben a Duna menti sváboktól megvonták a polgári jogokat és javaikat, mint népellenségéét, elkobozták.

A „Duna menti sváb passió” különösen keményen érintette a jugoszláviai németiséget. Minden ötödik német nem élte túl a háborút. Az itt maradtak kétharmadát kivégezték. Nagy kegyetlenségek jelezték a népirtást. Nem kevésbé volt embertelen a partizánmozgalom által kiűresített Duna menti sváb falvakkal való bánásmód, amelyeket később fogolytáborokká, lágerokká, koncentrációs táborokká alakítottak. Ezekben tömeges kivégzések folytak. Egy szemtanú így számolt be az ott történetekről:

„1944. okt. 3-án már letartóztatták a német férfiakat. Éjjelente sokakat kihoztak a börtönökből és az épület pincéjében vagy más helyen agyonverték vagy lelőtték ...

Október 10-én 135 férfit öltek meg nyilvánosan a partizánok. Október 23-án újabb 35 férfit vittek a börtönbe. Kétnapos kínvallatás után egy teherautó-

ra rakták őket és elvitték, azóta is nyomuk veszett. Október 25-én a polgármestert és 5 városi funkcionáriust a sintértelepen kivégezték. Október 27-én hajtották ki a többi megmaradt férfit a házukból és lágerba vitték őket. A környékbeli német településekről is hoztak férfiakat a lágerba, úgyhogy a vasúti raktárban 5000 férfi nyomorgott összezsúfolva. Estéről estére vitték őket a kamionok. Legtöbbjüket a sintértelepre, ahol mindet kivégezték. Decemberben még 350-en éltek. A semlini lágerba kényszymunkára vitték őket.”

Az állami levéltárban 768 dokumentum van 185 lágeréről. Sokszor meggyilkolták az összes lágerlakót is. Az éhség- és haláltáborokat 1945-ben Tito kivégzőosztagai a saját polgárai részére készítette, ezek nem voltak mások, mint emberekkel telezsúfolt Duna menti sváb falvak. A jugoszláviai németek polkoljárásának a történetébe így kerülnek bele a következő helységnevek: Gakowo (Gakovo, Gádor), Kruschiwl (Kruševlje, Körtésfalva), Jarek (Jarek, Járek), Rudolfsgnad (Kničanin, Rezsőfalva), Molidorf (Molin, Molyfalva), Syrmisch Mitrovica (Sremska Mitrovica, Mitrovica), Semlin (Zemun, Zimony) és Kernei (Krndija). Itt haltak éhen 1945 áprilisától, itt haltak bele a legkisebbek a gyermekbetegségekbe, mert lágerenként 1 vagy 2 orvos ha volt, gyógyszer meg alig. Leginkább a flekktífusztól pusztultak el, mert már nem tudtak szappan nélkül és tűzifa-osztalékkal életben maradni. 1945 decemberétől 1946 márciusáig Gakovóban naponta harminc-negyven, sőt ötven ember is elpusztult, ahogyan ezt Matthias Johler láger-tisztelendő a naplójában feljegyezte. 40 000 Duna menti sváb gyermek maradt árván, teljesen vagy részben. A szüleik vagy meghaltak, vagy az orosz kényszymunka-táborokba hurcolták őket. Ezek a gyermekek a nagyszüleikkel vagy az életben maradt rokonság tagjaival érkeztek. Hatzren nem éltek túl ezeket a lágerokat. A többieket a jugoszláv állami „átnevelő”-otthonokba irányították. Az orosz munkatáborokból szabadult szülők és rokonok megpróbálták ezeket a gyermekeket Ausztriából és Németországból megkeresni. De csak 1959-ben sikerült a nemzetközi Vöröskereszt segítségével a jugoszláv hatóságokkal kapcsolatba lépni. Ötezer gyermek talált rá így újra az övéire a nyugati államokban, az akkori humanitárys mozgalomnak köszönhetően, az emberi jogok figyelembe vételével. Adalbert Karl Gauss 1950-ben a Gyermekek az árnyékban c. könyvében írta meg ezeket a szörnyűsé-

geket és hívta fel rá a közvélemény figyelmét. 1944 karácsonyától indult meg a németek tömeges deportálása Oroszország felé. Különösen a bánáti és bácskai németeket vitték el. A partizán kommandók intézték a deportálást az orosz katonai bizottságok mintájára. Jugoszláviából a deportáltak 80%-a nő volt, akiket a gyermekeiktől elválasztottak, és akik végül is lágerokba kerültek.

Mindez a totalitárys kegyetlenség és embertelenség később rányomta bélyegét a Sztálin-érára.

Matthias Johler, a gakovói láger-lelkész a következőket jegyezte fel naplójában: „1945. december 9.: Tegnap 10 deka kenyér fejadagot kaptunk, ma semmit. Levest sem, csak egy marék kukoricadarát, igazi disznóeledelt. E mellett meg felgyorsult a flekktífusz terjedése. A haláltábor elnevezés, ahogyan látom, ezzel teljességgel megvalósulni látszik. Azt is megtudtam, hogy az orvosunk, dr. Brandt flekktífuszban elhunyt. Én sem jutottam védőoltáshoz még eddig.

1945. december 13.: Már három napja magas lázban fekszem. Az új lágerorvos, dr. Scherer lopakodótífuszt állapított meg. Úgy gondolja, hogy talán nem lesz veszélyes a betegség lefolyása, mivel hastífusz ellen kaptam védőoltást. A felgyógyulás hosszadalmas lesz. A lágerban a nyomor rendkívüli méreteket öltött. Már negyedik napja sem kenyeret, sem levest nem kap a 12 000, illetve 13 000 ember. A gyermekek a betegágyamhoz jönnek és kenyeret kének, de magamnak sincs egyáltalán semmim, amit adni tudnék. Milyen nagyon keserű dolog ez, amikor éhező gyermekeket kell üres kézzel elküldenem.”

VI. Újrakezdés az anyaországban

A marhavagon az évszázad szimbólumává vált, joggal lehet ezt az évszázadot a kiűzetések évszázadának nevezni.

A jaltai és potsdami határozatok nyomán 14 millió németet űztek el otthonukból és két milliót kergettek halálba. A legtöbb Duna menti sváb a nyugati zónák szétlőtt városaiban lel menedéket, vagy Ausztria falvaiban és városaiban. Ezekben az államokban annak ellenére, hogy nem működött sem a vasúti hálózat, sem a posta, sem a gazdasági közigazgatás, mégis minden menekültnek sikerült szállást biztosítani, és megmenteni őket a kegyetlen éhségtől.

Mivel az önsegélyező szervezeteket betiltották, a vallási segélyezés a templomok részéről, így a CARITAS és az evangélikus segédszervezetek intézkedései meghatározónak bizonyultak. A kiűzetés

első évei után, sok Duna menti sváb talált magának munkát és megélhetést. Az osztrák paraszti gazdaságokban és Bajorországban csak mint cselédek és szolgák dolgozhattak. De egy földműves egzisztenciát kiépíteni a dél-német és osztrák térségekben csak a Duna menti svábok egyharmadának sikerült. Sokan a nagyvárosok elővárosaiba húzódtak. Nagyszámban csatlakoztak az építőiparhoz, amely témérdek munkaerőt igényelt. A barakk-lágerok a városok peremén karakterisztikusak voltak, így Bécs, Linz, Wels, Salzburg, München, Stuttgart környékén tömörültek.

A szociológusok (ALFRED KARASEK-LANGER) megállapítása szerint a keletnémetek sorsához hasonlóan ezt a folyamatot a következő mondatba lehetne tömöríteni: A kiűzetés a városiasodáshoz vezet. A Duna menti svábok a síkságokról az ipari központok köré tömörültek, a mezőgazdaságból a nagyipari központokba, a kényszerszállások nyomorúságos barakkjaiból a nagyvárosok újjáépített elővárosaiba, valódi lakásokba kerültek. Így lettek munkásokká azok az emberek, akiknek eredetileg saját gazdaságuk volt, ami most, csak mint egy régi álom maradhatott meg fájón szívükben, miután a kislakások szűkös négy fala közé kényszerültek. Önállóan és szabadon élni, a Duna menti sváboknak azt jelentette, saját házában élni. Ezért törekedtek a kis fizetésből kispórolni egy házra valót. A Pannon alföldről elűzötteknek, a hön áhított életforma hiánya és a saját lakóház utáni vágyakozás ereje készítette őket arra, hogy a legdurvább munkákat is elvállalják. Az állami és papi településtervezői egyesületek lehetővé teszik számukra az olyan pénzelési lehetőségeket, amivel ezek az álmok végre elérhetővé váltak. Az ilyen aktivitás erősen visszahatott az új – hazai mentalitás kialakításában: építeni kötelesség volt! Azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy a kiűzött Duna menti svábok utódainak gyorsabban törlődik ki az emlékezetükből az eredeti hovatarozás érzése, ami egyfajta lelki hazátlanság érzetet okoz náluk és elhagyják szüleik házáat.

A visszaeszmélés eredetükre és sajátosságaikra, az állandó identitás körüli vájkálás, a 60-as években felerősödött. Anyagi egzisztenciájukat igaz, hogy újra felépítették, csak a folytonos emlékezés, az emlékek elemzése, egy sajátos lelki haza utáni vágyakozást ébreszt fel bennük. A régi tradíciók utáni fájdalmas vágyakozás, ami újra és újra felébred bennük, visszavágyanak a közép-dunai vidékekre:

*...Noch eemol wollt als Bauer ich
drauss uf mein Acker stehn,
noch eemol glicklich fiehle mich
beim Frichtehalmemahn ...*

*...Még egyszer szeretnék parasztként
kűnn a földemen állni,
még egyszer boldognak érezni
magamat a zsenge gabonaszár
kaszálásakor ...*

VII. Duna menti svábok az óceánon túl

Miután a régi hazába való visszatérés kilátástalannak bizonyult, a délnémet úgymint az osztrák állam a százezres tömegű menekültáradatban azt a látszatot keltette, hogy igen bizonytalan jövőt tud csak a parasztnak biztosítani, ezért nagyon sokan az Egyesült Államokba, Kanadába és Ausztráliába tovább vándoroltak. Kétezer újkolonistának pedig Brazília nyújt új otthont, menedéket, felajánlva az ő tágas, alig lakott területeit. Így keletkezett 1951-től és maradt is meg egy új óriástelepülés Brazíliában, az ENTRE RIOS. Ez lett az egyedüli háború utáni zárt közösségű település, Duna menti sváb közösség. Egyes történészek az úttörő tettek történetében megemlítik ezt mint a 300 év előtti, a Pannon alföldre történt kivándorlással való hasonlatosságot. Eddig három generációnak sikerült az ENTRE RIOS-ért harcolni. A legidősebbek átérték a kiűzetéssel járó kínokat, a vigasztalan földkeresést és a kemény betörését a megkapott földeknek, a vetés próbákat a kezdő évek folyamán a sok-sok sikertelenséget. A középgeneráció megismerte a nélkülözést, de teljességgel helyt kellett állnia, optimistán, kitartóan, a tradícióknak megfelelően.

A jövő a harmadik generációtól függ, a fiataloktól. Tőlük remélik, hogy nem fognak ellatinosodni. Nekik jutott örökölni megőrizni a régi szokásokat és kötődni a dunai német népi kultúrához.

Nekik köszönhető többek között a nemzetközileg ismert ENTRE RIOS-i dunai sváb népi táncscsoport. Egy idő óta egy brazil kiegészítő programmal lépnek fel, egy gaucsó-csoporttal, amelyben a lányok és fiúk az óbrazil tarka népviseletben és az odaillő latin-amerikai zene kíséretével keltenek nem kis felűnést a fellépések során.

A hozzáértők szerint az ENTRE RIOS-i Duna menti svábok 1971-ben már a brazil búzatermés tíz

százalékát adták. Közben a műszaki fejlődésnek köszönhetően a paraszti gazdaságok óriási léptekben haladnak előre. Úgy látszik, a nagy farmgazdaságok a szívéükben megtartották a Duna menti sváb parasztok tulajdonságait ?!

A kétszáz hektáros átlagos földterületekre osztott parasztbirtokok voltak általánosak, de nem ritkán egészen ezer hektárig mentek a gazdaságok nagyságai. Az ősök lóhúzza faekével kezdték hét generáción keresztül a Pannon Alföldön a földek megmunkálását. Ma a Parana végeláthatatlan fennsíkján a legmodernebb traktorok szántják, vetik a földet, ami előzőleg szinte elképzelhetetlen volt. Az aratók eltűntek, a cséplők serege úgyszintén, a gépész és a hetekig porban, hőségben dolgozók nagy serege is. Most magányosan, csak irányítani kell az embereknek a sok-sok okos gépezetet. Mégis az ember maradt a mérték és az egyedüli érték az irányított gépek felett, amelyek érzéketlenül nyelik el a tömérdek búzát, amely egyben a fizetség is és a mindenél fontosabb élelem.

VIII. Fordulatok a volt Jugoszláviában

Ez a beszámoló a volt Jugoszlávia Duna menti svábok kálváriáját hivatott elmondani. A mai fordulatok és krízisek közepette, amelyek ezt a kevés itt maradt németet is sokszorosan érintik, az anyaországból irányított segítségre igenis nagy szükség lenne.

A családösszevonások értelmében az 50-es és 60-as években 90 000 német hagyta el Jugoszláviát és érkezett vissza az óhazába. Mivelhogy a kivándorlás 1990 után majdnem teljesen megszűnt, feltételezhető volt, hogy ennek a soknemzetiségű országnak az északi részén alig maradt Duna menti sváb.

A megegyezési próbálkozások során a délszláv utódállamokban meglepően sok ezer német jelentkezett szót követelve, mindenekelőtt Bácskában és Kelet-Horvátországban. Sokan csak most merték magukat ismét németnek vallani. Több szervezet alakul meg: az Eszéki Németek és Osztrákok Egyesülete, Zágrábban a Németek Közössége, majd 1992. december 19-én megalakul a Német Népi Közösség, Újvidéken 1992. június 30-án a németek Duna-klubja, Szabadkán a Német Népi Szövetség stb.

A gyűlölet, az erőszak és a brutalitás, amit a valamikori Jugoszláviában a Duna menti svábok ellen tanúsítottak, sokaknak egyenesen érthetetlen. A kelet-nyugati-konfrontáció áthidalásával egy irracionalis nacionalizmus üti fel a fejét, ami az „új eszméknek” radikálisan ellentmond. Az egységes kötelékként elképzelt kommunizmus képtelennek bizonyult, mivel nem tudta eltántorítani a népeket a saját útjukon való haladástól. Ezért egy betegen született államnak nem lehet az a mottója, mint a német egyesüléskor használt mottó, „ami összetartozik, össze is kell nőjön”, Jugoszláviát épp az ellentétes mottó illetné, hogy „ami nem tartozik össze, nem is tud összenőni”.

A Duna menti svábok kiűzetése után a korábbi német településeken nagy változások történtek, az etnikai struktúrát illetően. A partizán rezsim a kiűrt német vidékekre szerb lakosokat kényszer-telepített, így ők élvezhették a hátrahagyott javakat is. Ez volt az a különleges érdek a szerbek és horvátok közötti nézeteltéréseknél is. A háborúzás Baranyában játszódott le, egy olyan vidéken, ahol a németiség volt relatív többségben, így Nyugat-Szerémségben és Szlavóniában is, mindenekelőtt a Vukovár, Vinkovci és Eszék háromszögben. A meggyötört Vukováron a II. világháború végén 2596 német élt, amikor az összlakosság száma 10 862 volt. 1945 április 12-étől sok százat közülük lelőttek, a túlélőket pedig haláltáborokba űzték a partizánok. Hasonlóan történt mindez Vinkovcin, a fontos vasút-gócpon városában is. A 13 267 lakosból 3143 volt német. Az ő evakuációjuk 1944. október 22-én kezdődött. Húsz százalékuk ott maradt, és így a partizánok kezébe kerültek.

Még 150 évvel ezelőtt Agram (Zágráb) és Esseg (Eszék) német polgáris jellegű városok voltak. Szlavónia fővárosa, Eszék 1945-ben 40 337 lakosából 9731 volt német ajkú.

Az 1945 utáni népszámlálások bebizonyítják, hogy a németek helyébe általában szerbeket telepítettek. Ezzel a szerb betelepítéssel lett a Nagy-Szerbia iránti törekvés megalapozva. A népjog alapján a Duna menti sváboknak, mint korábban is, vagyonvisszaszármaztatási és honjogi igényeik lehetnek.

A Duna menti sváboknak keserű tapasztalataik vannak, mivel mindkét világháború után sikertelen és hatástalan maradt az élettér védelmére tett kísérletük. Ma is, mint valaha, egy olyan népcsoportjogra lenne szükség, ami által valódi megoldási le-

hetőségeket tudnának találni, így Horvátországban, Bosznia–Hercegovinában, a Vajdaságban, Koszovón és Macedóniában, más szóval, mindenütt, ahol többféle nép kényszerül élni egy közös hazában.

Az örökké élő szülőföld

Írta Jakob Wolf

*Ki a szülőföldet ismeri
ami nekem a hazát jelenti
az nem veszi el soha;
mélyen a szívében él
megmarad mint lelki fény.*

*Nem voltam megszállott
de semmit sem felejték
minden valós marad,
a virágok illata
a levegő madárdala.*

*Miért kellene szomorkodnom
leomlott falak miatt,
soha nem voltak enyéim.
A haza a szívben van töretlenül,
nem csak emlékül.*

*Ki a szülőföldet ismeri
ami nekem a hazát jelenti
az nem veszi el soha.
Mint örök dal megmarad
mélyen a szívbe írva.*

Függelék

A Duna menti svábok történeti kronológiája

900 körül – A magyarok nomád törzsei megjelennek Pannóniában és uralmuk alá kerül a germán, román és szláv lakosság.

1030 – A csanádi (Bánát) szerzetesrend megalapítása Gerhard von Sagredo által.

A székelyföldi szászok bevándorlása.

1200-1526 – Magyarország összes városát a németek alapítják

1526 – A mohácsi csatát a törökök nyerik, II. Lajos magyar király elesik

1526-1918 – A Habsburgok a Magyar- és Horvátország legális királyai

1526-1686 – Magyarország nagy része török fennhatóság alá kerül. A középkori németiség tönkremegy. Csak az erdélyi és cipszi szászok, valamint a nyugat-magyarországi németek maradnak meg.

1529 – Niklas Salm gróf védi Bécset a töröktől.

1683 – A keresztény császári katonaság győzelme a törökök felett Bécsnél

1684-1699 – Magyarországot nagyrésztben a német törzsek szabadítják fel a török megszállás alól.

A felszabadított városokban és újra létesülő Duna menti falvakban a német telepések által megindul az újjáépítés.

1712 – Az első württembergi svábok megérkeznek Szatmárba.

1716-18 – Szavoyai Jenő megveri a törököket Péterváradnál, Temesvárnál és Belgrádnál.

1717-1779 – A felszabadított Bánát megkapja a kitüntetett császári meghatalmazást, ill. saját közigazgatást kap.

1718 – A pozsareváci béke értelmében Bánát, Észak-Szerbia Belgráddal és Olténia Ausztriához csatolódik

1722 – Az első nagy svábvándorlás beindul, a császár védelme alatt építik fel a német telepések a Kereszténység Védőfalát

1723 – A magyar országgyűlés meghozza a 103-as törvény cikkelyét, amivel a telepéseknek biztosítják az adómentességet, szabadosságot és az örökösödési jogokat.

1740-1780 – Mária Terézia benépesíti az uradalmi birtokokat Magyarországon, az uralkodása alatt 50.000 bevándorló jön az országba.

1763 – Mária Terézia megígéri a német telepéseknek a szabadalmat, ami által mint szabad és közvetlen császári-királyi alattvalók örök időkre ezek is maradhatnak.

1772 – A Benépesítési – Főutasítások tartalmazták a betelepítés összesített irányvonalát

1774 – Megjelenik az Általános Iskolarendszer a közép- a fő- és az elemi iskolák részére.

1779 – A Temesi Bánát felségterülete a magyar megyei közigazgatás alá kerül

1780-1790 – II. József bevezeti a türelmi rendeletet és megszünteti a jobbágyságot. A német nyelv lesz a hivatalos az iskola nyelve, a latin helyett.

1781-1787 – A harmadik nagy sváb vonulat alkalmából már protestáns bevándorlók is jöhettek.

1802 – A bánáti Csanádon (Lenauheim) születik Nikolaus Lenau.

1849-1861 – A császári felségterületen megalakul a Szerb Vajdaság és Temesi Bánát, melynek

élén az uralkodóház egy császári gróft nevez ki, aki Temesvárott székel.

1851-1867 – A Duna menti svábok lakta vidékeken a nagyobb városokban már léteznek német reáliskolák valamint tanítóképzők.

1876 – A königgrätzi valamint olaszországi verebsegek rákényszerítik a császárt a magyarokkal való egyezsége, illetve megalakul az Osztrák-Magyar Monarchia, és ezzel együtt a németiség teljes kiszolgáltatása Magyarországon.

1868 – A magyar parlament meghozza az 1868-as törvényt a nemzetiségek egyenlőségéről, amit pedig sohasem fog betartani.

1871-1883 – A katonai határőrvidék megszüntetésével megszűnik a Duna menti svábok vidékein a német közigazgatás is.

1890 – Megalakul a Magyar Szociáldemokrata Párt, amelyben a német munkások egy meglehetősen magas számban politikailag aktíválhatták magukat.

1897 – Meghosszabb a törvényt a helységnevek magyarosításáról.

1906 – Megalakul a Magyarországi Németek Néppártja. Elnöke Dr. Ludwig Kremling (1861-1930).

1907-1920 – Adam Müller Gutenbrunn (1852-1923) megírja lokálpatrióta regényeit, amivel felébreszteni és megmenteni kívánja a Duna menti svábokat.

1913 – Horvátországban, Szlavóniában megalakul a Németek Szövetsége (Ruma)

1917-1933 – Jakob Bleyer (1874-1933) mint tudós, miniszter és képviselő, a Duna menti svábság oltalmazója és szóvivője lesz.

1919-1944 – Az utódállamok, Jugoszlávia és Románia, Magyarországgal a békeszerződésekben kötelezik magukat a nemzetközileg garantált kisebbségvédelemre.

1920 – Megalakul Újvidéken a Sváb-Német Kulturbund (Szövetség). Elnöke Josef Menrath, főtitkára dr. Georg Grassl (1863-1948).

1922 – Az összefoglaló elnevezés Duna menti svábok utat tör a tudományban és az általános használatban.

1933-1938 – A Duna menti svábok között belső nézeteltérések történnek mindhárom utódállamban.

1940-44 – Romániában, Magyarországon, Nyugat-Bánátban Belgráddal és Észak-Szerbiában, valamint a független Horvátországban a német népcsoportok személyiségi jogokhoz, valamint bizonyos német iskolai autonómiához jutnak.

1942 – A partizánháborúk veszélyeztetései miatt megindul a boszniai és szerbiai németek kitelepítése.

1944. nov. 21.: Az AVNOJ-i határozatok miatt a Duna menti svábok országszerte elveszítik összes jogaikat, javaikat, és munkatáborokba hurcolják őket. Mintegy 10 000 férfit jogtalanul legyilkolnak („Akcija inteligencija”), 1944 végén és 1945 elején 150 000 Duna menti svábot deportálnak Magyarországról, Romániából és Jugoszláviából Oroszországba kényszermunkára, ahol 20 százalék felett odavesznek.

1945. május: A háború végén Ausztriában 200 000 Duna menti sváb tartózkodott, valamennyivel kevesebb Németországban, általában Bajorországban.

1945 – Az utódállamok, Románia és Jugoszlávia szocialista népi demokrata államokká válnak. Jugoszláviában népiirtással végeznek velük a számos internáló és haláltáborban. 1944-1948 között több mint 65 000 asszony, aggastyán és gyermek leli halálát.

1945. dec. 22.: A magyar kormány elrendeli az ottani németek Németországba való kitelepítését.

1947 szept. A szatmári svábok Stefan Schmied vezetésével Kempten / Allgau megállapítják a honi csapatot.

1949. aug.14.: Dr. Josef Tischlert megválasztják a Bundestag-ba (Parlament), ő lesz a politikai szószólója a Duna menti sváboknak és az összes délkelet németnek.

1949. szept. 3.: Stuttgartban megalakul a jugoszláv honi csapat szövetsége Franz Hamm vezetésével.

1949 szept.: Münchenben létesül az SKW (a délkelet németek kultúra üzeme) Prof. Dr. Fritz Valjavec vezetésével.

1950. május 21.: A romániai bánáti svábok honi csapata alakul meg Münchenben Dr. Matz Hoffmann vezetésével.

1951. márc. 4.: A magyarországi németek honi csapatának megalakulása Münchenben.

1951. jún. 18.: Románia keleti Bánáság területéről sokezer Duna menti sváb családot deportálnak a Baragan-sztyepp területére.

1951. aug. 17.: Bonnban megalakul a Délkelet-Németek Tanácsa, dr. Josef Trischler vezetésével.

1953-1960 – Kereken 55 000 németet telepítenek ki Jugoszláviából Németországba.

1954. szept. 11.: Baden-Württemberg állama elveszi a Duna menti sváb népcsoport feletti kereszt-

séget és 1966 óta évente Duna menti sváb kulturális díjat adományoz.

1955. nov. 5.: A Németek Kultúrszövetségét alapítják meg Magyarországon.

1970. nov. 7.: A Duna Menti Svábok Háza átadására kerül sor Sindelfingenben.

Münchenben Dunai Sváb Kultúr-Alapítvány jön létre.

1983 – A Duna menti svábok az egész világon megünneplik a 300 éves győzelmet a törökök felett a Bécs melletti Kahlenbergnél, mint keletkezéstörténetük dátumát.

1987 – A tübingeni egyetem Történelmi és Földrajzi Ismeretek Tanszékén július elsejétől létrejön a Duna menti svábok Intézete, amit az ország vezetősége jóváhagy.

1988 – Baden–Württemberg állama bevezeti a Duna menti svábok Kultúralapítványát Magyarországon, Romániában és a valamikori Jugoszláviában, a német nyelv és kultúra fejlesztésének elősegítése céljából.

1994. nov. 20.: Baden –Württemberg állam 40 éves patronálását ünneplik a Duna menti sváb népcsoport felett, valamint Sindelfingen városa 30 éves patronálását a honi Duna menti svábok felett.

Ősszel megünnepli Toronto (Kanada), Cleveland (USA) és Sindelfingen a megemlékezést az „50 éves menekülés és kiűzetés” évfordulóját.

Nov. 23.: Megegyezés jön létre egy múzeumalapítás során. Egy központi Duna menti sváb múzeum megalapítása Ulm városában, az ország, Baden –Württemberg állama és Ulm város vezetősége között.

A Duna menti svábok címere

FÜR IMMER FREI UND UNGETEILT. ÖRÖKÉ SZABAD ÉS OSZTATLAN. SEMPER ATQUE SEMPER LIBERI AC INDIVISI.

A címer egy kék hullámmal felosztott arany és fehér szín / fent egy vörös mezőben egy fekete sas

madár, lent a zöld mezőben egy hattornyú pirostetős fehér erődítmény, jobbra fent a fénylő nap és bal oldalon a fehér fogyó hold látszik.

A címer a német nemzeti színeket mutatja, a fekete-vörös-aranyat és a Duna menti sváb fehér-zöldet: a fekete-vörös-arany színek, a német egységet jelképezik, a német szövetség színeit felvették a Duna menti svábok is, mivel e törzs történelme szerint 1806-ig a római-német birodalomhoz tartozott. A fehér a békés érzület szimbóluma a Duna menti sváboknál, a zöld a remény színe és az éléskamrává építése a honi – újházának.

Összegezés

Most, hogy a Duna menti svábok 300 éves történetének a végére értünk, engedjék meg, hogy végzetül leszűrjük a tanulságot.

A második világháború befejezése óta nagyon sok szó hangzott el a népek, az ártatlan emberek meghurcoltatásáról, szenvedéséről és szinte elfelejtődött, hogy az úgynevezett „vesztesek” oldalán is szenvedtek ártatlan emberek, és nem is kevesen.

Ez részint a nácik gáztettei által kiváltott bosszú eredménye volt. Mi, akik itt maradtunk ezen a vidéken (magam is bajmoki Duna menti svábok leszármazottja vagyok), jól tudjuk, hogy a bűnösök nem merték és nem is várták be az ún. „felszabadítókat”. Így az ártatlan emberek fizettek helyettük, javarészt olyanok, akik a háború idején humanitárius tevékenységet folytattak, mentették az akkori üldözötteket, de a megtorlók ezt nem vették figyelembe, válogatás nélkül irtottak bennünket.

Az utóbbi években végre, mind több szó esik erről, de még mindig nem jutottunk el odáig, hogy ezeket a családokat, nemhogy kártalanították volna, de legalább bocsánatot kértek volna tőlük.

Nemrég hallottam a rádióban, hogy Oroszországban az ott harcolt és elesett ellenséges katonáknak már évek óta emlékműveik vannak, tisztességes temetőik, amelyeket az ottani lakosság gondoz.

A Duna menti svábok 300 éves történetét áttekintve, jogos a kérdés, hogy mi okozta tragikus sorsukat? Azt a jóra való, dolgos, mélyen vallásos népet milyen bűnök terhelték? Mi okozhatta az irántuk kiváltott gyűlöletet?

Az ördögi náciizmus az itteni németiséget sem hagyhatta érintetlenül. A nacionalizmus, ahogy más népeket, őket is megérintette. Az olyan beteg ide-

ológiák, mint az „überschensch”, a minden német egy országban stb. Láthatjuk hova vezetett a túlzott nemzeti büszkeség.

Engedjék meg, hogy a komor gondolatokat egy régi anekdotával oldjam fel:

Fritz, mit szólsz hozzá, mi nyertük meg a vízipóló világ bajnokságot, mi vagyunk a legjobbak a világon !!!

Én is? Jaj nekem?! Most ha külföldre megyek, és megtudják, hogy német vagyok, és vízipólóznom kell ..., én meg még úszni sem tudok ...!?

Mi, németek megtanulhattuk, nem vagyunk különbek egy népnél sem, de alávalóbbak sem! Nem kellene büntetést élnünk nagyapáink tetteiért! A háborúban a győztesek bűneit hőstettként dicsőítik! A mai napig nem ismerik el gázetteiket (pl. Drezda elpusztítását !!)...

Kultúrfölnépről sem szabad beszélni. Schumann mondta: Bach és Beethoven egy pusztai szigeten legfeljebb kecskepásztorok lehettek volna!!!

A legyőzött, megalázott, megszégyenített, bűnösnek kinyilvánított német nép a földig rombolt országából egy alázatos, példamutató szorgalommal, erős gazdasággal rendelkező demokratikus országot épített fel.

Ezt meg kell becsülni, de sohasem szabad többé a beképzeltség, a büszkeség hibájába esni. Jaj, a győzteseknek, akik míg magukat ünneplik, addig a vesztesek tovább előre haladnak ...!

Mind többet hallani mostanság, hogy nem kellett volna a Duna menti svábokat elűldözni. Nekünk, keveseknek, akik itt maradtunk, őriznünk kell emléküket, de nem szabad az önbírálat nélküliség hibájába esnünk.

A vesztes németek megtanulták, mit jelent a tolerancia. Az általuk felépített demokrácia példaértékűvé vált. Elismert tény, hogy Németországban ma a nacionalizmust, bárhol is jelentkezik és bármilyen formában, nagyon szigorúan büntetik.

Irodalom

A NÉMETEK GOLGOTÁJA A KOMMUNISTA JUGOSZLÁVIÁBAN (4 kötet), kiadó: A dunai svábok kultúralapítványa:
I. kötet: Helybeszámoló, München-Sindelfingen 1991

- II. kötet: Élménybeszámoló, München-Sindelfingen 1993
III. kötet: Kivégzések – Gyermeksorsok – Haláltáborok 1995
IV. kötet: Eltűntek – Nevek – Számok 1994
Rasismus H.: A német tankényszerűség. Arnold Nikolaus a sváb tanügyi nagyság életéről és munkásságáról, München 1979
Rohr R.: A mi csengő jussunk, I. kötet, Passau 1988
Rohr R.: A mi csengő jussunk, II. kötet, München 1994
Schere A.: Bevezető a Dunai svábok irodalmába, Graz 1960
Senz I.: A dunai svábok, a keletnémet kultúrtaács alapítványának tanulmánykönyv-sorozatából, 5. kötet, München 1994
Senz J. V.: A Duna menti svábok története, München 1987
Senz J. V. (kiadó): A bajor Duna menti svábok, dunai sváb Bajorország, München 1979
Sonnleitner H.: Dunai svábok. Elhalálozás a Tito-csillag alatt, München 1990
Stadtmüller G.: Délkelet-Európa történelme, München 1976
Tafferner A.: Forrásmunka a Duna menti svábok történelméhez, I.- IV. kötet Stuttgart 1974, München 1977 – 1982
Vetter R.: A pannóniai ember, Mainz 1978
Weidlein J.: A Duna menti sváb térség falvainak fejlődése, Stuttgart 1965
Wildmann G (kiadó): A dunai sváb népcsoport fejlődése és öröksége, München 1982
Schödl G.: Duna menti vidék (német történelem Kelet-Európában), Berlin 1995.
Beer J.: Dunai sváb kortörténelem első kézből, München 1987
Brücker Ch. L.: Dunai sváb kultúrörökség beiktatása, München 1977
A dunai svábok, német történelem és kultúra Délkelet-Európában (hat előadás). Kiadta Horst Kühnel, München 1988
Diplich H., Hockl H. W.: Mi dunai svábok, Salzburg 1950
Diplich H., Karasek-Langer A.: Dunai sváb mondák, mesék és legendák, Freilassing 1952
Geresser K.: Kukoricakenyér és korbács. Élménybeszámoló egy haláltáborból, Hannover- München 1974
Haltmayer J.: A katolikus Duna menti svábok a Monarchiában 1867 – 1918. Dunai sváb vallástörténelem II. kötet, Stuttgart 1977
Hügel K.: Kivonat a Duna menti svábok iskolatörténetéből, München 1957
Gustl H.: A Duna menti svábok golgotája, a: 40 év a menekülés és kiűzetés után-ból, kiadta Engel H. U. Düsseldorf 1985
Leicht S.: A Duna menti svábok útja, Passau 1983
Leicht-Vetter: Dunai svábok Braziliában, Passau 1982

* A Szabadkai Rádió német nyelvű műsorában elhangzott sorozatnak a szerző által magyarra fordított, szerkesztett változata.

Lengyel János

Istentől keletre

*Ha végre tekintsz erre is,
Ha végre meglátsz minket is.
Ha szánod, hogyha bánod is,
Meváltó vagy, nem hamis.*

*Te voltál az ki éltetett.
Adj jövőt, való életet!
Vedd oltalmadba népedet,
Ha bűnös is, ha vétkezett!*

*Mennyből az ország isteni.
Népünk hazáját nem leli.
Keleti éj lámpásai,
Kárpátoknak magyarjai.*

Sorompó

*Megyek az úton – sorompó,
fülemben bömböl a zokszó.
Toporgok, ideges idegen,
játszanak emberi idegen.*

*Állok az úton – sorompó,
mögötte uniós koporsó.
Állok, de mennék, odaát
végkielégítik a Hazát.
Fekszem az úton – sorompó,*

*én vagyok mindig az utolsó.
Ideát ébred az öntudat,
odaát árad az indulat.*

*Nem vagyok sehol – sorompó,
szívemen harang a kolompszó.
Otthont keresek ideát,
odaát idegen ideát.*

Ötödikén

*Hazám, Hazám, te három nem
Én is ott csüngtem egyiken.
Testvéri szót a mostohák,
Igent vártunk, mi ostobák.*

*Baráti jobbot, ölelést,
Feledni annyi szenvedést.
Feledni kint és árulást,
Elhídvé újabb árnítást.*

*Nem volt e hon elég magyar,
Álnoki hang himnuszt szaval.
Néma flagelláns körmenet
Határon túl a döbbenet.*

*Hogy érzed magad nemzetem?
Urnába dobtad végzetem.
Népedet ütötted arcul,
Balsorsod kaptad jutalmul.*

Családellenes állam

A magyar népesség öregedő és koros korcsoportjának közéleti szerepe a magyarság jövőképek kialakításában a Kárpát-medencében

Szerbiában a politikum a népesség öregedő (65-70 év közötti) és koros (75 évnél idősebb) korcsoportjaiban kizárólag az eltartottat véli meglátani. Problémaik iránti érdeklődése szinte mindig dühbe fullad. Elmarasztaló és elutasító. E megvető magatartás csak akkor enyhül, amikor jönnek a választások. Szavazataikra nagy szükség van. A nyugdíjasok a választások kimenetelének döntő tényezőjévé váltak. Ilyenkor a pártok ígéreteseinek se vége, se hossza. Az öregek tehát hatalommegtartó és hatalomleváltó tényezővé váltak, mégsincs tekintélyük a szerb társadalomban. A politikum vigyáz arra, hogy szervezetlenek legyenek, és többé ne kapcsolódhassanak be semmilyen közéleti megmozdulásba.

Szerbiában olyan állapotok uralkodnak, amelyekben az öntetszelgő politikum azt szeretné, ha öregedő és koros ember nem is lenne, nem lenne ifjúsági kérdés, nőkérdés, kisebbségi kérdés, a munkanélküliek jajongása – nem lenne semmilyen megoldandó közéleti feladat. Szerbiában azt szeretné a narciszoid („örökifjú izmaival” és harciasságával mindig dicsekvésre kész) politikum, ha az ember meghalna, mielőtt megöregedne. Ha harcra képtelen, minek is él, munkásnak nem kell. Minek? Ebben az országban nem termelnek. Ez a szerb politikai elit nem szeret vesződni senki közéleti problémáival, csak a saját meggazdagodásával van elfoglalva.

A nyugati világban a tőkés szeme előtt állandóan a tőke gyarapítása áll, azért, hogy minél több foglalkoztatottja és fogyasztója legyen. A szerb tőkések született élvhajászok, kaszinókapitalisták, a szórakoztató és gondúzó ipar leglelkesebb fogyasztói: „more, lako čemo” (ejh, ráérünk arra még).

Az egész mai szerb tőkésosztály törvényesített rablásból, fosztogatásból és sikkasztásból szerezte és gyarapítja tőkéjét. Éppen ezért csak addig gyarapítja, míg meg nem unja, míg nem lesz belőle elég nagy és minden keleti kényelemmel ellátott külföldi villa és bankbetét – fedezetként. Amikor ez a cél teljesül, máris hátat fordít a „vállalkozásnak”.

Külföldre költözik, a jachtján lógatja a lábát a tengerbe, és üresen bámulja a kéklő vizet.

A szerb tőkésnek nincs semmilyen korszerű fogalma a tőkésosztály szerepéről a mai gazdasági életben, a polgári társadalomban. Azt sem tudja, miben van a politikai közélet lényege, hol vannak a termelés, a gazdasági élet mozgatórugói, elemei. A szerbek még az oroszoknál is mesteribb módon tették tönkre a „szocializmust” és járatták le eredeti eszméit és erkölcsiségét. Ha a szerbeken múlna, hasonlóképpen tennék tönkre a modern polgári társadalmat is, vagyis a szociális hálóval kötelezően ellátott, modern de közös állami intervenció nélkül nem létező piacgazdaságot is.

Alig műveltebbek a volt disznókereskedő Karađorđe Petrovićnál és Miloš Obrenovićnál.

Szerbiában felfoghatatlan az, ahogyan a német kancellárasszony, Angela Merkel gondolkodik. Igaz, nem a balkániaktól tanult, és nem Szerbiában járt iskolába, hanem Luther és Marx hazájában.

Németország népessége is rohamosan öregszik. Kevesebb gyerek születik, és az öregek tovább élnek. Ebből kifolyólag olyan nemzetgazdasági helyzet állt elő, hogy egy termelő-szolgáltató munkásnak nagyobb számú «eltartott» számára kell előteremtenie a nyugdíjat és egyéb juttatásokat. Égetően vetődött és vetődik fel tehát a kérdés: ki fogja eltartani az időseket a jövőben? Erre az evangélikus neveltetésű és marxista iskolázatottságú Angela Merkel így felelt: Micsoda ostoba kérdés az, hogy ki fogja eltartani őket. Ők fogják eltartani önön magukat, hiszen ezt csinálták eddig is, csak pójtjövedelemből és szervezetlenül. A jövőben szervezettebben fogják csinálni mint munkások.

És rögtön cselekedett! Megemelte a nyugdíjkorhatárt férfiak, nők egyaránt. Ugyanakkor a kötelező munkakor és nyugdíjkorhatár között szabad akaratúbbá tette az átjárhatóságot mind a két irányban.

Az evangélikus, a szegényekkel mindig szolidarizáló lelkes lány, a tehetséges elméleti fizikus, a

közéleti életet marxi módszerrel is mérlegelő «ál-lamférfi» (vagy talán honanya) két dolgot azonnal felfogott:

a/ az öregek nagyon szeretnek dolgozni és néha olyannyira ragaszkodnak a munkahelyükhöz, hogy még elzavarni sem lehet őket, ha megengedik nekik, hogy munkabírásuknak, erejüknek megfelelően tevékenykedjenek a közjó javára, s nemcsak a családjuk hasznára -

b/ nem szeretik a társadalomtól eltaszítottak, a közösségtől elszigeteltnek, kizártnak, kirekesztettnek érezni magukat.

A léhűtő, mindenben szervezésképtelen Szerbiában ennek hallatára elszörnyedt minden társadalmi réteg: a narciszoid politikum (még nagyobb közéleti kötelesség!), a minden ipari munkafegyelemtől elszoktatott fiatalság, a gyors gazdagodáshoz szokott «vállalkozó» - mindenki, a csecsemőket kivéve.

Németországban tiltakozási mozgalom nem volt az intézkedések ellen. Még a szakszervezet részéről sem! A korosak is egyetértettek az intézkedésekkel. Nemcsak azért, mert mindig kell a több pénz, hanem mert jó közösségi lényként megélni az életet az individualista, kapitalista társadalomban is. Angela Merkel ezután felkérte a munkáltatókat, hogy teremtsenek megfelelő körülményeket az öregek és korosok számára, a szülni akaró nők és kismamák igényeinek kielégítésére pedig bölcsődét létesítsenek. A bér legyen igazságos. Hallgatnak rá.

A háborúban alaposan «megedzett» Szerbiában a politikai elitet, az uralkodó osztályt az utálat kerülgeti az öregség hallatára. Szerbia semmilyen vonatkozásban nem készült fel az idősök közösségi befogadására és életben tartására. Az öregek egészségvédelme egyenlő a nullával. Sokak évi nyugdíja kisebb a temetésük költségénél.

Miután a fiatalok nagy része elmenekült az országból, az öregek (szülők és nagyszülők) szintén jelentős része úgy hal meg, mint ahogyan az erdei vadak: nem lehet tudni hol és mikor. Megérkeznek-e a gyermekeik külföldről: jelenti-e nekik valaki a szomorú hírt, hogy legalább megadják a végtisztességet, ha már nem ápolták és nem viselték gondjukat szeretteiknek. Ha már akkor távoztak, amikor a legszükségesebb lett volna, hogy támasz legyenek a bajban.

Ismeretes, hogy régen az eszkimók kitették öregjeiket a fagyhalálnak. Szerbiában fagyoskodnak.

Azokban a családokban, amelyekből nem menekült el a fiatalság, példátlan eset állt elő. Talán a világtörténelemben is egyedülálló, ismeretlen jelenség: ugyanis ebben a feje tetejére állított valóságban roskatag öregek tartanak el kisjövendelmükből

a/ életerőtől duzzadó, évekig munkát kereső fiatalokat;

b/ minden ipari fegyelemről már régen leszokott, követelőző fiatalokat;

c/ betegesen, kórosan az eltartottsághoz ragaszkodó, hatalmas tömeggel jelentkező pszichopátákat, szociopátákat és deformált karakterű fiatalembereket.

A munka és munkahely erkölcsösségre nevel: egyiket sem akarják. Ezeknek az értékeknek és mértékeknek az alapján ítélkezve állítjuk, hogy ma alig van Európában embertelenebb társadalom, mint Szerbiában.

A főúri osztályhoz tartozó német költőfejedelem, Goethe vallja a Faustban: csak az érdemli meg az életet, aki munkájával mindennap megküzd érte. A puritán neveltetésű USA-ban szinte mindenki: a munkáltató és a munkavállaló szó szerint reggeltől estig dolgozik. Még a gothai tézisein gondolkodó Marx Károly is – bár tagadta a kapitalizmus jövőjét – tagadná Szerbiáét is. Elszörnyedne az ilyen viszárs, feje tetejére állított társadalmi viszonyok látán, amelyek – ahogy ő mondaná – «tagadják az ember generikus lényét». Ez a Szerbia – mondaná – nem a haladás mozdonya, hanem Európa élősdije, parazitája: benne egyenként és együttvéve mindenki, akinél ilyen vagy hasonló munkaerkölcs és értékrend uralkodik.

Szerbiában már a török hódoltság kezdete óta az emberi fejekben nincs rend, a tömegek nevelésében nincs érték, a politikai elit csupán haszonleső politikára képes. 1389 óta csak harctéri fosztogatáson, rabláson, martalóckodáson, erőszakos területi terjeszkedésen akar építkezni, az európai civilizációhoz és kultúrához közelebb kerülni. Csak-hogy ez ma már nem lehetséges. Az ilyen politikai akarat Szerbiában sem fog többet érni egy pohár šljivovicánál (szilvapálinkánál) és egy savanyított uborkánál. Ezt lehet majd napestig szürcsölni és enni. Már így él, ezt csinálja a társadalom java része - miközben Európában délelőtt dolgoznak, délután és este szakmai továbbképzésen vesznek részt, és csak a hétvégeken van lehetőségük pihenni és szórakozni. Szerbiában viszont másként gondolkoz-

nak. A fiatalság reggeltől másnap reggelig a balkáni kocsmában tanyázik, kíváncsiságszintjét lesüllyesztette: ott érzi jól magát, miután leszokott az ipari fegyelemről, nem vágyik normális családi életre és párkapcsolatra. A kocsmái hangulatban szeret «politizálni» és Európát ismét lángba borító fantasztikus terveket szövögetni.

Koravénné vált. Olyan természetű betyárélet és politika ez, ami a szerbeket kitörölheti az európai népek családjából. Szerbiában 2020-ig 700 ezer fővel fog csökkenni a népesség, a mostani népszámlálás adataiból kiindulva. És a népességszökkenés azután sem fog megállni, mert ilyen lelki alkattal és a jelenlegi népességgazdasági intézkedésekkel nem lehet megállítani.

Ebből kifolyólag mi, Szerbiában élő magyarok különösen érdekelték vagyunk abban, mi történik majd velünk. Bennünket is magukkal rántanak a szakadékba?

Ki és mi segíthet abban, hogy a Szerbiában elnyomtatásban élő magyarok mégis megőrizzék optimizmusukat, jövőképük legyen, magyar azonosság-tudatúak maradjanak, értékrendjük különbözzön az előzőekben leírtaktól; gondolatban és lélekben is európai és cselekvő ember eszményképéhez kötődjenek? Miért érdemes ápolni a magyar azonosság-tudatot, őrizni a magyar jelenlét tárgyi és szellemi bizonyítékait abban a térségben, amely a középkorban Hungaria (a Magyar Királyság) legfejlettebb részét képezte?

Kis népek sorsát, jövőjét mindig a nagyhatalmak érdekei határozzák meg. Így volt ez a múltban, de a jövőben sem lesz másként.

Ma már embrionális állapotában érzékelhető, hogy a New York-i nagyhatalmaknak komoly érdekük fűződik ahhoz, hogy Közép-Európa ne legyen többé puszkaporos hordó. Nem azért, mert mi, magyarok úgy akarjuk, hanem mert komoly gazdasági érdekeik fűződnek hozzá. Egy egységes európai régiót fognak létrehozni a Kárpát-medencében, amely nagymértékben fel fogja ölelni a középkori, történelmi Magyar Királyság legnagyobb részét. Ennek az európai régióknak természetes központja Budapest lesz. A központi részeit is magyarok fogják lakni, döntő többségben. Nevezhetjük ezt az európai régiót akár ismét Hungáriának is. Hasonlítni fog rá. Mondom, most még nagyon embrionális stádiumában van. Az Európai Unió politikai akarata ebbe az irányba mutat. Az egész Kárpát-medencében Bu-

dapesten kívül nincs egyetlen település, helység, amely rendelkezik a gazdasági élet szervezési, közgazdasági, tudományos-kutatói, szakképzési-oktatási, innovációs és kulturális (!) infrastruktúrájával, logisztikájával, hagyományaival és továbbfejlesztési lehetőségeivel. Ennek az évszázadnak a követelményei Budapestre mutatnak. Hatalmas gravitációs ereje van és lesz a gazdasági életben. Ugyanis a gazdasági élet fejlesztéséhez a szükséges tényezők itt EGYÜTTVÉVE adóttak, fejleszthetőek, állandóan korszerűsíthetőek. E központ hatása kisugározhat a térség minden irányába. A fejlesztés emberi forrásait képes részévé tenni azoknak a kutatásoknak és fejlesztéseknek, amit elvárnak a nagy nyugat-európai központok. Alkalmazkodóképessége európai hagyományokon nyugszik.

Az Európai Unió az tehát, és nem valamilyen magyar terjeszkedni vágyó nagyhatalmi vagy középhatalmi nacionalizmus, amely inetrgrációs erejével, infrastrukturális és logisztikai fejlettségével 50-100 év alatt ismét egységes fejlettségű régiót fog létrehozni a történelmi Magyar Királyság területének nagyobbik részét magában foglalva. Ezt az európai régiót nevezhetjük budapestinek, Duna mentinek vagy éppen a hagyományokra való tekintettel akár Hungáriának is.

Ez az európai régió mennyiben fog hasonlítani a középkori történelmi királyságra?

Annyiban, hogy mint a Hungaria, soknemzetiségű lesz. Multietnikus terület marad, és többnyelvűség fog uralkodni benne.

Mennyiben fog különbözni?

a/ Nem katonai hódítás hozza létre, és nem az I. és II. bécsi döntéshez hasonló egyezkedési paktum, az önmagában lévő gazdasági gravitációs vonzóerő, a belső gazdasági önsúly ereje fogja létrehozni. Akik e régió határait továbbra is a mostani ún. trianoni Magyarország határaival szeretnék azonosítani, nagyon nagy tévedésben vannak (Szerbiában, Romániában és Szlovákiában). Ezek a trianoni határok szét fognak pattanni, és a gazdasági fejlődés hatására utóbb új közigazgatási egység fog létrejönni. Tévednek azonban azok a magyarok is, akik valamilyen magyar vármegyei közigazgatási nemzetállam katonai és politikai dominanciája szerint képzelik el a jövőt. Ezek a trianoni határok meg fognak változni és a magyar megmaradást fogják segíteni, de nem katonai terjeszkedéssel, sem politikai önkényeskedéssel és fölényeskedéssel. Budapest gazdasági

szervezőereje állandóan tágulni fog, és ezáltal lehetőség nyílik a magyar jelleg megőrzésére, sőt kulturális kisugárzására a egész térségben.

A 19. és 20. században minden közép-európai államot nagyhatalmi döntéssel hoztak létre, ami mögött kizárólag katonai-stratégiai érdekeik bújtak meg. Az ostobaságában páratlan szerb politikai elit körömszadkáig tagadja ezt a tényt, és ismét saját magának képzel be államalkotói világtörténelmi szerepet. Ez többé nem fog megtörténni. A jövőben a gazdasági szervezőerő mint döntő tényező jelentkezik a határok kialakításában. A gazdasági szervezőkészség nem hívja segítségül a katonaságot, és nem fog átváltozni katonai kényszerítőerővé. A gazdasági szervezőerővel kezdődik és végződik az egész régió minden sarkában a kezdeményező- és vállalkozókészség és -képesség.

E tekintetben a Kárpát-medencében a magyarok, a gazdasági fejlődés és fejlesztés összes tényezőjét számbavéve, messze a legjobb helyen és helyzetben állnak. A mai trianoni határokba szorított Magyarországnak a saját szükségleteinél többszörösen nagyobb logisztikai, infrastrukturális, szervezési, közigazgatási, oktatási, tudományos-utatói lehetőségei vannak. Ezeket fogja intenzíven támogatni, továbbfejlesztteni és korszerűsíteni az Európai Unió. Kevés látszik még belőle, de változni fog a helyzet már középtávon is.

Kiábrándítom azokat, akik a történelmi Magyarország feltámadását mint nemzetállamot várják. Ha a magyar nemzetállam nem jött létre akkor, amikor az másoknál megtörtént, ma már ez a lehetőség nem létezik a magyarok számára. Ne pazarolják erre a nemzet szellemi erejét, hanem vegyék észre az új lehetőségeket. Ami nem történt meg a maga idejében, ha mégis megtörténne utóbb, megkésve, létezése is látszólagos lenne, vagyis mintha meg sem történt volna. Csak látszólagosan, virtuálisan létezne, s utólag is mint életképtelen, egészen biztosan rövid úton megsemmisülne.

Ha nem is lesz magyar nemzetállam, a magyarságra még így is nagy feladatok várnak a Kárpát-medencében. Nem marad történelmi szerep nélkül. Ellenkezőleg. Most kell igazán felkutatni és ismét felfedezni a történelmi örökséget, a hagyománymegőrzés minden lehetőségét, az anyanyelvi misszió szerepét, a kulturális öntudat ápolását a magyar közéleti magatartásban és viselkedésben (csak mellékesen említem meg azoknak, akik olyan szeretettel ápol-

ják és kimutatják: népünk közéleti viselkedésében sohasem volt megbecsült a pravoszláv pusztával való megalázkodás kimutatása). A többi kis nép is iparkodni fog ezen a téren, de ez kevesebb sikerrel fog az ő esetükben történni (mert ők két évszázada a katonai erőszak, a politikai manipulációk, az ármánykodás alapjait ápolták, és a jövőben ennek híján lesznek). Akinek eddig fejletlen volt a kulturális öntudata, annak a jövőben is az marad (érzékeltető ez a szlovákoknál). Aki évszázadokon keresztül ápolta, intézményesítette a kulturális öntudatát, az előnyben lesz. A nagymúltú intézmények előnyben lesznek a percéletű próbálkozásokkal szemben.

A magyar kulturális öntudat lényege a következőkben van:

a/ évszázadok óta nyitott a környező kis népekkel és etnikumokkal szemben: befogadó nép: képes és készséges saját kultúráját más kis népek kultúrájával is gazdagítani. Erről nem szavakban, hanem cselekedetekben adott számtalanszor tanúbizonyságot. A teremtetett kulturális értékei ezt tükrözik is.

b/ a leginkább kétnyelvű nép: a szomorú történelmi múltból, kisebbségi és elnyomott helyzetből kifolyólag rákényszerítették az államalkotó nép nyelvét, a jövőben ebből előnyt kovácsolhat a maga számára.

c/ a magyar nép mellett és vele együtt minden kisép évszázadok óta autonómiát élvezett a közigazgatásban, etnikai önérzete megőrzéséhez. Ez a jövőben meg fog újulni. Ezek az adottságok egyetlen nagy népnél nem léteznek, mert azok mind birodalmi észjárásúak, és érzéketlenek a kisépek kulturális öntudatával szemben.

d/ a gondolati szabadelvűséget alkotó módon alkalmazza az élet minden területén. Fogékony és befogadó a többi kisép hasonló, sőt elűtő magatartása iránt.

e/ a legújabb korban (1989 óta) a politikai demokrácia minden intézményét ápolja és valódi tartalommal (népszuverenitási tartalommal) képes működtetni és megújítani.

f/ képes a forradalmi változások szükségességét minden más, a térségben élő kisépnél előbb érzékelni és kezdeményezni.

A magyarok legnagyobb része egy európai régióban fog élni: a szerbeké kikerülhetetlenül kettő vagy három régióban, a szerbek rá fogják jönni arra, hogy jobb egy közeli európai régióban élni, mint megvenni a hajójegyet és az óceánon túlra távoz-

ni. Aki messzire távozik, mert történelmi rövidlátás és gyűlölet áldozata, csak 5-10 évente láthatja szeretteit: a szülők a gyerekeiket, a gyerekek a szüleiket. Ha viszont marad, akár a Hungária nevezetű európai régióban, közel marad szeretteihez: nagy munkaerőpiacon mozoghat, a gyermekek szüleiket és viszont nemcsak láthatják, de egymást segíthetik is a mindennapi életben,; jövedelmüket egyesíthetik a család, a vállalkozás vagy további szakképesítés érdekében. Tanulhatnak anyanyelvükön minden fokon, vagyonukat értékvesztés nélkül átmenthetik ide vagy oda.

A kisleányoknak egymástól nincs mit félniük a Kárpát-medencében. Annál inkább lesz nagyon sok okuk az ún. Karoling-országoktól, mert ezek éppen innen akarják majd beszerezni a szükséges munkaerőt, közvetlenül veszélyeztetik a kisleányok létét ebben a térségben.

Mint Európa népessége, úgy a magyar népesség is korosodik. Idáig sikerült átmenteni a fiatalokra a magyar kulturális öntudatot. Volt egy nemzedék közti kommunikáció. A jövőben még jobban kell vigyázni erre a nagyon sérülékeny, könnyen sebezhető, törékeny kapcsolattartásra.

Húsz évnyi időre van szükségünk. Időhiányban vagyunk. Meg kell találnunk a módját annak, hogy sokkal nagyobb számú öreg vegyen részt a civil és politikai közéletben. A magyar kulturális öntudat megőrzésében, terjesztésében és átmentésében az ifjú nemzedékre. (Ezt teszi a többi kisleány is, de valamennyivel szemben előnyben vagyunk, mert többszáz éves folyamatosággal rendelkezünk, ami nagy tartalmi gazdagságot és magába szívó képességet ad a magyar kultúránknak.)

Az Aracs civil szervezet felkarolta és támogatja az öregek közéleti tevékenységét. Ez nem elég. Minél több civil és politikai szervezet aktivitására van szükség e tekintetben is. Súlyos akadály tornyosul az öreg korcsoport és az ifjú nemzedék kapcsolattartásában. Még több az akadékoskodó. Ennek ellenére időt kell nyerni. Gyors eredményre nem lehet számítani, de az ilyen kapcsolattartásnak nem marad el az eredménye. Évtizedek múlva jelenik meg áldásos hatása. Már most érzékelhetőek bizonyos jelei annak, hogy a szerb agresszivitás a magyarokkal szemben itt-ott meginog. Ez a jövőben gyakrabban fog megtörténni. Ezt az elbizonytalanodást még nem fordítottuk a javunkra. Csak ha majd párosul a magyarországi gazdasági felemelkedéssel, akkor fognak jobban látszani az eredmények.

Kedvezően hatna, ha a magyarságtudatot erősítő sajtó és könyv olcsóbb és hozzáférhetőbb lenne. A kommunistáknak több érzékük volt a propagandához, mint nekünk. Pl. Nem engedték meg, hogy a napi sajtó egy példányának az ára nagyobb legyen egy tojás áránál. Így volt ez a Magyar Szó, de a gyermeklapok esetében is. Az öregeknél is óriási jelentősége van az internetnek. Segítségével részben pótolják a sérült családi, rokon és baráti kapcsolatokat, virtuálisan. A világháló használatát kínálni kell nekik is a közéleti-közösségi kapcsolatokban. Segíteni és tanulóképessé kell tenni az időseket.

A nemzethalál ideológiáját minden alakjában száműzni kell. El kell utasítani. Cselekvően kell élni az öregkort, mindenütt a kisebbségben, és itt, a Balkánon is. A teljes ember közéleti ember is. Folyamatosan kell örködni nemzeti énként egészen, kulturális öntudatunkon, közéletünk tisztaságán és szellemi értékeink gyarapításán.

A magyarellenesség incidensek okairól – még egyszer

Ez év áprilisában Németh Zoltán újságíró kérésére rövid nyilatkozatot adtam a vajdasági magyarverések kapcsán. Nincs tudomásom róla, hogy megjelent-e valahol, ezért – különös tekintettel Egeresi Sándor tartományi képviselőházi elnöknek a kincstári optimizmus szivarfüstjétől ködlő és (ön) bódító nyilatkozataira, és a bajt inkább elkendőzni, mintsem gyógyítani, netán megelőzni igyekvő politikai tevékenységére – úgy vélem, nem árt az ügynek, ha közzéteszem a VMDP Hírlevelében. Annál is inkább, mert az elmúlt hónapok során – Dačić belügyminiszter Čiplić kisebbségi miniszter, valamint Korhecz Tamás és Egeresi Sándor fogadkozásai ellenére – a magyarellenesség kilengések nem szűntek meg, csupán annyi történt, hogy a hivatalos jelentésekben még kevesebb szó esik róluk, mint addig. Két temerini példa: május 9-én, a belgrádi miniszterek és a VMSZ-es tartományi titkárok látogatásával szinte egyidőben szerb fiatalok csoportja a Jugoszláv Néphadsereg utca egyik szórakozóhelyének közelében brutálisan összeverte a 25 éves temerini S. E.-t, június 23-án az esti órákban pedig a Petőfi Sándor utcában egy 10–15 fős szerbül beszélő csoport néhány tagja lelökte kerékpárjáról D. D-t, majd a magyarokat becsmérő káromkodások kíséretében alaposan helybenhagyták. A helyi magyarság apátiáját és reményvesztettségét jelzi, hogy az incidensekről én is csak a megtörténtük után jóval később szereztem tudomást, akkor is másodkézből. A lakosság sem a bűnüldöző szervezetben, sem a politikusokban, sem a nyilvánosság erejében nem bíz, mert az elkövetők csak a legritkább esetben nyerik el méltó büntetésüket, másrészt pedig mert a tényleges okokról, a Vajdaság etnikai arányainak tudatos megváltoztatásáról szinte soha, egyetlen szó sem esik, erről gyáván hallgat a vajdasági magyar „politikum” idehaza és a nagyvilágban egyaránt. Ezzel is segítve Szerbia pszeudoeurópeér kirakatpolitikáját.

Temerin, 2010. augusztus 7.

[Az interjú]

Értesüléseid szerint növekvőben, vagy csökkenőben van-e a magyarellenesség incidensek száma?

– Erre a bűnüldöző szervek tudnának pontosan válaszolni, tapasztalatom szerint azonban csak a legritkább esetben adnak hírt etnikai jellegű incidensekről. Szemmel láthatóan állampolitikai érdekekből, amikor csak tehetik, tompítják vagy elhallgatják a kisebbségellenes motívumok meglétét még olyankor is, amikor ez teljesen nyilvánvaló. Az utóbbi időben a rasszista vagy kisebbségellenes falfirkákról például csak elvétele számolnak be a rendőrségi közlemények, pedig a jelenség nem szűnt meg.

Vajdaság mely részein történik több magyarellenesség incidens, a tömbben vagy a szórványban?

– Nem a tömbben és nem a szórványban, hanem azokon a településeken, ahol a magyarság szórványba szorítása most közelítette meg vagy érte el a kritikus pontot a szerbség részben spon-tán, részben gazdaságilag stimulált vagy politikailag diszkrétén irányított betelepítésével. Ahol a magyarság még jelentős számban és viszonylag homogén tömbben él (Kanizsán, Zentán stb.), ott a magyarverők számára nemigen, vagy csak elvétele mutatkozik élettér, viszont ott, ahol a magyar világ már teljesen elszórványosodott, a magyar élet visszaszorult a magánélet szférájába, nincsenek magyar szórakozóhelyek, az utcán nem lehet magyar beszédet hallani, az agresszív nacionalizmusnak már nem maradt igazi harci feladata. Nincsen kit megfélemlíteni. A magyarellenesség ott a legerőteljesebb, ahol a szerbség lélekszáma az utóbbi tizenöt évben látványosan megnőtt, ám ennek ellenére az adott terepen még mindig jelentős számú magyar él. A sovinszta életérzés viszont ezt nem tudja elviselni. Zavarja a magyar beszéd, zavarja a magyar zene, a magyar felirat, a magyar zászló, egyszóval minden, ami arra emlékezteti, hogy előtte itt már mások is éltek, sőt: itt is akarnak maradni, és ehhez még mindig elegenden vannak. A Vajdaságban jelenleg három

olyan település van, ahol a fenti okok miatt gyakori az etnikai töltetű incidens: Temerin, Szabadka és Óbecse, noha ez utóbbiról a híradásokban ritkábban hallunk, mivel mind a rendőrség, mind a helyi politika egyelőre hatékonyan leplezi a dolgokat.

Mennyire bizonyíthatóak, hogy ezek az incidensek etnikai háttérűek?

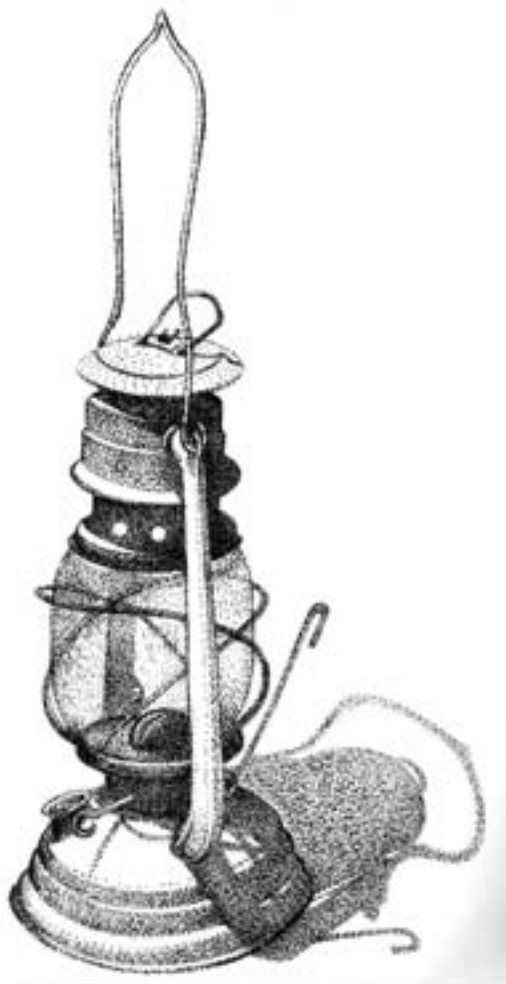
– A jelenlegi törvények szerint például csak akkor tekinthető bizonyítottnak egy magyarverés, ha a cselekmény végrehajtói ezt verbálisan is kinyilvánítják. El tudjuk képzelni azt a jelenetet, hogy a bűncselekmény elkövetői, míg közös erővel rugdalják áldozatukat, magnóra veszik vagy jegyzőkönyvbe diktálják érzelmeiket és ehhez kapcsolódó mondanivalójukat? Ugye, ez nonszensz?! Nos, ugyanilyen nonszensz azt hinni, hogy a támadók majd egymás ellen vallanak. Innentől kezdve pedig könnyű a dolga az ügyésznek, hogy megállapítsa, voltaképpen

nem is volt etnikai indíték. Csakhogy a kisebbség-ellenes támadások tendenciaszerűsége önmagáért beszél, még ha a tanúk, a rendőrök, az ügyészek és a bírák többnyire hallgatnak vagy sumákolnak is, noha alapijában véve mindenki mindent tud.

Temerinben igen gyakori az incidensek száma. Van-e a temerini magyarellenesség incidenseknek etnikai háttére? Vagy más háttére?

– A szerbek és a magyarok közötti verekedések jelentős részének van etnikai motiváltsága. Tulajdonképpen mindegyik incidens ilyennek könyvelhető el mindaddig, amíg valamilyen egyéb indíték nem bizonyítható. Jelenleg viszont a bizonyító eljárás során a hatóság pontosan az ellenkező utat járja, ezért nem jut el soha – vagy hogy jóindulatú legyek, csak a legritkább esetben – a gombolyag végéig.

(2010. április 13.)

Matuska Márton

A legyőzött megaláztatása és a győztes gőgös fölénye

Személyes gondolatok A. Sajti Enikő legújabb könyvének olvasása közben¹

Kevés tudósunk ásta bele magát oly alaposan a Délvidék XX. századi történetébe, mint A. Sajti Enikő. Éppen ezért nem csekély izgalommal vettük kézbe legújabb tanulmánykötetét, amelybe – mint a szerző írja az előszóban: „Egy évtized írásait gyűjtöttem össze.” Méghozzá azokat, amelyek a Délvidékről szóló eddigi legátfogóbb és legterjedelmesebb könyvét, az *Impériumváltások, revízió, kisebbség Magyarok a Délvidéken 1918–1947* című monográfiáját követték. Ugyancsak maga jegyzi meg, hogy a 18 tanulmányt tartalmazó kötetben mindössze kettő van olyan, amely korábban még nem jelent meg nyomtatásban. Igaza van, hogy – a különböző alkalmakra készült írások – „*talán műfajilag nem egységesek*”, sőt hozzátehetjük: több esetben ismétléseket is találhatunk bennük², lényegében azonban nagyon is látszik az egész kötetben, hogy olyan tárgykörben forog, amelyben otthonosan érzi magát, amit ő így fejez ki: mind a tizennyolc írás „*kutatói érdeklődésemet tükrözi*”. Azt a kérdést fejegeti, hogyan alakult a délszláv állam és Magyarország viszonya a perturbációkkal tarkított XX. század során, s e viharos korban hogyan alakult az itt élő magyarok helyzete, sorsa. Mint tanulmányaiból is kiderül, küzdelmes, tragikus és véres sorsa. Egyik barátom igen tömören fejezte ki a tanulmánygyűjteményről a véleményét: valószínűleg A. Sajti Enikő legjobb könyve.

Egy korábbi könyv

Mikor kötelezte el magát a szerző éppen a mi vidékünk, a mi sorsunk kutatása és feltárása iránt? Az általam eddig ismert írásai nem adnak eligazítást. Nevével még a „Tito után is Tito” jelmondat dominálása idején találkozhattunk mi, délvidéki magyarok.

Annak a korszaknak a végén, 1987-ben jelent meg *Délvidék 1941–1944.* című, *A magyar kormányok délszláv politikája* alcímet viselő kötete, amelyet ugyanolyan érdeklődéssel vettem kézbe akkoriban, mint most ezt az újabbat. Mert ki merte akkoriban egy tudományos mű címében ezt a földrajzi meghatározást használni? Még a kilencvenes évek elején is akadt magyar tudós és politikus, aki óva intette az anyaországiakat, hogy kerüljék a hasonló kifejezéseket: Felvidék, Kárpátalja, Székelyföld stb., mert ez sérti a szlovákok, ukránok, románok nemzeti érzelmeit. Elolvassva azt a könyvét, keserű csalódással tettem le. Azt is olvastam benne például, hogy: „A szerző [Mármint A. Sajti Enikő. – M. M.] szerencsére elmondhatja, hogy kutatási korlátok alig nehezítették munkáját.” Ha tehát betekintése volt a titkos levéltári adatokba, akkor miért írt le olyasmit, amit...? Majd alább idézem. Csalódottságom okát legtömörebben ezzel, majd egy, nem is tőlem származó megjegyzéssel tudom kifejezni. Könyvét ugyanis ebből az egyetlen mondatból álló bekezdéssel zárja: „Az 1945 elején hozott intézkedések megteremtették a vajdasági magyarság biztonságérzetét, létrehozták annak a politikai gyakorlatnak az első feltételeit, amelyet már az AVNOJ 1943. novemberi határozata így körvonalazott: a föderatív Jugoszlávia szavatolni fogja »a nemzetiségek minden jogát«”.

Miután elolvastam, a könyvet átadtam olvasásra egy másik barátomnak, aki – eléggé nevetlenül – golyóstollal írta lapszélre felháborodottságában támadt szarkasztikus megjegyzéseit. Ide ezt jegyezte: „*Ettől milyen jó lett nekünk!*” Akkoriban titokban már gyűjtöttük az adatokat a minket ért véres atrocitásokról, de folyamatosan is értek bennünket kisebb-nagyobb sérelmek. Az idő tájt éppen az egyik magyarkanizsai középiskola magyar tanárai közül

¹ A. Sajti Enikő: *Büntudat és győztes fölény; Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok*, Szegedi Tudományegyetem, 2010

² Egy ismétlődő hibára hívjuk fel figyelmét. Következtesen tévesen Rukovina néven említi az 1944 októberében bevezetett katonai közigazgatás parancsnokát. Helyesen Rukavina.

vagy fél tucatot éveken át gyomroztak, előbb csak a Jugoszláv Kommunista Szövetség hatáskörében, majd az államhatalmi szervekben, s végül sokukat az utcára tettek csupán amiatt, hogy elmentek egy orgonahangversenyre a horgosi katolikus templomba.

A. Sajti Enikővel a kilencvenes évek elején találkoztam először személyesen. Talán 1992-ben. Az Amerikából hazatelepedett Király Béla tábornok történelmi tanácskozást szervezett Budapesten az egyetem Bagolyvár nevű épületében. Meghívtak voltunk mind a ketten, de ez csak ott tudatosodott bennem. Fölkészültem sérelmeinkből. Könyvéről kifejtettem fenntartásaimat. Elképzelhetőnek tartottam, hogy ő, az egyetemi tanár – azt hiszem tanácskezelő volt éppen a szegedi bölcsészkaron – ki fog majd oktatni, hiszen honnan veszek bátorságot, hogy újságíró létemre szakmailag megbírálom. Nem ez történt. Sőt! Talán nem veszi zokon, ha megírom, hogy azóta is korrekt a kapcsolatunk.

Utólag el kell mondani, hogy idézhettem volna a könyvéből mást is. Például azt, hogy – Cseres Tibor azon írásának említésekor, amelyben a *Hideg napok* szerzője már nem az 1942-es délvidéki razziát, hanem a magyarellenes vérengzést firtatja – A. Sajti ezt a délvidékiek szájából eredő megjegyzést idézi, mondván: „*volt aztán ott más is.*” És ez a „más” egyértelműen az 1944-ben, 1945-ben lezajlott többszörös megtorlásra utal. Azt hiszem abban az időben kevesen mertek hasonló gondolatot beleszőni történelmi tanulmányukba. Az is abban az időben történt, hogy Sára Sándornak a Délvidékre telepített székelyek tragédiáját feldolgozó filmje miatt politikai botrány tört ki, A. Sajtinak tehát minden oka megvolt, hogy könyvében ne emlegessen Délvidéket, de főleg ne is említse, hogy „*volt itt más*” is, nemcsak egy razzia. Csak hát ezt a „mást” természetesen nem részletezte a könyvében, annál bőségesebben foglalkozott az 1942-es razziával. Elmond azonban sok más ilyesmit is, amiket abban az időben nem szoktak. Azt például, hogy Bajor Ferenc, Újvidék városparancsnoka ellen bűnvádi eljárást indítottak 1942-ben a magyar hatóságok, mert a honvédség 1941-es bevonulásakor sarcot vetett ki a zsidókra. A főtitstet letartóztatták, lefokozták és két év börtönre ítélték – írja A. Sajti. Megérdemelt volna egy

dicséretet ezeknek a ténynek a megemlézése miatt, hiszen ki, melyik nemzet tud még ilyen példát idézni Németország akkori szövetségesei közül, hogy egy főtitstet a zsidókat ért sérelem miatt felelősségre vonnak. Bennem azonban nem ezek a kivételek maradtak meg, hanem az, hogy helyzetünk ábrázolását a már idézett mondattal zárta, amely mondat rám úgy hatott, mint mostanában ha arról olvasunk vagy hallunk magyarországi politikusoktól, hogy Szerbiában példásan oldották meg a kisebbségek helyzetét.

A Király Béla által összehívott konferencián kifejtett kemény bírálat után néhány évre A. Sajti Enikő meghívott akadémiai doktori disszertációjának védésére.

Mit mondjak? Szellemi szuverenitás!

A megaláztatásunkról szóló könyv

Érhet-e egy népet, népcsoportot nagyobb megaláztatás, mint ha egy másik nép azt hirdeti, hogy ő adott neki szabadságot?

Tito ezt hirdette: felszabadította a Délvidék magyarságát. Akkor is hirdette, miközben tömegesen likvidálta embereinket, elsősorban politikai, gazdasági, lelki és szellemi vezetőinket. S azt is hirdette, hogy az 1941. április 11-e és 1944 októbere között elkövetett „gonoszságaink” ellenére nekünk, itt élő magyaroknak bizalmat előlegez, egyenrangú állampolgárként kezel bennünket, de – fűzte hozzá – nekünk ezt a megelőlegezett bizalmat ki kell érdemelnünk.

Aki utána akar járni ezen állítás helytállóságának elég, ha elolvassa az akkoriban megjelenő egyetlen délvidéki magyar napilap, a Szabad Vajdaság 1945. januári számait.³

A *Büntudat és Győztes fölény* c. könyv szerzője azt fejtegeti, hogy a titói délszláv állam viszonyát mi határozta meg. Lényegében az – írja –, hogy Magyarországot büntudat nyomasztotta az 1942 januárjában a Délvidéken lezajlott vérengzés miatt, illetve amiatt, hogy Magyarország – kihasználva a királyi Jugoszláviát ért nemzetközi csapást –, déli szomszédjától 1941 áprilisában visszaszerzett magának az 1918 után tőle elcsatolt területből egy kicsi részt. A győztes fölény pedig onnan ered Jugoszlá-

³ Nem tudom, hiteles-e, de mesélik, hogy egy alkalommal szóváltásra került sor Churchill angol miniszterelnök és De Gaulle francia tábornok államfő között. A gólyalábú gall – francia büszkeséggel – a franciák második világháború alatti érdemeiről beszélt. Az angol nem csekély sértődöttséggel megjegyezte, hogy hát azért illene tudni, hogy: „Elvégre mi szabadítottunk föl benneteket.” Mire a francia: „Az Isten óvjon meg bennünket, hogy ez még egyszer megtörténjen.”

via számára, hogy Tito 1941-től fegyveres harcot vívott a szövetségesek oldalán a végső győzelemig, miközben óriási emberveszteség támadt az országban. Más kérdés, hogy ma már tudjuk: a veszteség tetemes része – némelyek szerint a nagyobbik hányada – Tito keze révén keletkezett. Tagadhatatlan azonban, hogy példát mutatott a világnak, hogyan lehet végigszenvedni a háborút, ha jól kiókumuláljuk, ki lesz a végső győztes.

Szögezzük le: a szerzőnek tökéletesen igaza van, hogy ez a két körülmény határozta meg a két állam viszonyát!

Ezt a képet persze árnyalni lehet, és kell is. Például annak felvetésével, miért várta felszabadítóként a Délvidék magyarsága 1941 tavaszán a bevonuló honvédeket? Vagy azzal, hogy Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök a háború ideje alatt nem csupán a fentebb említett ügyben kezdeményezett bűnvádi eljárást, hanem egy egész csoport vezérlő főtisztje ellen az Újvidéken és környékén lezajlott túlkapások miatt. Még azzal is, hogy a Tito által kirobbantott fegyveres felkelés magyar szemmel nézve egyértelműen terrorista akciónak minősül, szerb szemmel nézve pedig szabadságharcnak. De hát a történelmet, mint tudjuk, a győztesek írták mindenkor, így alakult ki az az általánosan elfogadott sztereotip kép, hogy a magyarok megrögzött háborús bűnösök, Tito hívei pedig a szabadság fölönt bajnokai. Nekünk Tito csakugyan nem hozott szabadságot, bizonyíték rá, többek között az 1944 októberében bevezetett katonai közigazgatás Bácska, a Bánság és a Drávaszög területén, ami valójában katonai és kommunista terror volt. Összehasonlíthatatlanul véresebb volt ez a korszak a polgári lakosságra nézve, mint az a katonai közigazgatás, amelyet a magyar hatóság vezetett be az 1941-es honvéd bevonulás után. Szabadságot nem hozott Tito az itteni németeknek sem, de ne folytassuk a sort. A. Sajti leszögezi ebben az új könyvében: *„A jugoszláv katonai közigazgatás bevezetésének célja (...) a terület nacionalizálása volt, és eleve feltételezték a magyar és a német kisebbség új állammal [A titói Jugoszláviával – M. M.] szembeni illojalitását, potenciális ellenállását. A németeket nyíltan minősítették kollektíve felelősnek (...), a magyarokkal kapcsolatban a kollektív bűnösség fogalmát az új hatalom hivatalosan*

*soha nem használta – annál inkább gyakorolta.”*⁴ Ennél sokkal súlyosabb minősítést is megfogalmaz a szerző. Párhuzamot von a magyarok által negyvenkettőben és a titói fegyveresek által 1944-ben, 1945-ben csapott vérengzés között: *„Az új hatalom fegyveres erői, hasonlóan a magyar hadsereg pacifikáló és partizánvadász akcióihoz – ún. tisztogató akciókat folytattak a magyarok ellen (...) amelyet, ma már tudjuk, a katonai vezérkar és személyesen Tito tudtával, sőt beleegyezésével folytattak a helyi partizán alakulatok.”*⁵ A magam részéről itt annyit jegyeznék meg, hogy nem csupán helyi alakulatok, hiszen valójában a legszigorúbban központosított OZNA alakulatai voltak a kivégzések leggyakoribb végrehajtói, s ezek nem cselekedhettek a helyi parancsnokok utasítására, vagy elnéző jóváhagyása mellett, hanem kizárólag központi parancsra.

Érdemes foglalkozni a magyar állammal szemben gyakran hangoztatott váddal, hogy ti. 1940 decemberében örök barátsági szerződést köt Jugoszláviával, a következő év tavaszán pedig bekapcsolódik az országnak a Hitler által megkezdett szétdarabolásába. A cselekményt példátlan szőszegésnek minősítik sokan ma is. Valóban az?

Mint A. Sajti is idézi, a délvidéki szerbség az 1918. november utolsó napjaiban, az Újvidéken tartott kongresszuson mondta ki, hogy elszakad Magyarországtól és csatlakozik az új délszláv államhoz. Jaša Tomić, az ismert szerb politikus arról beszélt a résztvevőknek, hogy az új államban majd szavatulni kell a kisebbségbe kerülők, tehát elsősorban a magyarok nemzetiségi jogait, ám elképzeléséről igen hamar kiderült, hogy az új állam nem ezt vallja alapelvének, hanem haladéktalanul megkezdődött – mint A. Sajti fogalmaz – „a magyarok démonizálása” s Újvidék utcáin azok a szerb nemzeti vezérek szónokoltak, *„akik azzal kezdték beszédeiket a könnyen tűzbe hozható szláv tömeg előtt, hogy »Irtsátok ki azokat, akik nem akarják elismerni ifjú királyságunkat.« (...) A sajtó által sugallt magyarságkép azonosult az államellenes, kémkedő, kifelé gravitáló, társadalmi felfordulást okozó nacionalista és kommunista magyar képével.”*⁶ Ez a hozzáállás volt tapasztalható a királyi Jugoszlávia teljes léte alatt. Ismert azonban, hogy – miután a második világháború szele kavarta már errefelé is

⁴ im. 22. o.

⁵ uo.

⁶ im. 45. o.

az első világháború „győztesének fölényéből” eredő kisebbséggyűlöletnek a már büzlővé vált posványát, Jugoszlávia vezető politikusai megijedtek a mind gyakrabban emlegetett határrevíziótól, s keresték a békességet Magyarországgal. Magyarország pedig szövetségest keresett Jugoszláviában Hitler ellen. Némi javulás állt be a délvidéki kisebbség helyzetében. Az örök barátsági szerződés is – többek között – ennek a szemléletváltásnak lett a szüleménye. A kényszerű lépést tehát Belgrád megtette, de – írja a szerző – *„Semmi nyoma annak, hogy az adott időszakban Belgrád átértékelte volna a kisebbségekkel, így a magyarokkal kapcsolatos alapállását. (...) még a két ország közötti, sajnos igen rövid időre szóló jószomszédi viszony sem volt elegendő ahhoz, hogy Belgrád elfogadja egy kétoldalú, kisebbségekre vonatkozó szerződés gondolatát.”*⁷

Saját véleményem szerint Belgrád ezt a fordulatot a mai napig sem tette meg, noha Magyarország támogatására most is égető szüksége van az európai társulás megvalósításához. Magyarországnak is tanulnia kell Belgrád korábbi magatartásából: ha a délvidéki magyar kisebbség ügyét Budapest nem rendezi Belgráddal a társulás előtt, kizárhatjuk annak valószínűségét, hogy erre később sor kerüljön. Aggasztónak tartom, hogy Budapestről nem tapasztalható annak jele, hogy ilyen értelmű kezdeményezést fontolgatna.

Még három kérdést kellene felvetni A. Sajti Enikő e könyvével kapcsolatban. Az első, amivel elég részletesen foglalkozik *A magyar kisebbség elítéléséről* c. tanulmányában. Ebben azt elemzi, hogy milyen mértékben cserélődött ki az a politikusi gárda, amely a kétségtelenül kisebbség- és magyar-ellenes királyi Jugoszlávia megléte idején, az igen siralmas helyzetünkben vállalta értünk a politikai harcot. A másik, ezzel összefüggésben álló kérdés: kik voltak a délvidéki magyarok politikai vezetői a titói korszak vizsgált szakaszában? Végül a harmadik: A. Sajti véleménye szerint hány áldozata volt a délvidéki magyarirtásnak?

„A délvidéki magyarok és az új jugoszláv hatalom »találkozása« 1944 őszén súlyos tragédiákkal, megtorlásokkal volt terhes. A jugoszláviai és a ma-

*gyar történeti diskurzusban »a győzelem mindent igazol« tételéből kiindulva évtizedekig letagadták, marginalizálták, illetve szükséges igazságtétellként állították be a megtorlásokat.”*⁸ – Szögezi le a szerző. Természetesen tökéletesen egyetértek vele. S hozzáfűzöm, hogy e szemléletből egyenesen következett, hogy az elsősorban likvidálandók közé éppen a magyarság vezetőit sorolták. Azokat tehát, akik a két világháború között, és még inkább azokat, akik a háború, illetve a visszacsatolás ideje alatt küzdöttek a délvidéki magyarokért. Ez alól a szerző csupán két kivételt tud említeni: a becskereki Várady Imrét és a szabadkai Strelitzky Dénest. *„Az új rendszer szemében nyilván szalonképesé tette őket, hogy a háború idején mindketten visszavonultan éltek. (...) Talán érdemes utalni arra is, hogy politikai szerepvállalásukra akkor került sor, amikor korábbi két elvbarátjukat és küzdőtársukat, Deák Leót és Krámer Gyulát háborús bűnösnek nyilvánították, halálra ítélték és kivégezték.”*⁹ A likvidálások lényegének megértéséhez tudni kell a szerző által egy lábjegyzetben tett megjegyzésének tartalmáról. *„Domány János zombori kommunistát, aki részt vett a spanyol polgárháborúban, és kapcsolatokat keresett csatlakozás céljából a budapesti központtal, a háború után árulóként kivégezték.”*¹⁰ Farkas Nándor zentai születésű politikus közléséből tudjuk, hogy végeztek ki akkoriban más elkötelezett délvidéki magyar kommunistákat, méghozzá Tito híveit, de ezek a magyarellenés általános gyűlölet miatt estek áldozatul. Ilyen kommunista áldozatnak tekinthető a Torontálvásárhelyen (Debelyacsa) 1945 őszén meggyilkolt Német Péter, a Jugoszláv Kommunista Párt községi titkára, akit azért lőttek le orvul, mert nem tudott belenyugodni az ugyanott egy évvel korábban kivégzett Gachal János református püspök eltűnésébe.¹¹ A. Sajti könyvéből is kiderül, alig akad magyar politikus, aki élve megúsza ezt a tisztogatást. Igen sokan vannak olyanok is, akik ugyan nem estek áldozatul ebben az első nekifutásban, s akik ennek zajlása idején még közre is működtek a titói rendszer megerősítésében, majd utána – esetleg mert átlátták annak álságosságát, magyarán: kinyí-

⁷ uo. 75. o.

⁸ uo. 157. o.

⁹ uo. 170. o.

¹⁰ uo. 104. o.

¹¹ Erről lásd bővebben: Matuska Márton: *Megvert pásztorunk; Adalékok Gachal János torontálvásárhelyi református püspök életrajzához. A Református Keresztyén Egyház kiadása, Bácsfeketehegy, 2008*

lott a szemük – az 1948-ban kirobbant Tito-Sztálin-konfliktus során tették őket lehetetlenné.

Mire utal a névmutató?

A könyv névmutatója eléggé érdekes. Többek között azért is, mert a titói korszak iránymutató magyar vezetői közül némelyek nem találhatók meg benne. A már itt említettekén kívül benne van Kek – korábban Keck – Zsigmond, a már szintén említett napilapunknak, a Szabad Vajdaságnak, a mai Magyar Szónak alapító főszerkesztője. A lapot magyarok fordították, s fokozatosan kezdtek írni is bele névtelenül. Abban az időben ez a szerzői névtelenség is hozzátartozott a párt konspiratív voltához. Főszerkesztője – református pap léte – meggyőződéses kommunista. A lap megindítása után három év múlva a Goli otok nevű börtönszigeten találta magát. Nem egyedül járt így a korábban hangadónak számító újságíróink közül. Az övééhez hasonló sorsa lett Hock Rezsőnek, aki a háború előtt is foglalkozott magyar politikával, de ő is lebukott akkoriban, amikor Kek főszerkesztő, s ugyancsak a Goli otokra vitték átnevelésre. A könyvben említettek között megtaláljuk még a topolyai Gyetvai Károly nevét, aki a háború előtt nem játszott semmilyen szerepet, utána annál inkább. A háborús bűnösökké nyilvánított magyarok elleni koncepciós perekben a vádat képviselte. Titóék ugyanis sokat adtak arra, hogy ezt magyar emberre bizzák. A büntetőtanácsban is ültek magyar jogászok, sőt egyiknek az elnöke is magyar volt. Szinte mindannyian eltűntek a politikai sülyesztőben, miután eljátszották áldatlan szerepüket, kivéve az egy Gyetvait, akiből egyetemi tanár és szövetségi parlamenti képviselő lett. Sajnos, velük nem foglalkozott a szerző. Találkozhatunk a könyvben a költő-újságíró Gál László nevével. Saját tapasztalatból írhatom, hogy élete vége felé, a Forum klubjában, két korty pálinka között, hatalmas üstökös fejét ingatva nem győzte elégszer ismételtetni, hogy „Nem ilyen lovat akartam”.

Nincs azonban a könyvben említve Sóti Pál, aki a hetvenes évek elején bekövetkezett bukásáig a legrangosabb magyarnak számított politikusaink között, sem a már említett Farkas Nándor, aki a Forum-háznak és az újvidéki rádióknak is volt egy-egy időben vezérigazgatója és a vajdasági kormánynak

is volt egy ideig alelnöke. De nincs Olajos Mihály, a gyakran renitenskedő, szinte örökös szakszervezeti magyar vezető sem, és Rehák László sem, akinél vadabb Tito-párti magyar politikusunk nem volt a negyvenes évek végén s az ötvenes években. Ő lett a bezárt Kek Zsigmond feltétlenül megbízható utóda. Mindaddig, amíg meg nem írta a titói Jugoszlávia kisebbségpolitikájáról szóló doktori disszertációját. Ekkortól ejtették. Furcsa, hogy a szerző nem említi őket, pedig mindannyian meghatározó szerepet töltöttek be a titói korszakban a magyarok között.

A. Sajti Enikőnek sokan a szemére vetették, hogy tagadja a délvidéki vérengzés valós mértékét, hogy a valóságosnál kevesebb áldozatról tesz említést. Meglehetősen súlyos ez a vád, hiszen valójában azt róják fel neki, hogy beáll azoknak a szerb történészeknek a csapatába, akik tagadják a tragédiánk katasztrofális méretét, esetleg annyit hajlandóak elismerni, hogy Tito megengedte, hogy a szerbek megtorolják a negyvenkettes razziát. Valójában tehát mit ír erről a szerző ebben a könyvében, és másikkban is? „A becslések 10–40 ezerre teszik a kivégzett magyarok számát.”¹² Szinte minden írásában hasonlóan fogalmaz, de idézget többeket, hogy ki mennyire taksálja az áldozatok tömegét. Aleksandar Kasašt említve ezt idézi tőle: „1996-ban megjelent munkájában 5 ezer, írásos források alapján rekonstruálható áldozatról beszél.”¹³ Egy másik helyen ezt így mondja el: „1944. október végén, november elején a jugoszláv katonai közigazgatás tisztogató osztagai, az OZNA (Népvédelmi Osztály) fegyveres alakulatai bírósági ítélet nélkül, a helyi szerb lakosság segítségével fogdosták össze a magyarokat és végezték ki őket. Az erre vonatkozó korabeli és későbbi becslések 5–40 ezerig terjednek, a katonai és népbírói ítéletek alapján a kivégzett magyarok száma ma bizonyíthatóan 5 ezerre tehető, ez azonban nem tartalmazza az ítélet nélkül kivégzetteket.” Aztán megemlíti többször, ki mennyire becsüli az áldozatok számát, s táblázatosan közli azon állításának igazolását, hogy az áldozatok becsült száma csakugyan ilyen tág keretek között mozog, mint idéztük is tőle, hozzáfűzve azonban azt az el nem hanyagolható megkötést, hogy veszték el emberek a Délvidéken dokumentumokban föl nem lelhető módon, hadifogolyként, haláltáborokban, de végül is azt tartja valószínűnek, hogy a valós szá-

¹² uo. 22.o.

¹³ uo.

mokhoz majd akkor tudunk legalább megközelítően hozzá jutni, ha felnyílnak a levéltárak. Ezt a saját véleményét, egyik legújabb, 2009-ben megjelent tanulmányában fejti ki: *„E sorok írója egyelőre azt tartja szakmailag leginkább elfogadhatónak, ha kilépünk a régi és új politikai szándékok által diktált viktimológiai párbaj, számháború szűk keretei közül, türelmesen folytatjuk a korszak egészére vonatkozó anyaggyűjtést, kutatásokat, és kritikailag elemezzük, józanul mérlegre tesszük az eddig megjelent munkákat.”*

Ebben is egyet kell érteni a szerzővel!

Nem kevés mértékben rajtunk áll vagy bukik, hogy a kérdésnek a végére járjunk, de akkor abba a munkába be kell kapcsolódnia saját – délvidéki – tudományos társaságainknak és szinte minden intézményünknek, többek között a Magyar Nemzeti Tanácsnak. És mint

– egy ideje hiába – reméljük a Magyar tudományos Akadémia és a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia által létrehozandó tudományos bizottságnak. A kérdés megnyitása idején az ügyet felvető történelmi VMDK azért lett olyan népszerű akkoriban, hogy vagy egy tucat magyar képviselő került be a szerb parlamentbe és fél tucat a szövetségibe, mert a magyarságunk tapasztalhatta, hogy a frissen alakult politikai szervezet nem riad vissza attól, hogy a minket érintő lényegi kérdésekben illetékesnek tartsa magát. Ugyanígy járt el a Magyar Szó szerkesztősége is, amely cikksorozatával megkezdte a nyilvános feltárást. Soha nem is volt olyan népszerű. S nem is tehet általános, egyöntetű népszerűsége egyetlen szervezetünk, intézményünk sem, amely a létkérdéseinket megkerüli. Pártjaink sem, ha ezekben a kérdésekben nem jutnak konszenzusra.

Kinek kell megbocsátani?

1944. október 19-én az orosz csapatok átvonultak Bajmokon. A hadszíntér a Dunánál volt. Bajmokon nem voltak harcok, nem volt ellenállás, az emberek végezték a mindennapi munkájukat. Volt, aki a kukoricát törte, mások szántottak, de már egyesek a búzát vetették. A szőlőszüret is elmaradt, és igyekeztek ezt is befejezni. Mi tanyán laktunk bérlőként. Házunk nem volt, az összes ingatlan vagyonunk 1 ha szántóföld volt.

November 1-jén délután néhány fiatal partizán megjelent az udvarunkban, nem voltak egyenruhában, de vörös csillag volt a sapkájukon. Édesanyámtól megkérdezték, hogy hívják a férjét, hány éves és hol van? Mivel az apám szüretelni volt Tavankúton egyik rokonunknál, ráparancsoltak édesanyámra, hogy mihelyt hazajön a férje, azonnal menjen be a községházára. Édesapám este nyolc óra után ért haza, nem mert elmenni, mert kijárási tilalom volt, ezért másnap, halottak napján reggel azzal a hittel búcsúzott el tőlünk, hogy talán valami közmunkára kell mennie. Mindenszentek napján sok embert szedtek össze, főleg magyarokat, de németeket is. Hallottuk, hogy egy bizonyos válogatáson estek át, és volt, akiket kiengedtek, de sokan bent maradtak. Mi abban bízunk, hogy édesapámat másnap ki fogják engedni.

Este csúnya idő volt, esett az eső. Édesanyám gyertyákat gyújtott, és imádkoztunk a meghalt hívek lelki üdvéért. Ez szokás volt a halottak napja estéjén. Én elaludtam. Édesanyám ébresztett, mert gépfegyver hangja hallatszott. Sírt az anyám, és azt ismételte, hogy jaj, most lövik agyon az embereket, köztük az édesapánkat is. Én is fennhangon sírtam.

Másnap „eltűntek” az emberek a községháza és az iskola termeiből. Síró emberek, gyerekek keresték szeretteiket. Három nagy sírhely maradt a zombori út mellett. Én harmadik nap mentem az édesanyámmal a tetthelyre. Vért és három tömegsírt láttam. Nagyon rossz érzés volt. 12 évesen apa nélkül maradtam. Imádtam az apámat. Az öcsém 2 éves volt. Az édesanyám várandós volt a húgommal, amit én akkor még nem tudtam.

Ezután nehéz évtizedek jöttek. Mint bérlők nem maradhattunk a tanyán. Házunk nem volt. A földosz-

tásból („Tito-föld”) nekünk nem jutott, ami fejenként egy holdat jelentett volna. Két és fél évig nem jártam iskolába. Mindenféle munkát elvállaltunk, csak hogy meg tudjunk élni. A legnehezebb az volt, amikor megkérdezték, hogy hol az apám? Nem tudtam, mit válaszoljak. Kivégezték a partizánok! Akkor ezzel azt feltételezték volna, hogy bűnös volt, együttműködött a megszállókkal. A Jugoszláv Néphadsereg ártatlanokat nem büntetett, de a fasisztákat halállal büntette „Smrt fašizmu-Sloboda narodu” (Halál a fasizmusra - Szabadság a népnek). Akik ártatlanok voltak, azoknak emlékműveket emeltek (Kragujevac, Jasenovac, Titovo-Užice stb.) a családot segélyben részesítették.

Mi hallgattunk 46 évig. Családi körben beszéltünk erről, 1990-ben már mind többet, sőt kezdtük azt is összeírni, hogy hányan „tűntek” el 1944-ben. 193 áldozatról volt adatunk, akik áldozatul estek az 1944-es razziának Bajmokon. Az áldozatok száma lehet, hogy több, de lehet, hogy kevesebb, de akik „eltűntették” ezeket az embereket, minden adatot eltűntettek. Akik esetleg tudtak volna adatokkal szolgálni, már nincsenek az élők sorában, amikor még éltek, senki nem nyilatkozott, senkit nem vontak felelősségre, senkinek a haja szála sem görbült. Évekkel később két tanúval kellett bizonyítani, hogy az apám „elveszett”. Ezt a születési anyakönyvébe be is írták, de nem arra az időre, amikor a tanúk állították, hanem 1946. május 16-ára!

Rendszerváltás után már mertünk beszélni ezekről az eseményekről, sőt a kivégzés helyét is megjelöltük. A mai napig sincs válasz, hogy ki a felelős az „eltűnt” emberekért. A háborús bűnök nem évülnek el, de itt nem tudni, hogy volt-e háborús bűntett. Egyes adatok szerint 20-40 ezer ember „tűnt” el a Vajdaságban az 1944-es razziákban. Sok, borzasz-

Szakács József
39 éves földműves

tóan sok. Az 1 vagy az 5 ezer is nagyon sok. Az újságokban, a televízióban megjelent egy hír, hogy a háború idején egy csendőr egy ártatlan fiatalembert meggyilkolt a Duna-parton és a ma 90 éves embert Ausztráliából haza akarják hozatni és bíróság elé állítani. A mi apáinknál elévültek a háborús bűnök? Az igazság nem vonatkozik mindenkire egyformán? Az ENSZ emberjogi bizottsága erről nem tud? Vagy mégis bűnösök volnának ezek az emberek?

Ujabban bíróságon keresztül lehet keresni, hogy az eltűntek ártatlanok voltak. Ha az utódok nem keresik felmenőik ártatlanságát, akkor azok bűnösök maradnak? Lehet, hogy csak 100-an, vagy 500-an adnak be kérvényt, akkor csak ennyi ártatlan tűnt el a razziákban? Sok kivégzettnek már nincs utóda, azok hova lesznek besorolva? Egy több mint 80 éves nagymama, akinek az édesapját 66 évvel ez előtt kivégezték, nem mer a rádiónak, tévének nyilatkozni, fél. Egyetemet végzett unokája arra kéri, hogy ne nyilatkozzon, mert neki, az unokának a karrierjébe kerülhet.

Sok helyi vagy külföldi újságíró megkeresett bennünket, hogy nyilatkozzunk. Sok kérdésre válaszoltam, de nagyon meglepett, amikor az újságíró megkérdezte: Meg tudnék-e bocsátani azoknak, akik az édesapám haláláért felelősek? Hosszú töprengés után sem tudnék válaszolni. Kinek kell megbocsátanom? Hisz nem tudom, ki a tettes. Lehet, hogy abba a hibába esnék, hogy én, „a bűnös le származott” vádolnék büntelent ... Tőlem nem kért senki bocsánatot. Senki nem érzi magát bűnösnek. Senki nem mondta, hogy az apám bűnös volt. Ha megneveznék, hogy ki a bűnös, akkor talán tudnánk azt is, hogy kiktől kell bocsánatot kérni, és kinek kell megbocsátani!

Halottak napja reggelén sokan az iskolában és a községházán keresték a szeretteiket, majd az iskolából elindulva, akik tehették, követték azt az utat, amelyen a vesztőhelyre kísérték a halálra ítélt embereket. A Zombor felé vezető úton fejfedők, sálak, szemüvegek, papucsek hevertek az út mentén. Sokan megtalálták hozzátartozójuk holmiját, ezáltal is megbizonyosodtak, hogy akit keresnek, ezen az úton hajtották. Az áldozatok négyes csoportokban dróttal és láncsal voltak külön-külön és egymással is összekötözve. A kísérek között bajmoki partizánok is voltak. A tetthelyen három nagy sírgödör várta az áldozatokat. Sötét volt, esett az eső, menekülni nem lehetett. Három sírhely, három részre osztották be az áldozatokat. Egy traktor fényénél gépfegyver tüze terítette le az embereket, nem mindenkit ért halálos lövés, de kímélet nem volt. Aki még élt, azt ásóval, lapáttal

verték agyon. Volt, aki eszméletét veszítette el, és később a gödörben újraéledt, ez akkor halt meg, amikor vékony földréteget húztak az áldozatokra. Ezután mint aki jól végezte dolgát, Bajmokon vacsorával várták a kivégzőosztagot és ettek-ittak, dorbézoltak. Vannak személyek, akikről tudjuk, hogy részt vettek az emberek összegyűjtésében és a halálos ítéletek meghozatalában is. Ezek főleg bajmoki bunyevácok voltak, akik jól beszélték a magyar nyelvet, sőt soknak a felesége magyar vagy német nemzetiségű volt.

Az emberek egyenként mentek az ítélőbizottság elé, bemutatkoztak. A bizottság valamelyik tagja megkérdezte, volt-e valamilyen magyar pártnak a tagja, de ez mind csak formaság volt. Akire halál várt, azt egy másik szobába vitték, másokat kiengedtek. A bizottság tagjai jól ismerték a bajmokiakat.

Sok édesanya tudomására hozta gyerekeinek, hogy kik voltak a „gyilkosok”, kik ültek az ítélőbizottságban. Egy édesanya, akinek a férjét kivégezték, három kiskorú gyermekével ment az utcán és találkozott az egyik ún. „bíróval”. Azt mondta a gyerekeinek: „Jól nézzétek meg ezt az embert, ez az édesapátok gyilkosa!” Több ilyen eset történt és nem maradt következmény nélkül. Néhány évvel később ezek az emberek lelkiileg megtörve, idegbetegként vagy öngyilkosságba menekülve eltávoztak az élők sorából.

Az utódok nem felelősek szüleik tetteért. Tudtam, hogy az édesapám egy téves politika áldozata, de ezt nem tudtam bizonyítani, és ez évtizedeken keresztül kísért. Ezt egyszerűen nem lehet leírni! Amikor kezdtük feltárni ezeket az eseményeket, akkor már a kivégzésben részt vett személyek nem éltek. Könyvek jelentek meg az 1944-es atrocitásokról, áldozatokról és tettesekről. A vérbosszút végrehajtó személyek utódai most találkoznak először szüleik, nagyszüleik nevével újságokban, televízióban, tetthelyek megjelölésén. Másképpen történtek az események, mint ahogy ők tudták, vagy ahogy elmondták nekik. Az egyik „bíró” fia kijelentette: „Jól tette az apám, az ő helyében én is ezt tettem volna”! Egy másik tettes fia fel volt háborodva, hogy az apja neve megjelent mint a bizottság egyik tagja, aki részt vett a razzia előkészítésében. Ő meg van győződve, hogy ez rágalom, az ő apja ártatlan – de a helyi Népfel szabadító Bizottság razziáról szóló ülésének az értesítésén (pozív), amelyet az egyik résztvevő megőrzött, rajta van az ő neve is.

Itt mindenki ártatlan, tehát senki nem kér bocsánatot?!

Igézetben

Ami nagyon erősen él az emberben

Fejér Dénesnek
Tóth Miklósnak
Horváth Hajnalkának

„Ezerkilencszázötvenhat, sem emlék,
sem múltam nem vagy, sem történelem,
de lényem egy kioperálhatatlan
darabja, testrésze, ki jöttél velem
az irgalmatlan mindenségbe, hol a
Semmi vize zubog a híd alatt,
melynek nincs korlátja: - életemnek
te adtál értelmet, vad álmokat
éjjelre és kedvet a szenvedéshez
meg örömet: mindig te fogtál kézen
ha botladoztam, magasra emeltél
s nem engedted, hogy kifulladás vénen,
ezerkilencszázötvenhat, te csillag,
a nehéz út oly könnyű volt veled!
Oly réges-régen sütsz fehér hajamra,
Ragyogj sokáig még sírom felett.”

Faludy György

Ami nagyon erősen él az emberben, legtöbbször csak töredékekben jön elő. Az elme dzsungelében, akárcsak az emlékezet mélységesen mély kútjában a legeslegfontosabb ügyek, élmények, események, személyek együttese, így, törmelékekre szakadozva, dirib-darabban lappang és így kerül majdan felszínre. Hogy azután diadalmas egésszé összeállván, legyőzze a gyarló és esendő világot.

* * *

Az ötéves kisgyermek életének egyik alapeleme, belátjuk vagy sem: a félelem. József Attila számos nagy versének egyikében (Egy kisgyermek sír) döbbenetes képekben teszi plasztikussá ennek a kozmikus félelemnek a természetrajzát: „sír, mint a cipő alatt a homok,/ Vergődik, mint a nehéz tengerek.”

Éjszaka, csupa szokatlan, rettentő dologgal: szól a rádió, csak a zöld „macskaszem” világít, apám is, anyám is ébren, ingerülten, zaklatottan vitatkoznak, de közben végig a rádióra is figyelnek, érezni: hátrázott köze van a rádióhoz ahhoz, ami miatt ez az egész félelmetes, riasztóan rendhagyó éjszakai valami zajlik itt körülöttünk.

Szürkén szomorú kora délután, ülünk a konyhában anyámmal, hatalmas kosárba („kasba”) morzsoljuk a kukoricát. A távoli, tompa dübörgés semmihez sem hasonlítható. A robajlás, dörgés időről időre megismétlődik. Nem túl meggyőző anyám magyarázata: a lovaskocsikról gurigatják le a söröshordókat, nem túl messze tőlünk, a Kossuth Lajosról elnevezett sugárúton, a kocsmánál.

Hatalmas ormányos szörnyetegek a szemközti gázgyár négy sarkánál, katonák álldogálnak a sarki kútnál, de még a gyárkapunál is, ahol a gőzölgő csilléket tolják ki a keskeny síneken a salakos útra, hogy az utcánkon végig, le a tóra kísérik őket. Később, amikor a gázgyár másik sarkától, a Puskás utcából az udvarban lakó hat Kovács gyerek egyike, a Mari átjön, rekedtes-köhögősen és fennhangon, teli szájjal hahotázva mondogatja az addig sohasem hallott idegen szavakat: pásli dámój, pásli, pásli...

Megélve mindez – nehéz tengerekként vergődve, szorongva és értetlenkedve, ötévesen.

* * *

Elősurrognak a mélyből a gyermekkori karácsonyok – egy egészen bizonyosan nehezen illeszthető fenyőillat, az örömtől kipirult gyerekarc és csodás ennivaló-sereglet szentháromságába. Ez az a karácsony, amikor „a magyar nép lóg a fákon”, s amelyről „nem tudni, ördög hozta, angyal hozta”. Az én egyedüli Márai-karácsonyomat egy nagyobbacska papírdoboz jelenti, vöröskereszt volt rajta meg ez a felirat: The present of the American people. Nem tudni, miért, nekem különösen a legutolsó szó, a „people” tetszett, különös pikantériát, izgalmas érdekességet sejtítettem benne és általa, íze volt,

zamata, hogy úgy mondjam – anélkül persze, hogy a leghalványabb fogalmam lett volna magyar jelen-téséről.

Az a doboz – tejpor meg kakaó volt benne, igen vonzó küllemű kisebb bádogdobozban, anyám éve-kig őrizgette azután, miként, gondolom, a magyar asszonyok legtöbbje – évtizedekre előre vetítve is őriz és őrizni fog sok mindent. Mindazt, amit The present of the American people, az amerikai nép ajándéka jelentetett nekünk. (A papírdoboz másik oldalán, fölfedeztem, ez volt olvasható magyarul, öt éves éleslátással kikombináltam, hogy a people-szöveg ezt kell jelentse anyanyelvünkön. Azt hi-szem, újra meg újra ki kell nyitni ezt a dobozt.

* * *

Nem tudni, honnan ismerte apám a Bálint Ferkót, de mindig így emlegette, és tény: egy időben sű-rűn megfordult nálunk. És dermedten figyelő szüle-imnek igen szemléletesen mesélte, hogy törték el a géppisztoly tusájával az oldalbordáját, ő meg azt mondta nekik, maguk rosszabbak, mint az amerikai gengszterek. És egyszer régen azt mondta valaki-nek, lesz itt nemsokára olyan cidibumm, hogy kő kövön nem marad, „ezek meg azt hitték, hogy én ezt előre tudtam.” Később, amikor hiányoltam és felemlégettem, apámék igen gyorsan azt felelték, hogy az „olyan hóbörgő”. Még később, amikor az egyik éjjeliszekrényben, a cipők mögött megtaláltam azokat a címeres újságokat (sohasem látott, soha-sem olvasott címűek is voltak közöttük: Népakarat), anyám ugyanilyen gyorsan rám pirított („nem neked valók”, ugyanezt mondta, amikor ráleltem a Pesti Izé ma már szinte felfoghatatlanul enyhén erotikus lapszámaira is), azután már hosszú-hosszú ideig nem találtam meg őket, mint ahogyan azt az ap-rócska címer-jelvényt sem, amely egy ideig a tükrös szekrényen, egy használaton kívüli hamutartóban árválkodott.

* * *

1966 nyarának elején, a nyolcadik osztály be-fejezésekor a Nebuló nevezetű iskolaújságban, hová egész esztendőben buzgón írogatok, az év végi dupla számban a tanárok paródiáit tartalma-zó költemény-folyományomban Keserű, a történe-lemtanár kapcsán felsorolva a tanulnivalókat, így fogalmazok: „Forradalom, Nagy Imre, Rákosi meg rezsimje.” Nem értettem a lapot felügyelő tanerő,

későbbi szellemi nevelőapám fura pillantását. A vers megjelent – stencilezett példányokban terjesztettük a suliban.

* * *

A megvilágosodás, a tudatosodás igen korán érkezett. Alighanem a legjobbkor: ama bizonyos poétikusan ifjú és földöntúlian gyönyörű 18-dik élet-évben. Szellemi nevelőapám másik tanítványa, bizonyos Nicki, korához képest hallatlanul művelt és fogékony-öntudatos kortárs, közvetíti az eszmé-nyeket, az elolvasni-megbecsülni valókat: bénultan és szomjuhozva figyelek és loholok a nyomában, a nyomukban. Már vannak fogalmaim és némicske is-mereteim, mire a negyedik gimnáziumban, novem-beri tavaszban kezdődött osztálytársnő-szerelem Mariannal meghozza a Nő-eszményt – csakis esz-metárs lehet, aki, mint ő, megszerezte otthonról az Irodalmi Újság 1956. november 2-i számát, kézzel kimásolom a már ismert és imádott Déry Tibor ve-zércikkét, Benjámin László és Kassák Lajos versét, Németh László, Tamási Áron, Füst Milán írását. A hajtásoknál már erősen szakadozott szélű újságot sebészi precizitással celuxszal megragasztgatjuk, a műtét lesz hosszú hónapokra – ha nem éppen az öröklétig – szerelmünk záloga.

* * *

Szellemi nevelőapám aprócska lakásába Nickivel és egy Olivér becenevű (mint később kiderült, a zsenialitás és az örület keskeny határmezsgyéjén egyensúlyozó és ebbe belerokkanó) fiúval mentünk el azon a téli estén. A pillanat szívszorító fensége, ennyi év távolából is. „Alakítsunk...a végső cél ter-mészetesen az ország függetlensége és az idegen megszállók fegyveres kiűzése lenne...arra kérünk... és arra, mesélj még 56-ról.”

A megrendültségét bőbeszédűséggel palástoló, negyvenéves férfi hangja. „Hát gyerökök, ebben égy nagyszerű lenne. Hogy éjjel-nappal, mindig, min-denkor tudnánk, hogy...”

És tudjuk. Azóta is. Éjjel-nappal. Mindenkor.

* * *

Hogy miféle ideológiai meggondolásból kellett tanyai iskolát patronálnia másodévben az évfolyam több tanulócsoportjának, nem tudható – annyi azon-ban tény, hogy a magyar-idegen nyelv szakosok (a magyar-oroszokat kivéve, ők külön kasztot ké-

peztek) afféle kötelezően ajánlott jelleggel műsort kellett készítsenek 1973. március 15-ére a kissori tanyai iskola diákjainak, amit természetesen maguknak is kellett, sőt kellett előadniuk.

Akár egy hirtelen, frissítő fuvallat, jött az ötlet s a megvalósítás. (Persze némi bátorító homoki bor is segédkezett.) Az ünnepi helyszínt borító, hurkapálcikákra erősített nemzeti színű és vörös zászlókat összeszedtük és kivonultunk az udvarra. A csípős szélben áhítatos csendben apró darabokra téptük és a homokba tapostuk a vörös zászlókat, ama háromszíneket meg kitűzdeltük körben a kerítésre, majd az együtt járók letérdelve eléjük a homokba, összeadták egymást a Fennvaló nagyalföldi szabad ege alatt, sorban, egyik a másik után. Visszafelé, a városba döcögő kisvasúton az egyik fiú sírva fakadt, biztosan túl sokat ivott, vélekedett a velünk lévő kari KISZ-vezető (később MSZP-s országgyűlési képviselő).

* * *

Hányszor, de hányszor ragadtak el vad álmok, kedvet adván akár a szenvedéshez is, nem tudom: késő éjszaka hazafelé menet lányoktól vagy baráti borozásból, rendezvényről vagy hosszú sétákból: láttam a barikádokat a hídfőnél és a sugárúton, hallottam a robajt, a sorozatokat és a robbanásokat, néztem a füstöt és a torkolattüzeket, a sejtjeimben éreztem a géppisztoly illatát, formáját, fogását, így, ezzel a mozdulattal biztosítom ki, most, most veszem célba, most érzem a gyors, erős lökéseket a vállamon, a legjobb barátom ott hal meg mellettem a barikádon (mert ő olyan, hogy ott hal meg a legelső barikádon), ama három szín meg most végre nem titkos összeesküvésként rejtekezik a bensőnkben, hanem ott lobog diadalmasan fölöttünk.

* * *

A lány tizenhat éves volt és egészen rendkívüli intellektus. Az újságíró tanfolyamon, amit a legelső között szerveztek (1979-ben ez még nem volt divat, nem az aszfalton és nem is szélhámos gyors-talpalókon termelődtek szakmában a magukat riasztó módon szakmabélinek tartó ifjú senkiházik), kimagaslóan a legjobbnak számított: érzékeny volt és hallatlanul fogékony, páratlanul empatikus és sugárzóan, bámulatosan tehetséges. (Mindemellett nem elhanyagolhatóan csinos pofival és igen szép, veszedelmesen szuggesztív zöld szempárral is rendelkezett.) Midőn az apa, a báty és a 12

évvel idősebb gavallér sajátos vegyülékével különleges körútra csábítottam, nem hinném, hogy csak a tanfolyam-vezető tekintélyének engedett volna... Reggeltől késő délutánig végigjártuk az összes általam ismert helyszínt a Corvin köztől a Széna térig, a Kossuth tértől a Bródy Sándor utcáig. Ha olykor találkozunk, szinte soha nem felejt el emlegetni azt az őszi napot.

* * *

Szellemi nevelőapám az oroszok fogságában találkozott a magyar légierő azon elfogott fiatal tiszteivel, akik felszálltak és bombázták a bevonuló idegen csapatoszlopokat. Amikor egyszer egyikőjüket, bizonyos Tüzkő nevezetűt kihallgatásra akarták vinni, az orosz őr „Tusko!” ordítására az illető meg sem moccant; flegmán feküdt tovább a priccsen. Az ikszedik hiábavaló ordítás után természetesen kitört a pánik, létszámellenőrzés, tiszték, rohangálás. Végül már a többiek szóltak neki, ugyan már, ne hülyéskedj tovább, eredj. Az orosz rácsapott, akihez a többiek beszéltek: „Tuszko??!” A magyar pilóta figyelmeztetőleg fölemelte az ujját az orosz felé: Kapitán Tuszko! A katona ösztönösen vigyázzba vágta magát a rendfokozat hallatán és utána mondta: Kapitán Tuszko! Na, az más, mondta a pilóta, hanyagul összeszedte a cuccát, és elballagott az örrel.

* * *

Mindig szerettem gyalogolni, de azt a végtelennek tűnő kutyagolást már kezdtem nagyon megelégnem. Ha nem szellemi nevelőapámmal vagyok, kivel szinte ötletszerűen vetődünk el az Úr 1984-dik évében azon a verőfényes nyárutói délutánon a főváros túlsó végébe, tán lázongani is kezdek az embertelen távolság miatt: tudtam én, hogy nagyon nagy a Rákoskeresztúri temető, de hogy ekkora... Verítékezve értünk el a túlsó végen található kerítés közelébe, egyre gyakrabban a bokatorés kockázatát vállalva a mind elhanyagoltabb, hepehupás dzsungelben, miközben egyre idegesítőbben zúgtak el fölöttünk a közeli repülőtérről jóformán egymás nyomában fel- és leszálló gépek. A gyom- és indafüggöny egyre áthatolhatatlanabb lett, amikor az első apró piros-fehér-zöld szalagocskát az egyik nagy horpadás közelében egy cserjén észrevettük. Noha parcellaszámnak, feliratnak már jó ideje nyoma sem volt, sejtettük: a keresett helyen járunk. Ahol talán

legsűrűbb volt a bozót és legtöbb a szalagocska, megálltunk. Az izzadság állhatatosan csorgott lefelé a homlokomon, a szemembe. És a jól ismert férfihang, elfúlóan, addig soha nem hallott tónusban: úristen Domikám, lehet hogy itt fekszik Magyarország miniszterelnöke...? Azóta sem, egészen a legutóbbi időkig nem jártam a Rákoskeresztúri temető 301-es parcella néven elhíresült, messzi-messzi végében. Mintha nekem mindig, örökre az a régi, az a tiszta, az az egyértelmű-változatlan, az a gyomdzsungelben fellelhető kellene.

* * *

Az a kolléganőm öntudatos volt és büszke, mint egy gyönyörű, fényes fekete hajú indián hercegnő. A fél Sajtóház bámulta sóvárogva (a másik fele irigyen). Mindez engem egyáltalán nem akadályozott abban, hogy 1986 fullasztóan forró nyarának egyik füledt estéjére találkára hívjam az egyik belvárosi presszó teraszára. S mivel észrevehetően kissé illuminált állapotban méltóztattam megjelenni, a jelenség részéről rövid, határozott és tulajdonképpen megsemmisítő elutasításban részesültem, magyarárn úgy faképnél hagyott, hogy Szent Pál a dákokat sem különbül. Több hónapba telt, míg ismét a közelébe jutottam, újabb gyötrelmesen hosszú idő, mire az albérletébe a lábam betehettem. A forradalom harmincadik évfordulóján Pesten történeteket taglaltam, amikor hirtelen közbevágott, igen gúnyosan: hogyan? Nem „ellenforradalom”? Ugyan ne viccelj, mondtam sietősen. Másfél év múlva, 1988 tavaszán házasodtunk össze.

* * *

Sokan voltak a Corvin közben, az akkor már „film-palotának” nevezett mozi körül. Egyedül szorongtam valahol középtájon, noha tudtam, hogy szellemi nevelőapám is errefelé van valahol meg az a lány is, akivel 1979-ben jártunk itt együtt. Negyvenéves

évforduló, 1996: Horn Gyula pufajkás fogkirugdosó és bandája uralkodott éppen Magyarországon. Egyszerre csak tárogatószó hangzott fel, egészen váratlanul, furcsán, először oda nem illőnek tűnően, akárcsak a dal maga: Krasznahorka büszke vára. Azután egy pillanat alatt minden szívszorítóan a helyére került: szólt, csak szólt az ősi magyar hang a pesti házfalak között, tovatűnt idők örök kísérteteként. „Harcosai mind pihennek a dicső fejedelemnek”. Gyerekkorom óta, azt hiszem, ott és akkor sítam hangosan először és utoljára.

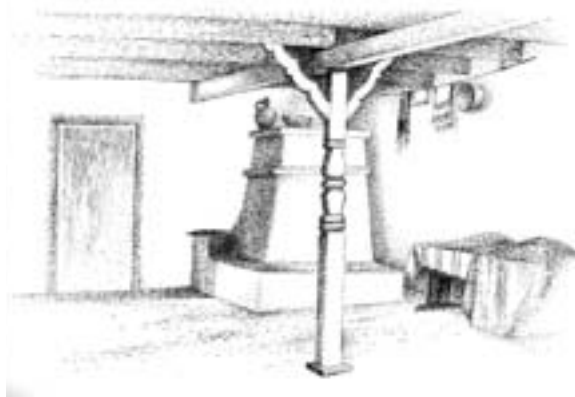
* * *

Mi egyebet írhat még az, aki ebben az igézetben nőtt föl? Aki alapító MDF-tagként megérte, hogy 1988. október 23-án az MDF vezetői a többiekkel együtt őt is arra kérték: egész nap ne menjen ki az utcára? (Késő este elmentünk vacsorázni a feleségemmel, egyik barátnője kedvenc ételmezt otthonról taxival hozatta el az étterembe.) Egy évvel később lapom megtisztel azzal, hogy teljes egészében összeállíthatom, és én szerkeszthetem az ünnepi lapszám mellékletét, beleértve – életemben először és utoljára – a tördelést is. Megkapom azt a ceruzát és azt a laptükröt, később azt az íróasztalt is...

Mi egyebet írhat az, aki megérte a félszáz éves évfordulón a magyarság legújabbkori legnagyobb gyalázatát és mindazt, ami utána még három és fél esztendőn át következett...?

Réges-régen – tegnap - , midőn a 13-14-15-16 éves csoda-fiúk és csoda-lányok már vagy holtan feküdtek a baljós ég alatt vagy kétségbeesetten csörtettek a nyugati határszél felé, akár a menekülő nemes vadak, Budapest házfalain a KGB-főnöknek címzett feliratok is megjelentek: „Reszkess, Szerov, jönnek az óvodások!”

Azok az óvodások megjöttek. Megjöttünk. Itt vagyunk. Hát ehhez tartsátok magatokat.

A csontvázlány, avagy utazás befelé, egyre mélyebben, önmagunkhoz

Benedikty Tamás: A helytállás csöndje, Masszi Kiadó, Budapest, 2009

Benedikty Tamás nagy kalandor. Ha mellé állunk és elindulunk vele azon az úton, amelyet *A helytállás csöndje* című könyvével bejár, akkor mi is olyan szellemi kalandokban részesülhetünk, amilyenekben az utóbbi időben csak igen ritkán. Ebben a posztmodern vagy milyen világban is, amikor a nagynak mondott (inkább: hazudott) írók össze-vissza hordanak hetet-havat, amikor a szöveg, a novella, a regény, az esszé csak önmagáért létezik, meg persze a busás tiszteletdíjért, amit ezeknek a nagynak mondott és nagyot mondó íróknak fizetnek a szövegeikért, igazi élményt jelent Benediktyvel kalandozni a Krisztus előtti Kínától napjaink virtuális valóságáig.

Benedikty-Horváth Tamás 1940-ben született Szegeden. 1956-ban harmadikos gimnazistaként aktívan részt vesz a forradalmi tüntetéseken. 1965 őszén a JATE jogi karának hallgatóját összeesküvés kezdeményezéséért, majd államellenes izgatásért letartóztatják. Az ok: egy többpártrendszeren alapuló, polgári demokratikus alkotmánytervezet vázlata. 1967-ben szabadul, ezután folyamatosan zaklatják és ellenőrzik, emiatt szülővárosából először Nyíregyházára, majd 1976-ban Budapestre költözik. Tanulmányait 1971-ben fejezi be. Volt kirakatrendező, öntödei és segédmunkás, ügyvédjelölt, újságíró. 1991-től szabadfoglalkozású. 1990-ben a Történelmi Igazságtétel Bizottság sajtótitkára, több '56-os témájú dokumentumfilm ötletadója, szerkesztője, riportere, írója. 1999 óta, halott corvinista barátja előtt tisztelegve, Benedikty Tamás néven publikál.

Művei: (Horváth Tamás néven) Szamurájok (regény, 1989), A láthatatlan fészek (regény, 1990), Szállj le, édes szekér! (versprózák és novellák, 1992), Szuvenír (regény, 1999, 2006), Majdnem boldogan (versek, 2006).

Benedikty Tamás huszonöt esszéjét olvashatjuk arról, hogy ő hogyan látta világunkat az elmúlt bő harminc évben. Szerinte, világlátása, világfelfogása szerint hogyan alakult a világ, s vele együtt a történelem, az utóbbi két évezredben. Mert: „A lepörgött

időt úgy hívjuk: történelem. Csak rajtunk múlik, hogy úgy tekintünk-e rá, mint letűnt nemzeti dicsőségünk és katasztrófákkal teli hanyatlásunk foglalatára, vagy inkább úgy, mint valami örökké »fenntartható fejlődés«-re, ahogy a globalizmus divatos, ám bukdácsoló tantételével hirdeti. Netán kellő cinizmussal fanyalgó nézőivé is válhatunk a világ színpadán játszó kutyakomédiának, melynek a cselekménye alig, csupán a szereposztása változik...” (A könyv hátsó borítójáról).

A „történelmi lecke” fölmondását Benedikty Csin Si Huang-ti-vel, a Mennyei Sárkánnyal, a kínai birodalom egyesítőjével és az ő agyagkatonáival kezdi (Csontok, katonák, 1988). Az akkor – 1988-ban –, Budapesten kiállított kínai agyagszobrok kifejezőereje, művészi megformálásának csodálata és a szobrok rejtélyének megfejtése helyett Benedikty ezeknél sokkal fontosabb dolgokról szól, nevezetesen a mindenkori diktátorokról és a diktátorok áldozatairól. A Birodalomalapító, ez a paranoiás zseni sok mindent tudott „a hadviselésről, a közigazgatás megszervezéséről, a pénzügyekről, a filozófusok szemforgatásáról, megreformálta az írást és a naplót, és bizonyos volt benne, hogy a történelem vele kezdődik.” (8. o.) Fölépíttette a Nagy Falat, hogy országát megvédhesse, és biztonságban tudhassa – s mindeközben milliószámra pusztultak el az emberek! Bármennyire is nagy gondolkodó volt, hiszen mégiscsak olyan birodalmat alapított, amellyel kétezer év után is, mi több: napjainkban méginkább számolni kell, azt azonban nem tudta, nem érezte, mint ahogyan zsarnoki utódai közül oly sokan sem, „hogy csupán a könyveket lehet máglyán elégetni, de a gondolatokat soha. Vagy hogy a költőket nem érdemes kiirtani, mert a mártíromság úgyis glóriát növeszt a homlokuk köré, s aztán titokban mindenki a verseiket mormolja.” (8-9. o.) Szinte a tökélyig fejlesztette besúgórendszerét, a hivatalnokoknak, rendőröknek teljhatalmat adott, az adókat az egekig emelte, és a száműzetést kényszermunkával párosította. A birodalma a rettegés birodalma volt, és ret-

tegett maga a császár is. És mivel minden diktátor az örökkévalóságba tart, Csin Si Huang-ti az örök életet biztosító csodaszer kutatása mellett hatalmas síremléket építtetett magának, amelyen mintegy hétszázötvenezer szerencsétlen pária dolgozott. A monumentális mű soha nem készült el egészen, mert (a sors micsoda fintora!) a Mennyei Sárkány, az Első Felséges Úr egy félrenyelt szőlőszemtől megfulladt! És ahogy az már lenni szokott: a császár halálhíre lángba borította a birodalmat, a lázadók fölgyújtották a császári palotát és a síremléket is, de az utókor szerencséjére, a Csin Si Huang-ti örök álmát vigyázó embernyi agyagkatonák és életnagyságú lovaik, fölszereléseik közül azért jó néhány a rejtett sírkamrákban és alagutakban megmaradt. Benedikty részvéte, és természetesen a miénk is azonban azoké a szerencsétlen millióké, akiknek a csontja a katonák csizmái alatt évezredek óta ropog. (És azt már e jegyzet írója teszi hozzá: korunk vörös és barna diktátorainak sírjából évszázadok múltán még csak egy kicsiny agyagkatona sem fog előkerülni, nemhogy egy egész hadsereg...)

Benedikty könyvének második írása, az 1981 augusztusában megjelent Hunor népe. Azért fontos a dátum, mert a krónika, amit Benedikty bemutat, a Tárih-i Üngürsüz, azaz a Magyarok Története meglehetősen viharos múlttal bír. Az ősgesta minden bizonnyal 906-907 körül keletkezett, s a valószínűleg rovásírással íródott művet latinra fordították István király idejében, mivel szent királyunk parancsba adta, meg kell semmisíteni minden olyan emléket, ami a pogány időkre emlékeztetne – így az ősi szövegek egyetlen fennmaradási esélyét a latin nyelv – az egyház nyelve – biztosította. Székesfehérvár 1543-as ostromakor az ismételtlen megsemmisítendő könyvek közül Mahmúd Terdzsüman, Szulejmán szultán tolmácsa és íródeákja, valamint későbbi bizalmasa, a krónikát megmenti, Törökországba magával viszi, és lefordítja törökre az üngürsüzök, vagyis Hunor népének történetét a kezdetektől a mohácsi vészig. A Mahmúd, a tolmács által írt krónikát 1860-ban Vámbéry Ármin találta meg Isztambulban, Magyarországra hozta, de nem volt róla jó vélemény. Átadta Budenz Józsefnek, az MTA osztrák elkötelezettségű professzorának, aki a művet zároltatta. Egy évszázad múltán Blaskovics József (1910-1990), a prágai egyetem turkológus professzora 1971-ben kezdte el a krónika fordítását, amelynek első, csonkított kiadása 1982-ben je-

lent meg a Magvető Könyvkiadónál úgy, hogy ezt a kiadást is meg szeretne volna akadályozni az MTA és a kommunista művelődéspolitikai! Illyés Gyula és a Magyar Írószövetség támogatása, valamint Geönczeöl Gyula és Grandpierre K. Endre kitartó küzdelme, és természetesen a fordító, Blaskovics József kiváló munkája eredményezhette csak a könyv megjelenését.

A mű azért váltott ki ekkora ellenérzést, mert ebben beigazolódik László Gyula kettőshonfoglalás-elmélete, valamint följegyzések vannak a hármashonfoglalásról is. Terdzsüman művében végig az üngürsüzökről beszél, vagyis Hunor népéről, tehát azokról, akik Hunortól származnak, s nem említi külön-külön az avarokat, a hunokat és a magyarokat. A gestában benne van a csodaszarvas-mondata két változata, valamint az is, hogy „Hunor népe már Attila előtt elfoglalta Pannóniát, méghozzá egy Kattar nevű vezér vezetésével”. (17. o.) Kattar halála után a bégek választották meg Attilát vezérükké, mert úgy vélték: „...az volna jó, ha egy közülünk való előkelő nemest ültetnék a trónra, mert akkor nem kellene félni, hogy elveszítjük ezt az országot.” (17. o.) Terdzsüman elmondja, Attila halála után az üngürsüzök újabb hulláma érkezett Pannóniába, s az ott élő emberek az ő nyelvüket, vagyis a magyar nyelvet beszélték. „...aztán újra megjelenik Hunor népének egy Szkítiában lakó ága: Álmoséknak a Pannóniában élő rokonok üzenték meg, hogy jöjjenek utánuk. A krónika leírja, hogyan választották meg Álmost, majd Árpádot, s hogyan jöttek be honfoglaló őseink, és foglalták el a Duna-Tisza közét, majd egész Magyarországot.” (17. o.)

Majd három évtizeddel az Új Tükörben megjelent Benedikty-írás után még mindig vannak olyanok, akik idegesen kapják föl fejüket ezek hallatán, vagy gondoljunk csak a gyermekeink történelemkönyvében leírtakra, a valós, vagy vélt Petőfi-csontok körüli vitákra – amit, ugye, egyetlen DNS-vizsgálattal el lehetne dönteni, gondoljunk azokra, akik még mindig váltig bizonygatják elméletük helyességét, miszerint földrajzi neveink túlnyomó többsége szláv (!) eredetű...

A Hunor népében leírt gondolatok folytatásaként olvasható Benedikty következő esszéje, a Világszínpad – magyar változat. A 2005-ös keltezésű írásában a szerző a napjainkban zajló kozmopolita énközpontúságból és a 2004. december 5-ei népszavazástól ki- és elindulva, a magyar történelmet

három szakaszra osztja: a honfoglalástól Mohácsig zajlott az első felvonás, ami azóta történt, az a második, és a harmadik, „...az azóta azótája: a rövid utójáték 1990-től”. (26. o.)

Benedikty tényekkel alátámasztva, a történelmi eseményeket elemezve mutat rá arra, „hogya a mi nomád eredetű, idegenekhez páratlanul toleráns, nemes lelkű népünk hol, mikor és hogyan tévesztett utat”, és arra is, miszerint „Mohácsnál nincs »meghatározottabb« pillanata a magyar történelemnek. A cezúrák cezúrája. Minden Mohács megszüli a maga Trianonját, és minden Trianon méhéből kibukik előbb-utóbb egy újabb Mohács”. (26. o.)

Könyvének első fejezetét Benedikty Hamvas Béla naplóbejegyzésével zárja: „A Nyugattól elzárkózni! Kelet nem fogadhat be és mi sem asszimilálódhatunk – marad saját szegénységünk.”

„Ami nem jelent se többet, se kevesebbet, mint hogy csak befelé utazhatunk, egyre mélyebben, önmagunkhoz” (54. o.) – ez viszont már Benedikty zárszava A helytállás csöndje című esszéjéből.

A csontvázlány című második fejezet ötvenhatos írásokat tartalmaz, szám szerint hatot, azaz: a hatodik, a Párhuzamos ötvenhatok párhuzamosan szól 1956-ról és 1456-ról, a törökök felett aratott fényes nándorfehérvári győzelemről, amely akkor Európát mentette meg a „mozlim veszedelem”-től. És hogy mi következik mindebből? Benedikty ezt mondja: „Pontosan 500 évvel később, 1956 mentette meg a világot a kommunista ideológiától. Cserébe végképp magunkra maradtunk. Eltelt 33 év, hogy aztán lelkiileg, szellemileg kiherélve, elárulva, önsorsrontó világ bajnokként kerüljön ki a magyarság a rendszerváltoztatásnak hazudott legújabb összeomlásból.” (126. o.)

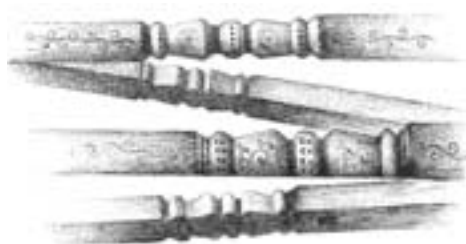
Magunkra maradtunk, elárulva és elárulva, mint 1956-ban a halálra ítélték, a megkínzottak, az ártatlanul bebörtönözöttek. Az ő portréikat festi meg Benedikty Tamás olyan ecsetvonásokkal, hogy még most is beleborzongunk azokba a megaláztatásokba, kínzatásokba, amelyeket azoknak a gyakran egészen fiatal embereknek kellett elszenvedniük,

akik egy emberibb, egy élhetőbb életért emelték föl fejüket – és öklüket! A legmegrázóbb történet Tóth Ilonáé, akinek ártatlanságát még napjainkban is megkérdőjelezhetik azoknak a gyermekei, unokái, akik Tóth Ilonát és a Tóth Ilonákat a halálba küldték, a valódi gyilkosok, az egykori hóhérok meg kiemelt nyugdíjkkal éltek boldog öregkoruk napjait!

Tóth Ilona huszonöt éves sem volt, amikor fölakasztották. A nyilvánvalóan koncepció per áldozatát, az egykori orvostanhallgatót előbb harcostársai bujtatásával és tiltott kiadványok terjesztésével, majd gyilkossággal vádolták. Úgy ölték meg, hogy a vádat érdemben sohasem bizonyították be, mi több: egy ideig nem volt meg a hulla sem, majd az derült ki róla, hogy kétszer (!) ölték meg. A boncolási jegyzőkönyvben nem tesznek említést a hullán található tűszúrásokról – Tóth Ilona, a vád szerint benzint, majd légbuborékokat próbált meg befecskendezni az elhunyt ereibe, s mivel ebbéli kísérlete kudarcba fulladt, ezért késsel szíven szúrta! A szerencsétlen lány a december eleji tárgyaláson már mindent beismer, sőt még olyasmit is, amit nem is vártak tőle, nevezetesen azt mondta: ő ölni akart! A szovjet titkosszolgálatok tervei alapján kidolgozott műper 1957. június 27-én Tóth Ilona fölakasztásával végződött. Tóth Ilona, a csontvázlány, ahogy őt Benedikty nevezi, 1932. október 23-án született!

Benedikty könyvének következő két fejezetében, az Árnyékharcban, illetve a Fekete mennykövekben a magyar köz- és népelet gondjairól, valamint az általa oly nagyra becsült francia irodalmárokról és filozófusokról szól. Az utolsó fejezetben olvashatunk még arról is, vajon megérthető-e az orosz gondolkodásmód az orosz misztikusok ismerete nélkül.

És végül álljon itt e jegyzet írójának kissé személyes vallomása: a könyvet olvasván végig hallottam Benedikty Tamás hangját, tulajdonképpen nem is én olvastam el a könyvet, hanem az író olvasta föl újra nekem, hiszen A helytállás csöndjének nem egy rágyogó esszéjét már volt szerencsém Benedikty tolmácsolásában hallanom.

Értelmet adni az életnek

Kedves Ünnepeltek, tisztelt Ünneplő közönség!

„Mi dolgunk a világon? küzdeni /Erőnk szerint a legnemesbékért. / Előttünk egy nemzet sorsa áll.”

Vörösmarty Mihály közismert versének e gondolatát vallják minden bizonnyal a mai kitüntetettek is, hisz életük során az eddigi tevékenységükkel egyértelműen ezt bizonyították. Tették mindezt azért, mivel tudják, hogy a nemzet szellemi és anyagi gyarapodásának szolgálatánál nincs felemelőbb, lelkesítőbb érzés és kötelesség. Végzik ezt a munkát (és hozzájuk hasonlóan még sokan mások), annak ellenére, hogy ezért legtöbb esetben nem jár sem pénz, sem kitüntetés. Sokkal inkább a zaklatás és az üldöztetés, régebben pedig akár a börtön vagy a halál. Szerbiában a kisebbségi magyar sors sohasem volt könnyű vállalkozás. Akik pedig még nemzetmentő feladatokat is vállaltak, sohasem kérdezték, hogy ebből egyénileg majd mi hasznuk származik. Pedig sokszor, minden erő bevetése ellenére az eredmény, a siker elmaradt. És bár a hosszú évtizedek alatt népünk fogyott, menekült, átélte a magyar holokausztot - de a csaknem százéves kisebbségi nyomorúság dacára mégis itt vagyunk, Reményik Sándor szavaival élve, „ahogy lehet, ahogy lehet ...”

Persze lehettünk volna eredményesebbek is, ha lett volna egy egységes jövőképünk és egy kidolgozott kisebbségi stratégiánk. Ehelyett hódított és hódít a széthúzás, az egyéni érdekű politizálás, az egyetemes magyarsághoz való tartozás tagadása, a jugoszláviai, majd az ország felbomlása után a vajdasági magyarnak, mint a magyar hazától különálló nemzetnek dicsekedő hangoztatása, és egyes hivatásos magyar intézményünkben még mindig jelenség a mindenkor hatalom túllihegett kiszolgálása. Ennek pedig számunkra nézve súlyos következményei lettek. A legtragikusabb minden bizonnyal a délvidéki magyar ifjúság nemzettudatának a rombolása. Szinte hihetetlen és érthetetlen, hogy például olyan sajtóterméket működtetünk, mint amilyen a magyar fiatalok lapja, a Képes Ifjúság, amely élen jár a magyar nemzettudat

elkorcsosításában. Egyértelmű, hogy magunk alatt vágjuk a fát, így magunk is hozzájárulunk a pusztulásunkhoz. Persze nagyon sokan, mint a mai díjazottaink is, megpróbálnak ellenállni ezeknek a jelenségeknek, de sajnos a pusztítást könnyebb végbevinni, mint az alkotást.

Mindezek ellenére tennünk kell a jót, főleg most, amikor az anyaországi változások számunkra is fölcillantották a reménykedést sorsunk jobbrafordulásában. Bizonyoságul és biztatásul hangozzanak el Orbán Viktor miniszterelnök úr ránk is vonatkoztatható gondolatai:

„Van úgy, hogy a remény köddé válik, de ez nem ok arra, hogy beletörődjünk eltűnésébe. Van úgy, hogy az álmok zátonyra futnak, de ez nem ok arra, hogy hagyjuk őket elsüllyedni. Van úgy, hogy az élet zord és kegyetlen, de ez nem ok arra, hogy elrúgjuk magunktól.

Mi magyarok a saját történelmünkben bizonyítottan láthatjuk, hogy a túlélő megpróbáltatások, az elszenvetett igazságtalan hátratételek, a meghaladott kudarcok és a behagedt sebek erőssé tettek bennünket. A kíméletlen próbatételek megedzik a nemzetet. ... Tudjuk, hogy az élet nagyszerű dolgokat tartogat a magyarok számára. Csak azt a hitet nem szabad feladnunk, csak azt kell hangosan és közösen kimondanunk, hogy mi magyarok nem azért jöttünk a világra, hogy elszenvedjük az életet, hanem hogy értelmet adjunk neki.”

E gondolatok jegyében küzdjünk mi is a „legnemesbékért,” mert előttünk egy nemzettöredék sorsa áll.

Most pedig, a korábbi ígéretünkhöz híven, emlékezzünk meg a magyar holokauszt mártírjairól. Az elmúlt években felidéztük a zombori Deák Leó ügyvéd, a torontálvásárhelyi Gachal János püspök úr, a szabadkai Bogner József újságíró, országgyűlési képviselő, a csúrogi ft. Dupp Bálint, a péterrévei ft. dr. Takács Ferenc plébános, Kristály István padéi tanító, író és a bácskossuthfalvi Faragó Ferenc református lelkész emlékét.

Ma Andrée Dezső újságíróra, lapalapítóra emlékezzünk, akit '44 december 29-én a katonai hadbíróság, csak azért, mert magyar értelmiségi volt, 12 társával együtt halálra ítélt, és még aznap kivégeztetett. Ez az aljas intézkedés is, nem kétséges, a magyar értelmiségi réteg lefejezését szolgálta. Tették ezt annak ellenére, hogy Andrée Dezső 1942-ben az újvidéki Tesla utca lakóit megmentette az akkor zajló atrocitásoktól.

Andrée Dezső 1895-ben született Újvidéken. Az érettségi után Budapesten jogi tanulmányokat folytatott, de ezt nem fejezte be, mert 1914-ben önkéntesként bevonult katonának, és a háború után több vitézségi kitüntetéssel tért haza. A tanulmányait nem folytatta, hanem Párizsban újságírói tanfolyamot végzett, miután hazatérve, Tomán Sándorral közösen elindította és szerkesztette a Délbácska nevű újságot. Ennek nevét a királyi diktatúra idején, hatósági kényszerből Reggeli Újságra voltak kénytelenek változtatni. Andrée megszervezte a lap vidéki tudósítói hálózatát, bevonva a munkába a délvidéki magyar írói társadalom legjavát. Elősegítette a kisebbségi sorba került délvidéki magyarság művelődési életének a megszervezését. Szerteágazó, áldásos tevékenysége sokban

hozzájárult, hogy az itteni magyarság a trianoni megvárakoztatások után lelkileg egy kicsit magára talált. Munkássága példamutató értékű a mai délvidéki magyar értelmiségiek számára is, ezért emlékét kegyelettel meg kell őriznünk.

Végezetül, visszatérve az ünnepünkhöz, engedjék meg, hogy ünnepeltjeinknek mind a magam, mind a délvidéki magyar közösség nevében megköszönjem mindazt a nemzeti művelődést gyarapító tevékenységet, amit minden ármánykodást leküzdve, mindezidáig végeztek. Tették ezt a legnehezebb körülmények közt is, sokszor a szórványok szórványában, a veszendő végeken, ahol már a remény is veszni látszik. Mégis hittel és hitet öntve a csüggedőkbe teszik a dolgukat, mivel tudják, hogy „minden magyar felelős, minden magyarért”.

Kívánok mindannyiuknak erőt, kitartást és jó egészséget, hogy még sok éven át munkálkodhassanak a délvidéki és az egyetemes magyarság javára.

Köszönöm, hogy meghallgattak.

Szabadka, 2010. augusztus 27-én.

Dr. Gubás Jenő

Az Aracs Társadalmi Szervezet elnöke

Az Aracs-díjasok, balról: Péter László, Mirnics Zsuzsa, Sára Sándor, Bajusz Teréz, Miklós Erzsébet és ft. Király Tibor

Kérd számon a történelemtől az embert

Az Aracs Társadalmi Szervezet 2010. évi díjkiosztó ünnepsége

Tisztelt ünneplő Közösség! Kedves korábbi és jelenlegi Díjazottak!

Eljött közénk ismét a nyers idő helyett a pillanat, amelyben újból a bizonyosság vibrál. Szinte érezzük, ahogyan összesimuló tenyerünk között ott repdes a bizakodás, hogy érdemes volt megint összegyűlnünk, hiszen van kit ünnepelnünk. S az ünnep – mintha csak erre a bizonyosságra várt volna – már itt is van közöttünk, örködik a fejünk fölött, beteljesülni sem fél már, pedig még tegnap úgy éreztük, hogy minden napunktól oly távol van, mint a perctől az óra mutatója, hogy csupán bevádatlan kecsgetés; nem több, mint csalóka pár szó. A megváltás egekbe emelő nagyszerűségét érezzük most, amikor körünkben üdvözölhetjük a mozgókép mesterét és varázslóját; a nemlétből kiszabadított szó megfogalmazóját; az üres sötétségből fényre és kínra segített szín, vonal, karcolat megálmódóját; az élet szűk kapujában álló vigasztalót és áldásosztót; a munkába ájult falu és tanyavilág sötétségében gyertyát gyújtókat.

Kedves Barátaink!

Ma rájuk figyelünk abból a nemes alkalomból, hogy az Aracs Társadalmi Szervezet Aracs–Főnix-díjat, Aracs-díjat és Aracs-érmét odaítélő bizottsága (dr. Benák József egyetemi tanár; Csorba Béla költő, néprajzkutató, publicista; dr. Gubás Jenő nyugalmazott főorvos, az Aracs Társadalmi Szervezet elnöke; Hajnal Jenő magiszter, bizottsági elnök és ft. Utasi Jenő plébános) az idén kilencedszer kiosztásra kerülő Aracs–Főnix-díjat, amely Kalmár Ferenc szabadkai szobrászművész kisplasztikájából, Gyurkovics Hunor festőművész készítette díszoklevélből és pénzjutalomból áll, Sára Sándor budapesti Kossuth-díjas operatőrnek, filmrendezőnek; a tizenharmadik alkalommal kiosztásra kerülő Aracs-díjat, amely Szervátiusz Tibor kisplasztikájából, Boros György készítette díszoklevélből és pénz-

jutalomból áll, Mirnics Zsuzsa szabadkai prózaírónak, szerkesztőnek és Péter László székelykevei születésű, ma Magyarországon élő grafikusművésznek, illusztrátornak, animátornak; az idén tizenkettedszer kiosztásra kerülő Aracs-érmét, amely Kutas Ágnes budapesti szobrászművész műve, amelyet az ugyancsak Boros György által készített díszoklevél és pénzjutalom egészít ki, pedig Bajusz Teréz oromhegyesi ny. tanárnőnek, ft. Király Tibor fehértemplomi plébánosnak és Miklós Erzsébet tiszaszentmiklósi ny. tanítónőnek ítélte oda. A bizottság véleménye szerint minden kitüntetett a hivatása mellett a délvidéki és az egyetemes magyar közéletnek, a nemzeti művelődésnek és oktatásnak olyan jellegzetes, hatékony személyisége, akit számon tart a közvélemény, és nem feled majd a jövő sem.

Sára Sándor laudációja

Ő az, akit ha tájat lát, ha a test hullámaint lesi, mindig az a szándék vezérli, hogy azt, amit a szem magába vonzott s eltemetett, fénné tegye; igenné s nemmé... Sára Sándor filmrendező, operatőr 1933-ban született Turán. Rendezőként

is, operatőrként is költőien megformált dokumentumfilmekkel kezdte pályáját, majd a hatvanas és a hetvenes években nemzedékének egyéni látásmódú képiírójaként meghatározó szerepet játszott a magyar filmművészet fellendülésében. A legtöbb alkalommal Kósa Ferencnek és Szabó Istvánnak volt alkotótársa, de jelentékeny filmekben dolgozott együtt Gaál Istvánnal, Rózsa Jánossal, Kardos Ferencsel, Huszárik Zoltánnal, Ranódy Lászlóval és másokkal is. Úgy alkalmazkodott a különböző

világlátású rendezőkhöz, hogy eközben maradéktalanul kibontakoztatta látványteremtő képességének sokoldalúságát, gazdagságát és kifejezőerejét. Műgonddal megkomponált képein az emberi arc és a magyar táj árulkodó módon vallott arról, hogy mi történt az emberben és az emberrel a történelmi katalizmák során. A hatvanas évek második felében rendezőként is bemutatkozott. Az önéletrajzi motívumokban gazdag *Feldobott kő* (1968) főhőse egy fiatalember, akinek eszmélődése a magyarországi sztálinizmus legkomorabb időszakára esik. „Számon kéri tőled a történelmet, s igazuk lesz. Kérd számon a történelemtől az embert, s igazad lesz” – hangzik a film mottója, amely a rendező máig érvényes ars poeticája. A játékfilmes bemutatkozást később olyan munkák követik, mint a *Holnap lesz fácán*, a *Nyolcvan huszár*, a *Tüske a köröm alatt*, a *Könyörtelen idők*, legutóbb pedig a *Vigyázók*. Sára Sándor pályája a nyolcvanas évek elejétől kezdve ismét a dokumentarizmus ígézetében alakul. A televízió megbízásából elkészíti a II. Magyar Hadsereg tragédiáját felidéző 25 részes *Krónikát*, illetve ennek moziváltozatát, a *Pergőtűzet*. Nekünk, délvidéki magyaroknak különösen fontos volt ez az alkotása, amely a magyar történelem talán legértelmetlenebb és legtöbbet gyalázott, leginkább elhallgatott és legnagyobb tragédiája. Sára Sándor filmjét a korabeli tévévetítések idején nagyon sokan nézték, és nagyon sokat beszéltek róla. Ekkortól kezdve lett tájainkon ismét becsülete a magyar honvédnek. Nem véletlen, hogy sokak szerint minden idők egyik legnagyobb – és nem a hossza miatt – magyar dokumentumfilmje. A bukovinai székelyek közelmúltbeli hányattatásait tárja fel a *Sír az út előttem* című többrészes filmposz, míg a *Csonka Bereg*, a *Te még élsz?*, a *Lefegyverzett ellenséges erők* és a *Magyar nők a Gulágon* című dokumentumfilmjei a háború következtében idegen fogságba került, elhurcolt és meggyötört emberek sorsával figyelmeztetnek miltunk keserves üzenetére. Sára Sándor filmjeit több mint félszáz országban vetítették, s számos hazai és nemzetközi fesztiválon tüntették ki díjakkal. Sára Sándort 1993 tavaszán Csoóri Sándor felkérte az akkor induló Duna Televízió vezetésére. Végül Lugossy Lászlóval és Hanák Gáborral hármásban alakították az új intézmény szervezetét, műsor-szerkezetét. Hét éven át volt a televízió elnöke. Nagyrészt neki volt köszönhető, hogy a 2002-ben Aracs–Főnix-díjjal kitüntetett Duna Televízió – amely

1992 karácsonyán II. János Pál pápa magyar nyelven elmondott áldásával kezdte meg adását – akkori célkitűzéseit megvalósíthatta, mely szerint a Magyarország határain túl élő magyarság szellemi és kulturális fejlődését szolgálja, igényes műsoraival az időtálló kulturális értékek közvetítésén túl felváltja a tárgyilagos Magyarország- és magyarságkép kialakítását, a magyar kisebbségek identitásának és anyanyelvének megőrzését, a szülőföldön való boldogulás támogatását; műsorai magas erkölcsi és esztétikai mércének feleljenek meg, a család, a hit, a közösségi élet hagyományos értékeit mutassák be, és mindezt olyan formában, hogy minél szélesebb nézői körhöz eljuthassanak. Köszönjük mindent Sára Sándornak, akinek most megbecsülésünk jeleként nagy szeretettel adom át az Aracs Társadalmi Szervezet Aracs–Főnix-díját.

Mirics Zsuzsa laudációja

Ő az, aki a délbáb grammatikájával hiteles formába önt mindent maga körül... Mirics Zsuzsa író, lap- és könyvszerkesztő az idén ünnepli hetvenedik születésnapját. Ő az, aki számmunkra a *Mézeskalács* és a *Jó Pajtás* című gyermeklapok

állandó munkatársaként, szerkesztőjeként, valamint ifjúsági íróként generációkat segített abban, hogy a kamaszkor érzelmi és gondolati viharával küszködő fiatalok könnyebben megoldhassák valóságos, szüleikkel, barátaikkal, az iskolával és a szerelemmel kapcsolatos problémáikat, hogy ifjúsági regényhőseinek érzékenyen, dacosan vagy éppen csalódottan megélt életükből okuljunk, mások legyünk: ne agyonföltett, dédelgetett, mégis magányos kamaszok; ne karriert hajszoló vagy jogos érvényesülésüket kereső, közben gyermeküket elhanyagoló szülők. Ő az, aki mindig is nagyon jól látta, hogy a pedagógustársadalomnak milyen nemes szerepe van abban, hogy megteremtse a második otthon biztonságát az iskolában, amely bár nem helyettesítheti a családot, de bizonyos értelemben pótolhatja, ha átmenetileg is, és a sikerélmény örömeivel vigasztalhatja a családban sérült kisgyerme-

ket is. Ő az, aki íróként, újságíróként Goethével együtt ma is azt vallja: „Ne azt adjátok, amit kérnek, hanem amit kérniük kellene.” Amikor őt köszöntjük, valójában az újságírás ethoszát ünnepeljük, azt a magatartást, amely vállalja a jó iránti feltétlen elkötelezettséget, és amely követi közössége áthagyományozott viselkedési szabályait egy belsővé tett normatív rend révén. Az a mód, ahogyan Mirnics Zsuzsa közeledik munkája tárgyához, ma már nem szokásos. Az az erkölcsi magatartás mára elhomályosult. Ma már mindenki rohan. Őt sohasem láttam sietni. Neki mindig volt ideje kimondani a szavakat, a tágasan ívelő körmondokat, amelyeknek minden porcikája harmonikusan illeszkedik az egészbe. Mindig felkészült, mindenről tud, de csendesen, nem hivatkozva a megszerzett tudással, információval. Ő az, aki szeret fölfedezni értékeket, aki tudományosan is úgy tud megszólalni, hogy írásai közérthetőek, mindenkire szól. Ő az, aki úgy látja, hogy: „A megmaradási ösztön, az örök emberi forrás: a bízni akarás marasztalja azokat, akik maradtak. Életképességünknek számtalanszor adtuk tanújelét a kisebbséget próbára tevő, nehéz időkben. Gondjainkat nem felnagyítva, önmagunkat nem elsíratva, eredményeinket nem túlozva, esélyeinket azonban őszintén mérlegelve adunk hírt magunkról... hátha egymásba kapaszkodó kezeinkhez újabb kezek kulcsolódnak.” Az Aracs-díj átadása annak bizonyossága, hogy még nagyon sok kéz szeretne ezekhez az egymáshoz kapaszkodó kezekhez simulni, kulcsolódni. Kedves Mirnics Zsuzsa! Kérem, fogadja e szobrocskát megbecsülésünk jeleként és az ethosz jelképeként!

Péter László laudációja

Ő az, aki az apokalipszis sötétségében is meglátja a holló szárnyát, miközben felkiált: „Jöjj és nézd!”... Péter László 1958-ban született Székelykevé. Életének három fontos elve: „1. Ne a múltad határozza meg hogy ki vagy, de legyen része annak, amivé válsz! 2. Ne keseredj el! Lehetséges, hogy ugyanaz a lépcső, amely eddig lefelé vezetett, felfelé is vezet? 3. Ha hiszel benne, járni lehet a vízen is.” Ő az az alkotó, akinek a szülőföldhöz való kötődés – éljen bárhol a nagyvilágban – egész élet- és világszemléletét meghatározza. 2006-ban például „nagy haditettként” – ahogyan útját nevezi – 25 év után újra bejárja Bukovinát. A zárándokutat rituális alkotásként éli meg, terjedelmes fotóanyaggal és az öt bukovinai faluból hozott, egy-egy marék anyafölddel tér meg onnan. Ő az, aki hazafelé

figyelve – vallomása szerint – mint „vigyázkodó madár” örökös izeg-mozog, hogy belső kényszerből kiserkenő cselekvéseiből megszüleszen egy grafika, festmény, installáció vagy alkalmi írás, vagy akár könyv is. Mindezt azonban kevésnek érzi ahhoz, hogy komolyabb változás történjen nemzeti közösségünk fogyásában. Ő az, aki alkotóként csak azért is teszi a dolgát: 1981 óta folyamatosan kiállítja grafikáit; 2004-ig szinte minden évben nyílik valahol önálló tárlata; a hagyományos grafikai technikák mellett sajátos színes monotípiatechnikát fejleszt ki; installációk építésével 1989 óta foglalkozik; *Angyalszólítgatás* címmel 1995-ben megjelenik grafikai mappája a háborús Drávaszögről; animációs filmeket 1992 óta szakaszosan, 1997 óta pedig folyamatosan készít; számítógépes grafikával a miskolci XXI. Nemzeti és Nemzetközi Grafikai Biennálén szerepel először; életében először 2004-ben állandó munkaviszonyba kerül a budapesti székhelyű Timp Kft. jóvoltából; közben időről időre könyveket illusztrál, rajzfilmet animál és írogat is. Szülőfalujának helytörténetével foglalkozik. 2004 karácsonyára Székelykeve 120 éves jubileumára saját gyűjtésű néprajzi fotókkal díszített falinaptárt jelentet meg. Jól szemlélteti ez a vázlatos életút is, hogy bár még 1991-ben a délszláv háború miatt Magyarországra költözött, minden emberi és művészi megnyilatkozása a szülőföldhöz kapcsolódik. Ő az, aki „magyar indiánként” – ahogyan magát nevezi vállalva az elszármazottak és kirekesztettek sorsközösségét – mégis többször van velünk, itthon maradottakkal, mint azok, akikkel naponta találkozunk, beszélgetünk, s mégsem érezzük azt bennük azt a törődést, alkotói szenvedélyt és tüzet, amely Péter László egész lényéből és művészetéből felénk sugárzik. Ezt szeretnénk most megköszönni neki az átadásra kerülő Aracs-díjjal.

Bajusz Teréz laudációja

Ő az, aki ha végignézi az évek fasorán, a terebélyessé lett törzsek alatt még mindig képes felhajtani az idő egyik rétegét a másik után, hogy közössége e lapokon megtalálja önmagát... Gere Zsírósne Bajusz Teréz hetvenöt évvel ezelőtt, 1935-ben született Zentán. Tanulmányait befejezve tanárként kezd el

dolgozni az oromhegyesi általános iskolában egészen 1975-ig, amikor a magyarkanizsai Vöröskereszt titkára lesz. Korábban is, de különösen ettől az időszaktól kezdve minden idejét a segíteni akarás, az önként keresett és vállalat munka tölti ki. Gyakran megfordul a fejében, hogy hátat fordít a minden szabadidejét felemésztő közösségépítő munkának, de hivatástudata visszatartja. Mégis legnagyobb sikere az Ábel Juliannával közösen 1987-ben megszervezett *Gazdag Ág* elnevezésű hagyományápoló vetélkedő kitalálása és megszervezése volt, amely azóta minden év februárjában a délvidék egyik legsajátosabb, legszórakoztatóbb és leglátványosabb közösségerősítő és -megtartó rendezvényévé, vidékünk népi szokásait felelevenítő és megőrkítő eseményévé nőtte ki magát. De nélküle nem múlhat el könyvbemutató, kenyérszentelő ünnepség, kézimunka-kiállítás vagy bármilyen más program, amely magyarságtudatunkat volt hivatott erősíteni. Ízes recepteket gyűjt és terjeszt, dr. Burány Béla néprajzkutató és Bodor Anikó népzene-kutató állandó segítője volt, miközben azt vallotta, hogy amit tett és tesz,

azt családjának szeretete és támogatása nélkül nem tudná végezni. 2002-ben Magyarkanizsa képviselő-testülete Pro Urbe díjban részesítette. Mi most az Aracs-éremmel elsősorban a *Gazdag Ág* című hagyományápoló vetélkedő sokéves kiváló szervezését szeretnénk neki megköszönni.

Ft. Király Tibor laudációja

Ő az, akinek kezére ismerünk, midőn, mint játékot az oktanak gyermeknek, csöndben, mély alázattal nekünk is visszaadja eldobott hitünket... A szeretet erős szövetségével bennünket megtartó, magához emelő Isten dicséretkor az ember önkéntelenül azokra is nagy tisztelettel és szeretettel gondol, akik életüket arra áldozták, hogy megtapasztalhatóvá tegyék minden ember számára a Teremtő mindenütt jelen levő üzenetét. Ilyen hírvivő ft. Király Tibor plébános úr, Tibor atya is a maga szerénységével, elkötelezettségével és elszántságával a Bánság egyik legdélebbi pont-

ján, anyanyelvünk és nemzetünk déli határán, a fehértemplomi egyházkerületben. Feketetón született, a magyar szórványközösség megszállott védelmezője. Bárhol van is, a magyar nemzethez tartozó híveit zarándokutakra viszi. Így segíti lelkierejük megtartását identitásuk megőrzésében. Csüggedni talán még senki sem látta. Most a fehértemplomi Szent Anna-templom felújításán fáradozik. Kilincsel, menti a katolikus egyház műemlékként is számon tartott barokk épületét. Terjeszti a magyar vonatkozású híreket, tudnivalókat, így például Bogdánfy Szilárd boldoggá avatásáról többet tudnak a szórványban, mint itt a tömbben. Utaztatja kisdíákjait, legutóbb a kántortálalkozóra vitte el azokat, akik hangszeren is játszanak. Tavaly decemberben megszervezte a Dél-Bánáti Betlehemesek Találkozóját, májusban pedig a Dél-bánáti Művelődési Egyesületek Találkozóját. Nem riad vissza, hogy városában kevés a magyar nyelvet beszélő egyén, vállalja a szervezés nehézségeit, csak hogy felélessze az ott élő emberekben a magyar nemzethez való tarozás tudatát. Néprajzi gyűjtései is vannak. Különösen szépek azok a magyar népdalok, amelyek máshol már nem hallhatók. Tisztelettel felkérem Tibor atyát, hogy vegye át az Aracs-érmet!

Miklós Erzsébet laudációja

Ő az, aki egy egész falunak kicövekelte az útját, miközben az arra járók azon csodálkoztak, hogy van neki még arra is ereje, hogy szívén viselje minden szomszédja sóhaját... A kishegyesi

születésű Horváthné Miklós Erzsébet nyugalmazott tanítónő idén ünnepli nyolcvanadik születésnapját, és immár hatvan éve a tiszaszentmiklósiak fáradhatatlan mindenese. 1950-ben szerzett tanítói oklevelet Szabadkán. Innen az útja egyenesen a Bánságba vezetett: reá akkor ott volt a legnagyobb szükség. Hol tanító, hol tanár volt attól függően, hogy épp mire volt szüksége a Tisza menti kis falvaknak: Tiszaszentmiklósnak és Hódegyházának. De legfőképpen kultúrmunkásra volt nagy igény. Miklós Erzsébet felismerve a kultúraszegény környezet legnagyobb kincsét, a magyarul beszélő gyermekeket és szülőket, erkölcsi kötelességének érezte szervezni a két falu művelődési életét. Szín- darabokat rendez, az akkor divatos népszínművek lelkes szereplője, énekkara van, könyvtárat alapít, majd népdalkórust hoz létre, továbbtanul, hogy amikor úgy tűnik, hogy mindaz, amit addig felépített összeomlik a szerb, a szlovák és a magyar művelődési egyesületek összevonásával, a Magyar Ház elvesztésével, újrakezdjen mindent a plébánián. Itt újból megtalálja a maga helyét. Szervezi a falu magyar lakosainak a közösséggel kapcsolatos tenni- és tudnivalóit. Bábáskodik a *Bánati Újság* elindításánál. Besegít a tiszaszentmiklósi hagyományápoló tábor szervezésébe, ha mással nem, hát ingyen szálláshelyet biztosít az előadóknak. De irányítja az ünnepek megszervezését, például a templombúcsút. Fásít a temetőben, függönyt varr a plébánia ablakaira, fogadja a hittanos gyermekeket, terjeszti a *Hírvivőt* és egyéb magyar újságot. Kedvességét, szeretetét sokaknak volt szerencséje megismerni, anyanyelvéhez és nemzetéhez való ragaszkodását pedig még

generációk fogják emlegetni. Kedves Miklós Erzsébet, kérem, fogadja szeretettel kitüntetésünket!

Kedves ünneplő Gyülekezet!

Bizonyára most már Önök is érzik, hogy kiteljesedett az ünnep, korábbi bársonyos hiányát feloldotta ez a kitáguló tér. Mert ahogyan most körülfogott bennünket, boldogan fedezhettük föl másban a jót, a testben a tudás rebbenését, az alkotó szemvillanásában egy új világ képét, amely egy másik teremtményben egyszer csak megmozdult, életre kelt, olyan szóvá formálódott, amelyre már talán emlékezet sincs. Így állt össze a semmiből az öröklétre kívánczó szeretet, jóság, aggodás, törődés, a véletlenbe zárt univerzum, melyet a művészetben műremeknek szoktunk emlegetni, a hétköznapi világában pedig áldozatkészségnek, önzetlenségnek, nemes lelkűségnek, önfeláldozásnak, irgalmasságnak, jótékonyágnak és elkötelezettségnek. Egy szóval: jövőépítésnek.

Kedves Ünnepelek!

Egészségben, jókedvben legyenek még nagyon sokáig velünk ebben a jövőépítésben, amelyben megpróbálunk kitartani a Sára Sándornak, Mirnics Zsuzsának, Péter Lászlónak, Bajusz Teréznek, Király Tibornak és Miklós Erzsébetnek is fontos értékek mellett! Az általuk táplált szellemi és erkölcsi forrás sose apadjon el, tápláljon, éltesen bennünket tisztaságával, frissességével. Isten áldását kérjük minden díjazott életére és további munkájára!

Szabadka, 2010. augusztus 27.

**A zentai Mécsvirág együttes
Fehér Ferenc verseit adta elő**

**Utasi Noémi, az újvidéki Zeneakadémia hallgatója
Liszt Ferenc: XII. Magyar rapszodiáját játszotta**

Kevesen vagyunk – sokféle a tennivaló*

Kedves Barátaim,

köszönöm az elismerést – nem fogom azt mondani, minek, a javaslattevők és akik nekem ítélték, tudják miért, bár azt hiszem, sokan lehetnek volna még előtttem. Alázatos és csendes örömöm növeli, hogy ezt az elismerést az elsők között kapta meg egykori lelkipásztorom, Kiss Antal bácskossuthfalvi esperes, akinek istentiszteletein, hittanóráin és gyönyörű fehér templomában gyermek- és korai fiatalkoromban hitet, hűséget, elkötelezettséget, kitartást tanultam; ez a szellemi útravaló egy életen át kitarthat, s lehet, hogy éppen ez vezetett ide.

Külön örömnapp számomra ez a mai azért is, mert itt egy méltánytalanul agyonhallgatott költőre is emlékezhetünk: Fehér Ferencet halála óta nem nagyon szokásunk emlegetnünk. Pedig emberi sokoldalúsága, lelkiismeretessége, a közösségért kiálló magatartása szerte a Délvidéken ismeretes, és ennek folytán személye megbecsült volt. Nem akadt olyan magyar iskola, könyvtár, művelődési ház a Délvidéken, ahol meg ne fordult volna, pedig az ő életében még igencsak jelentős volt a számuk; tíz olvasóért vagy gyerekért is útra kelt. Persze mindenekelőtt költő, író volt, de e téren is számtalan kutatni valónk van, ha maga teljességében akarjuk – akarnánk – látni becsülni nagyjainkat. Költői, írói lényegének csak egyik részét ismerjük, azt, amelyiket abban a korban meg lehetett mutatnia. A másikat is, melyet a kor követelményei miatt talán éppen nosztalgiaja, borongós sorai, tájai mögé rejtett, vagy amelyek soha meg se jelentek, fel kellene kutatni még mielőtt végleg belepi, elnyeli az enyészet trójai homokja. Ezek a versei, írásai, sok-sok levele, amelyek talán más megvilágításba helyezhetnék a művet, még felkutatásra várnak. S mi hallgatunk. Az egykori jugoszláv irodalom minden népének nyelvről szakavatottan fordított (szerb, macedón, szlovén, horvát), híres irodalmi barátsága Miroslav Anticthyal

Arany és Petőfi kapcsolatát juttatja eszünkbe. Az irodalmi szárnypróbálgató fiatalok segítő kritikusa, jóindulatú, igényes, ösztönző bírálója, támogatója. Az ifjúsági lap irodalmi szerkesztőjeként megszállottan látogatta a középiskolában működő önképzőköröket, a fiatal tollforgatókkal kiterjedt levelezést folytatott (hány értékes levél kallódhat fiókok alján!), minden levélre, minden munkára válaszolt – azóta sem tapasztalható ilyen önzetlen elkötelezettség a szárnyukat próbálgató fiatalok iránt. Mi mindent meg lehetne tudni csak ezekből a levelekből-forrásokból! Most, amikor még nem mentek mind veszendőbe, amikor még előkerülhetnek innen-onnan.

Jómagam ma is őrzöm 1952-ben írt levelét, mely – túlzás nélkül – elindított az írott szó felé.

Két gyermeklapunkhoz szinte napi szinten fűzte kapcsolat, ötleteit, bírálatát, dicséretét elhozta hozzánk, közért aggódó gondjait megosztotta velünk, s megoszthattuk vele. Végzetes rosszulléte előtt két nappal, 1989. május 20-án a Jó Pajtás nyelvűvelő versenyének ünnepi záró rendezvényén, Pacséron még ő köszöntötte verssel a nyolcvan éves íróbarátot, Herceg Jánost.

Hangsúlyozom: nemcsak költő volt, hanem lelkiismeretes, megszállott közéletti egyéniség is, aki világosan látta, hogy egy ilyen kis, fogyatkozó magyar közösségben – csak az én életemben mintegy a felére zsugorodott – a költő számára vannak más, kevésbé „költői” feladatok. S azért nem szabad agyonhallgatni, elfeledni őt, mert ez napjainkra sokkal igazabbá vált, mint valaha. Nincs kis és nagy feladat. Aki megír egy szívére és értelmükre ható verset, aki feloldja mások félelmét, szorongását, aki megtanít egy gyereket bátran anyanyelvén beszélni, a mondatot helyesen leírni, a boltban a kenyeret, tejet anyanyelven merni kérni, az máris küldetést teljesít.

Kevesen vagyunk. Sokféle a tennivaló.

* Elhangzott a szabadkai Városháza dísztermében, 2010. augusztus 27-én az Aracs-díj átvételekor

Lengyel János

Immár az ország

*Immár az ország féltérden
Alig látszik a térképen.*

*Amíg a gazda ebédel,
Elfogy az utolsó reménnyel.
Elmúlik halkan, csendesen,
Véres kaftán a tettesen.*

*Immár az ország féltérden,
Alig van már a térképen.*

*Haldokló szava körbefon,
De kikapcsolva a mikrofon.
Agyakban oltanak fényeket
Újra felosztva részeket.*

*Immár az ország féltérden,
Alig látszik a térképen.*

*Vázára húznak új ruhát,
Csillagokból szőtt tunikát.
Csontokból rakják halmukat,
Így hirdetik hatalmukat.*

*Immár az ország féltérden,
Alig van már a térképen.*

Babits Mihály: „A művelt literátus értelmiségből származom”

A magyar valóság a XIX. század utolsó évtizedeiben

Az a lateiner-értelmiségi réteg, a honorácior, a nem nemes hivatalnok értelmiségi ember, amelyhez – családi öröksége révén, s kulturális kötődései által – Babits Mihály is tartozott, a XIX. század fordulóján sajátos módon került szellemi létbizonytalanságba; politikai-közéleti szereplése úgyszólván teljesen ellehetetlenült. Látszólag ugyan választhatott a konzervatív, liberális – idővel majd radikális – magatartás és szellemi jelenlét lehetőségei között, valójában azonban a dualizmus korának e válságoktól terhes éveiben a nyilvánvalóan humánus tartalmú elkötelezettség minden korábnál erőteljesebben kellett, hogy kötődjön a klasszikus erkölcsi értékekhez, ami voltaképpen jelentősen leszűkítette a felelősségteljes gondolkodói magatartás megvalósításához vezető utak választhatóságát. A magát európai hagyományokkal is mérni kívánó szellem számára a nemzeti konzervativizmus faji mítoszokba oltott, népszínművekre emlékeztető felhőjátéka, amely éppen ezekben az esztendőben, 1875-öt követően jutott el a nemzeti klasszicizmus és a reformkor által meglett értékek elutasításához – tette ezt nem egyszer az „akadémiai tudományosság” oltalma alatt –, zsákutcs gondolkodásnak bizonyult, s mint ilyen, a legkomorabb és legsötétebb kilátástalanságot idézte önmaga fejére.

A kiegyezés éveiben az értelmiség vezető csoportjai a föllendülés kibontakoztatásához a társadalmi alapot és a támaszt a középbirtokosság polgárosodásától remélte. Ez a középbirtokosság azonban nem a polgárosító liberalizmus kibontakoztatása, továbbfejlesztése mellett döntött. „Az a haladásellenes folyamat, amely az 1875-ös pártegyesülésben, az egész középbirtokosság ez önző és maradi érdekegyesíté-

sében mutatta meg értelmét, s a dzsentri irányítású társadalom fölépültében, a világháborúban és következményeiben hozta meg keserű gyümölcsét”, 1891-ben vett határozott, egyértelmű irányt – mutatott rá Németh G. Béla. Majd így folytatta: a kiegyezést Deák Ferenc hozta létre, de a hatvanas évek kulcsembere valójában már az a Tisza Kálmán volt, aki 1875-ben a hatalom birtokosa lett, az maradt voltaképpen – 1945-ig. „Az irodalmi értelmiség, mely szívében a reformkor végső foka folytatásának vágyát, szándékát őrizte, magára maradt. (...) Az irodalmi értelmiségnek keserűen kellett belátnia, hogy fölfogása az irodalomról csak akkor érvényesülhetett volna, ha a középbirtokosság is folytatta volna polgárosulót, valóban liberális és demokrata reformkori magatartását.”¹ Az 1860-as éveket követő évtizedek a magyar irodalmi értelmiség számára a súlyos, csalódásos évei voltak..

A nemzetiségi gondok szorításában a harmincmillió Magyarországi nagyhatalmi reményeiről, a magyar történelmi múlt nagy-nagy dicsőségeiből eredeztetett szupremációs törekvések vakhitéből csak az önelégültség csalóka délibábja teremthetett magának komfortérzetet. A polgári liberalizmus folytatható hagyományainak az elvetése a nemzeti konzervativizmus populista változatának, a népnemzeti gondolat felszínes szövegeinek a diadalát eredményezte, amely a századforduló új nemzedékének már nem jelentett követhető hagyományt. Mint ahogyan nem jelenthetett követhető és vállalható hagyományt a harmadik nemzedék közjogi csatározásokban elkopott liberalizmusa sem, annál kevésbé, mert maga is egy erkölcsben megroppant nemzeti értékudat útvesztőiben bolyongott. Mint ahogyan a radikalizmus eszmei-gon-

¹ Németh G. Béla: *Türelmetlen és késlekedő félszázad – A romantika után*; Budapest – Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971. 27. p. – „A középbirtokosság azonban nem a reformkor végfokozatának, nem a polgárosító liberalizmusnak, s demokratizáló törekvéseknek a kibontakoztatása, továbbfejlesztése mellett döntött. Arany Széchenyihez írt ódát, szobája falán Deák képe függött, asztalán Teleki László képmása állt. Ez a középbirtokosság azonban sem Széchenyit, sem Telekit, de még csak Deákot sem követte igazán. 1861 kulcsembere nem Széchenyi, nem Teleki, még csak nem is Deák, hanem Tisza Kálmán volt. A középbirtokosság, amelynek polgárosodására ez az értelmiség támaszkodni remélt, megbuktatta nem neki való vezérét, Telekit, s megválasztotta a neki valót, Tiszát.” 8. p.

dolati tisztaságához, megtisztulásához is a nemzet valódi érdekeinek a felismerésére lett volna szükség. Nemzeti konzervativizmusnak, polgári liberalizmusnak és radikalizmusnak egyként a nemzeti sorskérdésekkel történő őszinte számvetés hozhatott volna eszmei megújulást – ez azonban nem következett be. „Az ország szellemi vezető rétege, a kis- és középnemesség, és a belőlük kikerült és hozzájuk tartozó értelmiség a nemzeti öntudat fölébresztését tartotta az adott körülmények közt a legjobb védelemnek és a fő feladatnak a veszéllyel szemben” – mutatott rá Németh G. Béla idézett művében.² A Széchenyi István eszmei örökségét vállaló Arany János a kiegyezést követő esztendőkből azért vonult ki a közéletből, mert körülötte egyszerre elfogyott a nemzeti gondolat klasszikus értékrendje. Az az eszményi dimenzió, amely a nagy klasszikusok műveiben a megélt és a forradalom előestéjén megvalósítható lehetőségként fölillant, az egységesen egész etikus világkép és világrend, „a tiszta értelemmel érthető, a szabad akaratú tettel elrendezhető” élet, az „életbizalom állapota”. „A korszak kapitalista-pozitivisták társadalmi-szellemi fejlődménye a valóság: a részeire hullott, a csak részeiben érthető és elrendezhető, eleve determinált élet; a bizonytalanság és bizalmatlanság állapota az egész iránt, a determinált bizonytalanság”³ életérzése volt az, amely a reformkor haladó eszméit még őrző nemzedék tagjait a társadalomból történő kivonulásra kényszerítette.

Önmaga felfedezéséig persze hosszú volt a radikális gondolatiság útja is, olyannyira hosszú, hogy Jászi Oszkár is csak 1910-ben vetette papírra: „Meg kell írunk Magyarország igazi történelmét, amely épp oly kevésbé bókol a hatalmasoknak, mint a népnek, mely egyaránt megállapítja és értékeli a háború és a kultúra kettős folyamatának eredményeit. Hogy tudjuk mi honnan jön és hová tendál? És meg kell ismernünk a mai Magyarország gazdasági, kulturális és lelki életének minden porcikáját. Mert csak így számíthatjuk ki a jövő kiépítéséhez rendelkezésre álló erőket és azok irányát. De még fokozottabb figyelemmel és érdeklődéssel kell szemünket Nyugat felé irányítani, hisz onnan kapjuk ezer év óta minden célkitűzésünket, eszményünket és reménységünket.”⁴ De az igazságnak

ez a szép bokrétája is csak a szólamok szintjén tűnt elfogadhatónak – a radikális gyakorlat is egészen más mutatott a valóságban. A XX. század elején a nemzeti alapokon megújuló konzervativizmus képviselői – közöttük is elsőként Szekfű Gyula – az 1918–1919-es, majd az 1920-as magyarországi eseményeket a meghasonlott liberális gondolat okozta eltévelyedésnek és a radikális céltalanságnak rótták fel – nem teljesen alaptalanul –, elsőként a Széchenyi István által meghirdetett „lelki élet” reformjának, modernizálásának az elmulasztását vetve a szemökre, kimondva egyszerűen azt is, hogy a magyar liberalizmus, és annak bírálata felnövő radikalizmus ugyanúgy „illúziókkal átitatott, idegen liberalizmus”-ként vált használhatatlanná⁵, mint ahogy a reformkor nemzeti klasszicizmusa is elsikkadt a dzsentri-társadalom érdekérvényesítő törekvéseiben.

Ez azonban a tisztánlátásnak egy megkésett tragikus pillanata, a századfordulót megelőző évtizedek Magyarországon az *európai hagyományokon meg nem született nemzeti gondolat* még csak a lehetőségeit kereste. A liberalizmus első nagy verségét, a levert szabadságharc katasztrófáját követően világossá vált, hogy a szabadságjogok és a szellemi fölvirágzás eszméi a „Magyar Parlag”-on korántsem váltak a reformkori törekvéseket továbbvivő, megtartó és oltalmazó szándékok meghatározójává. Széchenyi István a negyvenes évek elején még azt kérdezte. „Lelki független ember, összevén minden rendbeli, kik valamely hathatós fordulást tehetnének létünkben, hány van?” A „lelki független ember”-ek csoportja a szabadságharcot megelőzően is igen kevés gondolkodót számlált, a liberális gondolkodás első nemzedéke egyebek mellett ezért is volt képtelen a valódi liberális műveltséget, a lelki tartalmakat szélesebb körökre átszarmaztatni. Az 1870-es években a kiegyezés gyümölcseit élvező nemzedéknek gondolkodásában a liberalizmus azután végképp elsőkélyesedett. Méltán írhatta hát a *Három nemzedék* szerzője: „A középosztálynak is csak legértelmesebb része lőn belsőleg liberális, a többi osztályok csak bizonyos külsőséges, radikális-sovinisza ideológiát sajátítottak el. A liberalizmus szélesebb rétegekre csak most, a második generációban terjed el, és lesz gondolattalanul

² Uo. 16. p.

³ Uo. 74. p.

⁴ Jászi Oszkár: *Tíz év; Huszadik Század*, 1910. január (1. szám), 10. p.

⁵ Szekfű Gyula: *Három nemzedék, és ami utána következik*; Budapest – Maecenas, 1989. 377. p.

kimondott hitvallásán kívül lelkeken uralkodó eszme, széles rétegek belső műveltsége. Sajnos ez a liberalizmus nem Eötvösé és Deáké, nem is Kossuthénak tüzes, romantikusan victor-hugói, egeket verdeső frazeológiája. A 70-es évek liberális műveltsége nálunk a németekéhez hasonlóan nyárspolgári önzés, politikai tehetetlenség, lelki mozdulatlanság, mely csupasz tagjait a 40-es évek forradalmi frázisaival, szabadság, egyenlőség, testvériség üres jelszavaival födi be, és mindinkább eltávolodva a kezdetek lélekemelő idealizmusától, menthetetlenül durva materializmussá alacsonyul.”⁶ S bár Szekfü – francia és német példákra hivatkozva – általános európai jelenségnek tartotta, hogy a liberalizmus újbóli terjedésével egyidőben lejátszódott annak tartalmi felhígulása is, a magyar liberális gondolkodás e második korszakában az eszmei alapok elvesztéséhez a társadalmi körülmények ere-
dendően hozzájárultak. A liberalizmus ugyanis már a XIX. század első harmadában is – néhány arisztokrata elkötelezettjének kivételével – a köznemesség soraiban lelt követőkre, szerzett magának hitvallókat. Fél évszázaddal később tehát már korántsem csak arról volt szó, hogy Európában „a liberalizmus körének tágulásával a színvonal menthetetlenül leszáll, az idealizmus elkopik, a lelkesedés kiégett zsarátnokként összeomlik. Ez történt nálunk is 67 után, midőn az egyedül uralkodó liberalizmus önmagától, belső szükségszerűséggel alakul át sekélyes, sivár materializmussá”, hanem elsősorban arról, hogy a liberális „társadalomfilozófia” Magyarországon *nemzeti alapon* hirdetett szabadságjogokat és szabad cselekvést – nyilvánvaló, hogy a világosi katasztrófa és az abszolutizmus restaurációs törekvései után egyebet nem is tehetett –, ám éppen a nemzeti jellegének sajátos volta akadályozta meg a demokratikus alapokra épülő társadalmi rend megteremtését, a többnemzetiségű Magyarországon a liberalizmus nemzeti dominanciája a kizárólagosság csapdájába esett.

A demokratikus közösségi viszonyok törekeny jellege valóban a liberális gondolatiság társadalmi alapjainak megingásában jelentkező elbizonytalanodásban rejtett. A három történelmi osztály, a főnemesség,

a köznemesség és a parasztság közül éppen a liberális eszmeiség iránt jelentős fogékonyságot mutató középosztály ment át a legnagyobb változásokon. Birtokainak elvesztésével – azzal, hogy az ősi föld kicsúszott a lába alól, a korábbi kötöttségeket megőrizve, új társadalmi lehetőségeket, új osztályformát kellett magának találnia. A birtokos (és birtokát veszítette) közép- és alsóközéposztály a Tisza Kálmán miniszterelnöksége idején lejátszódó közhivatali térnyerése alapjaiban rázta meg a magyar társadalmat; egyszerre alakítva át annak szerkezetét, s ami talán még ennél is fontosabb, belső értékrendjét is. A magyar történelem színpadán az 1860-as évektől kezdve – még inkább az 1875-ös pártviszonyokban történt átrendeződés, valamint a balközép párt megerősödését követően – megjelent a dzsentri, a maga félszendergő létállapotában, a maga történelmi küldetésének rendíthetetlen tudatával, hogy megállíthatatlan társadalmi és gazdasági süllyedésével a századvég és az elkövetkező évszázad első felének a meghatározó alakja legyen.⁷

Könyvtárnyi a magyar dzsentiről szóló irodalom – kárhoztatásában és magasztalásában egyaránt. Hanák Péter a magyar középosztály fejlődésének sajátosságait elemezve *A magyar „középosztály” fejlődésének problémájához* című tanulmányában – anélkül, hogy ezt kellő módon alátámasztaná – e birtokosi osztály hanyatlásának kezdetét a XIX. század első felének utolsó évtizedére teszi. Erőteljes lendületet azonban a szabadságharc leverését követő időben vett, amikor a jobbágyfelszabadítás nyomán meghirdetett vagyoni kártalanítás bürokratikus útvesztői elmélyítették a középbirtokosi osztály egzisztenciális gondjait. Tragikus kiteljesedése pedig éppen a kiegyezést követő években – a kapitalista szabadverseny kibontakozásának idején – következett be. „A produktív, rentábilis gazdálkodásra képtelen, versenyre gyenge, tőkehalmozásra nem, de az adóssághalmozásra serény birtokos nemesi többséget az egykoron oly optimista hittel igényelt liberalizmus, a szabad verseny már a konjunktúra éveiben is megrendítette, a 70-es évek végétől kibontakozó, két évtizedes agrárválság pedig rohamosan tönkretette.”⁸ Ebből eredően az eladóso-

⁶ Uo. 256–257. p. – Hasonlóan látta a választás tragédiáját Németh G. Béla is: „Arany Széchenyihez írt ódát, szobája falán Deák képe függött, asztalán Teleki László képmása állt. Ez a középbirtokosság azonban sem Széchenyit, sem Telekit, de még csak Deákot sem követte igazán. 1861 kulcsembere nem Széchenyi, nem Teleki, még csak nem is Deák, hanem Tisza Kálmán volt. A középbirtokosság, amelynek polgárosodására ez az értelmiség támaszkodni remélt, megbuktatta nem neki való vezérét, Telekit, s megválasztotta a neki valót, Tiszát.” Im: 8. p.

⁷ Kozári Mónika: *Tisza Kálmán és kormányzati rendszere*; Budapest – Napvilág Kiadó, 2003. 211–226. p.

⁸ Hanák Péter: *A magyar „középosztály” fejlődésének problémájához*; Valóság, 1962. január (1. szám), 34–35. p.

dott, a földjét és rangját vezte, hitében és önbecsülésében megingott birtokos egzisztenciális gondjait hivatali közszerepléssel igyekezett enyhíteni, „A gyors anyagi romlás következtében – mutatott rá Hanák Péter – a századfordulóra a dzsentrí zömét már az úri kisbirtokos, s a volt birtokos, a számban és súlyban egyaránt megnövekedett *kishivatalnok-dzsentrí* tette.” A társadalmi-gazdasági talajvesztés a századforduló éveire olyannyira elmélyült, hogy a dzsentrí soraiba lassan a régi nemesi értelmiség szélesebb körei, s a polgári elemek, az „asszimilált német, szláv hivatalnokok, diplomások, helyel-közzel neofita magyarságukkal úri alürjeikkel tüntető zsidó értelmiségiek, [...] egyes megkeresztelkedett újbirtokosok” is befogadást nyertek.⁹ Mindebből kitűnik, hogy a magyar középosztály helyzete korántsem mutatott emelkedő tendenciát, mint ahogyan emelkedő és emelkedésében egyre szélesebb befogadású, polgári demokratizmusában egyre erősödő volt névkölcsönző rokona, az angol dzsentrí. A magyar dzsentrí a társadalmi süllyedés terméke volt, eredendően a feudális jelleg makacs öröke. Magyarországot „a feudális maradványokat konzerváló, a polgárosodásban megrekedt és megrokkant dzsentrí szelleme töltötte el”.¹⁰ Így történhetett meg, hogy a földbirtokos uralkodó osztálytól a közép-rétegekig mélyen lenyúló, azokat az uralkodó osztállyal összekapcsoló dzsentrí társadalmi funkciója nem a polgári átalakulás megalapozása, egy új szemlélet lefelé közvetítése, hanem a nagybirtokos hegemonia védelme, a nemzeti hagyomány, szemlélet érintetlen átmentése és széleskörű terjesztése volt.

Hasonlóan ítélte meg *Három nemzedék* című könyvében Szekfű Gyula is a magyar középnemesség történelmi szerepét, az erkölcsi-gazdasági süllyedése során létrejött dzsentrí-képződményt, azzal, hogy ő a morális hanyatlás okozta nemzeti katasztrófát következőkben tragikusabbnak – messzehatóbbnak – ítélte. „A tönkrement agrárcsaládok fiai városokba tódultak, s ott megszállották az állami, megyei, vá-

rosi hivatalokat, le egészen az írnokságig, mert ezen helyeken, korlátozott látókörük és világot nem ismerő felfogásuk szerint továbbra is »urak« – más nyelvre ily értelemben le nem fordítható szó! – maradhattak. Az ősi földről elszakított magyarság így indult neki a tévelygésnek, miután az első lépést, a hivatalba állást már megkönnyítette neki Tisza Kálmán protekciós politikája, s az államhivatalnoknak tőle eszközölt szaporítása.”¹¹ Maga Szekfű is az *angol köznemesség szélesebb osztályaihoz* képest a magyar dzsentrí feudalizmusba visszavezető sajátosságainak lényegét a modernizációs törekvésektől történő makacs elzárkózásában látta, melynek során az végképp föladta a liberális szabadságjogokra épített nemzeti morál valódi tartalmának örökségül kínálkozó lehetőségét. „Elmulasztva a 70-es, 80-as években kínálkozó pszichológiai momentumot, midőn az alsóbb osztályokból még csak lassan felszivárgó értelmiséget magába olvaszthatta volna, és egy középkori rend jogvesztett maradványából az angol gentry mintájára minden kitűnőséget, minden szellemi és vagyoni erőt magába foglaló új társadalmi osztállyá, az új Magyarország büszke oszlopatávé alakulhatott volna: mindezt elmulasztotta, félszeg helyzetéből az új kor társadalmi forrongásaiban exkluzivitás, tudatos osztályelzárkózás által akar menekülni. E törekvés eredménye a magyar gentry, egy hanyatló, kimerült társadalomnak felemás, beteg szülötte.”¹²

A magyar társadalom vezető köreinek túlnyomó többségét jelentő középosztály illetően süllyedése, anyagi és szellemi hanyatlása úgy tűnik, a teljes magyar világot magával sodorta – legalább is annyiban, amennyiben hanyatló szellemiségével a kulturális-, a gazdasági- és a közélet területén „megfertőzött” minden demokratizációs törekvést. Rövid pár év leforgása alatt a feje tetejére állította azt a klasszikus magyar világnézeti kiegyensúlyozottságot, amelynek megvolt az a mindenek felett álló értéke, hogy európai iskolákon nevelkedett híveinek biztos lelki egyensúlyt kölcsönzött.

⁹ Uo. 29. p. – Hanák Péter sajnálatos módon egybemossa a birtoka jövedelméből már megélni képtelen, ezért hivatali vállalkozást és az állam szolgálatában álló, részben ugyancsak hivatali szerepet vállaló honoráriorok – másként: lateiner-értelmiségiek – egyébként jól elkülönülő csoportját.

¹⁰ Uo. 31. p.

¹¹ Szekfű Gyula, *im.* 242. p. – A szerző arra is nyomtatékkal mutatott rá, hogy az egyidőben zajló, s a birtokos nemesség helyezett – sajátos korlátozottsága folytán – súlyosan nehezítő kapitalizálódási folyamat során ez az osztály a vállalkozások terén is háttérbe szorult. A kapitalizmus és az áru-gazdálkodás kialakult folyamataiban „a magyarság nemcsak tőkével nem, de vezető szellemmel, ipari és kereskedelmi, üzembeli munkával sem vett részt”. A föld elenyésző hányada még az övé maradt, de a termékek feldolgozását, értékesítését, ipari felhasználását átveszi az új gazdálkodási törvények és lehetőségek felé nyitott, konkurencia nélküli zsidóság. E birtokvesztési folyamat megállíthatatlanságának tragédiájáról szól Gozsdu Elek *Köd* című 1882-ben megjelent regénye is.

¹² Uo. 316. p.

A kiegyezés utáni negyedszázad történéseit tárgyaló monográfiák túlnyomó többsége kellő határozottsággal a korszakot a hanyatlás idejének tekintik, miközben hol a közjogi harcok, az értelmetlen ellenzékieskedés, hol a nemzetiségi kérdés és a vele együtt járó asszimiláció, hol a rendezetlen földkérdés, és az ebből adódó gazdasági-szociális gondok, hol pedig a mindezek következtében kialakult, nemzeti jellegét végképp elveszítő, s a fajiság túlhangsúlyozásától hangos közélet károsnak ítélt jelenségeire helyezik a hangsúlyt. Farkas Gyula a nagy vihart kavart, a tiltakozások végtelen sorát kiváltó, 1938-ban megjelent *Az asszimiláció kora a magyar irodalomban 1867–1914* című könyvében a német és a zsidó elemek asszimilálódása következtében elvesztett magyar szellemiség hiányában látta az útvesztés lényegét. „A magyarság – írta könyve bevezetőjében – legjobb erői meddő harcokban morzsolódtak fel, a valódi nagy alkotások félmegoldásokká zsugorodtak, a társadalom vezető rétegei idegen elemekkel cserélődtek ki, a modern Magyar Állam még igazán meg sem született, máris rohant történelmének leggyőtremlésebb katasztrófája felé.”¹³ Farkas Gyula azonban látta a gazdasági, politikai és közéleti problémákat is, s rámutatott: a kiegyezés kora a maguk megoldatlanságában örökölte a régi gondokat – tetéztve az elmélyülő nemzetiségi kérdéssel –, mert (véleménye szerint) sem a jobbagyság fölszabadítása, sem az eszményített liberális gondlattól vezérelten kidolgozott 1868-as nemzetiségi törvény nem jelentett egyebet üres szólanál, papírvalóságnál. „Lélekkel megtelíteni, tettere váltani nem akadt már teremtő elme, szervező akarat. Új erők szabadultak föl, de senki sem fogta be őket építőmunkába. A régi társadalmi korlátok látszólag ledőltek, de ez nem egységet, hanem csak káoszt szült.”¹⁴

Az asszimiláció kérdésével kapcsolatos problémák taglalásában – szorosan kötődve Farkas Gyula véleményéhez – Németh László *Kisebbségben* című tanulmányában még messzebbre ment, a felvilágosodás és a reformkor világábanelve meg az útvesztés, az eltévelyedés első, félreérthetetlen jeleit. A baj szerint nem hatvanhéttel kezdődött, hanem közel egy évszázaddal korábban: „Keserű igazság, de le kell nyelnünk, hogy a magyar szellem fényesnek tanított

korszakaiban is súlyos fejlődészavarokkal küzdött, s hatvanhétre a magyar szellem annyira felőrölte magát, hogy az asszimilánsok csak beköltöztek az ürességbe.”¹⁵ Radikálisnak vélt nézetei ellen Babits Mihály tiltakozott a legerélyesebben.

Mindemellett úgy tűnhet, a kiegyezéskori Magyarország föltornyosuló gondjait a polgári humanizmus és radikális gondolatiság európai iskoláján felnőtt Szerb Antal látta a legvilágosabban. A korszakról írt számvetésében a korabeli valóság teljes áttekintését kísérelte meg, s óvakodott csupán egyes, felnagyított okokban láttatni a hanyatlás tényét. A megoldhatatlannak tűnő gondok közül elsőként a kellő fokú iparosítás elmaradását említette, amelynek következtében a polgárságnak egy olyan, alig konszolidált rétege alakult ki, amelyen belül valóban kisebbségbe került a magyarság. Mint ahogyan nem magyar, hanem zsidó irányítású volt az iparosítás során kiszélesedő kereskedelem vezető rétege is. S ami még ennél is nagyobb veszélyt jelentett: az ország peremvidégein egyre erősödő nemzetiségi ellenzékiség, melyen belül egyre hangosabbá váltak az elszakadási törekvések. Nagyon nagy szükség lett volna a „nemesség hatalmas politikai hagyományaira”, melyek összefoghatták volna a nemzet tényleges, fennmaradást biztosító érdekeit. De hol van már ekkor a nemzeti érdekeket őrző, nemesi hagyomány? 1868 után lelépett a történelem színpadáról, helyébe pedig a dzsentri lépett a maga talmi ragyogású, hagyományos értékeiben megroppant világával. S amit még ennél is súlyosabb gondnak ítélt: „az igazi gentry uszályaképp megjelenik az álgentry, a gentroid tömeg: elszegényedett hivatalnok-nemesség, jómódú német és zsidó polgárság asszimilálódó fiai, a Bach-korszakból ittrekedt osztrák és cseh köztisztviselők. Ezek mind a gentry életformáját veszik magukra, vagyonokat és jobb célra szánt energiákat tékozolna el a gentry kötelező gavallérossága és könnyelműsége miatt, és eltanulják a könyv- és kultúra-izzony antisznobizmusát, hogy megkülönböztessék magukat a nem-gentroyd, lateiner feltörekvőtől”.¹⁶ Nemzeti alapokon folyt a pozícióharc a magyar társadalmon belül, és milyen óriási ellentmondás volt, hogy e hatalmas közdelemben nem figyeltek oda az egyre nagyobb – mert egyre szervezettebb és egy-

¹³ Farkas Gyula: *Az asszimiláció kora a magyar irodalomban 1867–1914*; Budapest – A Magyar Történelmi Társulat kiadása, é. n. [1938] 6. p.

¹⁴ Farkas Gyula: *A magyar irodalom története*; Budapest – Káldor Könyvkiadó Vállalat, 1934. 259. p.

¹⁵ Németh László: *Kisebbségben*; Budapest – Magyar Élet kiadása, 1942. 14. p.

¹⁶ Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet*; Kolozsvár – Erdélyi Szépművés Céh, é. n. [1934] II. kötet, 397. p.

re céltudatosabb – nemzetiségi kérdésre. A magyarság ápolta Kárpát-medencei küldetéstudatát, közben azonban semmit sem tett e küldetéstudatt kulturális feltöltése érdekében. Csak színezte a korabeli valóságot, hogy ugyanez a meggyőződés éledt föl az államiságról – vagy államiságuk újjászületéséről – álmódú nemzetiségi sorában is. Szerb Antal a végzetesnek ítélt tévedés lényegét így foglalta össze: „Csak a magyar-fogalom hagyományos finitizmusán kellett volna egy kicsit tágítani. Hogy a magyar történelmi és földrajzi egység égisze alatt a tót és a horvát is megférjen benne; kicsit kevesebbet beszélni a nyelvről és többet a kultúráról, *a nemesi világképen egy csekély demokratikus rést engedni.*” S hozzátette: „Az irodalom nagy hallgatása, az irodalmi propaganda teljes megszervezetlensége akkor, mikor a cseh és orosz irodalmak kényelmesen terjeszkednek a Felvidéken, a korszak legnagyobb negatív bűnei közé tartozik.”¹⁷

Egy, a nemzeti klasszicizmus értékrendjével szentesített világnézeti egyensúlyt borított föl a dzsentrí és a dzsentroid tömeg megjelenése, melynek következtében a korábbi lelki egyensúly és nyugalom átalakult egyféle bizonytalan tengődéssé, annak minden velejáró felelőtlenségével együtt. Ennek a szellemi oldódásnak komoly „része volt a magyar gondolkodás elsekélyesedésében, a társadalmi kritika ellanyhulásában, s abban is, hogy a magyar szociális lelkiismeret oly nehezen és későn mozdult meg”.¹⁸

Mert a legkevesebb, ami elmondható a dzsentrí szellemiségéről az, hogy *felelőtlen* volt, s ezt még az iránta kellő szimpátiát tanúsító szemlélő is kénytelen volt megállapítani. Felelőtlenségének gyökereit pedig illúzióinak világában kell keresni, abban a világban, amelynek színpadán mindenki gáncstalan lovag volt, s gavallérságától csak féktelen duhajsága bizonyult nagyobbnak. Keleti Károly *Hazánk és népe a közgazdaság és társadalmi statisztika szempontjából* című könyvében keserű szemléletességgel adott képet a magyar dzsentrí életéről: „Kevés a jól rendezett közép gazdaság az országban, és sok az utána élő úr. Ha valamely közép birtokosság fogatjai után ítélünk meg gazdasági viszonyait, gazdag birtokosra kellene következtetnünk. Ha vidéki bált látogatunk meg, azt hinnők, csupa mágnásnének leszünk bemutatva – a

toilettek után. Ha pedig a kártyázó szobába lépünk, azt kellene hinnünk, legalább három főváros gazdag bankárai hányják-vetik a rájuk nézve ingerrel sem bíró mammont. De ha kimegyünk a tanyák közé, s látjuk a düledező juhakolt, a boglyas kazalt, a csenevész gulyát, a trágyázatlan földet, a szerbtövis borította legelőt, vízmosásos hegyoldalt, a kapálatlan szőlőt; ha a telekkönyvbe pillantunk, s látjuk a sok betáblázást és előjegyzést, az ügyvéd irodájában a sok beperelést, a szomszéd város kereskedő-tárcájában a sok beváttatlan váltót, könyvében a sok fizetetlen számlát; ha a gazdasági egyesület üléstermébe lépünk, s látjuk a gyűlés napján a sok üres széket, halljuk az egykét megjelent tag üres politizálását – akkor szomorúan hajtjuk le fejünket, s arról győződünk meg, hogy a fogatok és a toilettek fénye csalt, s hogy egészségtelen társadalmi viszonyok közt élünk.”¹⁹ Vidékiezen gyermeketeg ez a kis- és középnemesi életmód, mely már régen feladta a szellemi-gazdasági gyarapodáson alapuló nemzeti kiválóság eszméjét; az európai hagyományok létezéséről pedig tudomást sem vett. Minden ambícióját a vármegyeszintű közjogi csatározásokban – melyben kedvére rebelliskedhetett –, s a múltbeli nemzeti dicsőség újraálmódásában élte ki. A dzsentrí voltaképpen „a fiatal ösök elaggott fiai” – állapította meg találóan idézett tanulmányában Hanák Péter –, a reformkori középnemesség torz színpadi változata volt, az apák erényei nélkül, de nagyra növelt, megsokszorozott hibáival, „eltékozolt örökségével, de még őrzött presztízsével”, s az eltékozolt örökség utáni szüntelen „sirámos-haragos jussigényével”.²⁰ A század utolsó három évtizedében a képviselőházban, az agrárius összejöveleteken, a gazdasági egyesületekben, s nem utolsósorban – a hangzatos szólamok szintjén – a sajtóban gyakran hangozz el a felhívás: *Mentsük meg a történelmi középosztályt!* A középosztály alatt a talaj- és birtokvesztette dzsentrít, megmentés alatt pedig a földtehermentesítést, s az ezzel együtt járó olcsó bankhiteleket értették. A „történelmi” díszítés pedig már nem „a nemzeti múlt haladó örökségének vállalását, hanem az ösök szerelte érdemek és elvesztett kiváltságok tőkésítésének, örökjáradékként való kamatoztatásának igényét juttatja kifejezésre”. A millenniumot megelőzően a Széchenyi István megfogalmazta lelki nemesbedésre, a szellemi erények gazdagítására, a középosztály morális felemelésére

¹⁷ Uo. 398–399. p.

¹⁸ Schöpflin Aladár: *A magyar irodalom története a XX. században*; Budapest – Grill Károly kiadása, 1937. 11. p.

¹⁹ Keleti Károly: *Hazánk népe a közgazdaság és a társadalmi statisztika szempontjából*; Pest, 1871. 151. p.

²⁰ Hanák Péter: *A magyar „középosztály” fejlődésének problémájához*; Im. 31. p.

– s ezáltal az egész akkori magyar társadalom, s vele a nemzeti hagyományok – megmentésére, megújítására már senki sem gondolt. Az „emberi műveltségge magasztosult magyarság” eszméjére ekkor már senki sem emlékezett. Kénytelen volt ezt megállapítani irodalomtörténete bevezetőjében Schöpfung Aladár is: a földbirtokos gentry nagy része, amely képtelen volt alkalmazkodni a megváltozott gazdasági viszonyokhoz, folytatva a régi, könnyű élet kellemes, megszokott formáit, elvesztette ősi birtokát. Az akkori politikai közbeszéd, s a sajtóbeli panaszok állandó tárgya volt a nemesi középbirtokosság pusztulása, birtokainak idegen, többnyire zsidó kézre kerülése. Úgyszólván ez volt „az egyetlen szociális kérdés, amit abban az időbe komolyan vettek. A tönkrement földesurak fiai a hivatalokba kérezkodtek, ha jobb tanultságuk volt, a minisztériumokba, a bíróságokhoz, egyéb állami intézményekhez, a többi leginkább a vármegyeházán talált menedékre.”²¹

Érthető tehát, hogy a dzsentrri ennyire ragaszkodott a hivatalhoz – meggyőződéssel vallotta, hogy az ország ügyeinek intézéséhez egyedül neki van történelmi jussa, s ezt nem bízhatja az „újonnan asszimiláltakra”. Az orvosi, a jogi, a tanári, a pénzügyi-kereskedelmi pálya kevésbé volt vonzó a számára, nem beszélve a kifejezetten humán értelmiségi, művészi pályákról. E helyzet javítására Trefort Ágoston szándéka is kevésnek bizonyult – hiába ostromozta cikkeivel a magyar valóságot.

A társadalmi, gazdasági és közéleti torzulások óriási mértékben befolyásolták az ország szellemi életét és hangulatát. Hogy mekkora súllyal telepedett az országra a dzsentrri illúziókra épített világának társadalmi, azt a képviselőházban elfoglalt jelenléte mindennél ékeesebben bizonyítja: a főrendházban az arisztokrácia (a főpapok és papok nélkül) 398 tagból

302-t, azaz 76 százalékot képviselt, ugyanakkor a képviselőházban az arisztokrácia aránya mindössze 14 százalék volt, míg a középnemesi képviselők 54 százalékot foglaltak el.²² Horváth Zoltán *Magyar századforduló* című könyvében – melyből a fenti adatok is származnak – lehangoló képet festett a korabeli szellemi állapotokról: ennek a középnemességnek – írta – már nem volt meg a hatalmi pozíciójához szükséges reális anyagi alapja. Bármennyire virult is a korrupció, bármily sokat loptak is a közpénzekből, bármennyit zsaroltak is ki a vállalatok, a bankok, a takarékpénztárak pénzeiből – esetleg a közmunkára biztosított alapokból – ez nem elegendő a tekintély fenntartására. „Az erőszakos szervek feletti rendelkezésen kívül más bázis is kell, szinte azt mondhatnók: erkölcsi jogcím arra, hogy szabadon grasszáva a maguk vadászterületének tekintsék az egész országot.”²³ Ehhez kellett a *privilegizált magyar hazafiság* eszménye. Ez fogja azután elsőkélyesíteni a konzervativizmus nemzeti hagyományát és a liberalizmus európai örökségét egyaránt, ez fogja a nacionalizmus lapályaira sodorni Magyarországot nemzeti sorskérdéseit is.

Szekfü Gyula egyenesen tragikusnak látta azt, ahogyan a dzsentrri hanyatlásban megjelenő destruktív magatartás minden korábbi – jobb sorsra érdemes – nemzeti értéket megkérdőjelezett, viszonylagossá tett. A túlfűtött nemzeti elhivatottság indulatisága a Magyarország létalapjait biztosító intézmények egészét – a dualizmus közjogi rendszerét és a nemzet békés létezésének garanciáját jelentő nemzetiségi kérdés adott konszenzusát is kikezdte. Kikezdte azzal, hogy megkérdőjelezte mindazt, amiben Széchenyi István is egyenesen a magyarság létének, jövőjének a biztosítékát látta. „Ne bántuk a nemzetiségi kérdést, és ne nyúlunk a közjogi viszonyokhoz, mely Ausztriával összekapcsol – e kettő volt Széchenyi vezéreszméje a gyakorlati politika tömkelegében” – írta a *Három*

²¹ Schöpfung Aladár: *A magyar irodalom története a XX. században*; Im. 32. p. – Kanizsai Ferenc *Jancsi és a többi gróf* című elbeszélésében a lecsúszott dzsentrri-családnak már a fővárosi sötét állással együtt járó hozomány is csábítónak tűnik. Özvegy Apatics Gedeonné egyre gyakrabban emlegette vasutasfia, Ádám előtt, „hogy nem bálná a dolgot. – Igaz, hogy még sötét csupán. De ebből a Sefcsicsból sötárnok lesz, akárki meglássa. [...] Apátok is az volt. Öregapátok is. Azaz, hogy öregapátok volt az igazi. A sötárnokot az ő idejében még úgy hitták, hogy: perceptor. Szebb világ volt az! A perceptor roppant nagy úr volt. Nagyobb a szolgabírnál, hatalmasabb a vicispárnál. Jogában állt botoztatni, tömlőbe csukadni, sőt akasztani. A mai világban nincsenek ekkora urak.” – *A cserebogár* (elbeszélések); Budapest – Singer és Wolfner, 1911. 31. p.

²² Horváth Zoltán: *Magyar századforduló*; Budapest – Gondolat, 1961. 33. p.

²³ Uo. 34. p. – Horvát Mihály indulatos baloldali szektásságától sem mentes vádjait így folytatta: Az apparátus-emberek egyetlen komoly életalapja ez a nemzetieskedő-magyarkodás, ez a fegyverük, ez adja meg a számukra a hatalom gyakorlásához szükséges önérték – és hatásukra előnti az országot a magyarkodó handabandázás olyan hulláma, melytől senki és semmi sem maradt ment. az a közintelligencia, amely Széchenyi szerint az önkénynek egyedül »egy valódi fékje«, annyira meghódot, vagy visszahúzódik e szellem elől, hogy végül jelentkezése a századforduló táján már-már önmagában is forradalomnak számít majd.”; Uo. 36. p.

nemzedék szerzője.²⁴ Csakhogy a század utolsó évtizedének meghatározó gyakorlati politikusai nem Széchenyi gondolataiból merítettek okulást. Pedig ha ezt teszik, felismerhették volna az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc katasztrofális vereségének okait is. Hogy 1867 után a 48-as ellenzékiesség újraéledt – melynek mélyén voltaképpen a 49-es alkotmányos rend igénye rejtett –, ismételte új zsákutca felé vitte a nemzetet. A feléledt nacionalizmus jellegéről Hanák Péter megállapította: „A »magyar állameszme« krédójában összezsugoruló nacionalizmus ugyan nem csak a dzsentri privilégiuma, hanem a magyar társadalom zömét, [...] is átfogó-átítató ideológia volt, de ezen belül a dzsentri tudatosan törekedett a »törzsökös hazafiság« privilegizálására, a »magyar jelleg«, a »mi a magyar«, a »ki a magyar«, »ki a hazafi« meghatározásának kisajátítására.”²⁵ A veszélyes illúziók pompáigényű Magyarországnak évei, évtizedei voltak ezek, amikor az ezeréves birodalom újabb ezer évének boldog eljövételéről álmodtak.

A hatvanas évektől kezdődően a liberalizmus egyre inkább gazdasági-pénzügyi fogalomként szelődött, csak ilyen mivoltában érintette a nemzet föltornyosodó sorskérdéseit: az Ausztriával szembeni vámfüggőség, a zsidó kereskedelem, a nagytőke iparosító szándéka, vagy a kisebbségi birtokviszonyok (és a vele együtt járó választói jog) rendezésének, egyébként is megoldást sürgető gondjait. Schöpflin Aladár pontosan fogalmazott, amikor kiemelte: az a széles, méltóságos és emberséges liberalizmus, mely Deák és Arany világnézetének a középpontjában állott, „keskenyebb szemhatárú lett, az új politikai célkitűzéseknek megfelelően sokat lealkudtak a teljességéből”.²⁶ Annyi bizonyos, hogy a kiegyezés utáni években a liberalizmus egyre inkább a tőke- és piacorientált gazdasági élet alapkérdésévé vált, s ennek hatása hamarosan a kulturális élet minden területén éreztette hatását. Az értékválság nyomán támadt in-

dulatok által felzaklatott közélet elbizonytalanodását követően jött létre a szellemi életnek az a légüres tere, amelybe a támasztát vesztette középosztály és a dzsentroiddá vedlett tömeg zavartalanul belophatta, házon belül pedig kiteljesíthette a saját létét történelmileg is igazolni igyekvő ideológiáját. „Megvolt a halam a nemzeti hiúságoz kielégítő légvárak építésére.”²⁷ Ám mivel a középosztály a mozdulatlan mágnások és a dermedt tétlenségre kárhoztatott, jobbágyból zsellérré avanzsált nincstelenek milliós tömegei között mégiscsak a legcselekvőképesebbek bizonyultak, annyi ereje és hatalma még volt, hogy középre állva a saját ideológiáját az *egyedül jogosult nemzeti ideológiánk tekintse*. Egy lélekben elbizonytalanodott, talaját veszítette, gazdasági támasz nélküli társadalmi közösségi képződmény, amely „nem akart többet, mint kellemesen, jól és elegánsan élni, elutasított magától minden nyugtalanító gondolatot, csak önmagát szeretett látni, lehunyta szemét az élet többi körei előtt, s azok előtt a hasadékok előtt is, amelyek akkor már mutatkozni kezdtek a magyar élet struktúráján” – ez az önmaga válságára eszmélni képtelen osztály igyekezett a maga elképzelései szerint alakítani az irodalmat, a művészeteket, az oktatást és a közművelődést, a gazdasági és pénzügyi élet minden valós, vagy valósnak vélt gondjait. Döntéseivel a maga berendezkedési szándékát segítette, és mindenkor nyugalmának megalapozását szolgálta.

A dzsentri tehát egyfelől védelmezte és kiszolgáltatta a magyar állam vezető társadalmi közösségét, földbirtokosi rendszerét, másfelől elégedetlenkedett közjogi viszonyaival és gazdasági körülményeivel, főként az idegen nagytőke térhódításával. Öröklött pozícióját úgy igyekezett megtartani, hogy nem nyitott kaput semmilyen modernizációs törekvéseknek. „Mániákusan lelkesedett az erős »nemzeti államért«, a magyar szupremáciáért, de többsége közjogi ellenzékiességgel gyengítette a Monarchia létfel-

²⁴ Szekfű Gyula, *im.* 120. p.

²⁵ Hanák Péter, *im.* 31. p. – A történész felelőtlenül egybemossa a nemzeti önmeghatározás igényét a politikai szövegek felelőtlen tartalmával. Az, hogy mi a magyar a trianoni katasztrófa után a nemzeti önvizsgálat legfontosabb kérdéseinek egyikévé vált. Vele szövegesen szemben áll Nemeskürty István véleménye. Megállapítása itt elsősorban megfogalmazásával kerül a figyelem középpontjába.

²⁶ Schöpflin Aladár: *A magyar irodalom története a XX. században*; *Im.* 36. p. – Vele szemben a századvég liberalizmusának kérdését eredendően másként ítélte meg Nemeskürty István. A korszakot tárgyaló monográfiájában a reformkori gazdasághoz fogható fölírágását látta a magyar művelődési- és közéletnek, amelyről megállapította: „A magyar történelemben az utolsó, tényleg a legutolsó pillanatok ezek, amikor a magyar nemesség legjobbjai sajátjuknak érezvén hazájukat, érte önzetlenül áldozni hajlandók. Azaz: dehogy hajlandók. Kötelességüknek érezték az áldozatvállalást.” – Nemeskürty István: *A köszívű ember unokái*; Budapest – Gondolat, 1987. 216. p.

²⁷ Schöpflin Aladár, *im.* 42. p.

tételeit, s ezzel a »magyar birodalom« tartópillérét. A dualista államtól függő, kitartott mivoltából, de hanyatlása, függősége miatti elégedetlenségéből, az adott viszonyok közt nem realizálható nagyralátó igényeiből sajátos *kétfelkűség* fakadt: a lojális rendfenntartó és az ellenzéki kuruckodó magatartás. Valóban a dzsentrí nemcsak a nagy uradalmak, a bérlok és »bankosok« ispánjaként, nemcsak a dualista állam kiszolgálójaként tevékenykedett, hanem a »bűnös kapitalizmus« sárkányölő lovagjaként, a »nemzeti eszme« intranzingens bajnokaként is fellépett, s előbbi szerepét éppen az utóbbi takargatta, magyarázgatta.²⁸ S az ellenzéki szerep igen lényeges volt, a középréteg széles köreiben ez feledtetete, enyhítette a másikat: az »ispánit«. Ez a sajátos bizonytalanságban létező középosztály tervezte meg a hazafiasság Prokrusztész-ágyát, melynek kényszereivel szemben a szellemi élet legkiválóbbjainak két emberöltőn át kellett szakadatlan szabadságharcot vívniuk.

Ez a súlyos szellemi és erkölcsi értékválság a teljes tragédiájával nehezedett a kiegyezés utáni Magyarország társadalmára. Mi sem természetesebb, mint hogy rövid idő alatt tömegjellegűt öltött a hazafias lelkesedés a megyei bálaktól kezdve a parlamenti felszólalásokon át a többségében kormányhű sajtó vezércikkéig az életnek úgyszólván minden területén²⁹, megteremtve az illúziók világának azt a súlyos szövedékét, amelynek minden következményével a magyarság a trianoni békediktátum terhével a vállán volt kénytelen leszámolni.

Illúziókra épült az egész kulturális élet, melynek középpontjában az önmagáról már vázolt módon gondolkodó dzsentrí és a dzsentroid tömeg állt. »A magyar szükségletek ekkor nemzeti illúziókból, pártpolitikai és személyes gyűlölködésből állottak«³⁰ – állapította meg Szekfű Gyula, aki a nemzeti klasszicizmus értékeit szem előtt tartva mondott lesújtó véleményt a »hanyatlás korszaka« fölött.

Az »új magyar világkép«-ről kevés az őszinte szándékkal elmondható, kedvező értékelés. S ha nem is fogadható el teljes mértékben az »általános kultúralatlanság«³¹ sommás ítélete – mellyel szemben áll az »utolsó nagy korszak«³² megállapítása – annyi mindenképpen bizonyosnak látszik, hogy a nézetek és fölfogások, egyéni sorsok és közösségi meggyőződések egyformán keresik a bizonyosságnak valamiféle konkrétabb megjelenési formáit. A polgár riadtan nézet körül az országban, s kereste annak lehetőségét, hogy az életnek valamelyik zugát otthonossá tegye a maga számára. »A kapitalizálódó országban vezetésre hivatott, igen gyérszámú, és csak a hatalom közepében, de nem a birtokában élő polgárság, a magyar fejlődés sajátos feltételei közepette, ezeknek az értelmiségi befolyásától függetlenül indult, minden formába öntött ideológiai alapot nélkülöző, tömegérzésből kialakult mozgalmaknak láttán ébredt annak tudatára, hogy önmaga érdekében a szó igazi értelmében polgári eszményeket kell maga elő tűznie.«³³ A szűk körű művelt polgárság számára azonban ideológiai alapvetésnek csak két lehetőség kínálkozott: az egyik a klasszikus értékekre építkező nemzeti konzervativizmus, a másik a nemzeti jelszavakból kiábrándult radikalizmus emberi értékeket és tartalmakat fürkésző szándéka. Mindkét irány a liberalizmus hanyatló valóságát igyekezett meghaladni. Mindamellett az sem volt egyedi eset e két, egymástól távoli értékrend legfontosabb elemeikkel egyetlen világszemléleten belül találkoztak – mint ahogyan találkoztak Péterfy Jenő gondolkodásában, írói életművében.

Péterfy Jenő *A nemzet Géniusza* című tanulmányában a nemzeti sovinizmus azon megnyilatkozása ellen tiltakozott, amely szerint a magyar tudományos gondolkodás akkor lesz igazán hatásos (és a közönségéhez hűséges), ha a nemzeti jellegére épít, és távol tart magától minden idegen, elsősorban német hatást. »Szívvel, lélekkel méltányoljuk a magyarosítási ösztönt a társadalmi és politikai élet minden te-

²⁸ Hanák Péter, *im.*, 33. p.

²⁹ Szekfű Gyula írta idézett könyvében: »A harmadik korszak könyvtermelése, ami a komoly művek, nem szépirodalom, példányszámát illeti, alig emelkedett, sőt talán esett is a második korszakéhoz képest. Ha meggondoljuk, hogy a népszerűen megírt gazdasági, társadalmi, történeti könyvek legfőleg ha 3–4000 példányban fogynak el, holott az értelmiségi osztályok száma 229.000 egyént tesz ki, e nevelésesen csekély példányszámból meg fogjuk érteni, miért nem talált a nemzet évtizedeken át kivezető utat a közjogi harcok és doktriner liberalizmus kettős útvesztőjéből.« *Im.* 321. p.

³⁰ *Uo.* 336. p.

³¹ Horváth Zoltán: *Magyar századforduló*; *Im.* 44. p.

³² Nemeskürty István: *A köszívű ember unokái*; *Im.* 115. p.

³³ Horváth Zoltán, *im.* 115. p.

rén – írta a szerző –, hanem a chauvinnek a tudományban helye nincs.” A magyar tudományosság minőségét ugyanis korántsem az határozza meg, ha tűzzel-vassal küzdünk a német befolyás ellen. Ennek bizonyítására azon könyvek silányságára hivatkozott, amelyekben túlbuzgott a nemzetieskedés szándéka: „Nálunk tudományos élet csak nagy akadályok között fejlődhetett – fejlődhetik. A tudományos pálya nem kecsegtető; a munkás kevés, a munkát fogyasztó még kevesebb. Az egyes tudományok nagy részében még mindig nincsen módszeresen megkezdett munka, melyet a későbbi ott folytat, ahol az elődök elhagyták. Még nagyobbára egyesek működéséből áll a tudományos élet, és nem sokak együttműködéséből, földrajzilag is szűk körre szorul; úgyszólván a fővárosba tömörül, s a nagy közelben a személyes érdekek legalábbis nyomnak annyit a latban, mint a tudományosak. A dilettantizmus bélyegét mutatják ezek a viszonyok, s a bajnak minden más lehet az orvosszere, csak az nem, ha egy nagy nemzet, egy velünk szomszédos nemzet tudományos kultúrája előtt szemet hunyunk.”³⁴ S az elmondottakhoz hozzátette: nekünk kölcsön kell vennünk az egyes tudományok problémáit és módszereit onnan, ahol a kérdéseket már megfogalmazták, a problémák már fölmerültek. Nem bűn tehát a német, a francia vagy az angol tudományosságtól tanulni – ha egyáltalán fejlődni akar a nemzet. Európai programot kell látni Péterfy Jenő szándékában, ám e program megfogalmazásának pillanatában volt annyira népszerűtlen, hogy ne keltessen nagyobb visszhangot, s hogy szellemi atyjának megannyi gondot okozzon. Lényegéhez majd csak negyed század múltán a Jászi Oszkár vezette radikálisok találtak vissza.

Mint ahogyan csak az utókor szemében válik válalható és követhető hagyománnyá a nemzeti klasszicizmus gondolata is, hiszen szinte a radikálisok programjával egyidőben fogalmazta meg Szekfű Gyula a *Három nemzedék* lapjain: az Arany, Eötvös, Deák és Kemény Zsigmond életművében kiteljesedő nemzeti klasszicizmus értékrendje soha meg nem ismétlődő teljesítménye volt a magyar gondolkodásnak. „Nagyjaink és műveik kétségtelenül klasszikus mére-

tűek, bennük a magyar szellem épp úgy felemelkedett az általános emberi magasságra, mint a német szellem Goethe, az angol Shakespeare-ben, a római Vergilben, a görög Sophoklesben. Rajtuk túl nincs többé emelkedés. Mert nemzeti és emberi tartalom és formák egyesülten magasabb tökélyt nem tudnak kifejezni.”³⁵ Péterfy Jenő nyomában Jászi Oszkár és Szekfű Gyula megfogalmazásában egyaránt az európai szellem örökségében elevenen élő, általános emberi értékek igénye kapott hangot megteremtésük radikális és megidézésük konzervatív szándékában egyaránt.

A magyar XIX. század utolsó harmada azonban még vajmi keveset tudott ezekről az igényekről, gondolkodói törekvésekről, liberalizmusának a másodvirágzása a nagyság biztosította gondtalanság illúziójában élt, melyet a fővárosi és a nagyvárosi sajtó a korra oly jellemző zsurnalizmusa volt hivatott táplálni és magas hőfokon megtartani. De a közönség igényeinek megfelelően alakult az irodalom is, kerülve minden zaklató és felkavaró problémát, amely esetleg fölhasítaná az illúziók kulisszáit. Szenvédély nem volt a kor költészetében – írta Schöpflin Aladár irodalmi számvetésében –, „eszméi a közkeletű gondolat-komplexumokból valók, életfilozófiája a társadalmi helyzetében békésen elhelyezkedett, megbízható ember életfilozófiája, az élet kritikája, a gondolkodóba eset ember megnyilatkozása nélkül. Igényük is szerény volt, és nem törekedtek többre, mint amennyi tellett tőlük.”³⁶ Csinos vers akkoriban is nagyon sok született, közöttük azonban nagy érzésekről, mély gondolati tartalomról nagyon kevés hozott hírt. Mintha a kor lírája belefáradt volna a századközépen megélt magas szárnyalásba. A prózában is a zsurnalizmus jutott meghatározó szerephez, virágkorát élte a tárca, a tárcanovella – a maga kiengesztelő kedélyességével –, melyeknek egykedvűsége ugyancsak a társadalmi béke látszatát keltette. A kierőszakolt gondtalanság mögött azonban a bizonytalanság okozta titkolt rémület lebegett – mely előbb-utóbb megszülte a pesszimizmus érzését is. Persze születtek korszakos jelentőségű művek ekkortájt is, ám az olyan alkotások, mint Arany László *A délibábok hőse* (1872), Beöthy Zsolt *Kálozdy Béla*

³⁴ Péterfy Jenő: *A nemzeti Génusz*; In: *Péterfy Jenő válogatott művei*; Budapest – Szépirodalmi Könyvkiadó, 1962. 561–562. p.

³⁵ Szekfű Gyula, *im.* 254–255. p.

³⁶ Schöpflin Aladár: *A magyar irodalom története a XX. században*; *im.* 62. p. – Hasonló véleményének adott hangot Németh G. Béla *Fejezetek az irodalomkritika történetéből a kiegyezés után* című tanulmányában; In: *Létharc és nemzetiség*; Budapest – Magvető Könyvkiadó, 1976. 236–335. p.

(1875), Asbóth János *Az álmok álmodója* (1878) és Gozsdu Elek *Köd* (1882) című regénye, s mellettük Tolnai Lajos és Justh Zsigmond művei, valamint Péterfy Jenő a lélek és a szellem önmegvalósítási tezeit kereső esszéi és tanulmányai kivételes teljesítményei ennek az önmaga előtt is rejtőzködő korszaknak. E művek talán közös vonása a lélek igényessége, s a szellem elvágyódása érzésekben emberibb tájaira a világnak. A regényhősök kivétel nélkül idegenül szemléltek az életüket meghatározó valóságot, s minden szándékuk arra irányult, hogy megszabaduljanak a társadalom legkülönbözőbb formában jelentkező nyűgeitől. Nincs ember közöttük, akinek lenne ereje úgy szabadulni meg a társadalmi kötöttségektől, hogy az egyben sorsa jobbra fordulását is eredményezné. Tehérként nehezedik rájuk a családi múlt, melyben nem lelnek olyan értékekre, amelyek segítenék őket a való világban történő tájékozódásban. És éppen ebből eredően a jövő értelmét sem ismerik fel. Megkeseredett, életunt lázadók ők, akik azonban csak az ellen tiltakoznak, hogy alkalmanként a társadalmi kötöttségek emberi feladataikra figyelmeztetik őket.

Mi volt hát ennek a kornak, a kiegyezés utáni Magyarország az igazi tragédiája? Az, hogy erőteljesen iparosodott, anélkül, hogy lett volna a gyors változások ellenében hagyományait megőrző értékrendje, a nemzeti örökségre támaszkodó polgári rétege? Az, hogy a nemzeti klasszicizmus konzervatív értékít az akkor már erősen megtépett liberális gondolatiság határtalan idegensége váltotta fel? Az, hogy még a feudalizmusból kivezető liberalizmusa is ingatag volt, mely a szabadságjogok hangoztatásával egyszerre teremtett kirekesztő és kizárólagosságra törekvő magatartást a magyar társadalom legnépesebb rétege, a középbirtokosság soraiban? Vagy az, hogy az ősiség szokásrendjére és törvényeire épített jogrendjének konzervativizmusa akkor is érintetlen maradt az egyre inkább individuum-központú, szabadság-filozófiáját a polgári jogokra építő szemlélettől, amikor egyedül az jelentette volna a magyar társadalom modernizációjának a kiteljesedését? Úgy tűnik mindezek – és egyéb, fel nem sorolt tévedés, mulasztás, félreértelmezés és elutasítás – együtt játszott szerepet a XIX. század Magyarországnak elmaradt demokratizálásában.

Vajon rendkívülinek tekinthető, hogy a demokrácia hiányának kérdéséhez az a Halász Gábor jutott a legközelebb, aki Babits-tanítványként a konzerva-

tív értékeket is számon tartó radikális humanizmus révén jutott el a nemzeti sorskérdések lényegének a felismeréséhez? *Magyar viktoriánusok* című tanulmányában rámutatott: a kiegyezéskori magyar szellemi vezetőknek látniuk kellett volna azt, amit Európában Bismarcktól Disraelig oly soka láttak, hogy „a demokrácia és a liberalizmus nem függenek szükségszerűen össze, sőt századközépi összefonódásuk egyenesen veszedelmes, mert a szabadság rovására megy. A liberalizmus ősi hagyomány, az emberiség legmélyebb ösztönéből fakad, fejlődése egyenletes, az egyéniség konkrét és minden korban nagyra tartott értékeire épít, a demokrácia időleges és erőszakos fejlemény, útja válságokon vezet át, az egyéniséget a bizonytalan közösségnek áldozza fel, végállomása a diktatúra, amelyben a reakció és a forradalom már alig különböznek egymástól. Szabadság és egyenlőség összeférhetetlen eszményei között a reformálók kicsiny elit-csapata az előbbit választja; bölcsen és lemondóan érezve, hogy a tömeg sodrása másfelé tart.”³⁷ És ha Eötvös József, korának legkitűnőbb gondolkodójának egyike naplójában föl is jegyezte: „Egy többség képviselheti a nép hatalmát [...], de valódi érzelem csak az egyesek kebelében lakik”, a belső reform eszméjével szinte egyedül maradt.

Túl sok lett volna a liberalizmus lelki-szellemi forradalma – ahogyan Szekfű Gyula állította –, vagy a liberalizmus nemes eszméjét elnyomta a demokrácia külső (bizonytalan végkimenetelű) társadalmi forradalmisága, ahogyan Halász Gábor ítélte meg? A dilemma nem kifejezetten magyar kérdés, a XIX. és XX. század fordulóján valamennyi művelt európai nemzetnek szembe kellett néznie e kettős kihívással. A magyar társadalom elsősorban szerkezeti tagoltsága révén vált képtelenné a számára helyes megoldás felismerésére. Demokratikus törekvéseivel szociális és nemzetiségi gondjain kívánt enyhíteni, miközben liberalizmusa ugyanott elmélyítette a válságot. Az ellentmondás feloldására csak egy biztos, nemzeti értékrend birtokában lett volna esélye, s ez az, ami politikai vezető rétegénél a maga korában hiányzott. Ezért liberalizmusa is, demokratizmusa is a valóságtól távoli bölcséletnek bizonyult. „A magyar mozgalom [...] tehetetlenül szalasztotta el az alkalmat. Képtelen volt az új idők követelményeire alkalmazni taktikáját, frissé és modernné válni a maga módján, mint nyugati társai, mereven és anakronisztikusan a múltba merenget vissza, híveiben volt valami elkészen ro-

mantikus.”³⁸ Ebből következett, hogy vezető társadalmi rétege mélységes-mély megosztottságában nem lelte meg az egyedül lehetséges kiutat: az *autoritás hatalmát*. Politikájából mindvégig hiányzott a határozott szociális program, amelyet határozott nemzetpolitikával érvényesíthetett volna. Mert ha érvényesített volna, a nemzetiségeket fordította volna önmagával szembe. Lehet, hogy mindezt határozottan fel sem ismerték, de hogy a mindennapok politikájában érezték, az egészen bizonyos. Ezért voltak ez az idő a tétova töprengések kora, mely végül is duzzogásba és a mindet-elutasítás kilátástalanságába sülyedt.

Hogyan történhetett mégis, hogy a magyar tudományos gondolkodás a XIX. század utolsó évtizedeiben és a századfordulón soha nem tapasztalt fölvirágzását, a művek oly gazdag áradását élte meg? Hatalmas életművek és közös vállalkozások kora ez a történetírás, az irodalom, a művészetek, az építészet terén. Nemzeti történetírásunk nagy, összefoglaló művei ezekben az években születnek meg, szótárak, lexikonok látnak napvilágot, létrejött a magyar nemzeti bibliográfia, megfogalmazták a nemzeti irodalomtörténet szempontjait, s olyan nagy kezdeményezések érnek a csúcsra, mint Szinnyei József tizennégy kötetes műve, a *Magyar írók élete és munkái*.

A nagy vállalkozások és nagy kezdeményezések mögött mélységes-mély elhivatottság állt, annak a szűk értelmiségi elitnek az elhivatottsága, amely a nemzeti klasszicizmus emlékének és szellemének az őrzője volt, s amely vállalt szerepének történelmi felelősségét is maradéktalanul átérezte. Ők nem szegődtek semmiféle kínáló ideológia szolgálatába, a pozitívizmus ténytisztelete is csupán tudományos tevékenységük *módszerét* határozta meg. Hitükből fakadt szándékaik mélyén a cselekedeteiket indukáló „individuális messianizmus”³⁹ gondolata munkált: teremteni valami tökéleteset, amelynek révén a szellem örökkévalóságába menti át a számba vehető értékeket.

Ezekre a csak látszólag csöndes, ám lényegüket tekintve annál lázasabb és forrongóbb évekre esett

Babits Mihály írói-költői eszmélésének a kezdete. Mit fogadhat el, és mit kell meggyőződésével összhangban elutasítania a kor felkínálta eszmékből? – nemcsak Babitsot, de nemzedéke legjavát is megszólították ezek a kérdések, amiről az ifjú költő Kosztolányi Dezsővel és Juhász Gyulával folytatott levelezése is sokat elárul. E korai megnyilatkozásokból kiderül, mindhármukat ellenszenvvel töltötte el a nép-nemzeti hagyományok túldimenzionálásának a kérdése, nem csoda, hogy idegen – angol, francia, olasz és német – költők és írók műveiben lelnek ideig-óráig megfelelő menedéket. Babitsék ekkor fordulnak a nyugati modernnek felé – Anatole France, Maeterlinck, Hoffmannstahl, Verlaine, Mallarmé, Leconte de Lisle műveit olvasták, Baudelaire, Liliencoron, Meredith, Poe, Richépi, Rosetti, Swinburne és Wilde alkotásait fordították⁴⁰ – amikor a „történelmi osztályokban bomlóban volt a világnézeti egység, új társadalmi rétegek és csoportok kértek szót az életben, és az egyenjogúság és egyenrangúság igényével léptek fel, követelték világnézetük jogosultságának elismerését”.⁴¹ A korábban többnyire egyszólamú magyar irodalmi élet egyszerre szimfonikus teljességében csendült föl. Babits Mihály korai lírájában ugyan túlsúlyban vannak a modern formaelemek⁴², gondolatvilágán belül azonban hamarosan fölerősödött a hagyománytisztelő, a konzervatív fegyelmezettség, amit családi örökségként egyébként is készen kapott. S mint ahogyan Szekfű Gyula konzervativizmusa a Széchenyi István–Kemény Zsigmond örökségén felépített nemzeti klasszicizmus értékiben lelt biztos talapzatot, úgy Babits Mihály is a Vörösmarty Mihály–Széchenyi István–Arany János szellemiségében nyomon követhető klasszikus értékek nemzeti tartalmában lelt szomjúságát oltó, frissen fölfakadó forrásra. Az ő konzervativizmusa azonban már – a katolikus humanizmus egyetemességétől átítatva – az emberi szellem valódi dimenzióit kereste, lehetőségeinek legvégső határait kutatta. Ő a jónási prófétaság bölcséleti meghatározóját, az *egyénben kiteljesedő cselekvő szeretetet* tekintette a közösségi élet legfontosabb rendező-erejének, élete során ez vált a babitsi filozófia lényegévé.

³⁷ Halász Gábor: *Magyar viktoriánusok*; In: *Tiltakozó nemzedék*; Budapest – Magvető, 1981. 107. p.

³⁸ Uo. 114. p.

³⁹ Németh G. Béla: *A magyar irodalomtörténeti gondolkodás a pozitívizmus korában*; Budapest – Akadémiai Kiadó, 1981. 272. p.

⁴⁰ Sipos Lajos: *A prózaíró Babits*; In: *Új klasszicizmus felé...*; Budapest – Argumentum Kiadó, 2002. 123. p.

⁴¹ Schöpflin Aladár: *A magyar irodalom története a XX. században*; im. 153. p.

⁴² Szilágyi Péter: *Konzervativizmus és modernizmus – A pályakezdő Babits világgépe*; Magyar Filozófia Szemle, 1979. 1–2. szám, 106. p.

Hivatkozások

Babits Mihály művei

Esszék, tanulmányok I–II.; Budapest – Szépirodalmi Könyvkiadó 1978. 843 p. és 743 p.

Az európai irodalom története I.; Budapest – Nyugat-kiadás, é. n. [1934] 355 p. és **Az európai irodalom története II.** – XIX. és XX. század; Budapest – Nyugat-kiadás, é. n. [1935] 352 p.

Gondolat és írás; Budapest – az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R. T. 1922. 292 p.

Írók két háború között; Budapest – Nyugat kiadása, é. n. 287 p.

Keresztülkassul az életemen; Budapest – Nyugat kiadó és Irodalmi Rt kiadása, é. n. (1939) 200 p.

Ezüstkor; Budapest – Athenaeum, é. n. (1938) 348 p.

Írás és olvasás; Budapest – Athenaeum, é. n. (1938) 389 p.

Halálfiat I–II.; Budapest – Athenaeum, é. n. (1938) 336 p. és 324 p.

Babits Mihály beszélgetőfüzetei I–II., 1940–1941; Budapest – Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980. 689 [5] p. és 479 [3] p.

„Itt a halk és komoly beszéd ideje...” – Interjúk, nyilatkozatok, vallomások. Szerkesztette Téglás János; Celdömölk – Westermann Kiadó, 1997. 307 p.

Babits Mihály: „Engem nem látott senki még” I–II. Babits-olvasókönyv. Szerkesztettem válogatta, a szöveget gondozta az utószót és a jegyzeteket írta Sipos Lajos; Budapest – Historia Litteraria Alapítvány, Korona Kiadó, 1999. 595 p. és 863 p.

Vonatkozó irodalom

Babits Emlékkönyv; Budapest, é. n. [1941]

Babits Mihály száz esztendeje – Kritikák, portrék, Szerkesztette Pók Lajos; Budapest – Gondolat, 1983. 462 p.

Mint különös hírmondó – Tanulmányok és dokumentumok Babits Mihály születésének 100. évfordulójára. Szerkesztette Kelevész Ágnes; Budapest – A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési és Propaganda Iroda közös kiadványa, 1983. 420 p.

Bibó István: **Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem**; In: **Válogatott tanulmányok 1945–1949**, II. kötet; Budapest – Magvető Könyvkiadó, 1986. 569–619. p.

Csernohorszky Vilmos: **A két világháború közötti Magyarország szellemi életének gazdasági, társadalmi és politikai erőtere**; In: **Erővonalak a két világháború közti magyar szellemi életben**. Szerkesztette Saáry Éva; Zürich – Svájci Magyar Képzőművészeti és Irodalmi Kör, 1987. 8–31. p.

Farkas Gyula: **A magyar irodalom története**; Budapest – Káldor Könyvkiadó Vállalat, 1934. 336 p.

Farkas Gyula: **Az asszimiláció kora a magyar irodalomban 1867–1914**; Budapest – A Magyar Történelmi Társulat kiadása, é. n. [1938]

Gyurgyák János: **Ezzé lett magyar hazátok**; Budapest – Osiris Kiadó, 2007. 450 p.

Halász Gábor: **Magyar viktoriánusok**; In: **Tiltakozó nemzedék**. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Véber Károly; Budapest – Magvető, 1981. 1193 p.

Hegedűs Lóránt: **Az irodalom és a „faji jelleg”**; Nyugat, 1931. március 1.

Horváth Zoltán: **Magyar századforduló** – A második reformnemzedék története 1896–1914; Budapest – Gondolat, 1961. 653 [3] p.

Keleti Károly: **Hazánk népe a közgazdaság és a társadalmi statisztika szempontjából**; Pest, 1871.

Kozári Mónika: **Tisza Kálmán és kormányzati rendszere**; Budapest – Napvilág Kiadó, 2003. 572 p.

Lackó Miklós: **Válságok – választások**. Történelmi tanulmányok a két háború közötti Magyarországról; Budapest – Gondolat, 1975. 362 p.

Mi a magyar? Szerkesztette Szekfű Gyula; Budapest – Magyar Szemle Társaság, 1939. 556 p., 12 t.

Négyesy László: **Nemzeti jelleg és irodalom**; Budapesti Hírlap, 1931. február 22.

Nemeskürty István: **A köszívű ember unokái** – A kiegyezés utáni első nemzedék 1867–1896; Budapest – Gondolat, 1987. 287 p.

Nemes Nagy Ágnes: **A hegyi költő**; Budapest – Magvető Kiadó, 1984. 201 p.

Németh G. Béla: **Türelmetlen és késlekedő félszázad** – A romantika után; Budapest – Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971. 301 p.

Németh G. Béla: **Létharc és nemzetiség**; Budapest – Magvető Könyvkiadó, 1976. 561 p.

Németh G. Béla: **A magyar irodalomkritikai gondolkodás a pozitívizmus korában**; Budapest – Akadémiai Kiadó, 1981. 428 p.

Németh G. Béla: **Századutóról – századelőről**; Budapest – Magvető Könyvkiadó, 1985. 612 p.

Németh László: **Kisebbségben**; Budapest – Magyar Élet kiadása, 1942.

Szekfű Gyula: **Három nemzedék, és ami utána következik**; Budapest – Maecenas, 1989. 516 p.

Szerb Antal: **Magyar irodalomtörténet**; Kolozsvár – Erdélyi Szépművészeti Céh, é. n. [1934] I–II. kötet 536 p.

Péterfy Jenő: **A nemzeti Génusz**; In: **Péterfy Jenő válogatott művei**; Budapest – Szépirodalmi Könyvkiadó, 1962. 672 p.

Román J. István: **Babits és a liberalizmus a két háború közötti magyar irodalomban**; In: **Erővonalak a két világháború közti magyar szellemi életben**. Szerkesztette Saáry Éva; Zürich – Svájci Magyar Képzőművészeti és Irodalmi Kör, 1987. 74–98. p.

Takáts József: **Mit jelentett liberálisnak és konzervatívnak lenni 1875 táján Magyarországon?**; Jelenkor, 1993. 6. szám (június) 542–548. p.

Takáts József: **Modern magyar politikai eszmétörténet**; Budapest – Osiris Kiadó, 2007. 148 p.

Veres András: **Távolodó hagyományok** – Irodalom- és eszmétörténeti tanulmányok; Budapest – Balassi Kiadó, 2003. 263 p.

Gondolatok a horgosi Szent István-szobornál

Az öntudatára ébredő és múltját tisztelő ember ősidők óta meg akarta örökíteni neves elődeit időtálló szobrok és jelképek alakjában, azzal a céllal, hogy ezzel biztosítsa népe, nemzetsége folyamatosságát a jövőben. Ezt tették a bátor és nemes lelkű horgosiak is ez év tavaszán, mikor első királyunknak szobrot emeltek.

Nekem jutott az feladat, hogy a kőtömbnek arcot formáljak, és szoborba álmodjam szent királyunkat. A faragás hosszú, fagyos, téli hetei alatt volt módom töprengeni azon, hogy vajon Ő milyen ember lehetett? Kerestem azt a méretet, megjelenést, arcot, karaktert, tekintetet, mellyel legjobban ki lehet fejezni egy olyan szakrális erőt és egy számunkra talán nehezen elképzelhető vérvivataros történelmi korban felelősen dönteni képes nemes, de olykor kegyetlen tudatosságot, mely Szent Istvánt jellemezhetette. El kellett vonatkoztatnom az általam eddig már ismert Szent István-áb-

rázolásoktól. Arra a fölismerésre jutottam, hogy nem lehet Őt pusztán vázlatokra támaszkodva megformálnom. Nem egy egyszerű emberarcot faragtam. Engedtem, hogy az ősök szelleme és a kő is vezessen engem, mikor bontom ki a formát.

A sztyeppei népek ősi kőbábványai, kőarcai jutottak többször eszembe munkám során. Azok a hatalmas kőösök úgy állnak az eurázsiai pusztában, mintha azokat a teremtető Isten szórta volna szét. Az örökkévalóságnak szánt jelek a végtelen síkságon. Ilyen szakrális jelnek, korszak- és területi határkőnek, erkölcsi fogódzónak szántam szobromat, kívánva, hogy erőt adjon, irányt mutasson az elbizonytalanodóknak és belőle merítőknak. Egy Döbrentei Kornéltól kölcsön vett gondolat szerint, országunkat csaknem annyi darabra szakították, mint tette azt Szent István, Koppány testével. Szándéka szerint azért tette, hogy egységesítse a népet, mert az csak így tudott meg-

A horgosi Szent István-szobor

A háttérben a szobrász ➤

maradni. Történelmünk során számtalanszor akarták, és akarják most is, hogy a magyarság összetörjön, elvesszen, kihaljon. Jelenthetjük Szent Istvánnak: csonkán, erkölcsi, gazdasági jóvátétel nélkül bár, de még megvagyunk.

Végezetül fogadják szeretettel Krúdy Gyula 1922-ben papírra vetett gondolatait, melyekkel megtört lelkű és sorsú magyar testvéreit biztatta: „Helyén marad minden (...). Ott állnak a tornyok, a városok, a hidak, ahol tegnap állottak (...). Nem mondhatják a dicsőséges korok harangjainak, hogy másképpen konduljanak a mennybéli szentekről elnevezett templomok felett, (...) nem mondhatják az óratornyoknak, hogy más időt mutassanak, és nem mondhatják az elrejtett szíveknek, hogy ne érezzenek; nem fordíthatják ki a gondolatot, az álmot, de még a szót sem, amelyre mától fogva titkon, de halálos komolysággal tanítják a megszületendő gyermekeket; nem tilthatják meg az imádságot, amely évről évre lázadóbb, hogy végül

megostromolja az eget; (...) nem semmisíthetik meg Vörösmarty verseit; nem törölhetik a memóriákból ezer esztendő históriáját, (...) nem tehetnek semmit, hogy Szűz Mária elvegye pártfogását a szegény magyaroktól...” Bár sok mindent elvettek tőlünk, de Krúdy szavaival élve ismét: „velünk a lelkünk, a magyarok lelke, amelynek nincsen új országhatára, új vámsorompója, mert az elmegy a fináncok orra előtt a széllel, amely a magyar nevű virágok és fák hímporát is hátán hordja egyik határból a másikba; velünk a költészetünk, amely a folyók habjainak sarkantyúpengésével szövik át az idegen vámosok hídjai alatt; velünk a jövő, amely ott ragyog ugyanazon csillagsugárban, amelyet a kecskeméti pusztákon és az erdélyi havasok között egyformán látunk (...). Ne hajtsd búbánatnak fejed, jó magyarom, hiszen amit elvettek tőlünk, miénk marad. *Nagy a lopott süveg a szomszéd fején, nem viselheti, még éjszaka sem...*”

Horgos, 2010. augusztus 20.

Mátyás király mellszobra
Kishegyesen

Márványtábla az újvidéki Apáczai-kollégiumban
– Simor Márton alkotásai

A színház és a nyelv

Kétszázhusz éves a magyar nyelvű színjátszás

A budai Várszínház valamikor karmelita templom volt. A rend feloszlatása után hosszú évekig üresen állt, mígnem II. József császár 1786-ban kiadott rendelete alapján színházzá alakították át, természetesen a német színtársulatok számára. Ebben a valamikori templomban, a Várszínházban, kétszázhusz évvel ezelőtt, 1790. október 25-én a lelkes, könnyekig meghatódott közönség, az első magyar nyelven megszólaló színészeket köszöntötte, Kelemen László kis társulatát, amely Simái Kristóf Igazházi című darabátdolgozását mutatta be óriási sikerrel.

Színháztörténetünk emlékezetes, felejthetetlen eseményéről Pataki József, a Nemzeti Színház egykori tagja *A magyar színészet története (1790–1890)* című könyvében többek között így ír: „Valamikor templom volt e színház, a Karmeliták temploma most is az lett: a magyar nyelv temploma, ha csak egy napra is. (Ha valaha sejtette volna József császár, talán nem is csináltatott volna belőle színházat.) Milyen csodálatos véletlen, hogy éppen arról a színpadról hangzott el az első magyar szó, amelyet József császár emelt az 1786. évi rendeletével egy oltár helyén a német múzsa számára. Mintha a magyarok Istene intézte volna ezt így!”

Kelemen Lászlóéknak nem volt könnyű engedélyt kapniuk arra, hogy az első magyar nyelvű társulat felléphessen a Várszínházban. Ugyanis a Habsburg ház, a germanizáló bécsi udvar igen ügyelt arra, hogy magyar társulat színházalapítási engedélyt ne kapjon. Sőt. Igyekezett még csirájában elfojtani minden olyan kezdeményezést, amely bármilyen formában a magyar nyelv védelmét szolgálta volna. Az ilyen valóság magatartás, megkülönböztetés elodázta, késleltette ugyan első magyar játékszínünk létrejöttét, de megakadályozni már nem tudta.

Hosszan tartó, kemény, meg nem alkuvó küzdelem után, a bécsi udvar németesítési politikája ellenére, sikerült életre hívni, megalakítani azt az első magyar színtársulatot, játékszínt, amely valóban, a szó leigazibb értelmében a nyelv, a magyar nyelv védőbástyája lett! (Őrzője a nyelvnek, katedrája,

temploma, ahogyan azt a függetlenségükért, nemzeti létük megőrzéséért küzdő nemzettársaink remélték, elvárták. Talán azt is mondhatnánk, hogy a magyar játékszín ennek a küzdelemnek egyik igen jelentős harci eszközeként jött létre!

A korabeli krónikások nem győzték hangsúlyozni, hogy a magyar nyelv mint a nemzetiség és polgárosodás szent „palládiuma”, s a magyar játékszín mint ennek a szent palládiumnak őrző temploma: ez a két vezető indíték vonul végig minden érvelésen, amivel Kazinczy óta a legjobb magyar elmék a magyar nyelvű színjátszás állandósítása mellett előálltak. Az a fanatizmus, amellyel első színtársulatunk és azok lelkes támogatóinak igen jelentős tábora a magyar nyelv ügyét, a nemzeti öntudat erősödését szolgálta, természetesen továbbra is jelen volt, jelen maradt a magyar játékszín létjogosultsága megteremtését szorgalmazó, sürgető törekvésekben. A magyar nemzet szellemi életének kimagasló, meghatározó egyéniségei sorakoztak fel az említett törekvések mögé, és a leghatározottabban kiálltak a magyar játékszín létjogosultsága, a magyar nyelvű színjátszás állandósítása, anyagi és erkölcsi támogatása mellett! Természetesen nemcsak a XVIII. század utolsó évtizedére vonatkoztatható ez az állítás, hanem különösen a XIX. századra, annak egészére. A várszínházi emlékezetes esemény után, a további nehézségek ellenére, felgyorsulni látszottak a magyar nyelvű színjátszás állandósítását szorgalmazó törekvések. Kezdetben igen komoly gondot jelentett az alakuló, megkapaszkodni kívánó magyar nyelvű színtársulatoknak, hogy nem volt állandó játékkerük, színházépületük. Általában hol egyik, hol másik városban telepedett le a társulat és mutatta be repertoárját.

A XIX. században a húszas és a harmincas évek mindenképpen fordulópontot jelentettek a helyét kereső, létjogosultságáért küzdő magyar nyelvű színjátszás életében. Ugyanis felismerve a színház jelentőségét, nyelvvédő szerepét, nem egy városban a magyar közösség igyekezett megteremteni azokat

a feltételekét, amelyek a társulat zökkenőmentes működését biztosították, mindennek előtt meg kell említeni az anyagiakat, valamint az állandó szálláshely, színházépület szükségességét.

Az első színházépítő város Kolozsvár volt. Elsősorban annak köszönhetően, hogy a kolozsvári színészet ügyét „Erdélyország rendéi is felkarolták és felvetették a kolozsvári állandó színház építésének a gondolatát”. A kolozsvári magyar nyelvű színházat 1821. március 11-én nyitották meg. Két évvel később, 1823-ban Miskolcon is kőszínházat avattak a magyar múzsa számára. 1831-ben megépült a harmadik színház is, méghozzá Balatonfüreden. Az 1837. augusztus 22-e egy olyan dátum, amelyet nagy tisztelettel tartunk számon. S ez érthető is, hiszen a magyarság egyik legrangosabb intézménye, szellemi otthona, a Nemzeti Színház, 173 évvel ezelőtt, ezen az augusztusi napon (22-én), közel fél évszázados vajúdas, küzdelem után végre megalakult, megalakulhatott! A pesti oldalon, közös nagy összefogással épült fel az a szerény kőszínház, amelyet Vörösmarty Mihály ez alkalomra írt Árpád ébredése című verses előjátékával nyitottak meg. A színészek, akik között ott volt Déryné Laborfalvi Róza és Egressy Gábor is, a rendhagyó színházavató ünnep alkalmából, Serry Belizár című tragédiáját mutatták be! A megnyitáskor a színházat még Pesti Magyar Színháznak nevezték. A „nemzeti” jelzőt 1840-től viselte nevében, de addig is, nemzete iránti mélységes elkötelezettsége nemzetivé avatta!

Nemzeti Színházunk nagy elmék gondolatai nyomán fogant. Említsük meg Széchenyi, Katona, Vörösmarty és persze, a Nemzeti első igazgatójának, Bajza Józsefnek a nevét. Az akkori színházvezetés elsődleges feladatának tekintette, hogy a német ellenében a magyar nyelv és drámai irodalom pártfogása, ápolása, határozza meg legrangosabb színházunk tevékenységét!

A Nemzeti Színház után országszerte újabb és újabb kőszínházak épültek, állandó otthonot teremtve a letelepedni, megkapaszkodni kívánó magyar színtársulatoknak. Állandósult tehát a magyar nyelvű színjátszás, gyökeret eresztett, erős, mélyről táplálkozó gyökeret, nemcsak a fővárosban, Pest-Budán, hanem az ország majdnem mindegyik nagyobb városában!

Úgy tűnt, hogy a XIX. század második felében, különösen a kiegyezés után, egy veszélyeztetettség nélküli korszak következik, amelyben lehetőség nyílik majd a magyar színházak nagyobb nehéz-

ségek nélküli tevékenységére, de mindennek előtt nyelvünk, anyanyelvünk hangzása épségének, ejtése tisztaságának, tiszta vizű, éltető forrásának a megőrzésére! Sajnos nem ez történt. Pedig, mint tudjuk, a kiegyezés megszüntette az intézményes nyelvi elnyomatást. Ennek ellenére nyelvünk állapota nemhogy javult volna, hanem tovább romlott, továbbra is a rátelepedő germanizmus súlya alatt szennyeződött, pusztult a nyelv, az anyanyelvünk! Tovább folytatódott tehát áldozatkész nemzettársaink szívós küzdelme nyelvünkért, nemzetként való fennmaradásunkért!

A XX. század döbbenete, a magyarság tragédiája, fájdalmas jajkiáltása letaglózta a nemzetet. A trianoni békediktátum szétdarabolta az országot. Nemzetrészek kerültek más országok fennhatósága alá, nemzetrészek magyarsága, immáron másodrangú polgárként, a kisebbségi sors kihívásaival kellett, hogy szembesüljön. Az ország szétdarabolása, természetesen, az egységes magyar nyelvű színházművészetet is megkérdőjelezte, hiszen a trianoni békediktátum után már csak a felvidéki (Csehszlovákia, majd Szlovákia) az erdélyi (Románia), a kárpátaljai (Ukrajna), a délvidéki (Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, Jugoszlávia, Szerbia-Montenegró, végül Szerbia) és persze, az anyaországi (csonka Magyarország) magyar nyelvű színjátszásáról beszéltünk, beszélhettünk!

Az utódállamokba, a határon túlra kényszerített nemzetrészek magyar nyelvű színjátszása igyekezett megkapaszkodni, igyekezett a maga módján, a maga eszközeivel segíteni közösségét, szolgálni mélységes elkötelezettséggel. Ezt a szolgálatot tudatosította az a meggyőződés, miszerint a színház nemcsak közösségösszetartó erő, hanem nagyon fontos a nemzeti önbecsülés, méltóság visszaadása tekintetében. S ami a legfontosabb: a színház továbbra is a nyelv védőbástyája maradt!

S mi történt színjátszásunkkal az anyaországban? Mindennek előtt persze, mi történt anyanyelvünkkel? Sikerült-e „megszabadulnia” a nyelvünk tisztaságát, szépségét veszélyeztető germanizmus hatásától? Ez a kérdés, természetesen, az elszakadt nemzetrészeket is foglalkoztatta (s foglalkoztatja ma is). Ugyanis a nyelvet, az anyanyelvet nem lehet darabokra törni! A választ erre a kérdésre kiolvashatjuk abból a drámai hangvételű, terjedelmes nyílt levélből, amelyet a magyar irodalom kiemelkedő alakja, meghatározó egyénisége, Kosztolányi Dezső intézett a magyar színésztársadalomhoz. A nyílt levél terjedelme miatt

ezúttal csak néhány részletet idézek: „Félre verem a harangokat. Veszedelemben nyelvünk épsége és szépsége. A mult század kitsinosította, a mostani század elrútitja. Akkor gazdagították, mesterséges úton is, ma szegényítik, mesterséges úton is... Nagyobb veszedelem az, mikor magát a nyelv szellemét hamisítják meg, a nyelv titkos muzsikáját, a hangsúlyt. Minden nyelv csak ezáltal él. Ebben ősi évezredekre emlékező lélek dalol. Ha a dallam megváltozik, a nyelv megbetegszik.” Kosztolányi Dezső a következő mondatokkal zárja a színésztársadalomhoz intézett nyílt levelét: „Önökhöz fordulok, hölgyeim és uraim, magyar színésznők és színészek. Bizonyára tudják, milyen fontos minden mozdulatuk és szavuk. Önök tanítják meg a közönséget nemcsak mozogni és csókolózni, hanem beszélni is. Kérem tehát, tegyék tudatossá magukban ezt a hibát, mely önkénytelenül is ránk ragad, s ezután kétszeresen ügyeljenek, hogy mindig magyarán beszéljenek. Künn az utcán és a családokban járvány dül, hangsúly-járvány. De a színház legyen kórház, ahol meggyógyul a sínylődő nyelv, ne pedig a fertőzet új telepe és betegágya.”

Védelmére sikerült-e mozgósítania színésztársadalmunkat, keveset tudunk róla. Megfogalmazódtak ugyan olyan feltételezések, miszerint a XX. század elejétől a színházak nyelvvédelmi szerepe gyengült, gyengülni látszott. Ezek azonban csak feltételezések voltak. Végző következtetésképpen minden valószínűség szerint, az felel meg az igazságnak, hogy színházaink nyelvvédelmi szerepét

az adott körülmények határozták meg. Volt ahol gyengült, de bizony volt, ahol látványosan erősödött az említett szerepvállalás. S ez magától értetődött, hiszen az elszakított területeken, a kisebbségi sorsba kényszerített közösségek éltető ereje a nyelv, az anyanyelv volt, ennek folytán az ottani színházak megkülönböztetett figyelmet fordítottak a nyelvvédelemre! Egy olyan korszakban íródott, jelent meg, amikor a nyelv, az anyanyelv még mindig nem szabadult meg a germanizmus béklyóitól. Tehát szükség volt a színészekhez fordulnia, azokhoz, akik a magyar történelem válságos korszakaiban, amikor veszélybe került a nyelv, mindig elsőek voltak azok között, akik kötelességüknek tartották azt védeni! Talán, s ezt már a jelen diktálja: ma sem ártana, ha Kosztolányi levelének utolsó mondatát megszívlelnénk!

Visszatérve Kosztolányi leveléhez, el kell mondani, hogy kétszázhusz éves a magyar nyelvű színjátszás. Heroikus küzdelemben fogant. Nyelvünk, nemzetünk iránti hűség, elkötelezettség éltette, és élteti ma is. Az igaz művészberek alázata, hite, hivatástudata emelte rangra, ötvözte fogalommá itt a Kárpát-medencében (s azon túl is). A tisztelet, az őszinte tisztelet az, amellyel a kétszázhusz éves magyar nyelvű színjátszásunkat köszöntjük, kívánva, hogy többé „ne választassék külön, ami valójában öröktől fogva összetartozik”! Ha teljesül kívánságunk, akkor holnap vagy holnapután már az egységes magyar színjátszásról beszélhetünk a szó igaz értelmében!

Újjászületés Harasztiban*

Tájház és képtár a szlavóniai szigetmagyarságnak

Az itt látható harashti helytörténeti és néprajzi gyűjtemény több évtizedes kitartó gyűjtőmunkám eredménye. Ezeket az értékes, gazdag szellemi, nyelv-, ének-, zene-, tánc- és tárgyi hagyományokat érdemes és illik megőrizni.

Egyed Illés szentlászlói származású sógorom, földrajz-, történelemtanár kijelentette: Ha nyelvtudósok messzi földről képesek idejönni, a szlavóniai magyar nyelvjárást tanulmányozni, akkor ennek értéke van és ezt a nyelvjárást nem szabad elhagyni, elfelejteni. A 70-es években néprajzosok egész hada lepte el a falut: Halász Berkes Eszter, Martin György (néptánc), Gáborján Alice (tárgyi néprajz-textil), Gárai Ákos, Vencsekei István (fotó), Penavin Olga (nyelvi néprajz, nevéhez kötődik a szlavóniai – kórógyi szó-tár) és sokan mások.

Köszönetet mondok a harashti református egyháznak és vezetőinek, többek között Szenn Péter lelkipásztornak, Pozsár János gondnoknak, presbitereknek és másoknak, akik felismerték, támogatták és felkarolták népünknek, a szlavóniai magyarságnak az ügyét: lehetővé tették egy tájház létesítését.

A szlavóniai szigetmagyarság református falvai: Harashti, Kórógy, Rétfalu és Szentlászló, ősi honfoglaláskori eredetű települések és azonos kultúrkörhöz tartoznak. A harashtiak pl. Botond nemzetségéből származtatják magukat. Nem vagyok néprajzszakos, de kötelességemnek éreztem és tartottam, hogy a szlavóniai magyarság gazdag tárgyi néprajzi értékeit, kincseit begyűjtsem az utolsó órában és átmentsem a jövő generációnak, abban a reményben, hogy akinek múltja van, jövője is lesz.

Az 1980-as években a szabadkai tanítóképző főiskolán Varga Péter igazgató engem mint képzőművész-tanárt, Baranya szülöttét, egykori harashti lakost bízott meg egy szeminárium nap megszervezésével, aminek én eleget is tettem, azzal, hogy a harashti néprajzi gyűjtemény megnyitó ünnepségét is bevettem a programba. Akkor már több évtizede dolgoztam a gyűjtemény összeállításán; ugyanis, csaknem minden hétvégét ott töltöttem. A helybeliek mind azt kérdezték, miért és kinek csinálom ezt a nagy munkát. Válaszom az volt, hogy maguknak csinálom, mire

ők csak legyintgettek, mondván, hogy nem kell ez senkinek. Mikor aztán a tanítóképzősök megjelentek több autóbusszal, többszáz hallgatóval és az előkelő tanári karral, a falu népe teljesen ledöbbsent, hogy hát mégiscsak kell ez valakinek. Minekutána már büszkék voltak a gyűjteményre.

1989-ben négy művész társammal meglátogattuk Harasztit és egy általam már rég megálmodott művésztelep alapjait vetettük meg. Megszülettek az itteni ihletésű első alkotások.

Az alapítótárgyak a következők voltak: néhai Torok Sándor, Molnár Imre, Penovác Endre, Zsáki István, Boros György, Szajkó István és jómagam mint festőművészek, valamint Basch István és ifjú Novák Mihály fotóművész.

Sajnos, ezek után a balkáni testvérháború megszakította a beindult művésztelep folytonosságát, további elképzeléseimet, terveimet megghiúsította. Néprajzi gyűjteményemet erősen megtizedelték. Megvámolták a szötteket, eltűntek a festett tányérok, régészeti tárgyak: kőbalták, szakóca stb. Közel 30 db. remek harashti ihletésű olajfestményemnek lába kelt. A paplak, ahol a gyűjteményem el volt helyezve, csúnyán megrongálódott. Már amikor a háború szelét megsejtettem, salamoni döntést hoztam. Tekintélyes gyűjteményem egyes darabjait ideiglenesen elmentettem a szabadkai, zentai, makói, hódmezővásárhelyi múzeumokba és családom tagjainak otthonába, és még a mai napig is ott vannak.

Most végre úgy érzem, hogy új és szabad szelek szárnyán megvalósíthatóvá válnak álmaim. Lelki szemeim előtt már megsejtem a képző- és iparművészek, fafaragók alkotását, írók és zeneművészek tevékenységét. Szunnyadozó kultúránkat ébresztani, hagyományainkat visszaállítani, fönixmadárként hamvaiból újjáéleszteni szeretném, pl. a nagymúlta visszatekintő kézművességeket, szövést, csipkeverést stb.

Tizenéves koromban Levente bátyám érdeklődésemet figyelve megjegyezte: „E fiúból múzeumigazgató lesz”. Egyetemista koromban szobatársaim mondták: „Hunor, te olyan vagy, mint az ősemlék; mindent gyűjtesz!” Néprajzi gyűjteményem mellett a régi pénz-, bélyeg-, jelvény- és művészi képgyűjteményemet is Ha-

rasztinak, szép gyermekkorom színhelyének adományozom.

Képgyűjteményemmel egy leendő galéria alapját kívánom megteremteni, amely alapul szolgálhat ahhoz, hogy megpályázhassunk egy olyan összeget, amelyből egy eredeti, faragott gerendás, talpfás helybeli jellegzetes házra telne. Ebben működne a művésztelep és a kézművesség és a galéria anyaga is elhelyezhető lenne. A gyűjtemények darabszámát jelen pillanatban nem tudjuk meghatározni, mivel azok még gyarapodhatnak. Merész álmaim megvalósulásához Isten segítségét kérjük.

Most idézem gondnokunk, Pozsár János egykori iskolatársamnak és játszópajtásomnak a szavait: „Mi nem az emberekben, hanem Istenben bízunk, hisz őbenne sohasem csalatkoztunk!”

Javasolom, legyen ez a ház a helytörténeti gyűjtemény, a hagyományápolás, a művészetek, a béke és barátság háza.

Nagy köszönettel tartozom még Paprika Magdus és Rapcsák Éva kórógyi asszonyoknak az ősi szövés-technika utolsó művelőinek, akik a szövőszéket beállították, továbbá Raj Rozáliának és Nagy Istvánnak a szabadkai Folklórközpont vezetőinek, akik elláttak jó tanácsokkal valamint dokumentálták a szlavóniai gyönyörű szőttesek egy részét. Kopasz Gizella fazekasnak, hogy elkészítette azt az elveszett neolitikorbeli korongozott, mázatlan cserépedény-rekonstrukciót, ama rajzom alapján, amelyet én gyermekkorom óta emlékezetemben hordozok.

Továbbá köszönetet mondok Basch István, Boros Görgy, Molnár Imre, ifjú Novák Mihály, Szajkó István, Zsáki István művész kollégáknak alkotásaikért, amelyeket a leendő haraszi galériának adományoztak.

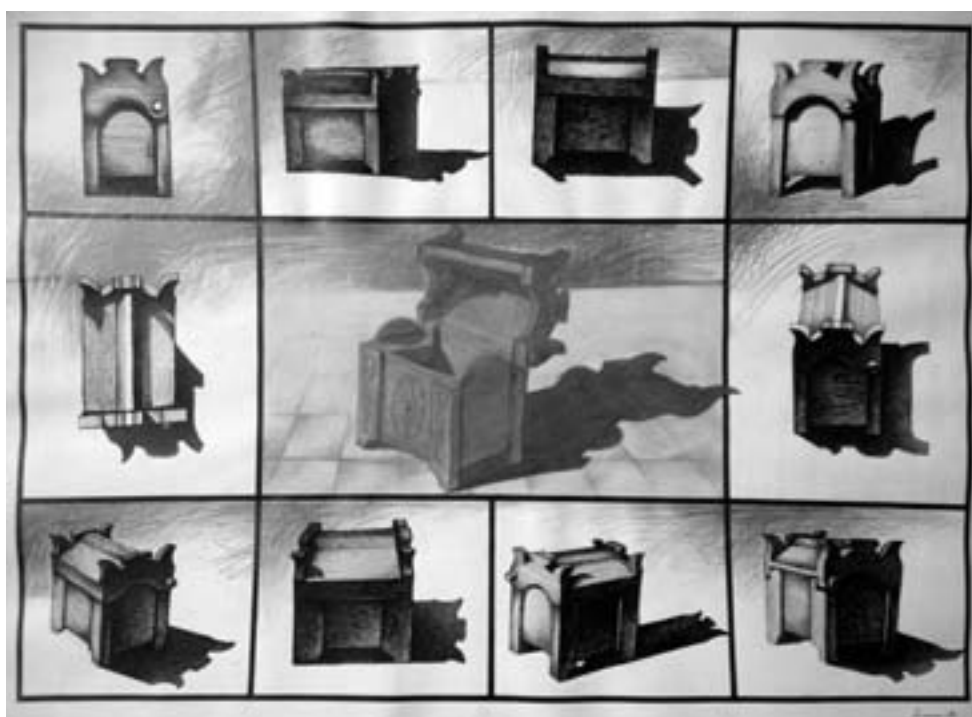
Zárszóként Isten áldását kérjük eddigi munkánkra és segítségét további szép, hasznos terveink megvalósítására.

* Elhangzott 2010. október 2-án a haraszi tájház megnyitóján

E számunk szerzői

Bata János	költő, közíró, Horgos
Csorba Béla	költő, közíró, Temerin
Domonkos László	újságíró, közíró, Budapest
Döme Zsolt	szociológus, Zenta-Budapest
Faragó Árpád	színész,ínházttörténész, Újvidék
Gubás Jenő	orvos, közíró, Szabadka
Gyurkovics Hunor	festőművész, Szabadka
Hajnal Jenő	a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet igazgatója, Zenta
Lengyel János	költő, közíró, Kárpátalja
Lukács Bence Ákos	szociológus, történész, Budapest
Matuska Márton	újságíró, Újvidék
Mák Ferenc	művelődéstörténész, Óbecse–Budapest
Mirnics Károly	demográfus, Szabadka
Mirnics Zsuzsa	író, Szabadka
Pfeiffer-Neugebauer Márta	mérnök, Szabadka
Sarusi Mihály	közíró, Balatonalmádi
Simor Márton	szobrász, Szeged
Szakács Ferenc	tanár, Bajmok
Tari István	költő, közíró, Óbecse
Utassy József	költő, Rédics

Alapító és kiadó: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Elnök: dr. Gubás Jenő

Alapító főszerkesztő: Utasi Jenő

Alapító felelős szerkesztő: dr. Vajda Gábor

Fő- és felelős szerkesztő: Mák Ferenc

Olvasószerkesztő: Gubás Ágota

Fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Göncöl Róbert

Nyomda: Grafoprodukt Kft. Szabadka

Igazgató: Özvegy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Andróczky Csaba, Bata János, Cirkli Zsuzsanna, Gábrityné Molnár Irén, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Matuska Márton, Tari István, Utasi Jenő, Zsoldos Ferenc.

A megjelent írásokért szerzőik felelnek, és nem feltétlenül fejezik ki a szerkesztőség véleményét.

Egyes szám ára: 250 din, évi előfizetés 1000 dinár + postaköltség. Külföldi előfizetés a belföldinek a kétszerese.

Kérjük előfizetőinket, hogy 2011. március elsejéig fizessék be a jövő évi összeget, amelyet lehet több részletben is, minimum 250 dinárt.

уплатилац	НАЛОГ ЗА УПЛАТУ		
	шифра плаћања	валута	износ
	189		1000.- din.
сврха уплате	рачун примаоца		
Članarina za 2011	310-152549-18		
прималац	број модела	позив на број (одобрење)	
D.O. „ARACS” SUBOTICA		2011	
печат и потпис уплатиоца			
место и датум пријема		датум валуте	

A szerkesztőség címe: 24000 Subotica – Szabadka, Prvog ustanka 20.

E-mail: aracs-ujzag@tippnet.rs makferenc@yahoo.com Tel/fax: 024/542-069.

Honlap: www.aracs.org.rs

E számunkban a haraszti tájház és képtár anyagából válogattunk

A címlapon Gyurkovics Hunor: Hambár (olaj)

A hátlapon Basch István: Szeccessziós faragás (fotó)

A Szerbiai Igazságügyi Minisztérium a 651-01-157/2001-08 szám alatt jegyezte be a folyóiratot.